FÉSZEKHAGYÓ VAJDASÁGIAK

MTT Könyvtár 4.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadványsorozata
A kiadványért felel a MTT elnöke

MTT, Szabadka, Branislav Nušić utca 2/I.

FÉSZEKHAGYÓ VAJDASÁGIAK
Jubileumi kiadvány

Szerkesztette
Gábrityné dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa

Grafikai szerkesztő és borítólap
Csernik Attila

Tördelés
Csernik Előd

Korrektúra
Tripolszki Zsuzsa

Nyomda
VERZAL, Újvidék

Szabadka, 2001

FÉSZEKHAGYÓ VAJDASÁGIAK

Tanulmányok, kutatások, statisztikák

Szerkesztette
Gábrityné dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa

MTT Könyvtár 4.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság e könyvével ad hírt munkájáról fennállásának tizedik évfordulóján.

TARTALOM

Bevezető gondolatok
Szirmai Károly: Elvándorol az erdő 7

Mirnics Károly: Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak 9
Dr. Szalma József: Migráció, kisebbségi jogok, nemzetközi jogszabályok 77
Dr. Saša Kicošev: Népszámlálási statisztikai mutatók (A vajdasági magyarság területi megoszlása és létszámának változása a XX. század folyamán) 89

Bogdán József: Maradj velünk! 113

Gábrityné Dr. Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei 115
T. Mirnics Zsuzsanna: Hazától hazáig (A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai) 163
Dr. Sági Zoltán: Délvidéki lelkiállapot 205
Surányi Zoltán: Kényszerpálya (vagy) az Ígéret Földje? (Vajdasági magyar újságírók kényszerpályán a XX. század utolsó évtizedében) 213
Dr. Franyó Zsuzsanna: Rekviem eltávozott színművészeink középnemzedékéért 247
Dr. Tóth Pál Péter: Jugoszláviából Magyarországra 251
Papp Árpád: A vajdasági magyar áttelepülők sorsa az anyaországban 271
Mészáros Zoltán: Hogyan találta fel magát a magyar értelmiség 1991–2000 között, Törökkanizsán 333

Melléklet 349
Vándormozgalmak – számokban 351
Tudományos élet 403
Szervezeti tevékenység 409
A tanulmányok szerzőiről 419
Sadržaj 429
Contents 430

Könyvünk támogatói:
az Illyés Közalapítvány
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia)
a Tartományi Kisebbségi Titkárság
a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság
a Szabadkai Polgármesteri Hivatal

Bevezető gondolatok

Elvándorol az erdő

(részlet)

… Mozdulatlanul álltam, és hallgatóztam. Éreztem, hogy alattam ébren van és nesztelenül lélegzik az erdő. Majd napnyugat felé néztem, ahová pásztásan elhúzódott a köd, s láttam, hogy ereszkedik le a hegyoldalakról csendben, könnyű felhőgomolyba takarózva az erdő, s hogy menetelnek végtelen hosszú sorban, szállongó felhőrongyokba fogózva a messzi országúton a fák.

Leszálltam a tetőről, völgyekben bujdostam, elhagyott utakon bolyongtam. Az egyik keresztúton összetalálkoztam a menetelő fákkal.

– Hová készültök? – szólítottam meg őket.

– Elmegyünk innen messzire, tengereken túlra – válaszolta az egyik vénbütykös fa.

– Elfáradt, megrokkant már a ti lábatok ahhoz, miért hagynátok itt a földet?

– Nem kellünk mi már neki, kiásnak belőle, kiszaggatják gyökereinket, kemény fejszecsapások irtják, pusztítják a régi erdőt.

– El fogtok pusztulni a nagy úton, gyönyörű szálfáitokat tengerviharok verik majd szerte, és sós víz ringatta, halott törzsetek alá idegen sírt fövenyez a zöld szemű mélység.

– De a fiatal életvágyakat mégis áttutajozza a tenger, s a messzi vizekbe néző, magas partokon gyökeret eresztve újból fölsorakoznak a régi szálfák.

– Kevesen lesztek, szellőbújta lombjaitok susogását az idegen fák értetlenül hallgatják, elnyel benneteket a tenger, a bajaitokban, szétszórtan, kinek mondjátok majd: testvér?

– De beszédre figyelő lombjaink megtanulják az új erdőtenger végtelenbe is elhallatszó zúgását, s nem lesznek többé árvák.

– De elárvul az itteni hegyoldalakon a lombbeszéd, mert nem lesz, aki a régi magot elvesse, és fává növelje.

– Mondjad, mit ér, ha annyi darabka föld sem akad, amibe a fák gyökerüket betapossák? – kérdi az egyik.

– S mondd, ki tehet róla, ha az élet fába kívánkozik, és lenni akar? – mondta a másik.

– S mondjátok, mit ér – kérdeztem tőlük –, ha magatokban meghaltok, hogy másokban éljetek?

De akkor már fölszedelőzködtek és elindultak.

– Hát mégis elmentek, ha a szívetek meghasad is belé? – szóltam utánuk.

– Ha szívünk meghasad is belé – válaszolta egy görnyedt hátú, nagyon vén fa.

Hosszan utánuk néztem, amint egyenként eltűntek a messzeségben.

Azóta éjjelenként gyakran kijárok, végigbarangolom a völgyeket, utakon bolyongok, melyeket mindenki elhagyott, vagy megállok a kopasz hegytetőn, s elnézem, hogy szakadozik föl a mélyedésekből a köd. Sokszor úgy érzem, hogy százezer elhagyott sír feküszik alattam, olyan nagy csend van azóta a hegyoldalakon.

Szirmai Károly

Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak

MIRNICS KÁROLY

„Az emberek a legsúlyosabb hibákat és a legnagyobb kegyetlenkedéseket akkor követik el, amikor félretéve lelkiismeretüket elkezdenek hivatkozni a hazára.”

Rabindranath Tagore

„Én a világot úgy fogom fel, hogy abban a népek nem a területhódításban, hanem az egyetemes és saját nemzeti kultúra gyarapításában kell, hogy versenyezzenek”.

Goce Delcsev

Történelmi előzmények

… [1]Az antant hatalmak győzelme és területrabló békediktátuma feldarabolta az Osztrák-Magyar Monarchiát. A délszláv népek egyesülésével (1918) létrejött a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd később (1929) a Jugoszláv Királyság. Az egyesülés a mai Vajdaság területét hangsúlyozottan az SZHSZ Királysághoz (Jugoszláviához), és nem Szerbiához csatolta. Az utódállam véget vetett a magyar bevándorlásnak a vajdasági városokba. Pedig ekkor már Vajdaság jelentős része ismét magyar többségű volt, s szórványmagyarság jellege is megváltozott: kialakultak a sűrűn és tömbben lakott magyar települések és területek. A jellegében monarchofasiszta és nacionalista utódállam ezt az állapotot kezdettől fogva nem fogadta el. Tagadta e vidéknek a feudalizmusból örökségbe kapott többnemzetiségű és multikulturális jellegét…

1 A …-tal jelölt részeken a szerző, a könyv terjedelméhez igazodva és a szerkesztők kérésére, a tanulmányt rövidítette (szerk.)

Ősi földön, de kisebbségben (1918–1945)

… A tanulmány végén található 1. és 2. táblázat bemutatja a magyarság teljes számát a Kárpát-medencében, Vajdaságban, Muravidéken és Horvátországban a különböző népszámlálások adatai alapján 1880–1891 között. A két táblázat adataiból kitűnik, hogy a Kárpát-medencében élő magyaroknak korábban 5%-a, utóbb pedig 3%-a, az anyaországon kívüliek 15%-a élt az egykori Jugoszláviában…

… Az államszervezés joga, az államalkotás önkényei, az államalkotó nép szerepe a gazdasági élet, az oktatás és kultúra megszervezésében, a külső- és belső vándormozgalom, az elfelejtett-eltemetett etnikai eredet élesztgetése-ébresztgetése, az önkényes névelemzésen alapuló intézkedések, a népszámlálási hamisítások (revíziók), a pontatlan utasítások és meghamisított adatok nem nyújtanak lehetőséget még ma sem a két világháború közötti állapot szakszerűen pontos feltérképezéséhez. A két világháború között a magyar kisebbséggel szemben semmilyen tolerancia nem volt. Ez határozta meg azoknak a sorsát, akik kötődtek a magyar kisebbséghez a szülőföldön. A szolgasorban élő magyar néppel fizettették meg a magyar főúri osztály és felelőtlen arisztokrácia bűneit. Mivel a szolgasorsból mindenki csak menekülne, így a nemzetiségi elnyomásban lévő népről (nemzetiségről) rendkívül nehéz pontos adatokat gyűjteni, demográfiai helyzetéről megbízható képet alkotni. Ez a megállapítás egyetlen nemzeti kisebbség demográfiai helyzetére sem vonatkozik annyira, mint a vajdasági magyar kisebbség állapotára a két világháború között. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a Jugoszláv Királyság sohasem hozott nyilvánosságra olyan adatokat, amelyekből megtudható lenne a vajdasági magyarság természetes népmozgalma, pedig csak ezeknek az adatoknak a segítségével lehetne ellenőrizni a népszámlálási adatok hitelességét is. A nyers mutatószámok és a lélekszám alakulása ily módon a mai napig megmagyarázatlan marad. Mindenekelőtt ismeretlen a természetes szaporodás, a születési és halálozási arányszám alakulása. Csupán becslésekbe bocsátkozhatunk. Ismeretes számunkra a jugoszláviai magyarság korösszetétele 1921-ből. Ennek segítségével

megállapítható, hogy a jugoszláviai-vajdasági magyarság születési arányszáma az említett időpontot megelőző időszakban 28-29 ezrelék lehetett. Ez a magas születési ezrelék, tekintettel a magyarság fiatal korösszetételére lehetővé tette a magyar népesség bőséges újratermelődését (a 0–5 éves korcsoportba tartozott a népesség 10,3%-a; a 6–11 éves korcsoportba 14,7%-a; a 12–14 éves korcsoportba 7,4%-a; a 15–17 éves korcsoportba 6,6%-a; a 18–20 éves korcsoportba 6,3%-a; a 21–24 évesbe 7,0%-a; a 25–59 évesbe 38,5%-a és a 60 éves és idősebb korcsoportba csak 9,2%). A bőséges újratermelődés megállapítható még a halálozási arányszám pontos ismeretének hiányában is. Bár a születési ezrelék minden bizonnyal a két világháború között folyamatosan csökkenhetett, a gyors természetes szaporodás ténye nem vitatható. Alapul véve a hasonló korösszetételű népesség természetes szaporodását és átvetítve azt a vajdasági magyarság korösszetételére, elmondható, hogy az 1921–1941 közötti időszakban a magyarság száma megnőhetett volna több mint félmillióra is, ha nincsenek a már említett nagy kivándorlási és elköltözési mozgalmak, amelyek során a magyarság jelentős része szétszóródott, s végül asszimilálódott más népekbe. E tanulmánynak nem célja II. világháború előtti és alatti időszak demográfiai helyzetének elemzése. A háború emberáldozatai, a háború utáni véres megtorlások magától értetődően csökkentették a jugoszláviai-vajdasági magyarság számát, és később sorsdöntően befolyásolták önmagához való viszonyulását. A meghasonlottság nyomasztó érzésétől soha többé nem tudott teljesen megszabadulni. Gyökeret vert benne a kisebbségrendűség, meggyengült önbecsülése, bátorsága. Így van ez évtizedek óta.

Népességpolitikai célok a két világháború között (betelepítések)

A szerb értelmiség nagy s főként nacionalista része a szerb államiság kezdetétől napjainkig pánszláv álláspontra helyezkedik Magyarországgal kapcsolatban. A magyarok ugyanis 896 óta állítólag a szerb-orosz közvetlen kapcsolatok akadályát jelentik. Másrészt a szerb értelmiség nagy része (s a nagyobb része na-

cionalista) amikor jugoszlávot mond, szerbet ért rajta. A „szerb" az a piemonti tengely, amely minden délszlávot képes egyesíteni magában, s így oldódik fel jugoszlávvá. A szerb demográfusok sem mentesek a szerb szemléletű pánszlávizmustól. Amikor területeket „délszlávosítanak," szerbesítést értenek rajta.

A két világháború között Vajdaságban a magyar és a német népesség együttesen többséget alkotott az államalkotó szerb néppel szemben. Jugoszlávia létrejöttével a szerbek elsőrendű feladatnak tartották Vajdaság népességi-etnikai viszonyainak és arányainak megváltoztatását az államalkotó nép javára, s ezt „délszláv nacionalizációként" fogalmazták meg. A folyamat már 1920-ban megkezdődött. Az államapparátust teljesen „délszlávosították", az elégedetlenkedő magyarok vagy önként mentek el (kényszerhelyzetbe hozták őket), vagy elüldözték őket. A szerb népesség államilag szervezetten kezdett betelepedni. Ez kezdetben mégsem volt olyan nagyarányú, hogy belátható időn belül létrehozta volna az abszolút szerb többséget, holott egyedül „ez az egyetlen, átfogó etnikai és megbízható biztosítéka[2] a határ menti területek tartós birtokbavételének" – írja Vladan Jojkić. Mint a többi szerb demográfusnak, Vladan Jojkićnak is az volt a meglátása, hogy a volt dél-magyarországi (vajdasági) szerbség önerőből képtelen létrehozni az ún. *ubique* (mindenütt jelenlévő) szerb többséget. Belátható időn belül nem lehet számítani a nemzetiségek depopulációjára, elköltözésére, asszimilációjára. Ebből azt a következtetést vonta le, s a politikusoknak is azt javasolta, hogy a tartós célhoz vezető utat a Vajdaság nem délszláv népességének a szerb többség általi majorizációjával kell elérni, s ezért nagy tömegű szerb betelepítést kell végrehajtani Ó-Szerbia más részeiből Vajdaság területére (idézett mű, 112. oldal). Vladan Jojkić azok közé a polgári gondolkodású szakemberek közé tartozott, akik Vajdaság kolonizációját nem parancsra képzelték el, hanem a betelepülők szabad akaratából. A betelepítést olyan folyamatként képzelte el, amely a polgárok szabad akaratából jön majd létre, és nem állami erőszakkal. A szerb állam feladata csupán az kell, legyen, hogy intézkedéseivel segítse a vidék gazda-

2 Vladan Jojkić Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931, a 112. old.

sági felvirágzását, mindenekelőtt a mezőgazdaság jövedelmezőségét. Vajdaságnak szerb Amerikává kell válnia, mely vonzza a szerb népességet. Véleménye szerint a szerb népesség gazdasági előnyökhöz való juttatásával aránylag rövid időn belül elérhető lesz a szerb népesség dominanciája is. Számításai szerint Vajdaságba tíz év alatt 435 000 szerbet kellene áttelepíteni az ország déli részeiből, mert csakis így érhető el mindenütt szerb többség (idézett mű 78. oldal). A délszlávosítást-elszerbesítést fokozatosan kell végrehajtani valamennyi közigazgatási egységben és helységben. Beismerte, hogy nevetséges volt az állam részéről az a „politikai geometria", ahogyan a Dunai Bánság létrehozásával „megnövelték" és kimutatták a délszlávok 57%-os többségét. Valójában Vajdaságnak (Bácskának és Bánátnak) csupán 9 közigazgatási egységében volt délszláv többség; az összes népesség alig egynegyede, Bácska és Bánát nemzetiségi népességének egy hetede élt délszláv többségű területeken. A népesség nagyobbik része (1921-ben 984 300 lélek) olyan városokban és járásokban lakott, ahol a délszláv népesség kisebbségben volt (707 853 nem szerb lélekkel szemben 276 447 fő, vagyis 431 406 lélekkel kevesebb, mint a manipulációval kimutatott). Szerinte indokolt az aggodalom, hogy a magyarok és a németek felfelé ívelő természetes népmozgalmát nem törte meg az új állam – emiatt ugyanis tíz év múlva a különbség már 474 546 lélekre nőhet; figyelembe véve a magyarok és németek természetes szaporodását is (27 650 fő) pedig már 502 000 lélekre.

Az egykori népességpolitikai irodalomban szerepelnek más, szerényebb betelepítési elképzelések is. Dr. Nikola Milutinović, a Matica srpska főtitkára például a 30-as években csupán 300 000 szerb betelepítése mellett szállt síkra.

Vladan Jojkić könyve tartalmazza a „délszlávosítás-elszerbesítés" ütemtervét is (79–82. oldal). Az említett fejezet politikai jelentőségű. Jojkić könyvének ebben a fejezetében kidolgozta a betelepítés stratégiáját Vajdaságban. Meghatározta, hol, milyen számarányban és milyen taktikával kell elérni a több, mint félszeres szerb többséget. Húsz évvel később, a II. világháború után ezen az elven és Vasa Čubrilović utasításai szerint hajtották végre a betelepítéseket, vagyis Vajdaság kolonizációját.

Népességpolitikai eszközök a két világháború között

Vladan Jojkić könyvében felhasználta az akkori demográfiai ismereteket. (Más kérdés, hogy a népességtudományt milyen célokra és politikai etika szolgálatába állította.) A könyvében ismertetett etnikai viszonyokra vonatkozó népességpolitikai alapelvei ma is elevenen hatnak, mert a történelem folyamán többször is bebizonyosodott, hogy már rövid távon is eredménnyel járnak. Vladan Jojkić az elszerbesítés következő eszközeit sorolja fel:

1. elsődleges és leglényegesebb szerepű eszköz a tömeges majorizáció, a szerb népesség többségének elérése, amely nélkül nem hathat egyetlen más népességpolitikai módszer sem;
2. először a városok lakosságának elszerbesítése, majd a falvaké;
3. asszimilációs helyzet előidézése, az asszimilációt elősegítő politikai közhangulat megteremtése a társadalmi élet minden területén;
4. a csökkenő természetes népmozgalom ösztönzése a nemzetiségek esetében.

Jojkić szerint már e sorrend felcserélése is fölösleges bonyodalmakat idéz elő a nemzetiségi népességpolitikában; nem kívánatos erőszakot szülhet. Lehetséges, hogy első pillanatra e sorrend megváltoztatása látszólag gyorsabb eredményekkel is kecsegtetne, ám ha a valóságban kipróbálják, csak eltávolít a céltól. A történelem e tekintetben is Jojkićot igazolta. Az általa meghatározott elvek következetes betartása lehetővé tette az újabb és legújabb kori népességi folyamatok és politikai célok összhangját Vajdaságban.

Tömeges betelepítés és majorizáció a szerb népességi többség szolgálatában a két világháború között

Mivel a szerbek természetes szaporodása jóval kisebb volt, mint a nemzetiségeké (idézett mű 91. oldal), s ezért a távoli jövőben a kulturáltabb németekkel és magyarokkal szemben asszimi-

lációs csapdába kerülhettek volna, Jojkić szerint ezen csupán külső tényező változtathat: Vajdaságba be kell telepíteni Szerbia középső és déli részeiből nagyszámú szerbet. Csak látszólag lehetne megoldani a problémát oly módon, hogy a szerbek teljes évi természetes szaporulatát (100 000 lélek) Vajdaságba irányítsák. Jojkić nem tudott elképzelni olyan eredményes és sikerrel kecsegtető állami intervenciót, amellyel ez kivitelezhető lett volna. Szerinte az állami intervenció az akkori, adott helyzetben nem volt képes nagy tömegeket mozgásba hozni, noha ez lett volna a legjobb megoldás. Szerinte a szerb állam közvetlen beavatkozással nem tud megoldani semmit a népességi folyamatokban. Az államapparátust, katonaságot, rendőrséget könnyű elszerbesíteni, a bürokratizációnak lehet nagy méreteket adni, de mégsem jár eredménnyel. Az ilyen jellegű változásokat természetesen ki lehet mutatni a népszámlálási adatokban (pl. nagyobb hadsereg állomásoztatása a Vajdaságban), ez azonban csak látszatjavulás. Az állam képtelen nagy paraszttömegek vándormozgalmának parancsszóval való irányítására.

Jojkić bármennyire is nacionalista volt, megvolt benne bizonyos polgári intézmények tisztelete és egy minimális tudományos becsület is. Kalandor megoldásokat nem javasolt, bár ezt akkor többen is követelték. Szerinte az agrárnépesség többletének esetleges betelepítése Vajdaságba állami költségen egyáltalában nem jöhet számításba. Ennek a költségei nagyok és jogi akadályokba ütköznek (idézett mű 92. oldal).

Számításai szerint, ha 100 000 parasztcsaládot telepítenének be Vajdaságba, és mindegyik családnak csak 5 hektár földet juttatnának a legszükségesebb épületekkel együtt, az államnak ez mintegy 30-40 milliárd (akkori) dinárjába kerülne. Nem volt olyan állam, amely ekkora pénzeszközt tudott volna fordítani ilyen célokra. Ugyanakkor éppen ott, ahol a délszlávosító-elszerbesítő kolonizáció szükségessé tette volna, nem volt nagy kiterjedésű földterület. Nyilvánvaló tehát, hogy a teljes majorizációhoz, a szerb népességi többség hatékony létrehozásához a két világháború között nem voltak meg a feltételek. Ha nem következik be a II. világháború, a kolonizáció feltételei később sem lettek volna meg. A nemzetiségek és etnikumok között évszázadokig is fenn-

maradhatott volna egy viszonylagos egyensúly, létüket nem fenyegette volna asszimilációs veszély; ezt már az átlagos, tessék-lássék demokrácia követelményei is lehetetlenné tették volna. Bár egyre erősödött az agresszív nacionalizmus, amely igyekezett minden társadalmi folyamatot hatása alá vonni, az európai hagyományokon nem tehették túl magukat. E tekintetben bizonyos mértéktartás mutatkozott az akkori polgári politikusok egy részénél. Később e tekintetben is nagyobb szakadék keletkezett a valóság és lehetőség között.

A szabad akaratú beköltözés és letelepedés a majorizáció szolgálatában a két világháború között

Vladan Jojkić politikusként esküdt ellensége volt Vajdaság politikai autonómiájának, híve volt viszont a szigorúan központosított államhatalomnak. Annál érdekesebb számunkra, amit tudósként írt. Szerinte a döntő számarányú majorizáció nélkülözhetetlen velejárója és előfeltétele a kisebbségek asszimilációjának: sorrendben az első a szerb népességi többség biztosítása. Mivel ez az asszimilációnak nélkülözhetetlen feltétele és nem következménye, csak akkor remélhető tőle eredmény, ha a majorizáció teljes és *ubique* – vagyis minden településre kiterjed. Vladan Jojkić a gazdasági és társadalmi folyamatok tekintetében független, az egyes ember szabad akaratából történő betelepülésének volt a híve. Az eldélszlávosítás legfontosabb kérdése Bácskában és Bánátban: hogyan elérni sikeresen, hogy a lakosság minél nagyobb számban, önként jelentkezzen átköltözésre Vajdaságba az ország többi részeiből (idézett mű, 93. oldal). Ez a felfogás, nem vitás, polgári nacionalista jellegű, ugyanakkor tisztel bizonyos polgári demokratikus intézményeket is. A történelmi fejlődés és a népesség fejlődése szempontjából nem olyan kártékony, mint amilyen az államhatalom sürgettető erejére támaszkodó későbbi nacionalizmus. Az ilyen elképzelésű majorizáció, amelyre Vladan Jojkić támaszkodott, a természeti adottságokra és a gazdaság fejlesztésére alapoz. Alapja a magán- és kollektív, valamint állami-gazdasági vállalkozás fejlesztése. A gazdaságpolitikának vonzóvá kell tennie a vidéket az ingázó, „lebegő” szabad munkaerő

számára. Iparosítani és urbanizálni kell Vajdaságot, serkenteni a beruházásokat. Nemcsak az ún. passzív vidékek, az iparilag és mezőgazdaságilag fejletlen és lemaradt területek népességét kell mozgásba hozni: Vajdaságba kell csalogatni a legvállalkozóbb szellemű és leggazdagabb tőkéseket, iparosokat, hogy az előbbi csoportnak munkát adhassanak. Vajdaság így magához vonzhatja azokat a szerb nemzetiségű rétegeket, amelyek magasabb életszínvonalra vágynak. Elképzelése szerint Vajdaságnak gazdasági előnyöket kell juttatni, s akkor a vidék gazdasági ereje vonzó lesz a szerb népesség számára. Így természetes úton, állami erőszak nélkül elérhető a délszláv-szerb többség (idézett mű, 96. oldal). Az államhatalom közigazgatási, jogi és pénzügyi eszközökkel ösztönözze Vajdaság fejlődését. Különben „évtizedekig, sőt évszázadokig is várhatunk az eldélszlávosodásra" (idézett mű, 97. oldal). Gazdasági téren mindenekelőtt a mezőgazdaságot kell jövedelmezővé tenni (idézett mű, 97. oldal), jövedelmező felvásárlási árakat kell megállapítani, serkentő hitelpolitikát alkalmazni. Az adópolitika legyen ösztönző. Az iparfejlesztés nagymértékben megváltoztathatja Vajdaság nemzetiségi összetételét a szerbek javára. Az úthálózat kiépítése ugyancsak fontos, mert lehetővé teszi a népesség diszlokációját, s ezen belül a szerbek mindenütt való jelenlétét, és nemzetiségi népesség szétszórását. A közúti és vasúti áru- és utasforgalom összekapcsolása Belgráddal nagyobb hatású lehet, mint az államnyelv kötelező tanulása és a használatára vonatkozó hatósági határozatok. Nagy jelentősége van Bácska és Bánát kulturális fejlesztésének. A elszerbesítő iskolaközpontokat a nemzetiségek által lakott helyiségekbe kell helyezni. A beruházások Vajdaság gazdag, nagynépességű és gazdaságilag fejlett vidékein sokkal jobban kifizetődnek, mint a gazdaságilag fejletlen és ritkán lakott helyiségeiben, mert lehetővé válna a fejletlen vidékek fölösleges agrárnépességének átirányítása és a népesség keveredése. Következtetésként megállapítja: e gazdag vidékek elszlávosítása előnyt kell, hogy élvezzen, elsőrendű állami feladat kell, legyen a vázolt, nem agresszív eszközök segítségével (idézett mű, 101. oldal).

A városok eldélszlávositásának-elszerbesítésének előnyben részesítése a két világháború között

Mivel a városok gazdasági és forgalmi csomópontok, vonzóerejük a népesség vándormozgalmára nagy. A városok fejlesztése lerövidítheti (idézett mű, 101. oldal) a nemzeti kisebbségek majorizációját, mert mindenekelőtt a szerb népességet fogják magukhoz vonzani más országrészekből Vajdaság területére. A városok eldélszlávosítása-elszerbesítése és a népesség keveredése a majorizáció, a szerb népességi többség elérésének legkívánatosabb eszköze, amely néhány évtized alatt eredményt fog felmutatni. Ennek példája Újvidék lehet valamennyi többi vajdasági város számára. Szerb állami keretben, szerb etnikai háttérrel a városokba irányuló bevándorlás elsősorban szerb jellegzetességeket kaphat. Jojkić e megállapításai is helytállóknak bizonyultak a mai napig. Javaslataiból kevés valósult meg a két világháború között. Ellenkezőleg Vajdaság gazdasága hátráltatott helyzetbe került. A gazdaság fejlesztése helyett az államhatalom erőszakos eszközei kaptak teret. Nekik köszönhetően a két világháború között csupán 100 000 szerbet lehetett letelepíteni Vajdaságban a kívánatosnak mondott 500 000 helyett.

Az asszimiláció a két világháború között

Jojkić könyvében megemlíti, hogy a népességpolitikát elemi erővel vonzza az asszimiláció gondolata és eszközei. Azok – állítja – , akik nem mélyültek el a társadalmi folyamatok elemzésében, könnyen azt hiszik, hogy „a nem délszlávok asszimilációja a leghatékonyabb eszköze az eldélszlávosításnak” (idézett mű 83. oldal). Ez érthető, ha figyelembe vesszük az asszimiláció kettős hatását a népesség etnikai összetételére. Az asszimiláció nemcsak erősíti és növeli az államalkotó nép számát, hanem ugyanakkor csökkenti azon nemzetiségi népességek számát, amelyeket magába olvaszt. Az asszimiláció eszméjét csábítóvá teszi, hogy elevenen él még az emlékezetben a magyarok államalkotó sikere a történelmi Magyarország népeinek beolvasztásában. „Majdnem általános az a téves meggyőződés, hogy ezt a magya-

rok erőszakos államhatalmi (jogi) és adminisztratív eszközökkel érték el, s ezeket bármely más államhatalom is használhatja hasonló helyzetben" (idézett mű, 83. oldal). Könnyen felfogható, hogy sokak számára, akik látják, hogy Bácskában és Bánátban milyen nagy szükség van a délszláv-szerb népesség számszerű növelésére, a nem délszláv népességek erőszakos beolvasztása úgy tűnhet, mint a legmegfelelőbb és legeredményesebb eszköz. Jojkić rámutat, hogy ez a felfogás alapjában véve téves, nem járható út, és nem vezetne eredményhez. „Mert, maradjunk csak a magyar példánál – a nem magyarok beolvasztása a történelmi Magyarországon nem történt a magyar államhatalom erőszakos és kényszerítő intézkedései következtében, hanem észrevétlenül, természetes folyamatként. Természetes folyamat volt ez az államhatalmi intézkedések bevezetése előtt is, és később is az maradt, egészen az újabb időkig, amikor is a magyarok megkísérelték erőszakos úton meggyorsítani a nem magyar népek beolvadását. Értelmetlen volt részükről ez az eljárás, amely annyi nyugtalanságot és rosszvért szült az ország polgárai között. Ez végül is megbosszulta magát a magyarokon, ez volt az állampolitikájuk legnagyobb hibája. A hiba annál nagyobb és következményeiben végzetesebb volt, mivel az erőszakos beolvasztás szükségtelen és fölösleges. Az asszimiláció törvényszerűségei szerint a népek etnikai átalakulása a tudattól függetlenül történik, független társadalmi, kulturális és pszichológiai tényezők hatására, nem pedig az asszimilálódó nép saját akarata szerint, még kevésbé az államalkotó nép szándéka és erőszakos intézkedései hatására. Bizonyos feltételek nélkül (ezek a közös faj, közös kulturális értékek, különösen pedig a közös vallás és hit) nem lehetséges tömeges asszimiláció (csak a kisebb etnikai szigetek vesznek el elkerülhetetlenül az idegen tengerben). Az asszimilációnál azonban a legfontosabb az uralkodó nép számbeli fölényének és nemzeti tekintélyének aktív és hódító szerepe, a legfőbb hátráltató passzív tényező pedig vele szemben a védekező kisebbség nemzeti tudatának ellenálló képessége" (idézett mű, 83–84. oldal). A továbbiakban leírja ezt a folyamatot. Az asszimiláció úgy megy végbe, hogy az államalkotó nemzet társadalmi és gazdasági tekintélye rendkívüli vonzó hatást gyakorol a kisebbségi cso-

portok fiatal nemzedékére, amely közvetlen társadalmi kapcsolatba kerül a közös környezetben a többséggel. Ezzel ellentétesen hat a kisebbségi szülő és előző nemzedék nemzeti tudata. A hagyományápoló tényező és értékek erejétől függ a fiatal nemzedékek ellenálló képessége az elnemzetlenítéssel szemben.

Az államalkotó nép vonzereje és a kisebbségi népesség nemzetiségi közösségi tudata és hagyományápoló ereje közötti harc az ifjú nemzedékek még kialakulatlan szellemi életében és érzelemvilágában állandóan megütközik. E két ellentétes tényező megütközésétől és egyensúlyának megbomlásától függ, hogyan alakul nemzetiségi hovatartozásuk. Ha túlsúlyba kerül az államalkotó nemzet hatása, akkor a nemzeti átalakulás folyamata fokozatosan bekövetkezik. Az első nemzedékben meggyengül vagy elvész a nemzetiségi tudat, a következő nemzedékben már eltűnik teljesen a nemzetiségi nyelvismeret és a nemzetiségi hovatartozás megjelölése. Ha azonban az államalkotó néppel való kapcsolat rendkívüli vonzóerejű (az államalkotó nép nagy és nagyon korszerű civilizációs értékek hordozója), a nemzetiségek kulturális intézményei és szellemi értékei pedig gyengék, vagyis ha a nemzetiség a kor civilizációs és kulturális követelményeinek hatása alá kerül, ez esetben az asszimiláció bekövetkezhet egyetlen nemzedék leforgása alatt is. Az asszimiláció legerősebb hatása elsősorban a széles néprétegek társadalmi, gazdasági és mindennapi szellemi életében, kialakuló kapcsolataiban, érintkezésében és közlekedésében (az új vonzásközpontok irányában) jelentkezik, s csak utóbb nyilvánul meg és érezteti a hatását a tanügyben, sajtóban, írott szóban, irodalomban, művészetben és egyéb szellemi értékekben, mert csak kevés számú emberre hatnak (főleg a „felsőbb” társadalmi rétegekre és az elitre). Jojkić szerint túlértékelik az iskola és az államnyelv kötelező tanulása hatását a széles néptömegek asszimilációjában. Úgy tűnhet – írja –, hogy a nemzetiségi népesség jövőjének szempontjából az anyanyelvű tanügy és egyáltalán az anyanyelvhasználat megőrzése a leglényegesebb. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a nemzetiségi tudat és érzés nem gyermekkorban, hanem ifjúkorban alakul ki véglegesen; ekkor pedig már dominánsszerephez jut a társadalmi közhangulat, a mindennapi kör-

nyezetben terjesztett értékítéletek. Ezért tapasztalható, hogy városon gyorsabb az asszimilációs folyamat (különösen a középosztály körében), mint a falusi népességnél.

Ez nem azt jelenti, hogy az iskola, az oktatás és nevelés szerepét el kellene hanyagolni, mert az iskola és tanügy növeli a kisebbség szellemi életének szervezettségét, érzelmi ellenálló képességét, s ha a családi neveléssel is párosul, a fiatal nemzedékek esetében a család hatását megerősíti a nemzeti-nemzetiségi hovatartozás eldöntésében. A családi háttér nemzetiségmegtartó szerepe, amely leghathatósabb védelem az elnemzetlenítéssel szemben, az anyák és a nők befolyása alatt áll – az ő hatásuk legerősebb a gyerekekre. Fokozottan érvényes ez a patriarchális családban élő anyákra és nőkre, akiknek szegényes a társadalmi kapcsolatuk, s a külső hatások elől el vannak zárva, ezért az etnikai értékek legmegbízhatóbb hordozói és őrzői.

Mint a fentiekből látható, Jojkić fejtegetésében ellentmondásba keveredik. Bár az asszimiláció válságos, kritikus időpontját fiatalkorba és a külső hatás alá helyezné, vagyis kénytelen elismerni, hogy a legkorábbi gyermekkori hatások ugyanolyan jelentősek, mint a fiatalkori benyomásoké. Értékes viszont az a megállapítása, hogy, ha a kisebbség valóban nemzetben gondolkozik, ha etnikailag és nemzetiségileg öntudatos, ha társadalmi és művelődési élete jól szervezett, jól kiépült és tagjai által megbecsült, ha etnikai értékeihez, szokásaihoz és hagyományaihoz ragaszkodik, akkor az államalkotó nép társadalmi, politikai, gazdasági és számbeli túlereje és erőszakrendszere sokáig tehetetlen vele szemben. „Ami pedig a végrehajtott (bekövetkezett) asszimilációt illeti, ez egy lelki folyamat végső, megfordíthatatlan és megmásíthatatlan terméke, és független az egyén változó akaratától és lelki állapotától. Az asszimilálódott egyén visszatérése vagy visszatérítése eredetéhez ezért egy nemzedéken belül lehetetlen, hiábavaló törekvés és haszontalan gyötrés” (idézett mű, 16. oldal). Ha e kérdésre így tekintünk, értelmetlen az erőszakos asszimiláció, a kényszerítő intézkedések iránti elvárás. Az államhatalom erőszakrendszere közvetlenül nem befolyásolhatja a nemzetiségi tudatot azzal, hogy a közhivatalokban, a közéletben és a tanügyben bevezeti államnyelv használatának

kényszerét. Ez inkább elriaszt, mintsem vonz. Ehelyett az államhatalom közvetett úton töltheti be eredményesen asszimiláló szerepét: ha fejleszti a nemzetgazdaságot és kultúrát, s ezzel növeli az államalkotó nemzet tekintélyét és vonzerejét a nemzeti kisebbség fiatal nemzedéke, a nemzetiségi-kisebbségi tudatukban határozatlanok és ingadozók előtt. Így cselekedett a Magyar Királyság politikája is. A magyarok a legnagyobb sikert akkor érték el a nem magyar népek beolvasztásában, amikor még nem vezették be a magyart mint hivatalos nyelvet, államhatalmi erőszakot nem alkalmaztak, nem tették kötelezővé a magyar tannyelvű oktatást, hanem kizárólag társadalmi és gazdasági erejükre támaszkodtak, és fejlesztették a gazdaságilag fejletlen országrészeket (fejtegetés az idézett mű 86. oldalán) Jojkić tehát eredménytelennek ítélt meg minden erőszakos asszimilációt, és szem előtt tartva az erőszakos asszimilációval való akár egyszeri próbálkozás kudarcát, emlékeztetett: „a nemzetközi fórumokon ennek elítélése volt a legerősebb argumentum a nem magyar vidékek Magyarországtól való elcsatolása és elszakítása esetében. Ezért ha a történelem valaha is tanítómester volt, úgy a magyar példa tanulsággal kell, szolgáljon az államhatalom képviselői és tisztségviselői számára a nemzetiségileg vegyes vidékeken” (idézett mű 88. oldal). Jojkić nem győzi hangsúlyozni, hogy a nem délszláv nemzetiségek asszimilációját nem szabad erőszakos eszközökkel kikényszeríteni, semmilyen közvetlen állami beavatkozás nem jár eredménnyel. Helyette erősíteni kell a szerb nemzet számbeli fölényét, gazdasági életét és műveltségi szintjét, mert ez meg fogja növelni a tekintélyét a kisebbségek előtt, és vonzó erővel hat. Jojkićnak mind a mai napig időszerű és nagy horderejű a következtetése: „E tekintetben nagyon jó hatása lehet a népi egység eszméjének elterjesztése, mert magától értetődő, hogy a jugoszláv mint szélesebb nemzeti fogalom nagyobb tekintélyű és erősebb vonzó erő lehet a lebegő (*flotáns*), etnikailag meghatározatlan és kevésbé tudatos elemekre, mint a délszláv törzsi nacionalizmus, amely szűk látókörű és szűkkeblű és ráadásul vallásilag is erősen színezett. Ugyanígy a tartományi antagonizmus okainak az energikus leküzdése, amely sajnos még mindig nagyon erős, megfelelően

fog hatni a mi egyesült népünk tekintélyére és vonzóerejére. Lehet bármilyen nagy is egy nép nemzeti tekintélye, nem rendelkezik hódító erővel, ha nincs társadalmi érintkezésben. A társadalmi kapcsolat csak akkor eredményes, ha a nép számbeli fölényére támaszkodik. Ebből következik, hogy esetünkben jelenleg lehetetlen a többi nép asszimilációja különösen Bácskának és Bánátnak azon a részein, ahol népünk kisebbségben van, és ahol ez legszükségesebb volna. Ha népünknek meg is lenne a megfelelő tekintélye, mindaddig, amíg nem jön létre bizonyos számbeli egyensúly közte és a többi népesség között Bácskának és Bánátnak azon a részein, ahol túlnyomórészt nem délszlávok laknak – nem lehet számolni a nem délszláv népességek asszimilációjával" (idézett mű, 89. oldal).

Vladan Jojkić, mint ahogyan fejtegetéseiből kitűnik, nacionalista volt, ugyanakkor azonban bizonyos polgári demokratikus értékeket is elismert. Asszimilációs és betelepítési elmélete e két forrásból táplálkozik. Pánszláv világnézetű, délszláv viszonylatokban pedig szerb unitarista, aki nagyszerb világnézetét a jugoszlávság mögé rejti. E célnak elérése lebegett a szeme előtt, s ha kellett, az akkori tudomány eredményeit is figyelembe vette. Jojkić a manipulatív módszerű asszimiláció kezdeményezője: az egyes ember előtt világos kell, legyen, hogy más lehetősége nincs, mint beolvadni a többségi népbe, ha utat akar találni a társadalmi felemelkedéséhez és érvényesüléséhez. Minden más, amit akkor megírtak a polgári szakirodalomban, rosszabb volt Jojkić problémafölvetésénél és megoldási javaslatainál. Minden, amit a Jugoszláv Királyság nagyszerb hatásra alkalmazott a nemzetiségi politikában (Vajdaságban és másutt), közvetlen tagadása annak, amit Jojkić papírra vetett. A Jugoszláv Királyság a legreakciósabb megoldásokat keltette életre, Jojkić viszont a demokratikusabbakat javasolta. Az Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd később a Jugoszláv Királyság nemzetiségi politikája a monarchofasizmushoz közelített, Jojkić megoldása viszont az akkori (bár szintén nacionalista) európai polgári demokratikusabb hagyományokhoz igazodott. Világnézete és útkeresése egy bizonyos fokú tudományos becsületességgel és alapossággal is párosult, s ezt feltétlenül értékelni kell nála. Jojkić elképzelései az egységes délszláv

népről tartósan gyökeret vertek a szerb köztudatban, közgondolkodásban és közhangulatban. A nagyszerb törekvések mindig jugoszláv köntösben tetszelegtek. Jojkić meglátása viszont a délszláv népbe való integrálódást, más népességek és etnikumok asszimilációját bizonyos türelmi idővel képzelte el, összhangban a nyugat-európai demokratikus hagyományokkal, civilizációs vívmányokkal és kulturális értékekkel. Az erőszakmentes tolerancia ezt a folyamatot hosszantartóvá tette volna.

Az „egységes" délszláv népről, mint új etnikai képződményről alkotott nézete és elmélete a szerb társadalomban túlélte Jojkićot, és ma is hat. Olyan elméletek ezek ma is, amelyek egyké nemzedék alatt szerették volna a többi délszláv és nem délszláv népet beolvasztani, és kialakítani egy új jugoszláv népet. A szocialista Jugoszlávia pártideológusai bírálták a Brezsnyev-féle doktrínát az „egységes szovjet nép" kialakításáról. Rámutattak, hogy mögötte a nagyorosz szándékok lapulnak meg. Ugyanakkor képtelenek voltak szembesülni önmagukkal és észrevenni, hogy ők is ugyanezt akarták: az új jugoszláv népet egybekovácsolni a „govori srpski da te ceo svet razume" (beszélj szerbül, hogy megértsen az egész világ) eszméje alapján. A kommunista párt ideológusai nem akarták beismerni az egységes szovjet és a délszláv nép megteremtése közti hasonlóságot és párhuzamot. Ellenkezőleg: erőltették a „szocialista nemzet" kialakítását, ami önmagában véve abszurdum és ellentmondásos. És mert képtelenek voltak leszámolni a történelmi előítéletekkel, nemhogy visszaszorult volna, hanem minden alkalommal agresszívabb erőre kapott az új, egységes jugoszláv nép megteremtésébe vetett hit. E hitnek első számú hordozója a hadsereg volt, ahol azt hitték, hogy a leghelyesebb nemzetiségi politikát folytatják, s ezért a hadseregnek köszönhetően a magukat jugoszlávnak vallók száma úgy fog szaporodni mindenütt, mint eső után a gomba. Azután, hogy a Jugoszláv SZSZK keretén belül megerősödtek a nemzeti államok kiteljesedésének politikai törekvései, rövidlátásról és gyenge elméleti tudásról tettek tanúbizonyságot, amikor nem vették észre: a magukat jugoszlávnak vallók viselkedésükben, magatartásukban, hagyományaikban és törekvéseikben milyen labilis és heterogén etnikai kategória. Végül mindenki fölfedezte a jugoszláv-

ság mögött megbújó nagyszerb vágyakat, s valamennyi tagköztársaságban egyre jobban kiteljesedett a nemzeti kohézió vele szemben. Ez a nemzeti államra támaszkodó kohézió 1989-től kezdve fokozatosan az új etnikumot ismét szerbbé, horváttá, szlovénná és macedónná változtatta. Jojkić figyelme a várható viszály következményére nem terjedt ki.

A történelmi fejlődés Jojkić idejében és utána nem a legnagyobb nemzeti-nemzetiségi tolerancia útján történt, hanem a nemzetiségi politikában kimutatott legnagyobb türelmetlenség útján halad tovább, közvetlenül tagadta a kisebbségi azonosságtudatot, és az erőszakos asszimiláció teljes eszköztárát is hajlandó volt bevetni a nemzeti kisebbségek eltüntetése érdekében. Ezen a törekvésen a JSZSZK nemzetiségi politikája csak annyit változtatott, hogy az erőszakos asszimiláció látható formái 1953 után megszűntek, és a Jojkić által javasolt manipulatív eszközök bevetése következett. Ez az etnikai folyamatokat valóban egy hosszabb időszakra a tolerancia felé terelte. Jojkić elméletében azonban nem hanyagolható el a másik momentum, az *ubique* és teljes *majorizáció* (szerb népességi többség) mozzanata minden közigazgatási egység szintjén, minden helységben. Bármennyire is hangsúlyozza, hogy ez a folyamat szabad akaratú szerb nemzetiségű emberek vándormozgalma kell, legyen, ilyen méretű és ily átfogó majorizáció a gyakorlatban nem valósítható meg államhatalmi beavatkozás nélkül. Alig hihető, hogy ezt a képzett demográfus ne tudta volna. Végső fokon ez az elképzelés és terv kimondottan a nem délszláv nemzetiségek jövője és léte ellen irányult. Ez a népességpolitikai gondolkodásmód már önmagában véve is túlfűtött szerb nacionalizmusról árulkodik, amely akár így, akár úgy, de a délszláv és nem délszláv népek közé ismét behozza az erőszakot és a feszültséget.

A depolulációs természetes népmozgalom ösztönzése a két világháború között

A túlfűtött szerb nacionalizmus jelenlétét az is mutatja, hogy Jojkić számításba veszi, milyen lehetőség van a negatív természetes népmozgalmi folyamatok erősítésére a kisebbségek éle-

tében, és ezeket hogyan lehet serkenteni. Az asszimiláció mellett Bácska és Bánát elszerbesítését nagymértékben segítené a nemzeti kisebbségek depopulációja és külső vándormozgalma (kivándorlásra serkentés és a kisebbségi népesség felhígítása). Úgy ítéli meg, hogy a természetes szaporodás csökkentésére, a kivándorlásra és a széttelepülésre tett kísérletek kívánatosak a nemzetiségek életében. Sajnálattal állapítja meg, hogy a nemzeti kisebbségek természetes szaporodása jóval nagyobb, mint a szerbeké, s nem remélhető gyors csökkenés. Különösen az aggasztotta, hogy a magyarok természetes szaporodása nagyobb, mint a szerbeké. A magyarok Vajdaság „szegényei" (idézett mű, 89. oldal), márpedig a szegényeknél mindig sok a gyerek, nem védekeznek a gyermekáldás ellen – jegyzi meg. Ugyancsak sajnálattal állapítja meg, hogy kevés magyar költözik ki az országból; panaszkodik a világgazdasági válságra, amely lehetetlenné teszi kivándorlásukat. Mint látható, Jojkić egyik szeme sír, a másik meg nevet, amikor a Jugoszláv Királyság kisebbségekkel szembeni erőszak-politikáját (Sándor király széttelepítési kezdeményezése) mérlegeli. Felvetődik benne is a magyarok „önkéntes" áttelepülésének elképesztő gondolata délszlávok által lakott területekre, Bácskától és Bánáttól minél távolabb. Az állam nagylelkűen ösztönözhetné őket egy-két holdas földparcellával. Ezzel elejét lehetne venni azoknak magyar panaszoknak is, hogy egyoldalúan hajtották végre Bácskában és Bánátban a magyar nagybirtokok felosztását, azaz a magyar földnélküli szegényeket kizárták földosztásból. A fent említett módszerrel Bácskát és Bánátot meg lehetne szabadítani a nem délszláv népességeknek, nemzeti kisebbségeknek legalább egy részétől – éppen attól a szegény magyar rétegtől, amelynek legnagyobb a természetes szaporodása. Mindez jól szemlélteti, hogy milyen elképesztő, gyakran fantasztikus álmodozásban ringatják magukat a nacionalista észjárású emberek. Jojkić esetében azonban ezt az észjárást másképpen kell elbírálni: Jojkić a hangsúlyt ez esetben is az önkéntes átköltözésre helyezi. Javaslatánál már akkor is, de előtte is és utána is sokkal rosszabb és erőszakosabb nemzetiségi politikát folytatott a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, majd a Jugoszláv Királyság. Itt a cél a nemzeti kisebbségek széttelepíté-

se és kitelepítése volt, s erről tervek készültek. Szerbiában mindig voltak hívei a kitelepítésnek és az erőszakos asszimilációnak. Ilyen javaslatok tucatjával keletkeztek a monarchofasiszta Jugoszláv Királyságban a látszólag demokratikus színezetű és a radikális rezsimek részéről egyaránt. Ezek a rezsimek az állami tisztviselőrétegre támaszkodtak. A különbség az volt köztük, hogy egyesek demokratizálták a nacionalizmust (beépítették a társadalmi önkezdeményezést is), mások viszont állami erőszakkal oldották volna meg. Valamennyiük közös célja azonban az volt, hogy a jogfosztott nemzeti kisebbségek maradjanak meg jogfosztottnak, s a magyarokat szét kell telepíteni szépszerivel vagy erőszakkal.

Vladan Jojkić népességpolitikai koncepciója állandó bírálat tárgya volt Szerbiában a két világháború között. A bírálatok közül kiemelkedik Vasa Čubrilović akadémikus radikalizmusa. A szerb hadsereg tiszti karának és más állampolitikai személyiségeknek tartott előadásaiban 1940–1944 között megfogalmazta radikális koncepcióját a nemzeti kisebbségek sorsáról az új Jugoszláviában[3]. Vasa Čubrilović élesen bírálta a két világháború közötti népességpolitika eredménytelenségét szerb szempontból. Meglátása szerint az 1918 utáni népességpolitika eredménytelen volt, mert: 1. csak százezer szerbet sikerült betelepíteni a Vajdaságba; 2. nem sikerült megtörni a kisebbségek vitális erejét.

Čubrilović szerint a Jugoszláv Királyságban kesztyűs kézzel hajtották végre a *kolonizációt,* és nem zúzták szét a kisebbségi etnikai tömböket. Milliárdokat költöttek *önkéntesek* (*dobrovoljacok*) letelepítésére a Vajdaságba, ennek ellenére Vajdaságban húsz év alatt csak egyetlen százalékkal javult a szerb népesség aránya. Bácskában továbbra is megmaradt a magyar és német többség. A nemzeti kisebbségek természetes szaporodása továbbra is nagyobb, mint a szerbeké. A szerb telepesek nem tudnak gyökeret verni Bácskában, bár valamennyien öt hektár földet

3 Iseljavanje arnauta, Vojnoistorijski institut JNA, Arhiv bivše jugoslovenske vojske br. 2, Fasc. 4, kutija 69; Manjinski problem a novoj Jugoslaviji 3. XII 1944. Magyar fordítás a HÍD 1996. decemberi számában A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában címmel. Az idézetek a magyar forrásból valók.

kaptak, megkapták a bérlők vagyonát és termelőeszközeit. Az 1918 után létrehozott földreformügyi minisztérium nem teljesítette feladatát, mert elbürokratizálódott. A pártvezetők telhetetlenek voltak a harácsolásban. A földreformügyi minisztérium éveken át nem a *kolonisták*, hanem a hivatalnokok miatt létezett, akik megszedték magukat. A Jugoszláv Királyság egymilliárd akkori dinárt fordított a betelepítés elősegítésére, ebből azonban a kolonisták csak 200 millió dinárt kaptak, a többi elment a hivatalnokok fizetésére. Olyan telepesek jutottak földhöz 1918–1945 között, akik nem tudták és nem akarták megművelni a földet, hanem általában bérbe adták azoknak, akiktől elvették. Gyakran előfordult, hogy az új bérlők (egykori tulajdonosok) ismét megvették a földet az új tulajdonostól; az államnak kellett közbelépni, hogy a földek ne kerüljenek ismét a kisebbségek kezére. A közbelépés ellenére ez mindinkább gyakorlattá vált: az eladósodott tulajdonos eladta a földet ismét a nemzetiséginek borsos áron.

Vasa Čubrilović szerint változtatni kell a sorrenden: először meg kell tisztítani az országot a németektől, magyaroktól és albánoktól, ki kell őket telepíteni az országból. A kolonizációt csak azután lehet eredményesen megszervezni, amikor már a németeket és magyarokat megfosztották minden vagyonuktól és termelőeszközeiktől. Vasa Čubrilović koncepciójában milliónyi nagyságrendű nemzeti kisebbség Jugoszláviából való kitelepítéséről és a kisebbségektől való megtisztításról beszél több helyen is. A kisebbségektől való megtisztításban a hadsereg szerepét tartja a legjelentősebbnek, de miután befejeződik a hadsereg szerepvállalása, azután is folytatni kell a kisebbségek elüldözését (tehát a hadműveletek befejezése után is, és mindaddig, amíg van belőlük). Ez a szerep a népfelszabadító bizottságok és népbizottságok feladata kell, legyen. Ezt írja: „Lehet, hogy soha többé nem lesz alkalmunk, hogy megteremtsük etnikailag tiszta államunkat... ha a kisebbségi kérdést most nem oldjuk meg, soha többé nem fogjuk megoldani" (idézett mű, 59. oldal). A katonaságnak még a háborús tevékenység idején könyörtelenül meg kell tisztítani a területeket a nemzeti kisebbségektől. A megoldás menetét a következőképpen gondolja el: „elsőrendű fontosságú, hogy a magyarlakta területeken lévő parancsnokaink pontos utasítást

kapjanak, mit és hogyan kell cselekedniük. A legjobb az lenne, ha a népfelszabadító hadsereg és a partizánegységek főparancsnoksága mellett külön ügyosztály létesülne azzal a feladattal, hogy már a háború idején gondot viseljen a kisebbségektől való megtisztításról... A hadműveleti területekről máris olyan jelentések érkeznek, hogy a néptömegek könyörtelenül leszámolnak mindazokkal a nemzeti kisebbségekkel, amelyek ebben a háborúban ellenünk voltak... A legfontosabb, amit azonnal meg kellene tenni: 1. utasítani a katonaságot és a népfelszabadító bizottságokat, mit tegyenek; 2. A testvéri szovjet hadseregnél lépéseket tenni, hogy segítsen a németek és magyarok kitelepítésében... A katonaság részéről történő tisztogatáson kívül más eszközökkel is rá kell kényszeríteni a nemzeti kisebbségeket az elköltözésre... Meg kell tőlük vonni minden kisebbségi jogot, gyűjtőtáborokat kell felállítani számukra, vagyonukat elkobozni, családjukat táborba helyezni, és az első adandó alkalommal átküldeni őket nemzeti államukba" (idézett mű, 1054. oldal). A kisebbségek tisztogatásánál külön figyelmet kell fordítani az értelmiségre és a gazdagabb társadalmi rétegekre. „Helyükön hagyni őket veszélyes" (idézett mű, 1054. oldal).

Čubrilović, mint minden nacionalista-soviniszta, elképesztő *salto mortalék*ban gondolkodik. Azt írja: „A szegény parasztság és a munkásság nemigen rokonszenvezett a német és a magyar fasizmussal, s ezért őket nem kell üldözni" (idézett mű, 1054. oldal). Ennek ellenére: „milliónyi nemzeti kisebbség hazánkból való kitelepítését azonnal végre kell hajtani" (idézett mű, 1056. oldal). Vasa Čubrilović is tudta, hogy a munkásság és parasztság adta az akkori kisebbségi társadalmak népességének 95%-át. Ha tehát milliókat kell kitelepíteni, nyilvánvaló, hogy azoknak a munkásoknak és parasztoknak a kitelepítését is végre kell hajtani, akik szerinte is teljesen ártatlanok. Čubrilović a háborús bűntettekért a kollektív büntetés és nem az egyéni felelősségre vonás híve volt. Az egyén bűneiért az egész népközösséget teszi felelőssé. Vérbosszút kell állni az egész kisebbségi közösségen, ki kell telepíteni őket, vagyonukat elvenni, s „ennek látszólag a nemzetközi jogi előírások és szokások szerint kell végbemennie. Ehhez mielőbb kérni kell a szövetségesek jóváhagyását, s már

most arra törekedni, hogy megkapjuk az ellenséges kisebbségek vagyonának konfiskálási jogát. Mielőbb ki kell telepíteni a kisebbségeket, és betelepíteni az ily módon kiürült területeket, Európát kész tények elé kell állítani" (idézett mű, 1054. oldal). A partizánok számára „az elhagyott német, magyar és arnauta falvakba való betelepítésük legyen a legmegfelelőbb jutalom" (idézett mű, 1055. oldal).

Vasa Čubrilović felállította a kitelepítés fontossági sorrendjét is: „A kitelepítésnél a következő sorrendet kellene alkalmazni: németek, magyarok, arnauták, olaszok, románok... Elvileg valamennyien rászolgáltak, hogy elveszítsék állampolgári jogaikat. Politikai okokból azonban különbséget kell tenni... A kisebbségi kérdés megoldása során viszont mindenképpen el kell foglalnunk etnikailag a Bácskát, Kosovo-Metohiját néhány százezer magyart és arnautát eltávolítva az országból" (idézett mű, 1051. oldal). A másik fontos kérdés, hogy mely területeket kell elsősorban megtisztítani a kisebbségektől. „Azok a kisebbségek, akik családosan vagy kisebb csoportban szétszórtan élnek országrészeinkben, nem veszélyesek számunkra. Stratégiailag és gazdaságilag azonban a határ menti tartományokban élő nagyszámú kisebbségi tömbök jelentenek veszélyt" (idézett mű, 1051. oldal). Vasa Čubrilović szerint „különösen veszélyesek a saját nemzeteikkel szomszédosak, ezért Vajdaságot meg kell tisztítani a németektől és a magyaroktól... A legtöbb magyar település Bácska északkeleti és középső részén van. Horgostól és Szabadkától Zentán, Topolyán és Kulán át Újvidékig található az ország legnagyobb magyar etnikai tömbje. Az 1941-ben jegyzett mintegy félmilliónyi magyar közül majdnem 300 000 él Bácskában, a többi 200 000 Bánátban, Szerémségben, Horvátországban és Szlovéniában, szétszórtan, jelentéktelen kisebbségként. Ha Bácskából 200 000 magyart eltávolítanánk, megoldanánk a magyar kisebbségi kérdést" (idézett mű, 1051–1052 oldal). A kb. félmilliónyi magyarra és németre csak valamivel több mint 300 000 szerb, horvát és szlovák jut. A kisebbségi kérdés rendezésekor erre a területre különösen oda kell figyelni.

„A kisebbségi kérdés kitelepítéssel való megoldása legkönnyebben olyan háborúk idején vihető véghez, mint amilyen a

mostani... Az egyetlen megoldás: a kisebbségek kitelepítése... el kell őket távolítani az országunkból, mert erre rászolgáltak" (idézett mű, 1049–1050. oldal.). Ne tévesszen meg Čubrilović érvelésében, hogy látszólag különbséget tett a magyarok és a németek között. Még a veszélytelen és jelentéktelen román népcsoportnak is, mely ezenkívül vallásában is azonos és testvérnépnek számított, a kitelepítettek sorsát szánta. S ha már az ő sorsuk is a kitelepítés lett volna, a magyarok és németek közül nem hagyott volna meg senkit szülőföldjén még a szórványokban sem. Csupán a munkát megosztotta a különböző államhatalmi szervek között: a népirtás módszereit a katonaságnak szánta, a lehetetlenné tett élet előidézésének módszereit és alkalmazását a népbizottságokra ruházta át.

A kommunista forradalmi erkölcs és gyakorlat (OZNA[4], UDBA[5] és más állambiztonsági szervek) 1944–1953 között nagymértékben élt Vasa Čubrilović javaslataival. A kommunista párt pedig eszmei áldását adta rá. Csupán a nyugati szövetségesek tartózkodásán és gyanús hallgatásán múlott, majd későbbi figyelmeztetésének köszönhető, hogy a vajdasági magyarok nem jutottak a németek sorsára. Csupán a véletlen közrejátszásának köszönhető, hogy a katonai és a félkatonai alakulatok nem gyilkoltak és nem űztek el még több magyart az országból.

Az új társadalmi rendszer alapjaiba mélyen beépült a nehezen büntethető bűntett eszménye. Vasa Čubrilović javaslatai 1989-től kezdve új erőre kaptak.

Mi játszott közre, hogy az új szocialista állam mégsem a magyarok kitelepítése mellett döntött? Vizsgáljuk meg ezt a továbbiakban.

Čubrilovićnak a németek kitelepítésével kapcsolatos javaslatait maradéktalanul végrehajtotta a kommunista államhatalom. Módszeresen kiirtotta és elüldözte őket az országból. Čubrilović javaslatai a magyarok esetében annyiban váltak valósággá, hogy államilag szervezett, hihetetlen vérbosszúnak és megfélemlítő állami terrornak vetették alá őket, hogy minél többen elmenekülje-

4 Organizacija za zaštitu naroda – Állambiztonsági népvédelmi szerv
5 Unutrašnja državna bezbednost – Államvédelmi belbiztonsági szerv

nek a szülőföldről. A magyarokat azonban nem fosztották meg állampolgári jogaiktól, mint a németeket.

Čubrilović nem vett figyelembe néhány, a vajdasági magyarok szempontjából mindenképpen mentő körülményt. Magyarország, ha legyőzött, német csatlós ország volt is, de továbbra is szomszédos ország volt. Az a tény, hogy nem telepítették ki a magyarokat, 45 évvel később kamatozott Szerbia számára. A „jótett helyébe jót várj" viszonozásának elvét kezdeményezte Magyarország, amikor 1991 után Szerbiát a Nemzetközi Közösség kizárta minden szervezetből, és büntető intézkedéseket vezetett be ellene. Magyarország volt ekkor az egyetlen ország, amely átengedte Szerbiának a posta, távíró, telefon és más információs vonalak kapacitásának a felét, a közlekedési útvonalait, a teherfuvar-kapacitása jelentős részét. Létrehozott mintegy száz szabad kereskedelmi központot, ahol a szerb vállalatok lebonyolíthatták külkereskedelmüket. Nagyszámú magyar-szerb vegyes vállalat létesült a termelésben és a kereskedelemben. A hivatalos Szerbia viszonzásul még csak a hála jelét sem mutatta.

Nem kevésbé voltak fontosak azok a tényezők, amelyek a vajdasági magyarság soraiban lefogták a bűnöző kezét. Ezek az okok 1920-nál korábbra nyúlnak vissza. A feudális államhatalom és jogrend mélységes tisztelete, a személyes kötődés a tulajdonoshoz (a gazdához), a szolgalelkűség, a föltétel nélküli alárendeltség, az engedelmesség, a jogtalanságnak a dolgok természetes rendjeként való alázatos elfogadása, a népnek magából a nemzetből, a nemzet irányításából, teendőiből és gondjaiból való, évszázadokra visszamenő kizárása (egészen Verbőcziig) – mindez mélyen átitatta szinte valamennyi réteg, de elsősorban a magyar parasztság lelkületét, köztudatát; márpedig ez alkotta a kisebbségi közösség döntő, csaknem háromnegyed részét. A magyar kisebbség e tulajdonságait felismerte az új tulajdonos: a kommunisták és a szerb állam is, és ennek megfelelően cselekedett 1918-ban és 1945-ben is. A szerb állam jól számított, amikor arra alapozta magyar kisebbségi politikáját, hogy semmilyen következménye nem lesz, ha a Párizsban magára vállalt kisebbségi jogi kötelezettségeket nem fogja betartani. A szerb állam jog-

fosztó kisebbségi politikája nem ütközött nagyobb ellenállásba a magyar kisebbség részéről sem, egészen 1990-ig.

A magyar főúri osztály történelmi mulasztása a magyar néppel szemben tagadhatatlan. A XIX. század végén nagy osztályellentét feszült a magyar társadalomban, s hiányzott a politikai bölcsesség, amely ezt levezethette volna. A főúri osztály és az elnyomott magyar nép között civilizációs és kulturális feszültség volt. A magyar nép igényeiben és közéleti szükségleteiben elhanyagolt volt; nem találta meg a társadalmi osztályok egymás felé vezető útját és a megegyezést a nemzeti kérdésben. A környező országok éberen figyelték a nemzeti egység hiányát a magyar társadalomban, s leselkedő nacionalizmusuk nem mulasztotta el a nagyszerű alkalmat. Könnyen megszerezhető préda kínálkozott. Magyarország délvidéki részén (mai Vajdaság) nem létezett semmilyen, több évszázados hagyománnyal rendelkező oktatási, művelődési vagy más közéleti intézmény. Az intézményrendszer éppen csak kialakulóban volt. Az európai és magyar, már létező polgári értékek és alkotások terjedése, megismerése, közkinccsé tétele, a köztudatban való megtartása ezen a vidéken szinte minden társadalmi réteg esetében botladozott, nagy késésben volt. Az oktatási és nevelési tartalmakban domináltak azok, amelyek még nem vetkőzték le feudális jellegüket. Még nem alakult ki az önálló és független polgár kultusza, amely önkezdeményezéssel teremt polgári közösséget. A magyar parasztság, de különösen később a szerbek által létrehozott és végsőkig elszegényített magyar városi proletariátus közösségi és nemzeti tudata homályos volt. Ez az etnikai tudat inkább a hiedelem világában nyilvánult meg, magyar származását népmeseszerűen élte meg, s nem volt képes a civilizációs és kulturális követelményeknek megfelelően folyamatos korszerűsödésre. E tudatban az örökölt elmaradottság összeforrt a kisebbségi sors hátrányaival. Az ilyen etnikai tudat könnyen összeroppan, ha szembesül az állam erőszakrendszerével. Ha társadalmi fejlődés hordozója egy másik nép etnikai tudata, amelyben már tudatosodtak a kor igényei és lehetőségei, kikerülhetetlenül meghajol előtte. Márpedig ez ment végbe akkor a szerb nép köztudatában. Vele szemben a vajdasági magyarság szegénységben és tudatlanságban sínylődött, polgári középosz-

tálya fejletlen volt. Ilyen magyar népességet kapott örökségbe a Jugoszláv Királyság, s azt tehetett vele, amit akart. E magyar kisebbség társadalmi struktúrája a gazdasági elmaradottságáról tanúskodott. A népesség kétharmada (67%) falun élt. A mezőgazdasági népesség 44%-a napszámos, béres, földnélküli nincstelen volt. A magyar földművesek alkották az egész Vajdaság földnélküli lakosságának 41%-át. A magyarság 33%-a a városokban élt, 11%-uk nincstelen proletár volt, 11% kisiparos és kiskereskedő, 6% értelmiségi, tisztviselő és szabadfoglalkozású, 3% pedig nagybirtokos. Ezt a struktúrát proletarizálta 1918 után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság. Az iparfejlesztés politikája a szerb államalkotó nép kezébe került át. Az államalkotó nép kizárólagos etnikai monopóliumot csinált a maga számára a társadalmi élet minden terén. A saját etnikumát serkentette vállalkozásra, és ruházta fel minden politikai előjoggal. A művelődési élet és az oktatás megszervezése a szerb államalkotó nép kiváltsága lett, és a szerb hagyományok tiszteletét és szellemi felemelkedését szolgálta. A Jugoszláv Királyság még tovább mélyítette a társadalmi és osztálykülönbségeket. E különbségek szinte azonnal erős nemzeti jelleget kaptak: az uralkodó osztály tagjai kizárólag a szerb államalkotó néphez tartoztak, a nép között a magyar és a többi nemzeti kisebbség lett a legszegényebb. Ilyen körülmények között a vajdasági magyarság tömegesen csatlakozott a szakszervezethez és a kommunista hatás alatt lévő, szervezett munkásmozgalomhoz. Egyedül itt remélhette nemzetiségi érdekeinek képviseletét. A lakosságban betöltött számarányához viszonyítva a vajdasági magyarság hovatovább felülképviselt volt a szakszervezeti és a szervezett munkásmozgalomban; a két világháború között a szakszervezeti és szervezett munkásmozgalomban jelentős áldozati voltak.

Olyan mozzanatok ezek, amelyekről a szocialista Jugoszlávia nem feledkezhetett meg, ha meg akarta őrizni tekintélyét a világ, az el nem kötelezett országok közvéleménye, különösen pedig a szocialista tábor előtt. Bár szégyenfoltként viselte a vajdasági magyarság, hogy Magyarország a fasizmus egyik csatlósa volt a második világháborúban, az is tény, hogy a vajdasági magyarság soraiból sok ezren vettek részt a fasizmus elleni harcban, és a

második világháború záró hadműveleteiben. Ezek olyan tényezők voltak, amelyeket akkor is és most is a nyugati demokratikus országokban figyelembe vettek és vesznek. Ezt a szocialista Jugoszlávia sem hagyhatta figyelmen kívül. Ennek köszönhető, hogy a jugoszláviai magyarság nem vált a teljes kitelepítés és széttelepítés áldozatává. A tömeges megtorlást és a vérbosszút ugyan nem kerülhette el, de ezt követően elfoglalhatta helyét a „szocialista hazában". Egyfelől a megtorlás, a vérbosszú és a kollektív bűnösség kimondása, másfelől a történelmi érdemek elismerése – e között ellentmondás van, de szocialista Jugoszlávia egész múltja ilyen.

Ezek a történelmi események a vajdasági magyarságot egyszerre fosztották meg önbizalmától, és részben vissza is adták neki. Egyfelől bátran kereshette helyét a jugoszláv népek „egyenrangú közösségében", mert a kor követelményeinek és a meghirdetett szocialista elveknek megfelelően jelentős múlttal rendelkezett. E múltat bátran, sőt bátrabban is tudatosíthatta volna, és köthette volna részvételét a múlt történelmi eseményeiben a nemzetiségi létéhez és jövőjéhez. Ehhez azonban elitjének sem akkor, sem később nem volt mersze. A szocialista Jugoszlávia közgondolkodásában egy nacionalizmusmentes magyar kisebbséget kapott örökségbe. Másfelől ennek a magyarságnak a nemzeti tudata és önismerete, önmegbecsülése és azonosságtudata kezdettől fogva erőtlen, és kifejezetlen maradt. Fejletlenek maradtak nemzetiségmegtartó, polgári hagyományainak kifejezői, képviseletei. A magyar nemzetiség, a többi, itt élő néphez hasonlítva társadalmi fejlettség tekintetében a kor szintje alá kényszerült. Nem volt korszerű alkotói intelligenciája, kultúramegtartó hagyománya. Kommunista párt-elitje is személytelen és műveletlen volt…

… A fentiek miatt a vajdasági magyarság kommunista párt-elitjének és pozicionált értelmiségének műveletlensége, személytelensége, önállótlansága, a hipnotizáltság állapotáig való befolyásolhatósága, megvesztegethetősége, látszatfelelősségű, jól megfizetett vezetői beosztásokkal és *sine curák*kal függő viszonyba hozása, valamint az a szerep, melyet a szerb állam szánt neki a magyar kisebbség sírásójaként, kulcsfontosságú té-

nyező az 1945–1990 közötti időszakban lejátszódott események megértésében.

Képmutató kisebbségvédelem

A nemzetiségi jogalkotás alapjai megtalálhatók az AVNOJ[6] II. Ülésszaka Határozatának 4. pontjában: „Jugoszlávia nemzeti kisebbségeinek biztosítja az összes nemzeti jogokat" a szövetségi elveken berendezett szocialista Jugoszláviában. Ezen elveket sok helyen módosította az 1946-os alkotmány, az 1953-as alkotmányerejű törvény, az 1963-as alkotmány, az 1967-es és 1971-es alkotmánymódosítás, s majd az 1974-es alkotmány. Az 1990-es szerbiai és 1992-es jugoszláv alkotmány a nemzetiségi jogokat leépítette, anyagi alapjaitól megfosztotta, a tartományok alkotmányjogi helyzetét megváltoztatta. A nemzetiségi jogok szövetségi, köztársasági és tartományi alkotmányos alapjai 1989-ig lehetetlenné tették a nemzetiségek nyílt és erőszakos asszimilációját, amely oly sok tragédia előidézője volt a két világháború között. Az egyes ember nemzetiségi hovatartozásának szabad kinyilvánítása bárhol és bármikor – ez olyan polgári demokratikus vívmánya volt Európának, amelyet a fejlődés útjára tért szocialista Jugoszlávia elfogadott. A népszámlálásokban és más kimutatásokban megjelent a nemzetiségi hovatartozás kategória is. Ugyanakkor a nemzetiségi jogalkotásban 1974-ig alapállás volt a nemzetiségi jogok egyéni polgári jogként való kezelése. A nemzetiségi jogokat kizárólag az egyes emberpolgár művelődési és szabad nyelvhasználati jogaként értelmezték, és e területekre korlátozták…

… A nemzetiségek tehát az 1974-es alkotmány szerint is közjogi testületek nélkül maradtak; olyan testületek nélkül, amelyek kifejezhették volna kisebbségi érdekeiket. Nem volt közjogi testületük még a kimondottan sajátságos művelődési és anyanyelvhasználati jogok érvényesítésére sem. A nemzetiségi közjogi testület létrehozásának ugyan volt bizonyos jogi alapja a szövetségi

6 Antifašističko veće narodnog oslobodjenja Jugoslavije – Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa

alkotmányban (247. cikkely), azonban a szerbiai alkotmányban és jogalkotásban még nem volt, pedig magyar szempontból ennek lett volna jelentősége. A jogalkotás tehát, bátran kimondható, a kisebbségi jogok területén befejezetlen maradt. A gyakorlatban ezek a jogi homályosságok és látszólag jelentéktelen jogalkotási „mulasztások", zárolások és korlátozások a manipulált tudatipar módszereivel előkészített nemzetiségi hovatartozás kinyilvánításának jogi alapjaihoz tartoztak, amely aztán lehetőséget teremtett rá, hogy mind nagyobb számú nemzetiségi jugoszlávnak vallja magát. Sokan emiatt emigráltak az országból.

Az 1990-es szerbiai és 1992-es jugoszláviai alkotmány nemcsak korlátozza a kisebbségi jogokat, de meg is fosztja anyagi alapjától. A tartományok saját pénzforrás nélkül maradtak, pénzelésüket a központi költségvetés végzi. Kötelezővé tették a szerb nyelvnek, mint államnyelvnek használatát, azzal az indoklással, hogy háttérbe szorult a kisebbségi nyelvekkel szemben…

… A nemzetiségi ügyek rendezésében az állambiztonsági és belügyi szerveknek túl nagy szerep jutott. Szerbiában a nemzetiségek iránti állandó gyanakvással magyarázható, hogy a nemzetiségek ki voltak szolgáltatva az állami önkény kényének-kedvének. A magyarokkal szemben megmutatkozó gyanakvás elsősorban abból a körülményből táplálkozott, hogy továbbra is számos szellemi és rokoni szállal kapcsolódtak anyanemzetükhöz és Magyarországhoz. A nemzetiségi viszonyok ilyen kezelése a nemzetiségi sorsot nem teheti és nem is tette vonzóvá. Ellenkezőleg: az ilyen kisebbségi sors riasztó és tartósan fenntarthatatlan. A tudatalatti félelem, a félelemtől való szabadulás feltétlen kényszere, a kollektív zaklatottság érzése, az állandó gyanakvásban élés, a megfigyelés és ellenőrzöttség érzése asszimilációs tényező volt…

… A társadalmi igazgatás és munkásönigazgatás kiteljesedése alatt (1967–1980 között) enyhült a tudatalatti félelem, a kollektív és egyéni zaklatottság érzése azoknál, akik észrevették, és a maguk szempontjából jól felmérték a kínálkozó lehetőséget – a jugoszlávvá válás lehetőségét. Az ellenőrzöttség érzése azonban a nemzetiségek nagyobb részénél nem szűnt meg. Ehhez szükség lett volna egy új típusú demokráciára, amely nem helyezi el-

lenőrzés alá még a munkásönigazgatási szerveket is. Az ONO DSZ[7] bizottságok fenntartották az állandó gyanakvást a szerb népnél a kisebbséggel szemben.

A Kommunista Szövetség vajdasági szervezete kisebbségi politikájának minden korszakán végighúzódik: 1. A rögeszmévé vált az eszmei harc, valamint a nemzetiségi bezárkózottságtól, elzárkózástól és magába fordulás veszélyétől való félelem; 2. Az eszmei harc az állítólag fellelhető, de szinte minden esetben kigondolt szeparatista jelenségek ellen; 3. Az egyes, szervezetlen és hatás nélküli személyek esetéből való általánosítás a kisebbségi nacionalizmusra; 4. A kisebbségek és anyanemzetük művelődési együttműködése lehetőségének teljes minimalizálása; a lehetőségek leszűkítése, jelentőségük leértékelése a kisebbségi köztudatban; 5. A szerb kultúra, irodalom és művészet értékeinek és tartalmainak kíméletlen erőszakolása, lépten-nyomon kínálása a tudatipar minden eszközével, azzal, hogy ezek a tartalmak „a nemzetek és nemzetiségek közös értékei"; 6. Szinte eszeveszett, semmi ellenérvet el nem ismerő harc a tisztán nemzetiségi politikai, sőt művelődési önszerveződés bármilyen formája ellen (még a kizárólag nemzetiségi nyelvápolás területén is).

A pártpolitika egész uralma alatt nem akarta leküzdeni a „govori srpski da te ceo svet razume" közhangulatát. Ugyanakkor megtagadta az önszerveződést a nemzetiségi anyanyelvápolás területén, és előtérbe helyezte a környezetnyelv tökéletes ismeretét. A pártpolitika még így is eredményt tudott felmutatni a nemzeti türelmetlenség légkörének az enyhítésében. Ez azonban a kisebbségi magatartásnak volt köszönhető. A kisebbségeknek kellett engedelmesnek lenniük, türelmet tanúsítaniuk a politikával szemben is. A szerbek hajlandók voltak elfogadni a kisebbségeket, így a magyarokat is, de sohasem kollektivitásként, hanem csak mint egyént, polgárt.

A szerb polgár tudomásul vette, hogy a másik polgár nem szerb származású, az egyénre vonatkozó személyi jogok megilletik, de ennél többet ne követeljen.

7 Opšta narodna obdbrana i duštvena samozaštita – Általános honvédelemi és társadalmi önvédelem vállalati bizottságok

A szerb „népi nacionalizmus” mindig hathatós támogatást nyújtott a szerb állam nacionalista politikájának. Nemcsak az állam kisebbségi politikája, hanem a szerb nép is ellenségesen viseltetett a magyar nemzetiség kollektív igényeivel szemben, államellenes és veszélyes követelőzést, sőt az országtól való elszakadási törekvést látott benne. Képtelen volt felfogni, hogy a nemzeti kisebbségnek lehet kollektív joga is, amelyhez társulhat önszerveződés, önrendelkezési jog és közjogi testület, különben ez utóbbi nélkül a kollektív jog nem működő jog. A többségi nemzet tagjai sok esetben a kisebbséghez tartozó egyes emberhez, így a magyarhoz is, segítőkészen, barátsággal, együttműködőn, megértőn, jószomszédi kapcsolatokat ápolón és szeretetreméltóan viszonyultak. Ennek csak egy feltétele volt: ne kötődjön saját közösségéhez. Ez olyan általános szerb magatartás lett, melynek általános elterjedését a Kommunista Szövetség nemzetiségi politikája minden kétséget kizáróan segített.

… A nemzetiségi politika látszólag minden erőfeszítését az emberek egymás iránti jóhiszeműségére és jóakaratára alapozta, arra, hogy szükséges az egymás kölcsönös megértése, megismerése, s a népek közötti barátság és bizalom közös érdek. A kölcsönösség azonban mindig visszhangtalan maradt szerb részről. Elsősorban a nemzetiségeknek kellett megismerniük a szerb nemzet minden értékét, s jobban megismerték, mint a saját nemzeti értékeiket. A többségi szerb nép azonban szinte semmit sem tanult a kisebbségi kultúrákból: mintha nem is éltek volna együtt a kisebbségekkel. A párt nemzetiségi politikája szerint minden megoldódik a polgári jogok biztosításával, ha az egyén megkülönböztetése nemi, nyelvi, nemzeti hovatartozási és vallási tekintetben eltűnik…

… A nemzetiségek oktatására és művelődési rendezvényükre nagyon kevés pénz jutott. Pedig a nemzetiségi rendezvények sűrű hálózata, főleg demográfiai szempontból, megtartó erejű lehetett volna. A rendezvények hálózatának állandó szűkítése e tekintetben asszimilációs következménnyel járt. A művelődési rendezvények ugyanis a nemzetiségi gyerekek, fiatalok, szakmunkások, diákok, egyetemisták egymásközti kapcsolattartásának legfontosabb színhelyei, találkozóhely és ismerkedési lehetőség, a társa-

sági élet központja; a nemzetiségi élőszó helye, a szóbeli információcsere, neves szakemberek, alkotók, írók, művészek találkozóhelye a közönséggel. A különböző előadások, körutak, kerekasztal-beszélgetések, szemináriumok, szimpóziumok, tanfolyamok stb. a nyelvművelés és kultúra területén, ha nem kapnak támogatást az adófizető kisebbségi polgár pénzéből, nemcsak hogy elsorvadnak, de a kisebbség belső kommunikációs rendszerét is működésképtelenné teszik. A magyar nyelvű televízió, a sajtóház, a könyvkiadó, színházak, a művészi együttesek, színjátszó csoportok, kórusok, táncegyüttesek, gyermeklapok, a lap- és könyvterjesztés, könyvtárak, a műkedvelő együttesek ma már nemcsak anyagi nehézségekkel küzdenek, hanem folyamatosan megszűnnek. Többé nem ölelik fel a magyar nemzetiség valamennyi társadalmi rétegét, hanem egyre kisebb csoport érdeklődését elégítik ki. Nyilvánvaló, hogy ha a magyar kisebbségi közösség képtelen társadalmi önszerveződésre, minden vonatkozásban csökken önmegtartó ereje. Nélkülözhetetlen az anyaországgal való szoros művelődési és közoktatási kapcsolat. A nemzetiségi politikának ez a része azonban továbbra is, mint a kommunista időkben, a párt és a szerb állam monopóliuma (a legnagyobb gyanakvás kísérte és kíséri).

A fenti összefüggések tükrében érthetővé válik, hogy Szerbiának miért volt olyan hiányos és szegényes, elzárkózó művelődéspolitikai kapcsolata a szomszédos országokkal, így Magyarországgal is. Nem hangzott meggyőzően az az állandóan hangoztatott szerb propaganda, hogy a nemzetiségi politika sohasem függött a Magyarországgal való politikai viszonyok alakulásától, illetve az ott élő délszláv nemzetiségek helyzetétől. Ismeretes, hogy a délszláv nemzetiségek helyzete is nagyon sok kívánnivalót hagyott maga után Magyarországon. Ez alapul szolgált a kölcsönösség elvéhez a szerb nemzetiségi politikában.

A II. világháború utáni időszakban szándékosan elhanyagolták a magyar nemzetiségi kérdés gazdasági vonatkozását. A magyarlakta részek a gazdasági életben számottevő beruházás nélkül maradtak. Az egyes községek közötti gazdasági fejlettségszintbeli különbségek leküzdésére csak látszatjavaslatok és erőtlen intézkedések születtek, ezért a magyarlakta községek gazda-

sági vonatkozásban egyre jobban leszakadtak. A kisebbségvédelem e legfontosabb szempontja, a gazdasági alap vonatkozásában nem történtek meg a legszükségesebb intézkedések sem, amelyek később serkentették volna a pozitív demográfiai folyamatokat is. (Még a nagy Duna és Tisza menti árvizek esetében sem segítettek a magyar többségű települések nehézségein, nem nyújtottak anyagi segítséget és kártalanítást.) A regionális kérdések megoldására a mai Jugoszlávia sem mutat hajlandóságot, pedig fölvetése és rendezése a határok mentén egyúttal a kisebbségi kérdések rendezését is segíthetné.

A magyar nemzetiségű állampolgárok kivándorlása elé Jugoszláviában sohasem gördítettek akadályt. Ellenkezőleg: szorgalmazták. Az a magyar, aki nyilvánosan, statisztikailag kimutathatóan is jugoszlávnak deklarálta magát, gyorsabban jutott munkához, mint aki ragaszkodott nemzetiségéhez. Legkönnyebben az kapott munkát, aki belépett a kommunista pártba, és jugoszlávnak is vallotta magát. Vezetői helyre, munkavezetői állásba csak ilyen ember kerülhetett. Nem csoda, hogy az igazságtalanságok láttán a becsületes, polgári érzésű, a polgári önállóságukra és függetlenségükre érzékeny emberek egy részének válasza mindenre az országból való távozás volt. A polgári gondolkodású kisebbség, bármelyik társadalmi réteghez is tartozott, sietett elmenekülni az ilyen országból.

Népességpolitika a II. világháború után

Tagadhatatlan, hogy a magyar nemzetiség is részese volt azoknak az általános jugoszláv és európai folyamatoknak, amelyek befolyásolták a családtervezést. A családtervezés alapja az önként vállalt és felelősségteljes gyermekvállalás. A szerb alkotmányban is megfogalmazott elv, hogy „a család szabadon dönt a gyermek születéséről. Ez a jog csak egészségügyi szempontok miatt korlátozható. A házastársak akkor határozzák el, hogy legyen gyerekük, amikor ezt jónak látják, amikor úgy ítélik meg, rendelkeznek azokkal a szükséges anyagi feltételekkel, amelyek nélkülözhetetlenek a gyermek felneveléséhez. Elhatározásukban segíti őket a társadalmi közösség.” A gyermekvállalás joga a szerb

társadalomban is személyi jog, amelyet nem vehet el senki, és csak egészségvédelmi okokból korlátozhatják. A társadalom eddig nem élt olyan kényszerítő intézkedésekkel, amely népességpolitikai megfontolásból korlátozta volna ezen emberi-polgári jogokat. Nem foganatosított azonban olyan intézkedéseket sem, amelyek serkentették volna a népességpolitikai célkitűzéseket.

A társadalomban létjogosultságot nyert az a szemlélet, hogy a népesség reprodukcióját egészségvédelmi, gazdasági és szociális juttatási, nevelési és felvilágosító intézkedésekkel kell serkenteni, nem pedig szülésre kényszerítéssel. Ez az európai civilizációnak és a haladó szellemi áramlatoknak olyan vívmánya, amely eljutott Szerbiába is, és amelyet elfogadott az egész társadalom – az itt élő magyarok is.

A magyarok kivándorlása is nagyban előidézte, hogy már a II. világháború utáni évektől kezdve a mai napig állandósultak a magyarok nemkívánatos természetes népmozgalmi folyamatai: az állandóan csökkenő születési arányszám (ma mindössze tíz ezrelék), a gyermektelenség, a népességcsökkenés, az elhalálozás arányszámának megdöbbentő növekedése, a népesség elöregedése stb. Az elvándorlás következtében állandóan csökken a családalapító korcsoportok nagysága; a vajdasági magyar népesség reprodukciója 1963 óta megszűnt. A nők termékenysége 1991-ben 0,60 ezrelék volt, s napjainkban ennél is alacsonyabb. A nők főleg a házasság első éveiben szülnek, s a gazdasági bizonytalanság miatt mind gyakrabban az egyke mellett döntenek. Csökkent az iskolaköteles és valamennyi fiatal népesség korcsoportja az összes népességben. A születésszám csökkenésének, a népesség gyors elöregedésének erős összefüggései vannak a külső és belső vándormozgalomban. A magyar fiatalok elmennek, mert nem jutnak munkához, az öregek maradnak.

A magyarság életében megjelentek a népességfogyást előrevetítő demográfiai jelenségek. Az öregek falun és városon is egyedül maradtak, nem számíthatnak mások segítségére. Gyermekeik elköltöztek, a család egy generációssá vált. A mezőgazdasági munkákban nincs, aki megörökölje az öregeket, a földek megműveletlenül maradnak. Ugyanakkor a városi népesség száma oly mértékben nőtt (1990 óta a menekültek beözönlése miatt

is), hogy a városok képtelenek munkát adni a fiatal népességnek. Napjainkra a munkanélküliek száma 800 000 ezerre tehető, a kényszerszabadságoltaké pedig mintegy 900 000. Ezekben az adatokban a nők, az iskolázott és szakképzett fiatalok foglalkoztatottsági nehézségei és munkanélkülisége van jelen főként.

Néhány általános demográfiai jelenségre hívjuk fel a figyelmet (a problémák száma jóval nagyobb). A fentebb felsorolt problémák és demográfiai jelenségek magyar kisebbségek esetében még kifejezettebbek, és éppen magyar vonatkozásban romlanak legjobban. A magyarok demográfiai helyzetén nem változtathat semmilyen belső vándormozgalom, amire pedig mindig számíthat a szerb népesség; nem a többségi szerb népet asszimilálja a kisebbség, hanem fordítva: a magyar kisebbséget a szerb többség. A szerb társadalom 1965 óta napjainkig mind mélyebb válságba sodródott. Nem állítható, hogy valamennyi negatív előjelű népességi folyamat oka a gazdasági válság. Alig vitatható azonban, hogy az elégtelen kisebbségvédelem és a gazdasági válság együtt valamennyi negatív előjelű népességi folyamatot oly mértékben befolyásolta, hogy a magyarok megmaradását veszélyezteti. Sem a gazdasági válság vége, sem a gazdasági szerkezetváltásnak és fellendülésnek kezdete nem látszik. Ebben a súlyos helyzetben a népességpolitika passzív jellegű volt. A népességi folyamatokat meghagyta a maguk ösztönszerűségében; ahol és ahogyan csak lehetett a nehézségek jelentős részét áthárította a többségi nép válláról a kisebbségekre. A népességpolitika nem találta meg az aktív szerepvállalás útját legalább a születések arányszámának javítására. Az elvándorlás évről évre nőtt, a természetes népmozgalom évről évre romlott. Mivel a demográfiai jelenségeket ez a két folyamat befolyásolja leginkább, elmondható, hogy a népességpolitika nem tudott gyökeret verni a társadalmi közvéleményben sem. A vándormozgalom nem csak gazdaságpolitikai, hanem állampolitikai érdekeket szolgált. Kisebbségi vonatkozásában szabad teret kapott a szerb önzés. A vándormozgalom befolyásolásában és irányításában kifejezésre jutott a katonai-stratégiai megfontolás, amely ismét a kisebbségek távozásában látott megoldást.

A népességpolitika nem érvényesült a többségi nemzetnél sem. Csakhogy a többségi nemzet esetében mindig vannak bel-

ső tartalékok, amelyek utólag javíthatnak a természetes népmozgalom helyzetén. Minden államalkotó népnek vannak belső demográfiai tartalékai, amelyeket a belső vándormozgalom felszínre hoz, átcsoportosít. Ez a többségi népességet megtarthatja, és utólag kiigazíthatja a nemkívánatos folyamatokat. A nemzetiségeknél ilyen lehetőség nincs. Ezért vetődik fel oly gyakran a nemzetiségi köztudatban, irodalomban és művészetben a megmaradásról való lemondás gondolata, és a gyanakvás a jövőt illetően.

A JSZSZK Képviselőháza 1975 októberében határozatot fogadott el az ország 1985-ig terjedő hosszú távú fejlesztésének közös alapjairól (a JSZSZK Hivatalos Lapja, 1975/51. szám) Ebben ez áll: „Azokon a területeken, ahol a népesség születési arányszáma alacsony, a népesség újratermelődésének gazdasági akadályait le kell küzdeni a szociálpolitika olyan intézkedéseivel, amelyek önmagukban is hatékonyak és értéket jelentenek". A népességpolitikának ez az alapelve humánus és etikus. Sok család vágyott a két-három gyermekre, mégis mind többen csak egyet vállaltak, mert csak ennyit vállalhattak. Sokan egyet sem. A gazdasági válság négy évtizede tartó, elembertelenítő hatását az emberek így akarták kivédeni, ugyanakkor így sodródtak az embertelenség és emberi megrövidültség még mélyebb örvényébe.

A Szerb SZK Képviselőháza Végrehajtó Tanácsa 1990 márciusában elfogadott egy okmányt a népesség újratermelődéséről, amelyet később többször is átírtak (legutoljára 1997-ben). Ebben a hatalom először ismerte el, amit már a szakemberek és tudományos közvélemény régóta tudott, hogy a Szerb Köztársaságban és Vajdaságban tulajdonképpen sohasem volt kisebbséget és többséget szolgáló, tudományosan megalapozott populációs politika. A hivatalos körök elismerték, hogy „zavarok álltak elő" a születési arányszám alakulásában, a népesség újratermelődésében; hogy Vajdaságban és Szerbia egyes részein már több mint három évtizede nem termelődik újra a népesség. Az egyszerű újratermelődéshez szükséges születési arányszám 20-25%-kal kisebb a szükségesnél. Mivel a többségi népesség arányszámai is gyorsan romlottak, meghúzták a vészharangot. A szerb népesség demográfiai tartalékai is kezdenek kimerülni (mindössze tízéves késésben vannak a magyar kisebbség arányszámai mögött,

de sokkal gyorsabb a romlás). A vajdasági magyar népességnél a demográfiai tartalékok már 1960–1965 között kimerültek (a többi vajdasági kisebbségeknél is), de a hivatalos politika még csak meg sem említette, és sohasem foglalkozott a magyarok demográfiai helyzetével. A szerbiai és a Vajdasági Képviselőház 1997-ben ismét megállapította, hogy a népességpolitikai folyamat továbbra is rossz irányban halad, és szükséges a beavatkozás. Ezek az okmányok azonban nem mondanak semmi újat. Nem tartalmaznak hathatós gazdasági, szociális, népjóléti és oktatási intézkedéseket.

Szerbia népességpolitikája, mivel nem öleli fel egyidejűleg a többségi és kisebbségi népesség problémáit, nem hatékony. Az ilyen okmányok nem segíthetnek a népesség helyzetén.

Parancsutasítású betelepítés (kolonizáció) Vajdaságba és következménye

Az etnikai arányok megváltoztatása Vajdaságban nem a szerb népesség reprodukciós képességének megjavítása útján, hanem két nagyméretű szerb betelepítéssel történt. Az első betelepítés 1920–1941 között ment végbe.

A trianoni békeszerződés és igazságtalan nagyhatalmi döntés (1920. június 4.) után megindult a magyarok elüldözése. 1918–1924 között 45 000 magyar nemzetiségű közigazgatási alkalmazottat, értelmiségit, birtokost, tőkést és a teljes politikai elitet száműzték vagy utasítottak ki az országból. Ezzel egyidejűleg megkezdődött és állandóvá vált a jugoszláviai magyarság kivándorlása a nyugati és tengerentúli országokba. Ezekbe az országokba 1921–1929 között a korántsem teljes adatok szerint 14 000 magyar vándorolt ki; föltételezhető, hogy 1939-ig még ugyanennyi. Ugyanakkor megindult a szerbek államilag szervezett és támogatott betelepítése Vajdaságba. A tartományban négyszáz nagybirtok területe volt kétszáz katasztrális holdnál nagyobb, ezek összterülete 907 111 katasztrális hold volt. 162 nagybirtokot osztottak föl (összterületük 361 578 katasztrális hold). A kisajátított nagybirtokok 48,6%-a magyar tulajdonú volt, 7,8%-a zsidó vallású magyaré, 7,8%-a német nagybirtokosé, és

csak 8,4%-a volt szerb, illetve 6,6%-a horvát tulajdonban. A földreformban, annak ellenére, hogy elsősorban magyar nagybirtokokat osztottak fel, magyar nemzetiségű nem kaphatott agrárföldet.[8] Agrárföldet kizárólag szerb dobrovojacok és harcosok kaphattak. Ez lehetővé tette 100 000 szerb Vajdaságba telepítését 1920-tól 1941-ig. Történt ez akkor, amikor a szülőföldjén őslakos magyar népesség 70%-a a mezőgazdaságból élt (idézett mű, 93. oldal), és a zsellérek 41,4%-a magyar volt.[9] A példátlan diszkriminációval végrehajtott földreform során nem csak a föld került szerb tulajdonba, hanem a magyar bérlők házai és termelőeszközei, szerszámai is, tehát a teljes leltár. A bérlőket elüldözték házaikból: vagy napszámosok, vagy városi bérmunkások lettek. Így jött létre a két világháború között az erős magyar nemzetiségű proletariátus.

Mi volt ennek a földreformnak a népességpolitikai célja?

Majdnem két évszázadon keresztül Vajdaság mai területén viszonylagos népességi egyensúly állt fenn a nagyobb etnikumok között. Ha eltekintünk a kisebb és zárt etnikai közösségektől és szórványoktól (ruszinok, szlovákok és románok), megállapíthatjuk, hogy a magyarok, németek és délszlávok (a szerbek és horvátok együtt) számaránya egymáshoz közel állt; a szerbek kisebbséget képeztek. Minden államhatalom igyekezett a maga szempontjából a hasznosnak ítélt népességi többséget elérni. Ehhez azonban 50–100 év kevésnek bizonyult. A *3. táblázat* (a tanulmány végén) az 1910–1931 közötti etnikai arányokat szemlélteti, de láthatók az erőfeszítések és a törekvés is a népességi többség biztosítására az egyes hatalomváltásoknál.

A magyar gyarapodás végeredményét az 1910. évi arányszám, a Jugoszláv Királyság népességgyarapító politikáját az 1921. évi és 1931. évi népszámlálások arányszámai szemléltetik az említett táblázatban.

A Szerb Vajdaság egészen 1929-ig magában foglalta Baranyát is. Ekkor közigazgatási reformot hajtottak végre, és Vajda-

8 Mesaroš Šandor: Položaj Madjara u Vojvodini 1918–1929, Novi Sad, 1981, 99. old.

9 Srećko Šećerov: Socijalno agrarni odnosi u Bačkoj pred uvodjenje agrarne reforme, Beograd, 1929, 118. old.

ság nagy részét a Dunai Bánsághoz csatolták (mely felölelte Közép-Szerbia északi részét). Nyilvánvaló, hogy teljes egészében nem hasonlíthatók össze a különböző népszámlálások adatai, még akkor sem, ha Baranyát a hasonló nagyságú Szerémséggel helyettesítjük. Történtek ugyanis máshol is közigazgatási határeltolódások, kiigazítások, s megváltozott közigazgatási terület felosztása is. A magyarság számát a népszámlálási adatok nem tükrözik pontosan azért sem, mert névelemzés alapján csökkentették számukat. Ám ha mutatnak is az adatok billenést egyik vagy másik irányba, főleg a magyarok kárára, még mindig nem fejeznek ki oly mértékű eltolódást, amely kétségbe vonhatná a három nagy etnikum népességi egyensúlyát. Alapjában véve ezek az arányok megmaradtak egészen 1945-ig. Mind a három etnikumnak pozitív volt a természetes népmozgalma, egyik a másikat nem szoríthatta volna ki az etnikai térségéből. Ezeket az ígéretes demográfiai folyamatokat változtatta meg a II. világháború vége. A történelemtudomány dolga, hogy megvilágítsa a politikai okokat és eseményeket, itt csak az etnikai és demográfiai vonatkozásokat tárgyaljuk.

A demográfiai szempontból figyelemreméltó azok száma, akik a II. világháború idején életüket vesztették, és valamint a teljes német kisebbség, amelyet a kommunista vezetőség és a szerbek kollektív bűnösnek minősítettek, és megfosztottak minden polgári jogtól. A németeket vagy kiirtották a haláltáborokban (szerb kutatások alapján is kb. 120 000 főt), vagy elüldözték őket arról a szülőföldről, ahol majdnem 250 évig éltek és fejlődtek. Az AVNOJ Elnöksége 1944. november 21-én hozott határozatának értelmében: 1. a német birodalomnak és állampolgárainak minden vagyona állami tulajdonba ment át; 2. A német kisebbség tagjainak minden vagyona jugoszláv állami tulajdonba került. Kisajátították a németek minden termelő és nem termelő köz- és magánvagyonát, termelőtőkéjét és földbirtokát. „Forradalmi idők" járták, elég volt rámondani egy vagyonra, hogy németé, máris kisajátítható volt. A konfiskálást, minden polgári és vagyonjogi bíráskodást vagy perrendtartást megkerülve, csupán közigazgatási felhatalmazás alapján, automatikusan alkalmazták. Egyidejűleg zajlottak le a proletárdiktatúra és a nemzeti kisebbségek ellen vívott harc

eseményei és ezek egymáshoz kötődtek. A szerb nacionalistáknak kapóra jött a kommunizmus, amelyet aztán céljaik elérésére mind a mai napig alaposan ki is használtak. Megváltoztak a tulajdonviszonyok (lerakták és megteremtették az államszocializmus alapjait), és megrajzolták a térség új etnikai térképének kontúrjait. Azonnali hatállyal megfosztottak vagyonától 92 000 német családot. Konfiskáltak az országban 97 490 német (637 939 hektár összterületű) földbirtokot; a kisajátítás Vajdaságban 68 035 földbirtokot (389 256 hektár) érintett. A teljes német kisebbségtől megvonták a megélhetési lehetőséget. Csak ezután (1946. decemberében) hozták meg az Államosításról szóló törvényt.

Jugoszlávia és Vajdaság nemzetiségi viszonyai szempontjából nagy jelentőségű volt az 1945. augusztus 23-án meghozott Törvény a földosztásról és kolonizációról. Az országban földosztásra és a kolonistáknak szánt földalapba Vajdaság a földterületek 58%-át adta, vagyis az 1 647 305 hektár földterületből 668 412 hektárt. Nikola Gaćeša, e témakör szakértője, műveiben több helyen is megállapítja, hogy a „véletlen körülmények szerencsés összjátéka és egybeesése folytán lehetővé vált a szláv többség biztosítása”.[10] Vajdaságnak rendkívül fontos szerep jutott a betelepítésben. Létrejött az az anyagi alap, amellyel lehetővé vált a kolonizáció; amely lehetővé tette a délszláv népek – voltaképpen a szerb nép – történelmének legnagyobb méretű és legjobban megszervezett honfoglaló vándormozgalmait. Vajdaság betelepítését a legfelsőbb jugoszláv állami és pártvezetőség 1944. április 24-én elfogadott elvi határozata döntötte el; e határozatot 1945. március 9-én a Jugoszlávia Ideiglenes Kormányának kiáltványa megerősítette. Már 1945. március 7-én létrehozták az Ideiglenes Kormány kolonizációs ügyekkel megbízott minisztériumát. A betelepítési ügyekbe a vajdaságiaknak nem volt semmilyen beleszólásuk, még tanácsadó szerepük sem. Nikola Gaćeša szerint a betelepítést a következőképpen hajtották végre: 1. a kolonistákat a tiszta német és német-magyar vegyes lakosságú falvakban helyezték el; elsősorban ezekre a helységek-

10 Nikola Gaćeša: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945/48, Novi Sad, 1984., 362. old.

re terjedt ki a kolonizáció; 2. Az ország különböző részeire vonatkozóan meghatározták, hogy Vajdaság mely részét fogják betelepíteni. Meghatározták a betelepülők nemzetiségi összetételét. A Crna Gora-iakat a Péter király csatornától északra (ha ez elégtelennek bizonyult volna, akkor tőle délre is) kellett volna telepíteni, a boszniai szerbeket Bánát északi és keleti részébe (esetleg Szerémségbe is), a szerbiaiakat Bánátba, a szerb nyelvű macedónokat ugyancsak Bánátba. A horvátokkal kapcsolatban utólag született volna döntés: számításba jöttek a már horvátok által lakott települések (mint ismeretes, a horvátok betelepítéséből nem lett úgyszólván semmi). A szerb származású muzulmánok kiürült, korábban tiszta nemzetiségű településekbe kellett volna, kerüljenek. Tervben szerepelt Bosznia-Hercegovinából 12 000 harcos család betelepítése, Horvátországból 9000, Crna Gorából 7000, Szerbiából (és Sandžakból) 600, Szlovéniából 3000. Macedóniából 2000 családot kellett volna betelepíteni, Vajdaságból pedig 6000-ret áttelepíteni a kiürített falvakba (és 500 000 katasztrális hold földet szétosztani). Összesen mintegy 45 000 családot készültek betelepíteni. Miután a betelepítés megtörtént, a kolonistáknak nyolc hold földet, lakóházat és gazdasági épületeket juttattak; a család nagyságától függően ennél többet is, de nem többet 12 holdnál. A néphősök, harcosok és tisztek 30%-kal többet kaptak. A törvény szerint a birtokot – vagyont a betelepült nem adhatta el, és nem hagyhatta el húsz évig, ellenkező esetben elveszítette volna birtokjogát, és újat nem kaphatott volna. A kolonizációra az állam nem költött sokat (nem úgy, mint a két világháború között), hiszen a telepesek nemcsak földhöz jutottak, hanem megkapták a németek házát, gazdasági épületeit is (rendelkezésükre állt 62 281 kisajátított ház, illetve épület).

A kolonisták első csoportja 1945. szeptember végén érkezett Bosznia-Hercegovinából, s 1947 júliusáig Vajdaságban letelepítettek 44 116 családot. A kimutatások szerint 251 696 főként szerb és Crna Gora-i telepes költözött be a hadizsákmányként megszerzett birtokokba. Ha számukból levonjuk a Vajdaságon belül áttelepítettek számát (6500 család, 26 000 családtag), megállapítható, hogy az ország többi részéből 37 616 családot (225 696 családtag) telepítettek be Vajdaságba. Vajdaságnak közvet-

lenül a II. világháború befejezése utáni összeírás szerint 1 376 804 lakosa volt. Az 1948-ban végzett népszámlálás Vajdaságban már 1 640 757 lakost jegyzett. A kolonisták Vajdaság népességének 13-14%-át alkották. Nikola Gaćeša kimutatta, hogy a régi Jugoszlávia 1919–1941 között állami támogatással mindössze 92 905 lelket telepített be Vajdaságba.[11] A II. világháború után állami parancsra és szervezésben, s állami támogatással végrehajtott betelepítés méreteiben lenyűgöző volt. A Római Birodalom megalakulása óta minden rendszer ügyelt rá, hogy katonáit, harcosait érdemeik szerint megjutalmazza. Vajdaság kolonizációjában azonban nemcsak ilyen okok játszottak közre, hanem elsődleges volt a politikai-nemzetiségi és demográfiai-etnikai cél (hiszen a harcosok érdemeit más, eredményesebb módon is méltányolhatták volna).

A betelepítettek nemzetiségi összetétele e tanulmány végén a *4. táblázatban* látható.

A kolonizációra a szerbek évszázados vágyálma beteljesüléseként kell tekinteni. Ez az elképzelés és végrehajtása számtalanszor felmerült már a két világháború között. A nagyméretű kolonizáció objektíve lemérhető, a fasiszták téves elvárásainak katasztrofális következményével járt, ami végpusztulásba sodorta a kisebbségeket. A német kisebbség megsemmisült, a magyar kisebbség ugyan megmaradt a szülőföldjén, de (a szerb többség által) teljesen majorizált helyzetbe került, ennek következménye állandóan beárnyékolja jövőjét, megmaradását. A betelepítés és a vele járó szerb majorizáció a magyar nemzetiség minden hagyományos, etnikai, kommunikációs kapcsolatát és viszonyát megszüntette. Számtalan, a német nemzetiséghez fűződő rokoni és gazdasági kapcsolatát, szellemi közösségét felszámolta, és az azonos térből kiszakította. Ezt követően szinte azonnal beindultak a magyaroknál is mindazok a negatív előjelű demográfiai folyamatok, amelyek mind a mai napig tartanak, erősödnek és el-

11 Nikola Gaćeša: Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941, Novi Sad, 1968. 281. old. és Nikola Gaćeša: Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1919–1941, Novi Sad, 1975. 307. old. valamint Nikola Gaćeša: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1919–1941, Novi Sad 1972. 379. old.

mélyülnek (kezdetben a disszidálás, majd az elvándorlás, 1990-től pedig a menekülés a szülőföldről). E kedvezőtlen irányú demográfiai mozgások alapját a szerb népesség akkor elért túlsúlya vetette meg. Mint a fenti ismertetőből látható is, a kitelepítések és betelepítések folyamata úgy zajlott le, ahogyan azt Vasa Čubrilović javasolta a politikusoknak, és úgy is teljesült be (self-fullfilling prophecy). A németeket sikerült megsemmisíteni, a magyarok jövőjét kérdésessé tenni.

A későbbi események már Vladan Jojkić előzőleg leírt javaslatai szerint alakultak.

Belső vándormozgalom, magyar népesség és majorizáció

A belső vándormozgalom más jellegű, mint a parancsutasítással, állami akarattal és kényszerrel végrehajtott betelepítések. A belső vándormozgalom során a népesség polgári szabad akaratból, és nem állam-, kar- vagy párthatalmi kényszer folytán költözik. A gazdasági fejlettség az egyik tájegységet vonzóbbá teszi, mint a másikat, amelyik fejletlen, elmaradott és hátrányos helyzetben van. A különböző tájegységek között állandó a gazdasági motiváltságú vándormozgalom. Az állami gazdasági intézkedések serkenthetik vagy hátráltatják a belső vándormozgalmat. Az állam ezen intézkedései polgárjogi meghatározottságú erőforrásokra támaszkodnak. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a belső vándormozgalom is elveszítheti szabad polgárjogi jellegét, ha az állami beavatkozás a gazdaságba túlméretezett.

A gazdasági érdeken kívül az embereknek számtalan más, a polgárjogi indíttatású okuk is van költözködésre, lakóhelyük megváltoztatására. A II. világháború utáni időszakban hosszú út vezetett a betelepítésektől (amelyek kizárólag állami kényszer és leplezetlen állami privilégiumok, előjogok és juttatások alapján történtek) a belső vándormozgalomig (amely kimondottan a magánember szabad polgárjogi akaratából jött létre, és pusztán az egyén vagyoni helyzetéből adódott).

A JSZSZK-ban átgondolatlan iparosítás folyt évtizedeken keresztül. Az iparosítás egyirányú volt: a népességet átirányították

az újonnan létrehozott ipari központokba, és nem fordítva; nem az ipari létesítményeket telepítették oda, ahol a népesség élt. Ennek következtében állandóan csökkent az őshonos népesség aránya: 1948-ban a népesség 80,5%-a őshonos volt, 1981-ben már csak 59,0%. Ugyanakkor a vándormozgalomban résztvevő lakosság száma 19,5%-ról 41,0%-ra emelkedett. Szerbiában az autochton népesség aránya 78,9%-ról 57,8%-ra csökkent, a vándormozgalomban résztvevőké pedig 22,0%-ról 42,2%-ra nőtt.

Az 1991-es népszámlálás a következő arányt mutatja Szerbiában: 55,3% őshonos lakosság, 44,7% beköltözött. Szerbián belül Vajdaság népessége volt a legurbanizáltabb (Vajdaság településhálózatára és népességére már a Magyar Királyság idején jellemző volt a nagyfokú urbanizáltság; a városba költözés, mint ok, itt kisebb szerepet játszott). Vajdaságban, 1948-ban a népesség 63,9%-a volt autochton, 1981-ben 57,2%-a. Az 1991-es arány: 54,6 őshonos, 45,4% betelepült.

Az 1991-es adat szerint Vajdaságban 914 929 fő részt vett a vándormozgalom valamilyen formájában: 179 589 fő a község egyik településéről költözött a másikra (általában a községi székhelyre), 439 353 fő Szerbia más községeiből új tartózkodási helyére, és 261 288 fő más tagköztársaság területéről Vajdaságba.

Ellenőrizzük ezt a hivatalos adatot: az 1961-es népszámlálás szerint a tagköztársaságokból, Közép-Szerbiából és Kosovóról 373 236 fő (köztük 286 426 szerb) települt be Vajdaságba; 1971-ben 400 872 fő (köztük 307 529 szerb), és 1981-ben 362 451 fő (köztük 286 259 szerb). Vajdaság, amely Szerbia népességének csupán 20%-át adta, a más tagköztársaságokból Szerbiába bevándoroltak felét kapta (605 091 fő, köztük 416 688 szerb).

Vajdaságba a többi tagköztársaságból az 1991-ben jegyzett 261 268 bevándorolt közül 191 527 fő szerb nemzetiségű volt, 13 389 Crna Gora-i, 17 739 szerb nyelvű jugoszláv és csak 3420 magyar. Lehetetlen megállapítani azonban az 1991-es népszámlálás alapján a Közép-Szerbiából Vajdaságba bevándorolt szerbek számát, az 1991-es adat ugyanis, amely 439 353 fő bevándorlási adatát tartalmazza Szerbia más községeiből jelenlegi tartózkodási helyére, ezt nem tükrözi. Feltehető, hogy a fenti adat 30%-a vonatkozik a Közép-Szerbiából történő bevándorlásra.

A magyarok esetében más a helyzet: a községközi vándorlásban 71 230 fő vett részt (az összes magyar népesség 20%-a). Biztosan állítható, hogy ez az adat kizárólag a magyarok Vajdaságon belüli községközi vándormozgalmára vonatkozik (Közép-Szerbiában ugyanis nem él számottevő magyar). Általában Bánátból Bácskába, Szerémségből Bácskába és Dél-Bácskából Észak-Bácskába költöztek. Más tagköztársaságból Vajdaságba mindössze 3420 magyar telepedett át. (Különböző időszakokban telepedtek át, de az 1991-es népszámlálás együtt mutatja ki számukat.)

Megállapítható tehát, hogy Vajdaságban az 1991-es népszámlálás adatai szerint mintegy 300 000–320 000 bevándorolt szerb élt, akikről biztosan állítható, hogy a volt Jugoszlávia többi tagköztársaságaiból, Közép-Szerbiából és Kosovóról telepedtek be.

Nemcsak a szerbek bevándorlása ismeretes, hanem e vándormozgalom összesített mérlege is 1948-tól 1981-ig. (Az 1991-es népszámlálás adatait már nem lehet mérlegként kimutatni, mivel csak az ismert, hogy hányan vándoroltak be a többi tagköztársaságból, az azonban ismeretlen, hogy hányan távoztak a többi, volt tagköztársaságba). Az 1948-as népszámlálás szerint 284 558 szerb települt be Vajdaságba, és 41 071 költözött el más tagköztársaságba; az 1981-es népszámlálás szerint 372 465 szerb érkezett Szerbiába és 92 911 távozott (a vándorlási koefficiens +4,0).

Az 1961–1981 összesített mérlege azt mutatja, hogy Vajdaságba a többi tagköztársaságból, Közép-Szerbiából és Kosovóból 181 238 fő települt át: 138 537 szerb nemzetiségű, 6147 Crna Gora-i és 2255 magyar. Vajdaságból 122 657 fő költözött ki: 75 078 szerb, 5738 Crna Gora-i és 3696 magyar. E mérleg szerint Vajdaságban a betelepedési többlet 63 459 szerb, 409 Crna Gora-i, a hiány 2033 horvát és 1441 magyar. Vajdaságnak pozitív vándormérlege van Közép-Szerbiával és Kosovóval is, mert az említett időszakban innen is kapott mintegy 30 000 szerbet és Crna Gora-it. Megállapítható, hogy Vajdaság népességének száma, a depopulációs folyamatok ellenére is, állandóan azonos szinten mozgott a bevándorolt népességnek köszönhetően. A

betelepítések után Vajdaságba bevándorolt szerb népesség aránya az össznépességben állandóan 15% körül van. A vajdasági magyarság nem volt jelentős tényező a tagköztársaságok közötti vándormozgalomban. Jelentős volt viszont a Vajdaságon belüli vándormozgalma.

Ha összegezzük a többi tagköztársaságból, Közép-Szerbiából és Kosovóból 1918–1948 között betelepítettek és az 1948–1981 között beköltözöttek számát, megállapítható, hogy ma már Vajdaság szerb népességének közel kétharmada jövevényből áll.

A belső vándormozgalomban sem szűntek meg a kolonizációra emlékeztető jellegzetességek. Háttérbe került ugyan a politikai komisszárjog, a kormánybiztosi önkény, de megmaradtak a betelepítés korlátozott, a szerb csoportérdekeknek alárendelt formái: a Harcos Szövetség például évtizedeken keresztül lakásokat osztogatott újonnan betelepülteknek, kizárólag boszniai munkaerőt alkalmaztak egész vállalatokban, a vezetői munkahelyeket nagyszerb érzelmű Crna Gora-iakkal töltötték be a magyarlakta településeken, foglalkoztatási kiváltságokat osztogattak, a délről kínálkozó munkaerőt előnyben részesítették, a délről származó igazgatók, vezetők és szakemberek elsőbbségi jogot élveztek a pályázatokon, stb. Az 1953–1990 közötti vándormozgalmat ezért csak bizonyos fenntartásokkal szabad vándormozgalomnak minősíteni. Mozgatórugói között már jelen van a gazdasági érdek, amely azonban sohasem jelenik meg tiszta formában, hanem a betelepítési szándékot is hordozza.

Tanulmányunk elején megismerkedtünk Vladan Jojkić demográfus világnézetével, aki a gazdasági érdekeltségű vándormozgalmat tartotta a nemzetiségek feletti népességi többség létrehozása legcivilizáltabb formájának. Mekkora volt e vándormozgalom szerepe a vajdasági a szerb többség elérésében?

Az *5. táblázat* a nemzetiségek arányának százalékos változásait szemlélteti az 1948–1991 közötti időszakban.

Nem kétséges, hogy a szerbek folyamatos bevándorlással érték el százalékarányuk növekedését Vajdaságban. A magyarok százalékos arányának gyorsuló romlását az elvándorlás idézte elő. A magyarok aránya az össznépességben, 1948-ban még 26,1%, 1953-ban 25,6%, 1961-ben 23,9%, 1971-ben 21,7%,

1981-ben 18,9 és 1991-ben 13,9%. Mire alapozható a feltételezés, hogy a szerb népesség folyamatos bevándorlása döntő szerepet játszott százalékarányának javításában? Számos kutatás bizonyítja, hogy az őshonos vajdasági etnikumok természetes népmozgalmának mutatói egymáshoz közelállók voltak. Ez nem vonatkozik a bevándorolt szerb népességre, amelynek jóval nagyobb volt a születési arányszáma, mint Vajdaság autochton népességeinek. A pártutasításra végrehajtott betelepítések után, 1948-tól kezdve, kezdetét vette még egy bevándorlási hullám, amelyet szekuláris vándormozgalomként ismer a demográfia. A Vajdaságba települők tovább is kapcsolatot tartottak fenn szülőföldjükön élő rokonaikkal, barátaikkal, ismerőseikkel. Érthető, hogy ezek sok esetben az újraegyesülés lehetőségét keresték. Végül is ennek hatására megindult egy utólagos, fordított irányú és kisméretű vándormozgalom is.[12]

A későbbi időszakok már egyértelműek. Az egyes népszámlálási adatok megvilágítják, hogy Vajdaság népességének hány százaléka települt be az ország más tagköztársaságaiból, Közép-Szerbiából és Kosovóból.

	Össznépesség	Betelepített, bevándorolt	%
1948	1 640 757	...	...
1953	1 699 545	...	...
1961	1 854 965	373 236	20,1
1971	1 952 533	400 852	20,5
1981	2 034 772	382 451	18,8
1991	2 013 889	390 000	19,3

Megjegyzés: Az 1991. évi bevándorlási adat becslés.

A fenti adatok rámutatnak, hogy Vajdaság az elmúlt fél évszázadban kolonizációs régió volt, ahol a népesség 20%-a az ország más részeiből állandó utánpótlást kapott. A bevándoroltak halálozása ellenére Vajdaság népességének 20%-a Vajdaságon kívülről származott.

12 Darinka M. Kostić: Promene u društvenom životu kolonista, Beograd, 1963, 73-74. old.

Vajdaságba nemcsak betelepültek, de Vajdaságból el is vándoroltak. Ha a bevándorlások és elvándorlások mérlegét elemezzük, a népesség növekedéséről a következő képet kapjuk:

1953–1961 között	
A népesség száma 1953-ban	1 699 545
A népesség száma 1961-ben	1 854 965
Tényleges növekedés	155 420
Ezen belül:	
Természetes szaporodásból	120 206
Vándormozgalomból	35 214

1961–1971 között	
A népesség száma 1961-ben	1 854 965
A népesség száma 1971-ben	1 952 533
Tényleges növekedés	97 568
Ezen belül:	
Természetes szaporodásból	96 965
Vándormozgalomból	603

1971–1981 között	
A népesség száma 1971-ben	1 952 533
A népesség száma 1981-ben	2 034 772
Tényleges növekedés	82 239
Ezen belül:	
Természetes szaporodásból	79 009
Vándormozgalomból	3 230

1981–1991 között	
A népesség száma 1981-ben	2 034 772
A népesség száma 1991-ben	2 013 889
Tényleges csökkenés	-20 883
Ezen belül:	
Természetes szaporodásból	11 457
Vándormozgalomból	-32 340

A fenti adatokból látható a természetes szaporodásból és a migrációs szaldóból származó növekedés vagy csökkenés megoszlása.

E könyv Mellékletében a 20. számú táblázat azt mutatja, hogy milyen különbségek vannak a szerb kolonisták és bevándoroltak, valamint az őshonos szerbek és más nemzetiségek születési

arányszáma között. A betelepítéseknek az is céljuk volt, hogy ne csak közvetlenül, de közvetve is (a születések számának növelésével) javítsanak a szerb népesség arányán az össznépesség százalékában. Nem alaptalan a feltételezés, hogy a szerb telepesek és bevándoroltak a természetes szaporodásnak is legalább a húsz százalékát adták, hiszen elsősorban fiatal összetételű és családalapító népesség került Vajdaságba. Így például az 1953–1961 között bevándorolt szerbek legalább 25 000 fővel növelték a természetes szaporodást Vajdaságban; 1961–1971 között leszármazottjaikkal együtt legalább 18 000 fővel; 1971–1981 között 16 000 fővel. Még akkor is, amikor látszólag csökkent a bevándorlás mérete (1961 után) az előző időszakban megtörtént kolonizáció (220 000 fő) és a bevándorlási mérleg (35 214 fő) hatása a természetes szaporodásra nagy jelentőségű. Ebből a vándorlási mérlegből azonban nem látható, hogy az említett időszakokban folyamatos volt a nemzetiségi népesség elvándorlása, amely azt eredményezte, hogy végbement a vajdasági népesség lassú, de állandó cseréje. Csupán az 1981–1991 közötti időszakban az akkori Jugoszláviából külföldre 172 467 fő költözött ki, Crna Gorából 32 386 fő, egész Szerbiából 140 081 fő, Közép-Szerbiából 45 529, Vajdaságból 32 340 és Kosovo-Metohijából 62 212 fő.

Ha ki akarjuk deríteni, hogy az egyes időszakokban milyen szerepe volt a vándormozgalomnak a vajdasági magyarsággal szembeni majorizációban, meg kell vizsgálnunk a népesség növekedésének, illetve csökkenésének jelzőszámait.

A szerb és magyar népesség növekedésének jelzőszámai

Bázis index (1953=100)					
	1953	1961	1971	1981	1991
Szerb népesség	100,0	117,5	125,8	127,9	132,1
Magyar népesség	100,0	101,7	97,4	88,5	78,0
Láncozott indexek					
Szerb népesség	-	117,5	107,0	101,7	103,4
Magyar népesség	-	101,7	95,8	90,9	88,0

A számok a szerb népesség növekedését mutatják, amely az 1953-as évhez viszonyítva 32%-kal emelkedett; a magyaroknál több mint 22%-kal csökkent 1991-ig. A láncozott indexek azt mutatják, hogy a magyaroknál a csökkenés a legdinamikusabb volt 1981–1991 között: kétszer nagyobb, mint az előző évtizedben. Mint látható, a csökkenés 1961–1971 között még csak 5% felé közelített, 1971–1981 között már 10% körül volt, 1981–1991 között pedig már meghaladta a 12%-ot.

A demográfiai adatok mutatják, hogy ellentétben a délszláv etnikumokkal, a magyar népesség Vajdaságban őshonos a szülőföldjén: 1971-ben a vajdasági magyar népesség mindössze 2,1%-a (8518 fő) származott más tagköztársaságból; 1981-ben 2,8%-a (11 577 fő). Az 1971-ben bevándorolt 8518 magyar közül 3984 horvátországi volt, 2953 pedig Szerbia más részeiből költözött vissza Vajdaságba. Az 1981-ben bevándorolt 11 577 magyar közül 2051 fő Szerbiából tért vissza Vajdaságba, 2753 azt vallotta, hogy Horvátországból származik, 4713 pedig külföldről származott, ismeretlen helyről 948 fő.

Az 1991. évi népszámlálás szerint csak 3420 magyar települt be Vajdaságba az egykori Jugoszlávia tagköztársaságaiból, s ez az összes magyar népesség 1,3%-át adta; 3554 fő külföldi eredetű volt. Az 1991. évi népszámlálás szerint is a vajdasági magyar népesség 51%-a nem vett részt semmilyen vándormozgalomban, akkori tartózkodási helye megegyezett születési helyével.

Egy többoldalú vizsgálódás alapján arra következtethetünk, hogy a magyar nemzetiséggel szemben a szerb népességi többség elérése voltaképpen 1961-re befejeződött, és aztán már csak állandó utánpótlásra volt szükség, hogy a kívánt szint megmaradjon, és a tovább nőjön.

A szerb betelepítések közvetlen hatása igen nagy volt a nemzetiségek életében 1961-ig. A szerb vándormozgalmak közvetett hatása a szerb etnikum természetes népmozgalmára is nagy jelentőségű volt. Ha tudjuk, hogy a szerb őshonos népesség a két világháború között rosszabb természetes népmozgalmi mutatókkal bírt, mint a magyar nemzetiség, úgy elmondhatjuk, hogy a kolonizációnak és a későbbi szerb vándormozgalomnak ott mutat-

kozott meg a hatása, hogy a beköltözött családok átlag 5-6 tagúak voltak; természetes szaporodásuk hovatovább nagyobb volt, mint az őshonos szerbeké. Az 1961 utáni vándormozgalom közvetett majorizációs hatása a természetes népmozgalomban úgy mutatkozik meg, hogy megjavította a szerbek születési arányszámát. Aki egyszer bevándorolt és letelepedett, többé nem számítható migráns elemnek, hanem állandó lakosnak.

A városfejlesztés szerb népességi többséggel

Az urbanizácónak azok a formái, amelyek a jugoszláv szocialista társadalomban helyet kaptak, a személytelen tömegtársadalom jellegzetességei voltak. Olyan társadalmi típus fejlődött ki, amelyben, minden politikai nyilatkozat ellenére, nem a társadalmi erők önszervező és kezdeményező tevékenysége volt a primáris, hanem az állam szervező és mindent ellenőrző szerepe. A pártállam, az uniformizált közgondolkodásra nevelő ideológia a társadalmi viszonyokat szétszaggatta, az emberek egymás közti kapcsolatát bontotta atomjaira: az egyén és az állam kapcsolata vált közvetlenné, az ember és ember közti kapcsolat helyett. A pártállam és ideológiája tömegtársadalommá változtatta a társadalmat. A tömegtársadalomra jellemző vonások, amelyeket oly nagyszerűen jellemeztek az amerikai szociológusok, legalább annyira kifejezésre jutottak a szerb társadalomban is, mint Nyugaton. A különböző nemzetiségű bevándoroltak nemzeti sajátosságaik és különállóságaik temetőjeként jellemezték az amerikai városokat. A városok a nemzetiségek olvasztótégelyévé váltak (*melting pot*). Több szempontból is abszurdumnak tekinthető, hogy ugyanez történt a vajdasági városokban is, mert: 1. Nem egy város több száz éves történelmi múltra tekint vissza; 2. Történelmi népek részei élték meg a beolvadást; 3. Olyan népek részeivel történt meg, melyeknek jelentős kultúrája, nagy hagyománya volt, s őshonos városlakók voltak; 4. A folyamat a szocializmusban zajlott le, amely a leghumánusabb erkölcsi értékek ápolására hivatkozott; 5. Állítólag csak a polgári nacionalista ideológusok vágya volt, hogy homogén államnemzetet vagy nemzetállamot alakítsanak ki (ennek előtte a történelemben, a feudális tár-

sadalomban nem létezett etnikai, hanem monarchikus-dinasztikus függőség); az önigazgatású szocializmusban ilyen törekvések állítólag nem voltak.

Mint az előző fejezetekben láttuk, a polgári nacionalista erők a két világháború között azon munkálkodtak, hogy a városokban meglegyen a szerb népesség többsége; a városok a szerb államalkotó nép hatalmi szimbólumává váljanak. A szocialista politikai államszerveződési formák sohasem mutattak nyílt nacionalizmust. A fejlődés folyamán azonban nemcsak tehetetlennek bizonyultak, hogy ellenálljanak a többségi nemzet nacionalista nyomásának, hanem hallgatólagosan szolgálatába álltak; a szerb többség létrehozását a városokban módszeresen előkészítették vagy folytatták, ugyanolyan javaslatokkal, mint a polgári nacionalisták a két világháború között. A városoknak az államalkotó szerb népességgel történő földuzzasztása elsőrendű jelentőségű volt. Ha ugyanis a városokban létrejön a szerb népesség többsége, a nemzetiségek kiszorulnak a társadalom peremére, a gazdaságilag és kulturálisan fejletlen területekre. Képtelenek lesznek közösségi és társasági életük megszervezésére. (Példaként említjük Szabadkát, ahol a magyar fiatalok kiszorulnak a város közösségi és társasági életéből, s a környező falvakba járnak szórakozni, stb.) A szerb majorizáció megvalósítása keresztezi a társadalmi felemelkedés útját. Csak a szerb államalkotó nemzetbe való beolvadás útja vezet a felemelkedés felé. A szerb népességi többség megnyitja a nemzetiségek beolvasztásának mindhárom lehetőségét: a természetes asszimilációt kizárja, a manipulált asszimilációt felgyorsítja, az erőszakos asszimiláció formáit finomítja.

A magyar népesség jellemrajzához tartozik, hogy Vajdaság összes népességén belül nála tapasztalható a legalacsonyabb szintű területi mozgás (a népesség 66,7%-a autochton volt egészen 1991-ig); az 1991, évi népszámlálás is itt mutatta ki a legkisebb áramlást, a népesség 51%-a továbbra is autochton. A különböző délszláv népességek, elsősorban a szerbek és Crna Gora-iak területi mozgékonysága volt a legnagyobb az elmúlt időszakban. Ez azt jelenti, hogy a magyaroknál fele akkora volt a vándormozgalom – a városba beköltözés is, mint pl. a szerb né-

pesség esetében. A magyarok Vajdaság vándormozgalmának különböző formáiban 12,8%-kal vettek részt, holott a magyar népesség száma 1981-ig Vajdaság össznépességében 19% volt. Vajdaság népességének (2 034 772 fő) majdnem fele (870 868 fő) részt vett a belső vándormozgalom valamelyik típusában. A vajdasági magyarok közül (385 356 fő) jóval kevesebb (111 064 fő) változtatta tartózkodási helyét és távozott szülőhelyéről. A magyarok esetében a vándormozgalom leggyakoribb formája a község valamely településéről való átköltözés a községi székhelyre. A szerb népesség (1 107 378 fő) volt a vándormozgalom fő részese, 554 127 fő vett benne részt. Ez magyarázza a városok nemzetiségi népességének gyorsuló majorizációját, a gyorsan romló nemzetiségi összetételt, a városok elszerbesedését. A magyar népesség aránya az össznépesség százalékában kifejezve, mint ahogyan az *az 5. táblázatban* áll**,** a következő volt:

1948-ban 26,1%
1953-ban 25,1%
1961-ben 23,9%
1971-ben 21,7%
1981-ben 18,9%
1991-ben 16,9%

A városokban a szerb népességi többség létrehozása a magyar népesség kárára gyorsabban ment végbe, mint Vajdaság összes népességében. A *6. táblázatban* Kocsis Károly számításai alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar népesség 26,4%-a 1981-ben kisvárosokban, 19,5%-a óriásfalvakban, 16,5%-a nagyvárosokban élt. A legtöbb vajdasági magyart Szabadka város tömörítette (számuk 1981-ben 44 016, 1991-ben 39 749), a többi városban 10 000–20 000 magyar élt.

A szerb népességi többség elérése magyar nemzetiséggel szemben a városokban, különösen pedig a nagyvárosokban az asszimilációs folyamat motora volt. A nyugati és skandináv országok gyakorlata azt mutatja, hogy a nemzetiségek nagyon eredményesen megőrizhetik etnikai azonosságtudatukat. A társadalmi és államberendezés ezekben az országokban tág teret nyújt a társadalmi, politikai és minden más önszerveződési formának. Ott, ahol tartalommal töltődnek fel a városi önkormányzat

és önigazgatás formái, ahol él a polgári demokrácia, ahol az állam nem ellenőriz minden társadalmi folyamatot, ahol az állam nem éli a társadalom helyett a sokarcú közéletet, hanem a társadalom tagjai szabadon, állami nyugtalanítás, háborgatás és ellenőrzés nélkül élik a maguk életét, intézményessé válik művelődési életük, általában minden etnikum képes megőrizni azonosságtudatát. A természetes asszimiláció ugyan jelen van a gazdasági folyamatokban, az anyagi javak termelésében, a kereskedelemben, a közlekedésben stb., de minden állami beavatkozás és erőszak nélküli. A polgári demokratikus országokban (Dánia, Svédország, Finnország, Németország, Spanyolország, de még részben az AEÁ-ban is) azt tapasztalható, hogy az etnikumok egyszerre nyitottak a társadalmi élet minden területén egymás iránt, de zártak is, amely nélkül nem maradhatnának meg, és nem tudnák megtartani etnikai jellegzetességüket. A nemzetiségek megmaradását lehetővé teszik az intézményesített önszerveződési formák, a kor igényeihez alkalmazkodó korszerű műveltség, joguk művelődési és politikai szervezeteik létrehozására. Ez természetes (és lassú) keretek között tartja asszimilációjukat.

Fordított volt a helyzet a szocialista Jugoszláviában, ahol a politikai demokrácia csak látszat volt. A társadalom önigazgatási formái fölött az állam gyámkodott. Ideológiai rögeszmévé vált a nemzetiségek bezárkózásának veszélye. A nemzetiségektől teljes nyitottságot követeltek, ennek következtében lehetetlenné vált nemzetiségi sajátosságaik megőrzése és ápolása. A nemzetiségi kollektív jogok csak papíron léteztek. Az állami, rendőri vagy legjobb esetben pártellenőrzés határozta meg tartalmukat – pontosabban: tartalmatlanságukat, mivel megmaradtak az általánosság szintjén. Még anyanyelvi kérdésekben is csak jelentéktelen lehetőséget kaptak önszerveződésre. A kisebbségvédelem sikertelenségéhez hozzájárult az állandó veszélyeztetettség kényszerképzetének előidézése a szerb nép soraiban, a közhangulatban a nemzetiségektől való félelem szítása a tudatipar minden módszerével, az idegenektől való elzárkózás. A közgondolkodás manipulálása, a proletár internacionalizmus fogalmaival való visszaélés, a testvériség-egység internacionalista tartalmának kiürítése, a nagyszerb nacionalizmus osztályos, marxista fra-

zeológiával való elkendőzése – mind a manipulált asszimilációt szolgálta.

Továbbéltek az erőszakos asszimiláció bizonyos módszerei is, de kifinomultak, csiszolódtak.

A depopulációs és asszimilációs folyamatok előidézése

A népességcsökkenési folyamatok okai összetettek, sokrétűek. Különböző időszakokban különböző okok kerülnek előtérbe. Bonyolult és nehezen megmagyarázható jelenségről van szó, melynek okait a népességtudomány szakadatlanul kutatja. Eddigi feltárásuk elégtelen, és nem hozott gyakorlati eredményt. A népességfogyás folyamatát befolyásolni szándékozók mindig újabb és újabb meglepetésekkel találják magukat szemben. A népességcsökkenést tudománytalan dolog kizárólag az életszínvonal függvényeként kezelni, de el sem lehet teljesen választani tőle. A magas életszínvonal utáni vágy, a még elégtelen, de biztató anyagi lehetőségek egy meghatározott műveltségi szinten, kétségtelen, hogy egyik oka lehet a népességcsökkenést előidéző jelenségeknek. Ez azonban nagyon általános. A népességfogyásnak nem egy, hanem számtalan oka van. Ezek az okok nem egymás után sorakoznak, és nem egyik a másikból következnek, hanem egyszerre jelennek meg, és kölcsönhatásban vannak. Az okok sem azonos eredetűek, hatásuk mégis hasonló. Elfedik egymást, és nem látszik, mi az ok, és mi az okozat.

A nemzetiségek között tapasztalható depopulációs folyamatokat nem lehet kizárólag a majorizációval egybekötni. Hiszen azt látjuk, hogy a többségi etnikumnál is gyökeret vernek a depopuláció jelenségei. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségek között tapasztalható hovatovább ütemesebb és gyorsuló depopulációs jelenségeket lehetetlenség megmagyarázni csupán ugyanazokkal az okokkal, mint amelyeket a többségi etnikumnál vélnek felfedezni. Ha így cselekednénk, a jelenség feltáratlan maradna.

Mint láttuk, a szerb polgári nacionalista világnézetű demográfusok mindenképp szerették volna előidézni a nemzeti kisebbségek depopulációját. Nem tudták azonban, hogyan lehet véghez-

vinni nemzetközi közvélemény számára is elfogadható módon. A magyar nemzetiség depopulációja, sőt gyorsuló depopulációja ma valóság. A polgári világnézetű demográfusok (elsősorban Vladan Jojkić) jól ráéreztek, amikor a politikusoknál állandóan szorgalmazták a magyar kisebbség majorizációját szerb népességi túlsúllyal.

A szerb népességi többség nyújtja azt a szükséges alapot, amelyen egyáltalán beindulhat, öngerjesztő lesz a gyorsuló depopuláció és asszimiláció. Ha a szerb népességi többség elér egy kritikus tömeget, akkor már van önmegtartó ereje, sőt a növekedés is biztosítottnak látszik. Utána már a két következő folyamat egymást támogatja. A depopuláció a maga részéről is a gyorsuló asszimilációt segíti, de fordítva is érvényes az állítás: az asszimiláció közvetlenül szűkíti az etnikum megújulási lehetőségeit.

Nagyon nehéz pontos képet alkotni a nemzeti kisebbségek demográfiai helyzetéről: mi kaphat gyorsulóbb ütemet, az asszimiláció vagy a depopuláció. Megtörténhet, hogy ahol depopulációs jelenségeket vélünk felfedezni, ott tulajdonképpen már az asszimilációjukról kellene beszélnünk.

A magyar nemzeti kisebbségre vonatkozó demográfiai statisztika nem eléggé megbízható. Ha megbízható és idejekorán áttekinthető lett volna a múltban, a magyar nemzeti kisebbség tudatosíthatta volna saját problémáit, és a negatív jelenségek számos hatását ki tudta volna védeni, vagy legalábbis enyhíteni. A vitális események statisztikájában a természetes népmozgalomra való adatok között egyedül az állapítható meg biztosan, hogy hány magát magyarnak valló ember halt meg. Nem pontosak viszont a születésekre vonatkozó adatok. A születési statisztikában a kérdés arra vonatkozik, hogy a gyermekét szült anya milyen nemzetiségű. Egy asszimilációnak kitett térségben ez semmit nem jelent, ha tudjuk, hogy a szülők jelentős része vegyes házasságban él és életük folyamán többször is változtathatják nemzeti hovatartozásukat. A vegyes házasságokban született gyermekek nemzetiségének a meghatározására közvetlenül nem vonatkoztatható sem a gyermeket szült anya nemzetisége, sem az apáé. Viszont az sem állítható, hogy sohasem vonatkoztatható. Olyan je-

lenségekről van tehát szó, amelyek nagyon képlékenyek, nagyon könnyen kapnak ellenkező előjelet és irányt a politikai, a vallási, erkölcstudati műveltségi és számos más tényező ráhatása következtében. Asszimilációs térségben, mint azt nap mint nap látjuk, még a homogén házasságokban, például az azonos nemzetiségű szülők esetében is azt tapasztaljuk, hogy gyermekük nemzetisége nem mindig egyezik az övékével, stb. Még gyakrabban történik meg az, hogy amikor gyermekük fölnő, maga változtat a nemzetiségén.

A szerb államalkotó nép nacionalista közhangulatában az a lényeges, hogy mennyi a nemzetiségi. Nemzetiségi szempontból, asszimilációs viszonylatban, más mérce bír jelentőséggel: az, hogy hányan beszélik még az anyanyelvet. E mércéket szem előtt tartva különböző a magyarság számának a megítélése is.

Az *5. táblázatban* közölt adatokból látható, hogy a magyarság száma egészen 1961-ig növekedett (1948-ban 428 750 fő volt és 1961-ben 442 561 fő.) Összpontosítsuk ezért figyelmünket a következő, 1961–1991 közötti időszakra. Ugyanis ekkor játszódtak le a depopulációs folyamatok. A következő áttekintés szemlélteti a vajdasági magyarok és szerbek népessége növekedésének a mérlegét 1961–1991 között.

1961–1971 között		
	magyar	szerb
A népesség száma 1961-ben	442 561	1 017 717
A népesség száma 1971-ben	423 866	1 089 132
Tényleges növekedés-csökkenés	-18 695	71 415
Ezen belül:		
Természetes szaporodás útján	8 304	70 815
Vándormozg. és asszimiláció miatt	-10 391 (+8304)	600 (becslés)

1971–1981 között		
	magyar	szerb
A népesség száma 1971-ben	423 866	1 089 132
A népesség száma 1981-ben	385 356	1 107 378
Tényleges növekedés-csökkenés	-38 510	18 246
Ezen belül:		
Természetes szaporodás útján	-6 496	58 860
Vándormozg. és asszimiláció miatt	-32 014	-40 614

1981–1991 között		
	magyar	szerb
A népesség 1981-ben	385 356	1 107 378
A népesség 1991-ben	339 491	1 143 723
Tényleges növekedés-csökkenés	-45 865	36 345
Ezen belül:		
Természetes szaporodásból	-19 927	14 638
Vándormozgalomból és asszimilációból	-25 938	21 707

A fenti áttekintésből a következő következtetés vonható le:

1. Harminc év alatt (1961–1991 között) a vajdasági magyarok közül kivándorolt és itthon beolvadt 76 647 fő. A kivándoroltak száma minden bizonnyal 60 000 fő, a többi pedig asszimilálódott, mint jugoszláv). Utóbb a jugoszlávvá asszimilálódottak legnagyobb része is szintén kivándorolt az országból.

2. Sorsdöntő fordulatot jelentett az 1961–1971 közötti időszak. Ekkor még a magyar nemzeti kisebbségnek volt természetes szaporodása (8304 fő), a kommunista párt még nem hirdette meg a jugoszlávvá válási elméletét. A beolvadás is kisebb volt, mint később. A népességcsökkenés ezért kizárólag a kivándorlással magyarázható. A magyarság már ekkor elveszítette családalapító korcsoportjának egy nagyon jelentős részét.

3. Az 1961–1971 között kivándoroltak (a családalapító korcsoport jelentős része) és az újabban távozottak (összesen mintegy 40 000 fő) száma 1971–1981 között előidézte a depopulációt. Ennek a nagysága 6496 főben állapítható meg.

4. Mivel a kivándorlás a következő időszakban sem szűnt meg (a 25 938 főnek legalább 80%-a), 1981–1991 között újabb népességcsökkenés következett be. A népességhiány ekkor már 19 927 főt tett ki.

5. Mivel a társadalmi mozgások, s így a vándormozgalmak iránya is irreverzibilis, a magyarság az 1961–1991 közötti időszakban végérvényesen elveszített 103 070 főt.

A szerbeknek sem sikerült megőrizni természetes szaporodásukat. Az elmúlt harminc évben náluk is csökkent a természetes szaporodás: 1961–1971 között még 70 815 főt tett ki; a következő tíz évben már csak 58 860 fő volt, s végül 1981–1991 között

aggasztóan alacsony szintre, 14 638 főre csökkent. A szerbek esetében is jelentős szerepet játszott a csökkenésben, hogy 1971–1981 között 40 614 fő kivándorolt Vajdaságból külföldre. Csakhogy éppen ezek a kivándorlások tették lehetővé már a következő, 1981–1991 időszakban az újabb szerb bevándorlást Vajdaságba (21 707 fő). Ezzel sikerült kivédeni a szerb népesség tényleges fogyását Vajdaságban. A szerbiai-vajdasági kormány ebben az időszakban hathatós intézkedést foganatosított, és megadott minden támogatást a délről jött szerbek befogadásához és munkába állításához.

A mechanizmus, amely állandóan működteti a szerb népességi túlsúlyt, nem engedi Vajdaságban csökkenni a szerb népesség arányát az összes népesség százalékában, sőt növeli azt. Ez a gépezet Vladan Jojkić javaslatára támaszkodva indult be, és sikeresen működtették a kommunista politikusok. A magyarok tényleges csökkenésének az indexe 1961–1991 között -80,1 volt, a szerbek tényleges növekedésének az indexe viszont 105,0 volt. Vagyis az említett időszakban újabb 25%-os relatív többség keletkezett a szerbek javára.

A harminc év eredményei a szerb népességi túlsúly fenntartásában elégnek bizonyultak volna szerb szempontból a jövőt illetően a legújabb jugoszláv belháború kirobbantása nélkül is. Ám ismeretes, hogy az 1991–2000 közötti időszakban a magyar nemzetiséggel szembeni majorizáció nem szűnt meg, hanem újabb lendületet kapott. Ennek méreteit megbízható pontossággal csak a 2001. évi népszámlálás fogja kimutatni. A becslések azonban nem sok jót sejttetnek: a természetes szaporodás csökkenése következtében a vajdasági magyarság száma minden bizonnyal mintegy 30 000 fővel fog csökkenni. Az erőszakos mozgósítás, sorozás, megfélemlítés következtében felerősödött külföldre vándorlás a vajdasági magyarság számát még 35 000–40 000 fővel fogja csökkenteni. Az asszimiláció mérete csökkenni fog, de továbbra is hatékony tényező marad, különösen a szerémségi és a dél-bánáti szórványokban.

A vajdasági magyarság számának csökkenése meg fogja haladni az évi két százalékot is. Ez biztos; csak árnyalatnyi eltérés várható.

Ugyanakkor Vajdaságba legalább újabb 300 000 szerbet fog az állam betelepíteni, s ezeknek gyorsított eljárásban meg fogja adni az állampolgárságot. A szerb demográfusok (köztük a nagy szaktekintélyű Dr. Baranislav S. Djurdjev[13]) azt javasolják a politikusoknak, hogy a szerb menekülteket elsősorban a magyar–szerb határ menti helységekben helyezzék el. Ez folyamatban is van.

A tanulmányhoz tartozó táblázatok:

1. táblázat

A magyarság száma a Kárpát-medencében

Év	Kárpát-medence összesen	Vajdaság, Muravidék, Horvátország	%
1880	6 422 159	331 081	5,15
1910	10 049 575	568 247	5,65
1921	...	467 658	3,90
1930	10 659 307	465 800	4,36
1941	11 904 392	527 523	4,43
1949	11 537 552	479 825	4,15
1960	12 567 714	494 806	3,93
1970	12 969 158	468 418	3,61
1980	13 373 011	419 412	3,13
1990	12 917 000	375 000	2,90

Forrás: 1. Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter: A magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 12–13. oldal

2. Az 1990-es évre vonatkozóan Dr. Klinger András becsült adatai: A nemzetiségi statisztika Európában, Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága, Nemzetiségi Statisztikai Konferencia, Budapest, 1992. szeptember 2–5.

13 Dr. Baranislav S. Djurdjev: Problem izbeglištva u Jugoslaviji, Zbornik Matice sprske za društvene nauke, Novi Sad, 100/1996

1a. táblázat

A Kárpát-medence népessége etnikai összetételének változása 1720–1910 között

Év	össznépesség	magyarok	németek	zsidók	szlovákok	románok
1720	4 300 000	1 750 000	...	...	...	...
1790	9 940 000	3 130 000	...	...	...	...
1840	12 880 406	4 812 759	1 273 677	244 035	1 687 256	2 202 542
1850	13 191 553	4 818 170	1 356 652	252 665	1 739 871	2 239 992
1857	13 667 868	4 869 234	1 484 260	412 702	1 631 732	2 416 874
1880	15 642 102	6 445 487	1 953 911	...	1 864 529	2 405 085
1890	17 349 398	7 426 730	2 107 577	...	1 910 279	2 591 905
1900	19 254 559	8 742 301	2 135 181	...	2 019 641	2 799 479
1910	20 886 487	10 050 575	2 037 435	...	1 967 970	2 949 032

Év	ruszinok	horvátok	szerbek	szlovének	cigányok	egyebek
1720	...	...	...	...	...	...
1790	...	...	...	...	...	...
1840	442 903	1 115 947	828 365	40 864	...	32 058
1850	447 377	1 180 308	979 952	44 862	82 969	48 735
1857	424 263	1 198 964	993 816	54 779	143 150	38 094
1880	356 062	2 352 339	...	85 551	82 241	96 897
1890	383 392	1 554 000	1 057 264	94 679	96 497	127 075
1900	429 447	1 770 156	1 048 645	98 941	61 658	149 110
1910	472 587	1 921 371	1 106 471	93 174	121 097	166 775

Év	össznépesség	magyarok	németek	zsidók	szlovákok	románok
1720	100,0%	40,7%	...	...	...	...
1790	100,0%	31,5%	...	...	...	...
1840	100,0%	37,4%	9,9%	1,9%	13,1%	17,1%
1850	100,0%	36,5%	10,3%	1,9%	13,2%	17,0%
1857	100,0%	35,6%	10,9%	3,0%	11,9%	17,7%
1880	100,0%	41,2%	12,5%	...	11,9%	15,4%
1890	100,0%	42,8%	12,1%	...	11,0%	14,9%
1900	100,0%	45,4%	11,1%	...	10,5%	14,5%
1910	100,0%	48,1%	9,7%	...	9,4%	14,1%

A Kárpát-medence népessége etnikai összetételének változása 1720–1910 között – folytatás a 69. oldalról

Év	ruszinok	horvátok	szerbek	szlovének	cigányok	egyebek
1720	...	...	...	...	...	...
1790	...	...	...	...	...	...
1840	3,4%	10,2%	6,4%	0,3%	...	0,3%
1850	3,4%	9,0%	7,4%	0,3%	0,6%	0,4%
1857	3,1%	8,8%	7,3%	0,4%	1,0%	0,3%
1880	2,3%	15,0%	...	0,5%	0,5%	0,7%
1890	2,2%	9,0%	6,1%	0,5%	0,5%	0,9%
1900	2,2%	8,7%	5,4%	0,5%	0,3%	1,4%
1910	2,3%	8,8%	5,3%	0,4%	0,6%	1,3%

Megjegyzés: A Kárpát-medence megnevezés a táblázatban Magyarország, Szlavónia–Horvátország és Fiume együttes területét jelenti.

1790-ben, 1840-ben, 1810-ben nemzetiség, 1880–1910 között anyanyelv.

A horvátok lélekszáma 1840-ben, 1900-ban és 1910-ben a bunyevácokkal, sokácokkal, 1880-ban a szerbekkel, bunyevácokkal együtt, 1850-ben, 1857-ben és 1890-ben – az akkor szerbekhez sorolt – bunyevácok, sokácok nélkül értendő. A zsidók az anyanyelvi statisztikákban nincsenek külön kimutatva.

Az izraelita vallásúak száma 1840-ben 244 035, 1900-ban 851 378, 1910-ben 932 458 fő volt.

Dr. Kocsis Károly: Az etnikai térszerkezet változásai a Kárpát-medencében (1896-1920); A Kárpát-medence történeti földrajza, szerk. Frisnyák Sándor, Nyíregyháza 1996. 53–54. oldal.

2. táblázat

A jugoszláviai magyarság számának és arányának változása 1880–1981 között

Év	JUGOSZLÁVIA		Ebből									
			Vajdaság		Horvátország			Szlovénia				
	magyarok száma	%	magyarok száma	%	magyarok száma	%	ebből Baranyában élő magyarok	%	magyarok száma	%	ebből Muravidéken élő magyarok	%
1880	336 464*	...	268 300	22,9	49 560	2,8	14 740	32,9	...	...	13 221	17,7
1910	580 610*	...	431 874	28,8	119 874	5,0	20 313	40,0	...	...	20 737	23,0
1921	467 658	3,9	371 013	24,1	76 432	2,3	16 638	33,8	14 489	1,4	14 065	17,7
1931	465 800	3,3	362 993	22,3	66 040*	...	15 717	30,2	...	...	15 050	...
1941	543 692*	...	456 770	28,4	64 431	...	18 585	36,4	...	...	16 510	20,1
1948	496 492	3,1	418 180	25,6	51 399	1,4	16 945	31,7	10 579	0,8	10 246	10,8
1953	502 175	3,0	438 636	26,0	47 711	1,2	16 012	31,5	11 019	0,7	10 581	11,3
1961	504 368	2,7	442 560	23,8	42 347	1,0	15 303	27,3	10 498	0,6	9 899	11,0
1971	477 374	2,3	423 866	21,7	35 488	0,8	13 473	23,9	9 785	0,6	9 064	10,0
1981	426 867	1,9	385 356	18,9	25 439	0,5	9 920	18,6	9 496	0,5	8 617	9,5
1981*	465 281*	2,1*	419 859*	20,6*	27 723*	0,6*	11 379*	21,3*	9 630*	0,5*	8 667*	9,5*
1991	...	...	339 491	16,9	23 802	0,6	...	...	8 499	0,4	...	...

Megjegyzés: Minden adat az adott területek jelenlegi kiterjedésére van átszámítva! (Kivétel: Horvátország 1881-ban és 1910-ben – ekkor Dalmácia és Isztria nélkül), 1921-ben, 1931-ben, 1941-ben Isztria nélkül). Baranya = Pélmonostori (Beli Manastir) opčina, Muravidék = Alsólendvai (Lendava) és Muraszombati (Murska Sobota) opčinák.

Forrás: 1880. évi, 1910. évi magyar népszámlálások anyanyelvi, 1921. évi, 1931. évi jugoszláv népszámlálások anyanyelvi, 1941.évi magyar népszámlálás (Bácska, Baranya, Muravidék), horvát népszámlálás anyanyelvi (Horvátország Baranya nélkül) adatai, valamint Kocsis K. becslése (Bánát, Szerémség), 1948–1981 közötti jugoszláv népszámlálás nemzetiségi adatai – *-gal jelölve – és Kocsis K. becsült adatai

1. Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében –, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 66. oldal

2. Az 1991-es évre vonatkozóan Dr. Klinger András: A nemzetiségi statisztika Európában, Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága, Nemzetiségi Statisztikai Konferencia, Budapest, 1992. szeptember 2–5.

3. táblázat

Vajdaság nemzetiségi megoszlása az 1910. évi magyar és az 1921. és 1931. évi szerb népszámlálások alapján

Év	Összes népesség	Magyar	%	Német	%	Szerb-horvát	%
	Bácska						
1910	718 550	310 490	43,2	161 776	22,5	202 106	28,1
1921	735 117	260 998	35,5	173 796	23,6	246 598	33,5
1931	784 896	259 355	33,0	169 852	21,6	293 327	37,4
	Bánság						
1910	593 178	112 783	19,0	136 663	23,1	236 620	39,9
1921	561 958	98 471	17,5	126 530	22,5	240 213	42,7
1931	585 548	99 628	16,0	122 615	20,9	271 498	46,4
	Baranya						
1910	50 292	19 733	39,2	13 011	27,7	15 947	31,7
1921	49 452	16 638	33,8	16 253	32,9	15 604	31,6
1931	52 847	15 663	29,6	15 059	28,5	20 341	38,5
	Összesen (Vajdaság)						
1910	1 362 020	443 006	32,5	312 350	22,9	454 673	33,4
1921	1 346 529	376 107	27,9	316 579	23,5	509 590	37,9
1931	1 423 291	368 646	25,9	307 526	21,6	585 166	41,2

Forrás: Nyigri Imre: A visszatért Délvidék nemzetiségi képe, A visszatért Délvidék, szerk. Csuka Zoltán, Budapest, 1941. 399. oldal

4. táblázat

A Vajdaságba 1945–1948 között állami szervezéssel betelepítettek (kolonisták) nemzetiségi összetétele

Nemzetiség	A családok száma	Családtagjaik	%
Szerbek	26 963	162 447	71,97
Crna Gora-iak	6 696	40 176	17,80
Szerb nyelvű macedónok	2 000	12 000	5,31
Horvátok	1 189	7 134	3,17
Szlovének	460	2 091	0,93
Szerb eredetű muzulmánok	308	1 848	0,82
összesen	37 616	225 696	100,00

Forrás: Dr. Nikola Gaćeša: Agrarna reforma i kolonizacija u Vojvodini, Društveno – ekonomski razvoj Vojvodine u novoj Jugoslaviji, JMEO, Novi Sad, 1986. 53. oldal

5. táblázat

Vajdaság népességének összetétele anyanyelv (1953-ig) vagy nemzetiség szerint (népszámlálási adatok)

	1910	1921	1948	1953	1961	1971	1981	1991
összesen	1 503 904	1 521 716	1 663 212	1 712 619	1 854 956	1 952 533	2 034 772	2 031 889
Crna Gora-i	...	...	30 589	30 561	34 782	36 416	43 304	44 838
horvát	34 089	128 510	134 232	128 054	146 341	138 561	109 203	98 025
macedón	...	...	9 090	11 689	15 190	16 527	18 897	17 472
muzulmán	...	...	1 050	10 537	1 630	3 491	4 930	5 851
szlovén	...	...	7 223	6 025	5 633	4 639	3 456	2 730
szerb	510 186	534 776	841 264	874 346	1 017 717	1 089 132	1 107 378	1 143 723
albán	...	...	480	965	1 994	3 086	3 812	2 556
osztrák	...	...	...	69	48	38	88	...
bolgár	...	...	3 501	3 706	3 852	3 745	2 525	2 363
cseh	...	...	3 976	3 480	3 086	2 771	2 012	1 844
görög	...	...	...	451	396	296	340	483
olasz	...	...	192	196	214	211	146	...
zsidó	...	...	...	893	735	513	279	513
magyar	424 555	371 006	428 932	435 345	442 561	423 866	385 356	339 491
német	323 779	333 272	31 821	35 290	11 432	7 243	3 808	3 873
lengyel	...	...	...	749	825	704	596	669
roma	...	...	7 585	11 525	3 312	7 760	19 693	24 366
román	75223	67 678	59 263	57 236	57 259	52 987	47 289	38 809
orosz	...	...	5 148	3 318	3 009	2 082	1 046	1 019
ruszin	13 479	13 644	22 083	23 043	24 548	20 109	19 305	17 652
szlovák	56 689	59 540	72 032	73 460	73 830	72 795	69 549	63 545
török	...	...	76	388	953	241	195	187
ukrán	...	...	...	...	...	5 006	5 001	4 565
vlah	...	...	...	25	37	66	57	132
egyéb	65 904	13 290	4 693	609	997	699	11 101	1 465
nem nyilatkoz.	–	–	–	–	–	1025	3 361	5 427
jugoszláv	–	–	–	–	3 174	46 928	167 215	174 295
területi megh.	–	–	–	–	–	5 255	1 643	2 503
ismeretlen	...	...	...	659	2 410	6 341	3 187	15 493
Szerkezet (%)								
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Crna Gora-i	...	...	1,8	1,8	1,9	1,9	2,1	2,3
horvát	2,3	8,4	8,1	7,5	7,8	7,1	5,4	4,7
macedón	...	...	0,6	0,7	0,8	0,8	0,9	0,7
muzulmán	...	...	0,1	0,6	0,1	0,2	0,2	0,3
szlovén	...	...	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1
szerb	33,8	35,1	50,6	51,1	54,9	55,8	54,4	56,9
albán	...	...	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
osztrák	...	...	...	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
bolgár	...	...	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
cseh	...	...	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
görög	...	...	...	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
olasz	...	...	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
zsidó	...	...	...	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0

Vajdaság népességének összetétele anyanyelv (1953-ig) vagy nemzetiség szerint (népszámlálási adatok) – folytatás a 73. oldalról

	1910	1921	1948	1953	1961	1971	1981	1991
magyar	28,3	24,4	25,8	25,4	23,9	21,7	18,9	16,9
német	21,4	22,0	1,9	2,1	0,6	0,4	0,2	0,2
lengyel	...	...	...	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
roma	...	...	0,5	0,7	0,2	0,4	1,0	1,2
román	5,0	4,4	3,6	3,3	3,1	2,7	2,3	1,9
orosz	...	...	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
ruszin	0,9	0,9	1,3	1,3	1,3	1,0	0,9	0,9
szlovák	3,8	3,9	4,3	4,3	4,0	3,7	3,4	3,2
török	...	...	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
ukrán	...	...	...	...	...	0,3	0,2	0,2
vlah	...	...	...	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
egyéb	4,4	0,9	0,3	0,0	0,0	0,0	0,5	0,1
nem nyilatkoz.	–	–	–	–	–	0,1	0,2	0,3
jugoszláv	–	–	–	–	0,2	2,4	8,2	8,8
területi megh.	–	–	–	–	–	0,3	0,1	0,1
ismeretlen	–	–	...	0,0	0,1	0,3	0,2	0,8

Forrás: A Jugoszláv Szövetségi Statisztikai Intézet közleményeiben közzétett végleges népszámlálási adatok alapján.

Megjegyzés: A muzulmánokat 1948-ban mint „határozatlan muzulmánt”, 1953-ban mint „határozatlan jugoszlávot”, 1961-ben pedig mint „etnikai muzulmánt” és 1971–1991 között mint „muzulmán nemzetiségűt” mutatták ki. Az 1971. évi népszámlálásig nem választották külön az ukránt és ruszint.

6. táblázat

A magyar népesség csökkenése és az etnikai szerkezet változása Vajdaság nagyobb városaiban

	Újvidék	%	Szabadka	%	Zenta	%
1880	5 694	26,7	31 479	51,3	18 706	88,2
1910	13 343	39,7	55 587	58,7	27 221	91,7
1931	20 362	31,8	29 738	29,7	26 461	82,8
1941	30 998	50,4	60 733	60,1	29 363	91,7
1953	21 810	28,4	33 442	50,6	19 238	82,5
1971	22 698	16,0	43 277	48,7	20 598	83,3
1981	19 163	11,3	44 016	43,8	18 738	79,1
1991	15 778	8,8	39 749	39,6	17 888	78,3

	Kanizsa	%	Óbecse	%	Topolya	%
1880	12 481	95,5	9 103	60,5	9 243	97,3
1910	16 655	97,9	12 488	64,5	12 339	98,9
1931	16 772	87,8	11 996	58,5	13 016	86,4
1941	18 691	97,0	14 579	68,7	13 420	95,0
1953	9 505	88,5	14 883	63,8	12 580	87,8
1971	10 241	91,1	15 728	58,8	13 132	81,8
1981	10 410	88,5	14 763	54,5	12 634	74,2
1991	10 183	88,2	13 464	50,5	11 176	66,9

	Törökkanizsa	%	Törökbecse	%	Becskerek	%
1880	2 727	50,5	5 833	43,7	3 777	19,3
1910	4 821	61,0	7 586	45,1	12 395	42,1
1931	3 623	52,2	6 776	41,5	12 272	36,0
1953	3 891	49,9	6 644	40,7	16 683	37,7
1971	4 118	50,6	6 052	37,6	18 455	25,8
1981	3 572	43,7	5 955	37,0	16 804	20,8
1991	3 119	38,7	4 657	30,2	14 312	17,6

	Zombor	%	Kula	%	Temerin	%
1880	3 537	14,3	3 821	47,2	6 765	86,0
1910	10 078	32,9	3 679	40,3	9 499	97,2
1931	5 526	17,1	3 423	33,2	8 432	74,7
1941	11 413	36,0	5 621	48,8	10 068	91,2
1953	7 494	22,3	4 500	38,3	9 387	80,8
1971	7 201	16,3	4 454	25,8	9 982	73,5
1981	5 815	12,0	3 964	21,0	9 803	66,2
1991	4 736	9,7	3 362	17,4	9 495	55,6

Forrás: Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében –, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 68. oldal

Migráció, kisebbségi jogok, nemzetközi jogszabályok

DR. SZALMA JÓZSEF

I.

A migráció mint lakosságföldrajzi vagy demográfiai fogalom, nemzetközi közjogi, azaz emberi jogi vagy kisebbségi *jogi szempontból semleges,* tehát a jog ezen ágai a lakosság spontán elvándorlást se nem tiltják, se nem ösztönzik, azaz nem szankcionálják. A belső jogpolitikai szempont nyilván figyelembe veszi a nagyobb migrációs jelenségeket. Vannak ugyanis a jogpolitikának eszközei (pl. adókönnyítések, egyéb, a gazdaság fejlesztését ösztönző intézkedések, szociális háló stb.), amelyekkel a migrációt serkenthetik, vagy az adott térségre nézve előidézett kedvezőtlen következményeit csökkenthetik.

A *migración,* e (jogon kívüli) tudományok meghatározása szerint, nagyobb lélekszámú lakosság egyik területről a másik területre való tartós vagy ideiglenes elvándorlása értendő. Vagyis más szóval: a migráció nem más, mint a lakosságnak a kibocsátó vidékről a másik, fogadó vagy célzott vidékre való tömeges elvándorlása. Okait több tudomány is tanulmányozza, elsősorban a szociológia, a gazdaságtudomány, a demográfia és mások. Minden egyes migrációs jelenség nyilván sajátos, és e tudományágak nem vonnak le minden esetre alkalmazható, általános következtetéseket az indítékokról. Mégis e tudományok közösnek tekinthető megállapításai szerint az okok rendszerint *gazdasági* jellegűek: a lakosság migrációs irányvétele a gazda-

ságilag fejletlenebb vidékekről a fejlettebb területek felé tapasztalható.[1]

Maga a gazdasági migráció lehet *spontán,* vagy valamilyen cél elérése érdekében államilag *befolyásolt.* Az állami befolyásolás különösképpen a nagyobbrészt már letűnt (nálunk még bizonyos szegmentumaiban és módozataiban fennálló) tervutasításos rendszerekre volt jellemző, melyek a gazdaságfejlesztést központilag irányították. E központilag irányított gazdaság közvetetten kihatott a lakosságstruktúra nemzetiségi összetételének átalakulására, s ez Délvidéken, azaz Vajdaságban is tapasztalható volt.

Az állami befolyásolás különös formája a látszólag gazdasági, ám valójában *politikai* okokból foganatosított, államilag közvetlenül vagy közvetve szervezett, az országosan többségben élő lakosság valamely célzott csoportjának tömeges áttelepítése a nemzeti kisebbségek által lakott településekbe. Ez a jelenség már nem a klasszikus értelemben vett migráció. Általában *kolonizációnak* nevezik. Ha a kolonizáció a lakossági struktúra mindkét (kibocsátó és befogadó) *érdekelt fél egyértelmű belelegyezése nélkül* történik – nemzetközi jogi, emberi jogi és kisebbségi jogi szempontból *nem tekinthető semleges* kérdésnek. A kolonizálásnál, megnyilvánulási módját szemlélve, legtöbbször burkolt vagy nyílt formában valamiféle gazdaságon kívüli kényszerhatás és politikai szándék is jelen van. Jellemző rá, hogy maga a telepített lakosság sem teljesen spontánul, önkéntesen költözik át, legfeljebb valamilyen ígért kedvezmény ellenében. Ugyanakkor a célzott, befogadó régió helyi lakosságát sem konzultálják, s általában a beköltöző lakosságnak ígért kedvezmények a helyi lakosság terhére történnek. A kolonizáció nemzetközi jogilag releváns változatát képezi az, amely a lakosság nemzetiségi struktúrájának, különösen a kisebbség kárára történő szándékos megváltoztatására irányul. Mint ismeretes, ezek a jelenségek nálunk, Vajdaságra vonatkozólag nemcsak a királyi Jugoszláviában, hanem a második Jugoszláviában is tapasztalhatók voltak.

1 Lásd pl.: Akadémiai Kislexikon (szerk.: Kulcsár Zsuzsa), Akadémiai Kiadó, II. kötet, Budapest, 1990, 197. old.

A királyi Jugoszláviában ugyanis, már nem sokkal megalakulása után, a húszas évek elején, az ún. önkéntesek tömeges áttelepítésére került sor. Vajdaságba, főleg pedig Bánságba, Boszniából és más területekről, mintegy hatvanezer szerb lakost költöztettek át. Az áttelepülést szabályozó törvény az áttelepítést szociális okokkal indokolja, azaz a jogosultak körét, elvben, földnélküliekkel határozza meg. A célzott, áttelepítendő szerb lakosság átköltözését földtulajdon ígéretével és helyi (főleg nagybirtokos) lakosoktól (térítés nélkül) nacionalizált, mezőgazdasági földterületek ingyenes kiosztásával serkenti. Szépséghibája az volt, hogy a földosztásból az azonos szociális helyzetű, a helyi, földnélküli mezőgazdasági bérmunkás lakosság, különösképpen pedig a magyar ajkú, ki volt zárva. A földosztás tehát alapvetően nemzeti alapon történt, az áttelepítettek javára és a helyiek kárára.

A szerb lakosságnak Jugoszlávia más területeiről Vajdaságba való, államilag szervezett, második nagyobb hullámú áttelepítésére sor került a második világháború után is, az. ún. agrárreformról és kolonizációról szóló törvény alapján (1946). Szem előtt kell tartani azt is, hogy ebben a periódusban tömeges kitelepítések is voltak, s ez főleg a bánsági német lakosságot érintette. Ebben az időszakban felszámolták a nagy- és középparaszti magánbirtokokat.

A két említett betelepítés (1920/22 és 1946) következményeként Vajdaság korábbi etnikai összetétele jelentősen megváltozott, a magyar lakosság több településen, ahol korábban helyi többségben élt, már akkoriban kisebbségbe került.

A hatvanas évek közepétől kifejezésre jutó iparosítás, különösen a jelentősebb városokban, serkentette a lakosság spontán átköltözését az ipari központokba. Ez a migrációs jelenség befolyásolta a kisebbség által jelentős számban lakott városok lakosságának összetételét is, általában a kisebbség helyi összlakossági struktúrájának csökkenése irányában. Lehetséges persze, hogy a „fejlesztési indítékok" eredeti célja nem a lakosság szerkezetének megváltoztatása volt, ám tény, hogy ilyen jellegű következményei is voltak.

Vajdaság harmadik, tömeges (úgy tűnik, szintén politikai szándékoktól is vezérelt) betelepítése, a kilencvenes évek elejétől, a délszláv térségben kirobbant háborús összetűzések kezdetétől,

szinte napjainkig tart. Ezúttal ugyan részben valóságos, nagyobb részben azonban inkább fiktív menekülti ürüggyel. A hivatalos statisztikák kb. háromszázezer Vajdaságban elhelyezett vagy beköltözött, a volt Jugoszlávia más vidékeiről érkező szerb lakosról számolnak be. Pontos adataink azonban nincsenek, tekintettel arra, hogy a Vajdasága érkezett lakosság számának egy részét a statisztika nem hozta nyilvánosságra, és sokan be sem jelentették itt-tartózkodásukat. Lehetséges, hogy az adott (fel-fellángoló háborús) periódusban ennél jóval nagyobb számról volt szó. Feltehető, hogy e lakosság egy számottevő része nem civil; erre enged következtetni az a körülmény, hogy a hivatalos szervek (a sajtó útján) felszólították a Vajdaságba érkezetteket a magánkézben levő fegyverek beszolgáltatására (igaz, nem sok sikerrel). Az a tény, hogy a felszólítás nem járt eredménnyel, egymagában sajnos nem azt jelenti, hogy a háborús térségekből érkező, hivatalosan menekültként számon tartott lakosság körében nincsenek menekültjoggal nehezen összeegyeztethető (s nemcsak fegyvert ún. „trófeaként" tartogató) magatartású egyének. Nem zárható ki az sem, hogy a jogtalan fegyvertartás nemcsak a menekülteknél, hanem a helyi szerb lakosság bizonyos köreiben is elterjedt. A beköltöző lakosság nagy részét a magyar kisebbség által lakott településeken helyezték el, többségük ugyanott azonnal munkát is kapott. Voltak jelei annak is, hogy egyes vállalatokban a korábban nagyobb számban alkalmazott magyar ajkú munkaerőnek felmondtak, s helyettük többségi nemzethez tartozókat alkalmaztak, szép számban menekülteket is.

Az érvényben levő katonai törvények az alkotmányban deklarált lelkiismereti szabadság ellenére sem tették lehetővé a civil szolgálatot, vagy amikor ezt végül bevezették, kedvezőtelen feltételek mellett engedélyezték (pl. jóval hosszabb szolgálati évet szabtak meg), s alkalmazására is csak elvétve került sor. A magyar kisebbségi fiatalokat és középkorúakat, különösen a háború kezdetén, de később is, folyamatosan, tömegesen hívták be katonai szolgálatra, majd jogellenesen kivitték a harcterekre, annak ellenére, hogy az érintettek egyénileg vagy kollektív módon ellenezték a konfliktusok fegyveres megoldását. Miután tiltakozásuknak nem volt foganatja, tömegesen szülőföldjük elhagyására kénysze-

rültek. A magyarok elköltözéséről nem állnak rendelkezésünkre pontos adatok, a sajtóban megjelent becslések azonban több tízezerről számolnak be. A behívók, majd a harcterekre való elhurcolások jogellenesek voltak, hiszen senki sem volt kötelezhető, hogy részt vállaljon a délszláv testvérháborúban. A közös hadseregnek ugyanis nem az volt az alkotmányban megszabott szerepe, hogy politikai konszenzus hiányában, a vitázók egyik oldalára állva, fellépjen, és katonai eszközökkel „oldja meg" az önrendelkezés körül kialakult vitát, amit politikai úton kellett volna megoldani.

Tendenciává vált az elmúlt évtizedben a magyar lakosság (közvetlenül vagy közvetve, szabadságjogokat és szociális jogokat is érintő) Vajdaságból való kényszerű, tömeges elköltözése és a szerb lakosság más vidékekről Vajdaságba való tömeges, nemcsak menekült alapon történő, hanem állami intézkedésekkel is támogatott, tartós beköltözése és beköltöztetése, mégpedig magyarlakta településekre. A lakosság nemzeti összetétele Vajdaságban ily módon aránylag rövid idő alatt, talán sohasem tapasztalt mértékben megváltozott. A lakosság nemzeti összetételének ily nagyméretű módosítása, mely során nem tagadhatók a szándékosság jelei, befolyásolja a magyar lakosság alapvető (emberi jogi, kisebbségi jogi, szociális, kulturális, oktatásügyi) jogosultságait, azaz megmaradásának feltételeit az életnek jóformán minden területén. Az elmúlt évtized során újabb jelentős magyar többségű városokban kerültek a magyarok kisebbségbe (Topolya, Óbecse). Történt ez a magyar lakosság politikai szervezeteinek tiltakozása ellenére. E tiltakozások nem a menekültek ideiglenes elhelyezésére, hanem a tartós betelepítésre vonatkoztak, s rámutattak arra is, hogy a menekültek elhelyezésére és tartós integrációjára bőven akadt volna lehetőség szűkebb Szerbiában is, és a menekültekkel járó gazdasági, szociális és foglalkoztatási terhek arányosabb megosztására lett volna szükség. Ugyanakkor a nem magyar többségű városokban is (pl. Újvidéken, Nagybecskereken stb.) rendkívül nagyszámú menekült és quasi-menekült betelepítésére került sor. Az újvidéki helyi statisztikák több mint százezret tartanak nyilván. Ezek a betelepítések is jelentősen kihatnak a helyi magyar lakosság helyzetére, elsősorban pszichológiai értelemben. Az új lakosság a magyar település-

részeken (pl. az újvidéki Telepen) kezdte meg palotáinak és templomainak építését, legtöbbször a (központi vagy helyi) hatóságok legalább hallgatólagos egyetértésével. Hangos, a helyi szokásoktól eltérő típusú vendéglők nyíltak. Bizonyos állami ünnepeken az új lakosság ünnepi hangulatát nem egyszer éjszakai lövöldözésekkel fejezte ki. A kollektív betelepüléseket hellyelközzel kommentáló, egyes többségi politikai megnyilatkozások szerint az új lakosság hamar adaptálódni fog, át fogja venni a helyi jó szokásokat. Más meglátás szerint azonban ez nem valószínű, egyrészt azért, mert a jó szokásokat immáron nincs kitől átvenni, mert a helyieket már korábban kiszorították, másrészt mert kevéssé remélhető, hogy a többségi nemzet azon tagjai, akik szülőhelyükön nem mutattak nagyobb fokú toleranciát a másság iránt, új lakhelyükön egyszerre toleranciát fognak mutatni.

II.

Azzal a megállapítással kezdtük, hogy a jog (azaz a nemzetközi normák, az emberi jogi egyezmények) elvben a migrációra nézve semleges, azaz a migrációt nem ösztönzi, és nem tiltja. Ez a tétel azonban csak akkor érvényes, ha a migráció is „semleges", tehát spontán, és ha nem láthatóan vagy láthatatlanul államilag irányítottan, kényszer útján, azaz a kisebbségi jogok tagadásaként történik. A tömeges betelepítések, melyeknek burkolt vagy nyílt célja a lakosság eredeti nemzeti összetételének tartós módosítása, a kisebbség megkérdezése nélkül, nem tartoznak a „spontán", azaz a nemzetközi jogi szempontból „semleges migráció" kategóriájába.

A jogi szempontból a telepítések nem téveszthetők össze a mozgásszabadság gyakorlásával. A mozgásszabadság általánosan elismert emberi és polgári szabadságjog.[2] Az államilag irá-

2 Szerbia érvényben levő Alkotmánya 17. szakaszának 1. és 2. bekezdése ugyan szavatolja a mozgásszabadságot és a szabad lakhelyválasztást, ám ennek korlátozását is előirányozza, mégpedig akkor, ha ez „elengedhetetlenül szükséges bűnvádi eljárás lefolytatása, járványbetegség leküzdése vagy Szerbia Köztársaság honvédelme érdekében". Az utóbbi külön kormányrendeletekkel, majd a háború kezdete után hatályba lépő törvényekkel meg is történt.

nyított és kényszerű betelepítés viszont a mozgásszabadság tagadása.

A nemzetközi okmányokban egyébként a mozgásszabadság egyike a legjelentősebb alapvető szabadságjogoknak. A mozgásszabadság a polgári és emberi szabadságjogok európai egyezményében, tehát a politikai téren szavatolt jog, de a gazdasági élet területére is kiterjed. Az utóbbival kapcsolatban példaként említjük az 1992-ben meghozott, és 1993 közepén hatályba lépett maastrichti, Európai Uniót létrehozó Egyezmény 3. szakaszát, mely az Unió tagállamainak területén a négy alapvető szabadságjog (áru, szolgáltatás, tőke és munkaerő szabad áramlása) közül kiemeli a mozgásszabadság egyik formájának garanciáját – a munkaerő szabad áramlását. A mozgásszabadság mint szabadságjog tehát az alapvető jogok körébe tartozik. Demokratikus országban ez nem szenvedhet csorbát. E jog azonban nem téveszthető össze azzal a joggal, hogy tömeges betelepítések esetén ne csak a betelepülők igényeit vegyék figyelembe, hanem azoknak a kisebbségi lakosoknak a helyzetét, érdekeit is, ahova betelepítették őket.

Ugyanakkor figyelembe kell venni a nemzetközi menekültügyi jogszabályok alkalmazását is. A menekülthelyzet előidézése egyike a legsúlyosabb emberi jogi sérelmeknek, ezért esetére a nemzetközi egyezményi jog messzemenő jogi oltalmat irányoz elő. E helyzet és státus elfogadott objektív meghatározása szerint menekültnek számít az a személy, akit saját országában, szülőhelyén megkülönböztettek vagy üldöztek nemzeti, vallási vagy más lelkiismereti meggyőződése, vagy hovatartozása miatt, s ezért eredeti lakhelyét elhagyni kényszerült. A menekült fogalmának objektív értelmezése szerint azonban menekült valójában nem lehet az, aki menekülését megelőzően maga is mások iránti erőszak alkalmazásával szerez érvényt meggyőződésének.

A befogadó ország köteles a nemzetközi jog által előírt módon a menekülteknek oltalmat nyújtani. Ugyanakkor azonban a nemzetközi jogszabályozás azt is előirányozza, hogy a menekülést *kiváltó okok megszűntével* a menekültnek *joga van visszatérni* szülőhelyére. A menekültstátus tehát nem tartós státusként előirányzott jog, megszűnése ugyan ténybeli kérdés, függ a kiváltó okok

megszűnésének idejétől. A kiváltó okok a háború sújtotta egykori jugoszláv országrészekben (Horvátország, Bosznia) sok esetben megszűntek, ám a Vajdaságba érkezettek legnagyobb része mégsem tért haza, mivel itt már megalapozta egzisztenciáját. Esetleg újabban jogait itt is, és szülőhelyén is gyakorolja. A menekültek között azonban biztosan nagyon sok súlyos szociális helyzetű, valódi menekült van, ezért visszatérésük esetén nyilván szülőhelyük támogató segítségére fognak szorulni.

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a vajdasági magyar lakosság, eltekintve attól, hogy maga is időnként ismétlődően nagyobb intenzitású, burkolt vagy nyílt *elnyomás* alatt van, *gazdaságilag* is teljesen *kiszolgáltatott.* A magyar lakosság nagyobb része a létminimum alatt tengődik, így a menekültek eltartásának terhe a magyar kisebbséget mindjobban sújtja.

Ilyen helyzetben a munkahelyről kényszerszabadságra küldött vagy elbocsátott kisebbségieknek szemet szúrnak a menekültek, vagy inkább quasi-menekültek nem legális jövedelmekből épített csodálatos palotái. A tömbházak tetőterének beépítése vagy újabb emelettel való megtoldása a menekültek számára tömeges jelenség, annak ellenére, hogy ezek jogi feltétele legtöbbször nem adott, tehát jogérvényes építkezési engedélyek nélkül történik. A törvényes feltétel ugyanis az, hogy a tömbházak teherbírását szakértők állapítsák meg – ez azonban a legtöbb esetben nem történt meg. A telekkönyvi rendtartásról szóló újabb szerbiai törvény adminisztratív hatáskörbe helyezi a korábbi bírói hatáskörben vezetett telekkönyveket, jogbiztonság helyett jogi káoszt okozván a telekkönyvi nyilvántartásban, s ez azoknak kedvez, akik privilégiummal és olcsón városrendezésileg alkalmatlan telkeken jogellenesen építkeznek. Ezek a jelenségek is, közvetve vagy közvetlenül, kedveznek a végleges letelepedési szándéknak. A gerjesztett infláció arra szolgált, hogy a társadalmi vagyon a központi oligarchia kezében összpontosuljon. Ugyanakkor a magyar kisebbség közösségi jogok gyakorlását szolgáló nacionalizált javainak (iskolák, egyházi javak stb.) visszaszolgáltatására nem került sor. Az egyes helyi önkormányzatok nemzetközi segélyek felhasználásával ingyenes telkeket és házakat bocsátanak a menekültek és álmenekültek rendelkezésére; a segélyek-

ből a magyar lakosságnak, melynek számottevő része már évek óta a megélhetés határán mozog, nem jutott. A valódi menekülteken kétségkívül segíteni kellett. Az azonban vitatható, hogy egyáltalán sor kellett kerüljön arra, hogy bárki menekülésre kényszerüljön. A konfliktusokat ugyanis békés úton meg lehetett volna előzni, hogy menekülésre ne kerüljön sor.

III.

Hivatalos körök gyakran hangoztatják, hogy hazánkban a kisebbségi jogok a legmagasabb európai szinten, sőt mi több, világszinten adottak, és azt is, hogy ezek a jogok ilyen szinten is érvényesülnek.

Nézzük, mit mondanak a kényszerű és tömeges betelepítésről a legmagasabb szintű, európai *egyezményi jogszabályok?*

A Strasbourgban, 1995. február 1-jén az Európa Tanács tagállamai, valamint a többi aláíró állam, „elhatározva, hogy saját területeiken védelmezik a nemzeti kisebbségek fennmaradását", „megállapítva, hogy az európai történelem megrázkódtatásai megmutatták, hogy a *nemzeti kisebbségek védelme alapvető fontosságú kontinensünk stabilitása,* demokratikus biztonsága és békéje szempontjából", „megállapítva, hogy a pluralista és valódi demokratikus társadalomnak nemcsak tiszteletben kell tartania minden nemzeti kisebbséghez tartozó személy *etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitását,* de megfelelő *feltételeket* is kell teremteni azért, hogy kifejezhesse, megőrizhesse és fejleszthesse ezt az identitást", „megállapítva, hogy szükséges a *tolerancia* és a *párbeszéd* légkörének megteremtése azért, hogy a kulturális különbözőség ne a megosztottság, hanem a gazdagodás forrása és tényezője legyen minden társadalom számára", „megállapítva, hogy a toleráns és virágzó Európa kiteljesedése nemcsak az államok közötti együttműködéstől függ, hanem a *határokon átnyúló együttműködést* kíván a helyi és regionális közösségek között, az államok alkotmányának és területi integritásának sérelme nélkül," „figyelembe véve az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményt és kiegészítő Jegyzőkönyveit", „figyelembe véve az Egyesült Nemzetek egyezményeiben és nyi-

latkozataiban a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó kötelezettségeket, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia dokumentumait, kiváltképpen az 1990. június 29-i Koppenhágai Dokumentumot", „elhatározván a nemzeti kisebbségek hatékony védelmét és az ezekhez a kisebbségekhez tartozó személyek jogait és szabadságait biztosító és tiszteletben tartandó elvek meghatározását, valamint az azokból származó kötelezettségeket, azoknak a tagállamokban és más – jelen okmány részeseivé váló – államokban történő biztosítása végett, tiszteletben tartva a jog uralmát, az államok integritását és nemzeti szuverenitását" (…) meghozták a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezményt.[3]

Ezen Egyezmény 16. cikke értelmében „a Felek *tartózkodnak olyan intézkedések meghozatalától, amelyek a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által lakott területeken az arányokat megváltoztatják, és arra irányulnak, hogy korlátozzák azon jogokat és szabadságokat,* melyek jelen Keretegyezménybe foglalt elvekből származnak."[4]

Ezen Egyezmény egyértelműen arra utal, hogy a legmagasabb európai standard szerint a tagállamok önként vállalják, hogy területükön nem foganatosítanak olyan intézkedéseket, amelyek a nemzeti kisebbségek által lakott területeken a nemzetiségi arányokat megváltoztatják, és a kisebbségi jogok és szabadságok gyakorlását nem korlátozzák. Az Egyezmény általában a nemzeti kisebbségek által lakott területekről szól, azaz nemcsak azokról, ahol a nemzeti kisebbség helyi többségben van. Az Egyezmény nem „községről", hanem a *nemzeti kisebbségek által lakott terület egészéről* szól. Az Egyezmény továbbá *a nemzeti kisebbségekre* vonatkozik, tehát azokra a közösségekre, amelyek a nemzetközi egyezmények értelmében nemzeti kisebbségekként (azaz nem népcsoportként vagy más kisebbségi közösségként) határozhatók meg. Ezen Egyezményben előírt kötelezettségvál-

3 Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, Strasbourg, 1995. február 1., Európai Szerződések sorozat/151, in: Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conceil de l'Europe-Osiris, Budapest-Strasbourg, 1999, 154. old. (a Preambulumból).

4 Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, op. cit., 158. old.

lalások értelmében (az Egyezmény 20. szakasza szerint) a szavatolt nemzeti kisebbségi jogok gyakorlásának feltétele természetesen az, hogy eközben *nem csorbulnak a többségi nemzet és más nemzeti kisebbségek jogai.* Az egyezmény szerint ugyanis a „jelen Keretegyezménybe foglalt elvekből eredő jogok és szabadságok gyakorlása során minden nemzeti kisebbséghez tartozó személy tiszteletben tartja a nemzeti törvényhozást és mások jogait, különösen a többségi nemzethez tartozókét és más nemzeti kisebbségekét."[5]

Nem utolsósorban ki kell emelni e Kertegyezmény 15. cikkét, melyben „a Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megteremtik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára azokat a feltételeket, amelyek a kulturális, a társadalmi és a gazdasági életben, valamint a *közügyekben* – különösképpen *az őket érintőkben* – való részvételhez szükségesek." A magyar nemzeti kisebbség által lakott régió nemzeti összetételét tömeges betelepítések útján történő módosítások egyaránt kisebbségi és többségi közügy is, olyan, amely nemzetközi jogi szabályozás tárgya, s e nemzetközi szabályozás által nemzetközi közügy is. Más szóval e kérdés nem csak egy ország belügye.[6]

Ennek alapján is mondható, hogy lakosság nemzeti összetételét megváltoztató, a kisebbségek jogait csorbító intézkedések igencsak érintik a kisebbséget. Nálunk ezeket az intézkedéseket

5 Ibid, 20. cikk, 159. old.

6 Kukorelli István szerint az 1948. december 10-én, az ENSZ Közgyűlés által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának jelentősége, mai üzenete, történelmi jelentősége abban állapítható meg, hogy „…kiemelte az emberi jogok szabályrendszerét a nemzeti szuverenitás keretei közül. A nemzetközi jogban és a nemzeti alkotmányjogokban az ENSZ megalakulása előtt uralkodó volt a klasszikus szuverenitáselmélet, a terület – népesség – főhatalom triásza, miszerint az emberi vagy inkább az állampolgári jogok az adott állam belső szuverenitásához kapcsolódnak, mindez nem szorul külső ellenőrzésre. A Nyilatkozat elfogadását követően az emberi jogok ügye nem az egyes államok magánügye, hanem képletesen szólva az egész emberiség, az egész világ ügyévé válik." Kukorelli István: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának jelentősége, mai üzenete, Acta Humana, Emberi jogi közlemények, Emberi Jogok Magyar Központja – Közalapítvány, MTA Politikai Tudományok Intézete, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1999, No 34, 6. old.

megtették a magyar kisebbség megkérdezése nélkül, pedig a nemzetközi jogszabályok értelmében nem lett volna szabad az érintett nemzeti kisebbség akarata ellenére. E tekintetben magának a kisebbségnek is differenciált lehet az álláspontja a betelepítés és a menekültek ideiglenes elhelyezése tekintetében. Nem mellőzhető azon indokolt kifogás sem, hogy nálunk mekkora, azaz milyen aránytalanul nagy egyéb, a diszkriminálás elemeit is tartalmazó terheket ró az aktuális hatalmat gyakorló többség a vajdasági magyarok által lakott terület egészére.

Népszámlálási statisztikai mutatók

A vajdasági magyarság területi megoszlása és létszámának változása a XX. század folyamán

DR. SAŠA KICOŠEV

Az 1900. évi népszámlálás

1900-ban volt az első olyan népszámlálás, amelynek adatai felhasználhatók a vajdasági[1] magyarság létszáma és területi megoszlása változásának elemzésére. Akkoriban a mai Vajdaság területén 378 634 magyar élt, s az itt élő össznépesség 26,4%-át alkották.

A tartomány községekre[2] való mai közigazgatási-területi felosztása szerint, abszolút számokban kifejezve, legtöbb magyar a következő községekben élt: Szabadkán[3] (Subotica) 56 472, Zomborban (Sombor) 28 693, Magyarkanizsán (Kanjiža) 27 983, Zentán (Senta) 25 731, Topolyán (Bačka Topola) 23 846, Óbecsén (Bečej) 23 600, Adán 16 189 stb. Településenként a következő volt a helyzet: Szabadkán (Subotica) 46 262, Zentán (Senta) 25 731, Magyarkanizsán (Kanjiža) 16 057, Óbecsén (Bečej) 12 342, Topolyán (Bačka Topola) 11 757, Újvidéken (Novi Sad) 10 321, Adán 9979, Zomborban (Sombor) 9297, Nagybecskereken (Zrenjanin) 9288, Temerinben 8711, Péterrévén (Bačko Petrovo Selo) 7463, Törökbecsén (Novi

1 Vajdaság fogalmán itt a Vajdaság Autonóm Tartomány mai közigazgatási területe értendő.

2 A községekre vonatkozó adatok ebben a dolgozatban a jelenlegi közigazgatási-területi felosztásra vonatkoznak.

3 A magyar helységnevek a Magyar helységnév-azonosító szótár alapján, Balassi Kiadó, Budapest, 1992 (szerk.)

Bečej) 7332, Horgoson 7234, Csantavéren (Čantavir) 6611, Bezdánban 6601, Ómoravicán (Stara Moravica) 6589, Moholon (Mol) 6210, Kishegyesen (Mali Idjoš) 5505, Szenttamáson (Srbobran) 5108, Martonoson 4692, Torontályvásárhelyen (Debeljača) 4647, Nagykikindán (Kikinda) 4364, Magyarcsernyén (Nova Crnja) 4099, Tordán 4045, Bácsföldváron (Bačko Gradište) 3795, Törökkanizsán (Novi Kneževac) 3795, Kulán 3749, Bácsfeketehegyen (Feketić) 3621, Bajmokon 3599, Pacséron (Pačir) 3198, Bácskertesen (Kupusina) 3189 stb. magyar élt.

A magyarok 1900-ban 9 községben alkottak abszolút többséget a következő százalékban: Magyarkanizsán (Kanjiža) 93,5%, Zentán (Senta) 90,0%, Topolyán (Bačka Topola) 87,3%, Temerinben 74,9%, Adán 73,6%, Óbecsén (Bečej) 67,5%, Csókán 60,3%, Kishegyesen (Mali Idjoš) 58,1% és Szabadkán (Subotica) 57,6%. Relatív többséget két községben alkotott, éspedig Magyarcsernyén (Nova Crnja) 35,5% és Zomborban 33,0%. Településenként a magyarság 51 helységben volt abszolút többségben, ezek a következők: Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 100,0%, Magyarmajdány (Majdan) 99,6%, Bácskertes (Kupusina) 99,5%, Horgos 99,4%, Hódegyháza (Jazovo) 99,1%, Rábé 98,8%, Torontáltorda (Torda) 98,7%, Egyházaskér (Vrbica) 98,1%, Topolya (Bačka Topola) 97,7%, Ómoravica (Stara Moravica) 97,5%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 97,1%, Kishegyes (Mali Idjoš) 96,9%, Alsóittebe (Novi Itebej) 96,6%, Telecska 96,3%, Csantavér (Čantavir) 96,2%, Doroszló (Doroslovo) 95,5%, Torontálvásárhely (Debeljača) 95,4%, Szaján 94,8%, Gombos (Bogojevo) 94,3%, Ürményháza (Jermenovci) 94,2%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 93,4%, Temerin 91,5%, Zenta (Senta) 90,0%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 88,2%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 84,4%, Bezdán 82,7%, Ada 82,4%, Tóba 80,3%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 78,5%, Székelykeve (Skorenovac) 77,2%, Martonos 76,8%, Csóka 74,9%, Udvarszállás (Dobričevo) 70,1%, Pacsér 66,9%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 66,8%, Padé 66,4%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 65,8%, Óbecse (Bečej) 65,4%, Bácsfeketehegy (Feketić) 65,3%, Tamásfalva (Hetin) 63,4%,

Mohol (Mol) 62,9%, Bajsa 61,3%, Torontálújfalu (Markovićevo) 59,4%, Tiszakálmánfalva (Budisava) 58,6%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 57,4%, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 57,3%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 55,6%, Szabadka (Subotica) 55,3%, Sándoregyháza (Ivanovo) 54,2%, Bikács 52,4% és Káptalanfalva (Busenje) 50,4%. Relatív többséget a magyarság nyolc helységben alkotott: Oroszlámos (Banatsko Arandjelovo) 49,9%, Bajmok 47,4%, Nikince 46,6%, Hertelendyfalva (Vojlovica) 43,6%, Kula 40,9%, Tiszaszentmiklós (Ostojićevo) 40,2%, Újvidék (Novi Sad) 35,2% és Nagybecskerek (Zrenjanin) 35,2%.

Az 1910. évi népszámlálás

A következő népszámlálást 1910-ben tartották. A két népszámlálás közötti évtizedben, azaz 1900 és 1910 között, a magyarok lélekszáma és összlakosságbeli részaránya számottevően gyarapodott: abszolút számokban 47 077 lélekkel, s számuk ekkor 425 711 volt, részarányukban pedig 1,7%-kal, és elérte a 28,1%-ot – a legnagyobb százalékarányt az egész XX. században.

1. táblázat

A vajdasági magyarság létszámának és részarányának változása az 1900–1910 között

Népszámlálási év	Lélekszám	Részarány (%)	Bázisindex	Láncindex
1900	378 634	26,4	100,0	100,0
1910	425 711	28,1	112,4	112,4
1921	371 006	24,2	98,0	87,1
1931	376 176	23,2	99,4	101,4
1948	428 554	26,1	113,2	113,9
1953	435 179	25,6	114,9	101,5
1961	442 560	23,9	116,9	101,7
1971	423 866	21,7	111,9	95,8
1981	385 356	18,9	101,8	90,9
1991	339 491	16,9	89,7	88,1

A magyarok által legtömegesebben lakott községek a következők voltak: Szabadka (Subotica) 67 206 lakossal, Magyarkanizsa (Kanjiža) 29 599, Zombor (Sombor) 29 535, Zenta (Senta) 27 221, Topolya (Bačka Topola) 24 984, Óbecse (Bečej) 24 356, Újvidék (Novi Sad) 18 707, Ada 17 074, Nagybecskerek (Zrenjanin) 16 664 magyar lakossal, a települések közül pedig Szabadka (Subotica) 55 587 lakossal, Zenta (Senta) 27 221, Magyarkanizsa (Kanjiža) 16 655, Újvidék (Novi Sad) 13 343, Óbecse (Bečej) 12 488, Topolya (Bačka Topola) 12 339, Ada 10 459, Zombor (Sombor) 10 078, Temerin 9499, Nagybecskerek (Zrenjanin) 9148, Horgos 7975, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 7934, Törökbecse (Novi Bečej) 7586, Csantavér (Čantavir) 7312, Ómoravica (Stara Moravica) 6836, Mohol (Mol) 6615, Bezdán 6607, Szenttamás (Srbobran) 6031, Nagykikinda (Kikinda) 5968, Kishegyes (Mali Idjoš) 5885, Martonos 4969, Torontálvásárhely (Debeljača) 4848, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 4825, Bajmok 4307, Torontáltorda (Torda) 4251, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3934, Versec (Vršac) 3890, Székelykeve (Skorenovac) 3896, Magyarcsernye (Nova Crnja) 3828 stb. lakossal.

Abszolút többséget a magyarság a következő 9 községben alkotott: Magyarkanizsa (Kanjiža) 94,4%, Zenta (Senta) 91,8%, Topolya (Bačka Topola) 87,6%, Temerin 80,2%, Ada 75,0%, Óbecse (Bečej) 67,1%, Csóka 61,2%, Szabadka (Subotica) 60,8%, Kishegyes (Mali Idjoš) 58,0%, relatív többségben pedig három községben volt: Magyarcsernye (Nova Crnja) 38,1%, Zombor (Sombor) 33,5%, Bégaszentgyörgy (Žitište) 33,5%. Ugyanakkor a mai Vajdaság Autonóm Tartomány területén a lakosság nemzeti megoszlása szempontjából a magyarság abszolút többségben volt 53 településen: Horgos 99,2%, Bácskertes (Kupusina) 99,2%, Hódegyháza (Jazovo) 99,1%, Torontáltorda (Torda) 99,1%, Topolya (Bačka Topola) 98,9%, Alsóittebe (Novi Itebej) 98,7%, Magyarmajdány (Majdan) 98,6%, Ürményháza (Jermenovci) 98,4%, Rábé 98,1%, Szaján 98,01%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 97,9%, Temerin 97,3%, Egyházaskér (Vrbica) 97,2%, Ómoravica (Stara Moravica) 96,2%, Kishegyes

(Mali Idjoš) 95,9%, Csantavér (Čantavir)95,9%, Doroszló (Doroslovo) 95,6%, Felsőmuzslya (Mužlja) 95,3%, Torontálvásárhely (Debeljača) 93,6%, Gombos (Bogojevo) 93,3%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 93,0%, Szilágyi (Svilojevo) 92,8%, Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 92,4%, Zenta (Senta) 91,8%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 91,4%, Bácsgyulafalva (Telečka) 91,4%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 98,0%, Tóba 88,9%, Bezdán 86,7%, Székelykeve (Skorenovac) 85,2%, Ada 83,7%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 79,0%, Martonos 78,7%, Csóka 76,9%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 73,9%, Udvarszállás (Dobričevo) 71,4%, Tamásfalva (Hetin) 70,7%, Torontálújfalu (Markovićevo) 67,9%, Padé 67,8%, Bajsa 67,0%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 65,2%, Bácsfeketehegy (Feketić) 65,0%, Mohol (Mol) 64,5%, Óbecse (Bečej) 64,5%, Pacsér (Pačir) 63,5%, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 59,9%, Szabadka (Subotica) 58,8%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 57,9%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 57,2%, Tiszakálmánfalva (Budisava) 53,8%, Bajmok 52,1%, Sándoregyháza (Ivanovo) 51,9%, Oroszlámos (Banatsko Arandjelovo) 51,2%. A magyarság relatív többséget alkotott az alábbi 11 településen: Vajszka 49,7%, Maradék 46,1%, Feketető (Crna Bara) 43,9%, Nikince 43,6%, Hertelendyfalva (Vojlovica) 42,0%, Kula 40,3%, Sot 39,9%, Újvidék (Novi Sad) 39,7%, Óléc (Stari Lec) 39,0%, Tiszaszentmiklós (Ostojićevo) 39,0% és Nagybecskerek (Zrenjanin) 35,2%.

Az 1921. évi népszámlálás

Az 1921. évi népszámlálás adatai nagy zuhanást mutattak a magyar népességre vonatkozó mindkét mutatószám esetében. Abszolút számuk 54 705-tel csökkent és 371 006-ot tett ki, részarányuk pedig 3,9%-kal esett és a 24,2%-ot jegyezte.

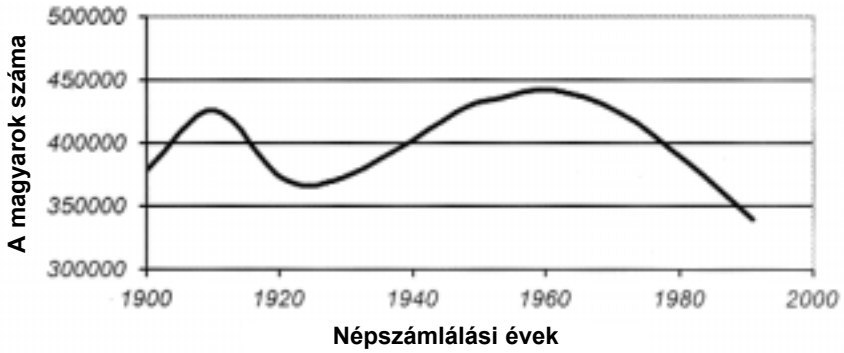

A vajdasági magyarság számának alakulása 1900–1991 között

A legnagyobb magyar lélekszámot a következő községekben jegyezték: Szabadka (Subotica) 38 252 magyar lakos, Magyarkanizsa (Kanjiža) 37 557, Zenta (Senta) 26 529, Topolya (Bačka Topola) 25 945, Zombor (Sombor) 22 958, Óbecse (Bečej) 21 826, Ada 17 441 stb. A legnagyobb magyarlakta település továbbra is Szabadka volt 26 529 magyar ajkú lakossal, a többi helység pedig a következő: Zenta (Senta) 26 529, Magyarkanizsa (Kanjiža) 17 127, Horgos 15 556, Topolya (Bačka Topola) 13 443, Újvidék (Novi Sad) 13 065, Óbecse (Bečej) 11 379, Ada 10 381, Temerin 8648, Csantavér (Čantavir) 7917, Nagybecskerek (Zrenjanin) 7508, Ómoravica (Stara Moravica) 7114, Mohol (Mol) 7060, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 6965, Törökbecse (Novi Bečej) 6919, Kishegyes (Mali Idjoš) 6281, Bezdán 6195, Szenttamás (Srbobran) 6040, Zombor (Sombor) 5275, Torontálvásárhely (Debeljača) 4 933, Martonos 4 874, Torontáltorda (Torda) 4386, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 4315, Nagykikinda (Kikinda) 4122, Magyarcsernye (Nova Crnja) 3746, Bácsfeketehegy (Feketić) 3721, Bajmok 3586, Kula 3552, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3482, Székelykeve (Skorenovac) 3379 stb.

Ugyanezen népszámlálási adatok szerint a magyarság abszolút etnikai többséget alkotott az alábbi 8 községben: Magyarkanizsa (Kanjiža) 92,1%, Zenta (Senta) 86,4%, Topolya

(Bačka Topola) 85,0%, Ada 72,3%, Temerin 71,3%, Csóka 63,4%, Kishegyes (Mali Idjoš) 58,4%, Óbecse (Bečej) 58,3%, míg kettőben relatív többséget alkotott: Magyarcsernyén (Nova Crnja) 37,1% és Bégaszentgyörgyön (Žitište) 33,9%. Ugyanakkor 47 településen a magyarság volt abszolút etnikai többségben, ezek a következők: Torontáltorda (Torda) 99,4%, Magyarmajdány (Majdan), Hódegyháza (Jazovo) 98,8%, Bácskertes (Kupusina) 98,7%, Horgos 97,8%, Szaján 96,9%, Topolya (Bačka Topola) 96,2%, Felsőmuzslya (Mužlja) 96,2%, Alsóittebe (Novi Itebej) 96,2%, Ómoravica (Stara Moravica) 94,9%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 94,8%, Kishegyes (Mali Idjoš) 94,2%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 94,0%, Tóba 93,4%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 91,6%, Szilágyi (Svilojevo) 90,7%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 89,5%, Torontálvásárhely (Debeljača) 88,9%, Gombos (Bogojevo) 88,6%, Csantavér (Čantavir) 88,3%, Bácsgyulafalva (Telečka) 88,2%, Temerin 87,1%, Zenta (Senta) 86,4%, Ürményháza (Jermenovci) 85,8%, Székelykeve (Skorenovac) 80,6%, Bezdán 79,9%, Ada 79,2%, Doroszló (Doroslovo) 78,8%, Csóka 75,5%, Udvarszállás (Dobričevo) 74,4%, Feketető (Crna Bara) 74,0%, Tamásfalva (Hetin) 73,7%, Martonos 71,7%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 70,7%, Padé 69,1%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 67,1%, Torontálújfalu (Markovićevo) 64,9%, Bácsfeketehegy (Feketić) 64,6%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 64,5%, Mohol (Mol) 64,0%, Pacsér (Pačir) 63,8%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 58,8%, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 58,5%, Óbecse (Bečej) 57,9%, Oroszlámos (Banatsko Arandjelovo) 55,2%, Bajsa 53,9%, Sándoregyháza (Ivanovo) 50,7%. Relatív többséget a magyarság az alábbi hét településen alkotott: Bácsföldvár (Bačko Gradište) 49,7%, Hertelendyfalva (Vojlovica) 44,5%, Tiszaszentmiklós (Ostojićevo) 44,1%, Óléc (Stari Lec) 41,4%, Bajmok 40,5%, Maradék 40,1% és Kula 36,2%.

Az 1931. évi népszámlálás

A két világháború közötti második népszámlálást 1931-ben bonyolították le. A vajdasági magyarság száma gyarapodott, de

összlakosságbeli részarányuk csökkent. A két népszámlálás (az 1921. évi és 1931. évi) között a vajdasági magyarság száma 5170 fővel növekedett és 376 176 lelket számlált, összlakosságbeli aránya azonban 1,0%-kal csökkent, vagyis 23,2%-ot tett ki.

Az 1931. évi népszámlálási adatok szerint a legtöbb magyar az alábbi községekben élt: Szabadka (Subotica) 53 379, Magyarkanizsa (Kanjiža) 30 179, Zenta (Senta) 25 924, Óbecse (Bečej) 24 044, Topolya (Bačka Topola) 23 778, Zombor (Sombor) 21 185, Újvidék (Novi Sad) 20 699, Ada 16 221 és Nagybecskerek (Zrenjanin) 15 922. Ezúttal is Szabadka volt a legnagyobb magyarlakta település 41 401 magyar lakosával, ezt követte Zenta (Senta) 25 924, majd Újvidék (Novi Sad) 17 354, Magyarkanizsa (Kanjiža) 16 696, Topolya (Bačka Topola) 12 839, Óbecse (Bečej) 12 459, Nagybecskerek (Zrenjanin) 9189, Ada 9007, Temerin 8718, Horgos 8116, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 8007, Csantavér (Čantavir) 7450, Mohol (Mol) 7214, Szenttamás (Srbobran) 6808, Törökbecse (Novi Bečej) 6432, Ómoravica (Stara Moravica) 6330, Kishegyes (Mali Idjoš) 6042, Zombor (Sombor) 5852, Martonos 5367, Nagykikinda (Kikinda) 5333, Torontálvásárhely (Debeljača) 4973, Bezdán 4882, Bajmok 4528, Torontáltorda (Torda) 3758, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 3621, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3578, Bácsfeketehegy (Feketić) 3569, Kula 3381, Székelykeve (Skorenovac) 3261, Padé 3114 lakossal stb.

1931-ben a magyarok az alábbi 8 községben alkottak abszolút etnikai többséget: Magyarkanizsa (Kanjiža) 85,0%, Zenta (Senta) 81,1%, Topolya (Bačka Topola) 74,0%, Temerin 66,0%, Ada 65,7%, Óbecse (Bečej) 62,7%, Csóka 61,0% és Kishegyes (Mali Idjoš) 60,0%. Relatív többségben nem voltak egyetlen községben se. Ugyanebben az 1931. évben a magyarok 45 vajdasági településen a lakosság több mint felét alkották. Ezek a következő települések: Hódegyháza (Jazovo) 98,6%, Torontáltorda (Torda) 97,8%, Bácskertes (Kupusina) 97,4%, Tóba 97,3%, Alsóittebe (Novi Itebej) 97,3%, Rábé 96,6%, Kishegyes (Mali Idjoš) 94,8%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 94,3%, Magyarmajdány (Majdan) 92,7%, Magyarszentmihály 91,0%, Egyházaskér (Vrbica) 90,1%, Felsőmuzslya (Mužlja) 87,8%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 87,4%, Lukácsfalva (Lukino Selo)

86,7%, Szilágyi (Svilojevo) 86,6%, Telecska 86,1%, Szaján 85,6%, Topolya (Bačka Topola) 85,3%, Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 85,0%, Horgos 83,3%, Torontálvásárhely (Debeljača) 82,8%, Zenta (Senta) 81,1%, Martonos 80,9%, Gombos (Bogojevo) 80,1%, Székelykeve (Skorenovac) 80,1%, Doroszló (Doroslovo) 79,3%, Ürményháza (Jermenovci) 78,8%, Ómoravica (Stara Moravica) 78,8%, Temerin 77,2%, Bezdán 75,7%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 72,5%, Tamásfalva (Hetin) 72,1%, Udvarszállás (Dobričevo) 71,8%, Padé 71,1%, Ada 69,5%, Csóka 69,0%, Csantavér (Čantavir) 66,0%, Bácsfeketehegy (Feketić) 64,5%, Káptalanfalva (Busenje) 62,6%, Mohol (Mol) 61,6%, Pacsér (Pačir) 61,2%, Óbecse (Bečej) 60,7%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 52,8%, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 52,2% és Tiszakálmánfalva (Budisava) 50,4%. Tizenegy településen a magyarság egyszerű többségben volt. Ezek a települések: Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 49,1%, Töröktopolya (Banatska Topola) 48,9%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 48,4%, Sándoregyháza (Ivanovo) 48,3%, Hertelendyfalva (Vojlovica) 45,6%, Feketető (Crna Bara) 44,1%, Nikince 40,5%, Bajmok 40,0%, Tiszaszentmiklós (Ostojićevo) 39,9%, Bajsa 38,3% és Óléc (Stari Lec) 35,7%.

Az 1948. évi népszámlálás

A II. világháború után az első népszámlálást 1948-ban tartották. Ez kimutatta mindazon események demográfiai következményeit, amelyek az 1931. évi és 1948. évi népszámlálás közötti hosszú időszakban történtek: háború, betelepítés, kitelepítés és egyebek. Ebben az időszakban a vajdasági magyarok száma 52 378 fővel gyarapodott, s abszolút számuk elérte a 428 554 főt. Ezt a számottevő növekedést mutatja az a szám is, hogy a magyarság aránya Vajdaság összlakosságában 2,9%-kal nőtt, illet-

4 A vajdasági magyarság létszámának és részarányának ekkora növekedése a természetes szaporulat következménye ebben a hosszú időszakban, de számukat az is befolyásolta, hogy az itt élő németek egy része (egyes becslések szerint 10 000–15 000) magyarnak vallotta magát. E folyamatot jól illusztrálja Apatin példája.

ve, hogy elérte a 26,1%-ot[4].

2. táblázat

A magyar többségű települések számának alakulása 1900–1991 között

Népszám-lálási év	Abszolút többségben	Relatív többségben	Összesen	**A vajd. települések összszámának %-a**
1900	51	8	59	17,3
1910	53	11	64	18,4
1921	47	7	54	15,0
1931	45	11	56	15,2
1948	59	3	62	15,5
1953	64	6	70	17,3
1961	81	3	84	18,6
1971	77	10	87	19,3
1981	81	6	87	18,8
1991	80	5	85	18,3

Az 1948. évi népszámlálás adatai szerint a magyarság az alábbi községekben tömörült: Szabadka (Subotica) 61 677, Topolya (Bačka Topola) 31 450, Magyarkanizsa (Kanjiža) 31 004, Óbecse (Bečej) 26 910, Zombor (Sombor) 26 072, Újvidék (Novi Sad) 25 561, Nagybecskerek (Zrenjanin) 19 602, Ada 16 923 stb. A legtöbb magyar a következő településeken élt: Szabadka (Subotica) 33 550, Zenta (Senta) 20 898, Újvidék (Novi Sad) 20 523, Újzsednik (Novi Žednik) 18 166[5], Nagybecskerek (Zrenjanin) 15 583, Óbecse (Bečej) 14 701, Topolya (Bačka Topola) 12 706, Magyarkanizsa (Kanjiža) 11 562, Csantavér (Čantavir) 9961, Temerin 9478, Ada 9088, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 7607, Zombor (Sombor) 7296, Nagykikinda (Kikinda) 6922, Kishegyes (Mali Idjoš) 6811, Ómoravica (Stara Moravica) 6517, Horgos 6472, Törökbecse (Novi Bečej) 6346, Szenttamás (Srbobran) 6206, Bezdán 5611, Torontálvásárhely (Debeljača) 5270, Pancsova (Pančevo) 5196, Mohol (Mol) 5081, Apatin 4283, Kula 4113, Torontáltorda (Torda) 4110, Bácsfeketehegy (Feketić)

5 Az újzsedniki magyarok szerfölött nagy száma statisztikai kimutatás következménye. Szabadka (Subotica), Kelebia (Szabadkához sorolták), Csantavér, Meggyes (Višnjevac) és Dušanovo kivételével (utóbbi kettőt Csantavérrel együtt számolták) a szabadkai község többi települését Újzsedniknél tüntették fel.

4065, Orom 3997, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 3971, Kevi 3927, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3831, Székelykeve (Skorenovac) 3831 stb.

Ugyanezen évben a magyarok 8 községben abszolút többségben éltek. Ezek a községek: Magyarkanizsa (Kanjiža) 85,3%, Zenta (Senta) 83,8%, Ada 76,1%, Topolya (Bačka Topola) 73,3%, Óbecse (Bečej) 64,0%, Temerin 63,1%, Kishegyes (Mali Idjoš) 62,7% és Csóka 62,6% magyar lakossal. A magyarság egy községben, Szabadkán (Subotica) alkotott relatív többséget, 49,9%-kal. Ez a népszámlálás abszolút magyar etnikai többséget 59 településen jegyzett, ezek a következők voltak: Hódegyháza (Jazovo) 99,4%, Káptalanfalva (Busenje) 99,1%, Torontáltorda (Torda) 98,5%, Magyarmajdány (Majdan) 98,3%, Bácskertes (Kupusina) 98,3%, Tóba 98,1%, Szaján 98,1%, Alsóittebe (Novi Itebej) 97,5%, Kishegyes (Mali Idjoš) 97,5%, Szilágyi (Svilojevo) 97,2%, Bácsgyulafalva (Telečka) 95,9%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 95,1%, Egyházaskér (Vrbica) 94,2%, Ómoravica (Stara Moravica) 94,2%, Ürményháza (Jermenovci) 93,5%, Kispiac (Male Pijace) 92,8%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 91,1%, Kevi 90,5%, Udvarszállás (Dobričevo) 90,2%, Orom 98,9%, Nagyvölgy (Obornjača) 89,0%, Topolya (Bačka Topola) 88,5%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 87,9%, Gombos (Bogojevo) 87,9%, Csantavér (Čantavir) 86,7%, Torontálvásárhely (Debeljača) 85,8%, Székelykeve (Skorenovac) 84,5%, Bezdán 83,9%, Ada 83,6%, Temerin 82,9%, Zenta (Senta) 82,7%, Horgos 81,9%, Doroszló (Doroslovo) 81,5%, Oromhegyes (Senćanski Trešnjevac) 78,9%, Martonos 78,5%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 77,2%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 74,4%, Šatrinci 74,1%, Zentagunaras (Novo Orahovo) 73,0%, Tamásfalva (Hetin) 71,9%, Padé 71,4%, Istenáldás (Njegoševo) 71,1%, Csóka 69,9%, Bácsfeketehegy (Feketić) 68,9%, Fejértelep (Šušara) 68,3%, Pacsér (Pačir) 66,6%, Tiszakálmánfalva (Budisava) 66,0%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 64,7%, Feketető (Crna Bara) 63,6%, Óbecse (Bečej) 62,4%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 62,2%, Töröktopolya (Banatska Topola) 62,0%, Mohol (Mol) 61,4%, Sándoregyháza (Ivanovo) 61,3%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 58,8%, Bajsa 55,1%, Törökkanizsa (Novi

Kneževac) 53,5%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 51,4 és Szabadka (Subotica) 50,4%. A magyarok relatív többségben három településen volt, ezek: Maradék (Maradik) 49,8%, Nikince (Nikinci) 41,4% és Kula 38,4%.

Az 1953. évi népszámlálás

Az 1953. évi népszámlálás adatai szerint a vajdasági magyarság létszáma 6625 fővel gyarapodott, és elérte a 435 179 főt. Ugyanakkor azonban az 1948–1953 közötti időszakban, vagyis a két népszámlálás között a lakosságbeli részarányuk 0,5%-kal esett, és ezzel 25,6%-ra csökkent.

A magyarok által legtömegesebben lakott községek a következők voltak: Szabadka (Subotica) 64 125 magyar lakossal, Topolya (Bačka Topola) 31 833, Magyarkanizsa (Kanjiža) 30 959, Óbecse (Bečej) 28 070, Újvidék (Novi Sad) 26 886, Zombor (Sombor) 25 662, Zenta (Senta) 25 417, Nagybecskerek (Zrenjanin) 20 902, Ada 16 53 magyar lakossal, stb. A legtöbb magyar a következő településeken élt: Szabadka (Subotica) 32 194 lakos, Újvidék (Novi Sad) 21 810, Zenta (Senta) 21 238, Óbecse (Bečej) 14 883, Topolya (Bačka Topola) 12 580, Nagybecskerek (Zrenjanin) 11 497, Magyarkanizsa (Kanjiža) 10 015, Csantavér (Čantavir) 9888, Palics (Palić) 9396, Temerin 9387, Ada 9306, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 8231, Zombor (Sombor) 7494, Nagykikinda (Kikinda) 7122, Törökbecse (Novi Bečej) 6644, Kishegyes (Mali Idjoš) 6609, Horgos 6448, Ómoravica (Stara Moravica) 6444, Szenttamás (Srbobran) 6285, Bezdán 5491, Torontálvásárhely (Debeljača) 5290, Felsőmuzslya (Mužlja) 5186, Bajmok 4848, Kula 4500, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 4291, Tornyos 4179, Orom 4160, Bácsfeketehegy (Feketić) 3840, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3766, Székelykeve (Skorenovac) 3644, Versec (Vršac) 3582 lakossal, stb.

Az 1953. évi népszámlálás idején a magyarság 9 községben alkotott abszolút etnikai többséget. Ezek a községek: Magyarkanizsa (Kanjiža) 87,0%, Zenta (Senta) 85,0%, Ada 77,3%, Topolya (Bačka Topola) 74,0%, Óbecse (Bečej) 65,3%, Kishegyes (Mali Idjoš) 64,0%, Temerin 61,0% és Szabadka

(Subotica) 50,7% magyar lakossal. Relatív többségben a magyarság egy községben sem volt. Település szintjén abszolút magyar többséget 64 helyen jegyeztek a népszámlálók. Ezek a települések: Hódegyháza (Jazovo) 99,6%, Magyarmajdány (Majdan) 98,7%, Szaján 98,5%, Torontáltorda (Torda) 98,2%, Bácskertes (Kupusina) 98,2%, Alsóittebe (Novi Itebej) 98,2%, Tóba 98,1%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 98,0%, Kishegyes (Mali Idjoš) 97,2%, Ómoravica (Stara Moravica) 96,4%, Tornyos 95,5%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 95,3%, Szilágyi (Svilojevo) 95,3%, Oromhegyes (Senćanski Trešnjevac) 95,1%, Felsőmuzslya (Mužlja) 94,6%, Orom 94,4%, Bácsgyulafalva (Telečka) 94,2%, Kispiac (Male Pijace) 94,2%, Egyházaskér (Vrbica) 92,4%, Udvarszállás (Dobričevo) 92,3%, Nagyvölgy (Obornjača) 92,1%, Adorján (Nadrljan) 91,7%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 90,2%, Gunaras (Gunaroš) 89,1%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 88,7%, Gombos (Bogojevo) 87,4%, Ürményháza (Jermenovci) 87,3%, Topolya (Bačka Topola) 86,2%, Ada 84,5%, Zenta (Senta) 83,2%, Horgos 83%, Székelykeve (Skorenovac) 82,8%, Torontálvásárhely (Debeljača) 82,2%, Bezdán 82,2%, Palics (Palić) 82,1%, Doroszló (Doroslovo) 81,2%, Temerin 80,8%, Martonos 80,0%, Zentagunaras (Novo Orahovo) 78,6%, Šatrinci 78,0%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 77,5%, Padé 72,2%, Tamásfalva (Hetin) 71,2%, Csóka 70,1%, Bácsfeketehegy (Feketić) 69,2%, Töröktopolya (Banatska Topola) 68,3%, Feketető (Crna Bara) 66,2%, Pacsér (Pačir) 66,2%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 66,2%, Tiszakálmánfalva (Budisava) 65,4%, Kelebia 64,2%, Óbecse (Bečej) 63,8%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 63,7%, Mohol (Mol) 62,9%, Fejértelep (Šušara) 62,6%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 61,0%, Sándoregyháza (Ivanovo) 59,6%, Bajsa 56,3%, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 53,9%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 52,9%, Hertelendyfalva (Vojlovica) 52,5%, Istenföldje (Mileševo) 50,7% és Szabadka (Subotica) 50,6% magyar lakossal. Relatív magyar többség hat településen mutatkozott, ezek: Surján 48,5%, Maradék (Maradik) 46,2%, Bajmok 42,5%, Nagyerzsébetlak (Belo Blato) 40,8%, Nikince (Nikinci) 9,8% és Kula 38,4% magyar lakossal.

Az 1961. évi népszámlálás

A XX. században a vajdasági magyarok száma az 1961. évi népszámlálás idején volt a legnagyobb: számuk 442 560. A 7381 fős növekedés azonban relatív értelemben jóval kisebb volt annál, amennyivel a tartomány össznépessége szaporodott, ennélfogva a magyarság részaránya 1,7%-kal csökkent, és 23,9%-ot mutatott.

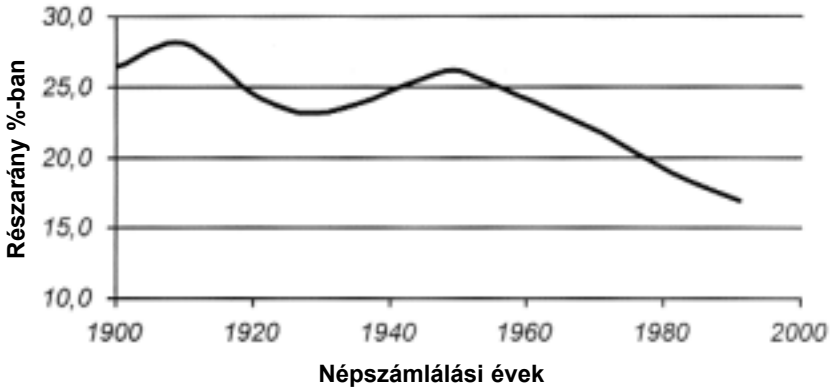

A magyarság részaránya Vajdaság összlakosságában 1900–1991 között

A vajdasági magyarság ebben az időszakban a következő községekben élt legnagyobb számban: Szabadka (Subotica) 68 527, Topolya (Bačka Topola) 32 533, Magyarkanizsa (Kanjiža) 30 851, Újvidék (Novi Sad) 29 233, Óbecse (Bečej) 28 894, Zenta (Senta) 26 894, Zombor (Sombor) 24 518, Nagybecskerek (Zrenjanin) 21 962, Ada 9880, Magyarkanizsa (Kanjiža) 9797, Csantavér (Čantavir) 8946, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 8232, Nagykikinda (Kikinda) 7701, Zombor (Sombor) 7474, Horgos 6679, Ómoravica (Stara Moravica) 6632, Kishegyes (Mali Idjoš) 6623, Törökbecse (Novi Bečej) 6601, Szenttamás (Srbobran) 6463, Felsőmuzslya (Mužlja) 6208, Bezdán 5366,

Torontálvásárhely (Debeljača) 5270, Mohol (Mol) 5265, Bajmok 4749, Kula 4632, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 4439, Palics (Palić) 4403, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3783, Torontáltorda (Torda) 3768, Bácsfeketehegy (Feketić) 3723, Versec (Vršac) 3643, Székelykeve 3479, Verbász (Vrbas) 3440, Királyhalma (Bački Vinogradi) 3323 stb. magyar lakost számlált.

A magyarság ugyanabban a 9 községben alkotott abszolút etnikai többséget, mint az előző népszámlálás idején. Ezek a községek: Magyarkanizsa (Kanjiža) 88,3%, Zenta (Senta) 86,5%, Ada 79,2%, Topolya (Bačka Topola) 73,2%, Óbecse (Bečej) 64,8%, Csóka 62,2%, Kishegyes (Mali Idjoš) 62,2%, Temerin 56,6% és Szabadka (Subotica) 50,1% magyar lakossal. Számuk nem érte el relatív többséget egyetlen vajdasági községben sem. Azoknak a településeknek a száma, ahol a magyarság egyszerű többségben volt, e népszámlálás alkalmával elérte a 81-et[6]: Kevi 99,9%, Felsőhegy (Gornji Breg) 99,3%, Tóthfalu (Totovo Selo) 99,1%, Torontáltorda (Torda) 99,1%, Magyarmajdány (Majdan) 98,9%, Brazilia (Bagremovo) 98,9%, Kishomok (Mali Pesak) 98,5%, Rábé 98,5%, Hódegyháza (Jazovo) 98,4%, Szilágyi (Svilojevo) 98,0%, Bácskertes (Kupusina) 98,0%, Gunaras (Gunaroš) 97,6%, Tóba 97,6%, Szaján 97,4%, Völgyes (Doline) 97,4%, Törökfalu (Utrine) 97,3%, Alsóittebe (Novi Itebej) 97,1%, Tornyos 97,8%, Kishegyes (Mali Idjoš) 96,6%, Ómoravica (Stara Moravica) 96,1%, Csantavér (Čantavir) 95,8%, Valkaisor (Sterijino) 95,6%, Káptalanfalva (Busenje) 95,5%, Egyházaskér (Vrbica) 95,3%, Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 94,9%, Kispiac (Male Pijace) 94,9%, Felsőmuzslya (Mužlja) 94,7%, Bácsgyulafalva (Telečka) 93,6%, Oromhegyes (Senćanski Trešnjevac) 93,2%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 92,9%, Királyhalma (Bački Vinogradi) 92,6%, Orom 91,8%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 91,4%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 90,6%, Suplyák 90,4%, Adorján (Nadrljan) 89,6%, Gombos (Bogojevo) 86,6%, Ada 86,1%, Topolya (Bačka Topola) 86,0%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 85,5%, Horgos 84,9%, Nagy-

6 A magyar többségű települések számának növekedése nem a magyarság területi terjeszkedésének, hanem annak a következménye, hogy ezúttal különválasztottak olyan kisebb településeket, amelyeket korábbi népszámlálások alkalmával beleszámították a nagyobb településekbe.

völgy (Obornjača) 84,3%, Zenta (Senta) 83,7%, Martonos 83,4%, Udvarszállás (Dobričevo) 82,6%, Ürményháza (Jermenovci) 81,3%, Székelykeve (Skorenovac) 80,8%, Doroszló (Doroslovo) 79,7%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 79,1%, Bezdán 78,8%, Temerin 78,1%, Zentagunaras (Novo Orahovo) 78,0%, Torontálvásárhely (Debeljača) 77,6%, Zobnatica 76,7%, Šatrinci 75,9%, Emanueltelep (Šumarak) 75,5%, Zimonjić 71,9%, Palics (Palić) 71,8%, Tamásfalva (Hetin) 71,8%, Padé 71,0%, Bácsfeketehegy (Feketić) 69,1%, Csóka 68,4%, Pacsér 65,3%, Mohol (Mol) 65,0%, Kelebia 64,6%, Istenkeze (Svetićevo) 64,0%, Fejértelep (Šušara) 63,4%, Dušanovo 62,8%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 62,7%, Óbecse (Bečej) 62,2%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 62,0%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 60,9%, Bajsa 60,1%, Sándoregyháza (Ivanovo) 57,9%, Töröktopolya (Banatska Topola) 57,7%, Tiszakálmánfalva (Budisava) 57,0%, Istenföldje (Mileševo) 56,8%, Feketető (Crna Bara) 56,6% Törökkanizsa (Novi Kneževac) 52,7%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 51,0% és Szabadka (Subotica) 50,0% magyar lakossal. Azon települések száma, ahol a magyarság összlakosságbeli száma megközelítette az 50%-ot, háromra csökkent: Hertelendyfalva (Vojlovica) 46,9%, Maradék (Maradik) 46,8% és Bajmok 41,8%-kal.

Az 1971. évi népszámlálás

Az 1971. évi népszámlálás kimutatta a folyamat kezdetét, hogy beindult a vajdasági magyarság lélekszámának és részarányának csökkenése. Az 1961. és 1971. évi népszámlálás közötti időszakban a vajdasági magyarság száma jelentősen, azaz 18 694 fővel csökkent, és 1971-ben 423 866 volt. Összlakosságbeli részaránya 2,2%-kal esett, és 21,7%-os szintre süllyedt.

Abszolút számokban kifejezve legtöbb magyar a következő községekben élt: Szabadka (Subotica) 72 572 magyar lakos, Topolya (Bačka Topola) 31 422, Magyarkanizsa (Kanjiža) 29 962, Újvidék (Novi Sad) 28 684, Óbecse (Bečej) 27 988, Zenta (Senta) 26 828, Zombor (Sombor) 22 233, Nagybecskerek (Zrenjanin) 22 010, Ada 17 871 lakos, stb. Településenként a magyarság létszá-

ma a következőképpen alakult: Szabadka (Subotica) 43 068, Újvidék (Novi Sad) 22 998, Zenta (Senta) 20 548, Óbecse (Bečej) 15 815, Topolya (Bačka Topola) 13 112, Ada 10 593, Nagybecskerek (Zrenjanin) 10 220, Magyarkanizsa (Kanjiža) 10 177, Temerin 9945, Csantavér (Čantavir) 8761, Felsőmuzslya (Mužlja) 8301, Nagykikinda (Kikinda) 7686, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 7465, Zombor (Sombor) 7115, Horgos 6660, Ómoravica (Stara Moravica) 6408, Kishegyes (Mali Idjoš) 6327, Törökbecse (Novi Bečej) 6074, Szenttamás (Srbobran) 5880, Mohol (Mol) 5292, Palics (Palić) 5282, Torontálvásárhely (Debeljača) 4662, Kula 4461, Bajmok 4343, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3684, Királyhalma (Bački Vinogradi) 3494, Bácsfeketehegy (Feketić) 3467, Csóka 3406, Versec (Vršac) 3253, Tornyos 3244, Verbász (Vrbas) 3200 lakos, stb.

E népszámlálás alkalmával a magyarság 8 vajdasági községben volt abszolút etnikai többségben, s ezek a következők: Magyarkanizsa 88,6%, Zenta (Senta) 85,4%, Ada 79,0%, Topolya (Bačka Topola) 72,2%, Kishegyes (Mali Idjoš) 63,9%, Óbecse (Bečej) 62,2%, Csóka 61,0% és Temerin 52,4% magyar lakossággal. Relatív többséget csak Szabadkán (Subotica) alkotott, 49,5%-kal. A településeket illetően abszolút magyar etnikai fölény 77 településen volt, s ezek a következők voltak: Kispiac (Male Pijace) 100,0%, Tóthfalu (Totovo Selo) 99,7%, Magyarmajdány (Majdan) 99,4%, Rábé 99,0%, Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 98,9%, Felsőhegy (Gornji Breg) 98,8%, Hódegyháza (Jazovo) 98,5%, Brazília (Bagremovo) 98,2%, Völgyes (Doline) 98,1%, Szaján 98,0%, Káptalanfalva (Busenje) 97,3%, Tóba 97,2%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 96,8%, Csantavér (Čantavir) 96,4%, Gunaras (Gunaroš) 96,3%, Törökfalu (Utrine) 96,2%, Alsóittebe (Novi Itebej) 96,1%, Kispiac (Male Pijace) 96,0%, Kishegyes (Mali Idjoš) 95,5%, Oromhegyes (Senćanski Trešnjevac) 95,4%, Ómoravica (Stara Moravica) 95,1%, Torontáltorda (Torda) 95,0%, Szilágyi (Svilojevo) 94,7%, Bácskertes (Kupusina) 94,5%, Sterijino 94,2%, Egyházaskér (Vrbica) 94,1%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 93,7%, Tornyos 93,7%, Királyhalma (Bački Vinogradi) 93,3%, Udvarszállás (Dobričevo) 93,1%, Orom 92,8%, Bácsgyulafalva (Telečka) 92,2%, Suplyák 92,0%, Magyarkanizsa

(Kanjiža) 90,5%, Adorján (Nadrljan) 89,8%, Kevi 88,0%, Nagyvölgy (Obornjača) 86,9%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 86,3%, Ada 85,8%, Horgos 85,1%, Martonos 83,6%, Zenta (Senta) 83,1%, Zentagunaras (Novo Orahovo) 82,3%, Topolya (Bačka Topola) 82,0%, Ürményháza (Jermenovci) 82,0%, Gombos (Bogojevo) 80,9%, Doroszló (Doroslovo) 80,9%, Bezdán 79,1%, Satrinca (Šatrinci) 78,4%, Székelykeve (Skorenovac) 78,1%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 77,4%, Tamásfalva (Hetin) 75,5%, Zimonjić 74,9%, Temerin 73,2%, Palics (Palić) 72,8%, Torontálvásárhely (Debeljača) 72,7%, Padé 72,3%, Bácsfeketehegy (Feketić) 72,0%, Felsőmuzslya (Mužlja) 70,1%, Zobnatica 69,6%, Fejértelep (Šušara) 69,0%, Pacsér (Pačir) 67,7%, Kelebia 67,4%, Csóka 65,3%, Mohol (Mol) 65,1%, Dušanovo 62,5%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 61,5%, Istenkeze (Svetićevo) 61,2%, Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 60,6% Istenföldje (Mileševo) 59,3%, Óbecse (Bečej) 59,2%, Bajsa 58,5%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 57,9%, Feketető (Crna Bara) 57,6%, Sándoregyháza (Ivanovo) 56,6%, Újfalu (Selište) 53,5% és Emanueltelep (Šumarak) 52,3%. A magyarok relatív etnikai többségben tíz településen voltak, ezek: Törökkanizsa (Novi Kneževac) 49,8%, Tiszakálmánfalva (Budisava) 49,1%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 48,9%, Szabadka (Subotica) 48,5%, Nagybikács (Bikač) 45,1%, Meggyes (Višnjevac) 43,7%, Maradék (Maradik) 41,3%, Kanak (Konak) 40,3%, Bajmok 40,0% és Hertelendyfalva (Vojlovica) 39,1% magyar lakossal.

Az 1981. évi népszámlálás

Az 1981. évi népszámlálás azt mutatta, hogy gyorsult a vajdasági magyarság létszáma csökkenésének üteme: az 1971. és 1981. évi népszámlálás közötti időszakban számuk 38 510 fővel csökkent, azaz összlétszámuk 385 356-ra süllyedt. Vajdasági össznépességbeli részarányuk is kisebb lett 2,8%-kal, és 18,9%-ra esett.

Az 1981. évi népszámlálás adatai szerint a vajdasági magyarok abszolút többségben a következő községekben éltek: Szabadka (Subotica) 71 064, Topolya (Bačka Topola) 28 957,

Magyarkanizsa (Kanjiža) 28 577, Óbecse (Bečej) 25 824, Zenta (Senta) 25 140, Újvidék (Novi Sad) 24 543, Nagybecskerek (Zrenjanin) 20 451, Zombor (Sombor) 18 813, Ada 17 523 magyar lakos, stb. Számuk a következő településeken volt legnagyobb: Szabadka (Subotica) 44 065 magyar lakossal, Újvidék (Novi Sad) 19 262, Zenta (Senta) 18 863, Nagybecskerek (Zrenjanin) 17 085, Óbecse (Bečej) 14 772, Topolya (Bačka Topola) 12 617, Magyarkanizsa (Kanjiža) 10 466, Ada 10 271, Temerin 9781, Csantavér (Čantavir) 8128, Nagykikinda (Kikinda) 7242, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 6899, Horgos 6451, Ómoravica (Stara Moravica) 6035, Kishegyes (Mali Idjoš) 5887, Zombor (Sombor) 5857, Törökbecse (Novi Bečej) 5422, Mohol (Mol) 5206, Szenttamás (Srbobran) 5092, Pancsova (Pančevo) 5069, Palics (Palić) 5435, Bezdán 4425, Torontálvásárhely (Debeljača) 4310, Kula 3969, Bajmok 3686, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 3559, Csóka 3420, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3328, Bácsfeketehegy (Feketić) 3319, Székelykeve (Skorenovac) 2949, Verbász (Vrbas) 2814, Versec (Vršac) 2753, Pacsér (Pačir) 2569 magyar lakossal, stb.

Ugyanezen népszámlálás szerint 7 vajdasági községben a magyarság száma ötven százalékon felül volt: Magyarkanizsa (Kanjiža) 87,4%, Zenta (Senta) 82,4%, Ada 78,2%, Topolya (Bačka Topola) 69,1%, Kishegyes (Mali Idjoš) 62,3%, Csóka 58,6%, Óbecse (Bečej) 58,4%; ötven százalék alatti, 46,0%-os többségben pedig csak a szabadkai (Subotica) községben volt a magyarok száma. Ugyanakkor abszolút etnikai többséget alkottak a magyarok 81 vajdasági településen, ezek: Kavilló (Kavilo) 100,0%, Kishomok (Mali Pesak) 100,0%, Tóthfalu (Totovo Selo) 99,2%, Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 99,0%, Törökfalu (Utrine) 98,1%, Hódegyháza (Jazovo) 97,9%, Rábé 97,7%, Gunaras (Gunaroš) 97,5%, Völgyes (Doline) 97,3%, Felsőhegy (Gornji Breg) 97,3% Egyházaskér (Vrbica) 97,1%, Szaján 96,3%, Valkaisor (Sterijino) 96,1%, Magyarmajdány (Majdan) 95,1%, Oromhegyes (Senćanski Trešnjevac) 94,9%, Királyhalma (Bački Vinogradi) 94,8%, Torontáltorda (Torda) 94,7%, Csantavér (Čantavir) 94,6%, Kishegyes (Mali Idjoš) 93,9%, Tóba 93,8%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 93,7%, Ómoravica (Stara

Moravica) 93,6%, Kispiac (Male Pijace) 93,5%, Brazília (Bagremovo) 93,0%, Bácskertes (Kupusina) 92,8%, Bogaras 92,4%, Káptalanfalva (Busenje) 92,9%, Nagyvölgy (Obornjača) 92,0%, Alsóittebe (Novi Itebej) 91,9%, Udvarszállás (Dobričevo) 90,9%, Orom 90,7%, Dobrodol 90,7%, Bácsgyulafalva (Telečka) 90,1%, Tornyos (Tornjoš) 90,0%, Suplyák 89,2%, Magyarkanizsa 89,0%, Hajdújárás (Hajdukovo) 88,7%, Szilágyi (Svilojevo) 88,7%, Kevi 88,3%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 87,7%, Bogaras 87,0%, Adorján[7] 85,3%, Horgos 84,4%, Martonos 84,3%, Zentagunaras (Novo Orahovo) 83,8%, Ada 83,3%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 81,8%, Zenta (Senta) 79,6%, Székelykeve (Skorenovac) 79,0%, Újvidék (Novi Sad) 78,3%, Doroszló (Doroslovo) 77,4%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 77,0%, Gombos (Bogojevo) 75,3%, Šatrinci 75,2%, Topolya (Bačka Topola) 74,1%, Tamásfalva 73,7%, Fejértelep (Šušara) 73,0%, Padé (Padej) 72,7%, Bezdán 72,7%, Zobnatica 71,4%, Ürményháza (Jermenovci) 71,3%, Bácsfeketehegy (Feketić) 70,8%, Emanueltelep (Šumarak) 68,5%, Bajsa 68,4%, Torontálvásárhely (Debeljača) 67,2%, Pacsér (Pačir) 66,4%, Kelebia 66,3%, Dušanovo 66,2%, Temerin 65,8%, Mohol (Mol) 65,5%, Palics (Palić) 65,0%, Csóka 63,2%, Zimonjić 62,9%, Filić 61,5%, Istenföldje (Mileševo) 58,8%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 57,7%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 56,5%, Sándoregyháza (Ivanovo) 56,5%, Pobeda 55,2% Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 54,6% és Óbecse (Bečej) 54,5% magyar lakossággal. A magyarság relatív többségben volt 6[8] településen, ezek a következők: Feketető (Crna Bara) 49,3%, Torontáloroszi (Rusko Selo) 45,9%, Szabadka (Subotica) 43,8%, Meggyes (Višnjevac) 42,1, Krivaja 39,7% és Bajmok 38,5% magyar lakossággal.

Az 1991. évi népszámlálás

A XX. században lebonyolított utolsó népszámlálás adatai

7 A korábbi népszámlálásokban Nadrljan néven szerepelt.

8 Kanak (Konak) településen a két legnépesebb etnikai csoport (magyarok és szerbek) száma azonos, 434 fő volt, tehát ebben a faluban senki sem volt többségben.

szerint a magyarság létszáma és részaránya Vajdaság lakosságának struktúrájában ekkor bizonyult a legkisebbnek az egész vizsgált időszakban. Az előző népszámláláshoz viszonyítva a magyarság száma 45 865 fővel csökkent, összlétszámuk 339 491 volt, vajdasági össznépességbeli arányuk újabb 2,0%-kal csökkent, és 16,9%-ra süllyedt.

A legnépesebb magyarlakta községek ebben az időszakban Vajdaságban a következők voltak: Szabadka (Subotica) 64 277 lakossal, Magyarkanizsa (Kanjiža) 26 862, Topolya (Bačka Topola) 26 185, Zenta (Senta) 23 281, Óbecse (Bečej) 23 224, Újvidék (Novi Sad) 20 245, Nagybecskerek (Zrenjanin) 17 264, Ada 16 625, Zombor (Sombor) 15 397 magyar lakossal, stb. A legtöbb magyar a következő településeken élt: Szabadka (Subotica) 39 749 lakos, Zenta (Senta) 17 888, Újvidék (Novi Sad) 15 778, Óbecse (Bečej) 13 464, Topolya (Bačka Topola) 11 176, Magyarkanizsa (Kanjiža) 10 183, Ada 10 010, Temerin 9495, Csantavér (Čantavir) 7619, Horgos 6022, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 5975, Nagykikinda (Kikinda) 5 932, Ómoravica (Stara Moravica) 5546, Kishegyes (Mali Idjoš) 5356, Mohol (Mol) 4787, Zombor (Sombor) 4736, Törökbecse (Novi Bečej) 4657, Palics (Palić) 4562, Szenttamás (Srbobran) 4397, Pancsova (Pančevo) 4052, Bezdán 3698, Torontálvásárhely (Debeljača) 3492, Kula 3362, Csóka 3204, Törökkanizsa (Novi Kneževac) 3119, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 3068, Bácsfeketehegy (Feketić) 2 995, Bajmok 2 940, Székelykeve (Skorenovac) 2582, Verbász (Vrbas) 2414, Hajdújárás (Hajdukovo) 2325, Bácskertes (Kupusina) 2263 lakos stb.

A magyarok 1991-ben etnikailag 7 vajdasági községben voltak abszolút többségben, s ezek a következők: Magyarkanizsa (Kanjiža) 87,6% magyar lakossal, Zenta (Senta) 80,9%, Ada 77,3%, Topolya (Bačka Topola) 64,7%, Kishegyes (Mali Idjoš) 58,7%, Csóka 56,5% és Óbecse (Bečej) 54,4%. Relatív többségben csak a szabadkai (Subotica) községben éltek, százalékarányuk 42,7%. Ugyanezen népszámlálás adatai szerint a magyarság 80 vajdasági településen ért el abszolút etnikai többséget. Ezek a települések: Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) 100,0%, Völgyes (Doline) 98,6%, Kavilló (Kavilo) 98,1%, Tóthfalu

(Totovo Selo) 97,7%, Gunaras (Gunaroš) 97,6%, Kishomok (Mali Pesak) 97,3%, Törökfalu (Utrine) 96,8%, Bogaras (Bogaroš) 96,7%, Kevi 96,5%, Valkaisor (Sterijino) 96,4%, Oromhegyes (Trešnjevac) 96,3%, Kispiac (Male Pijace) 96,0%, Csantavér (Čantavir) 96,0%, Hódegyháza (Jazovo) 95,8%, Brazília (Bagremovo) 95,5%, Rábé 95,4%, Szaján 94,8%, Felsőhegy (Gornji Breg) 94,6%, Orom 93,8%, Királyhalma (Bački Vinogradi) 93,8%, Nagyvölgy (Obornjača) 93,5%, Egyházaskér (Vrbica) 93,4%, Magyarszentmihály (Mihajlovo) 92,3%, Kishegyes (Mali Idjoš) 92,3%, Tóba 91,9%, Torontáltorda (Torda) 91,1%, Bácskertes (Kupusina) 90,5%, Magyarmajdány (Majdan) 89,9%, Káptalanfalva (Busenje) 89,9%, Bácsgyulafalva (Telečka) 89,1%, Ómoravica (Stara Moravica) 88,5%, Hajdújárás (Hajdukovo) 88,5%, Magyarkanizsa (Kanjiža) 88,2%, Martonos 88,0%, Suplyák 88,0%, Dobrodol 87,3%, Hadikújfalu (Novo Selo) 87,2%, Udvarszállás (Dobričevo) 87,2%, Alsóittebe (Novi Itebej) 87,1%, Bogaras (Bogaroš) 87,1%, Magyarcsernye (Nova Crnja) 84,9%, Tornyos 84,3%, Szilágyi (Svilojevo) 84,1%, Horgos 83,6%, Zentagunaras (Novo Orahovo) 83,4%, Ada 82,9%, Adorján 82,0%, Székelykeve (Skorenovac) 80,4%, Lukácsfalva (Lukino Selo) 79,0%, Zenta (Senta) 78,4%, Ürményháza (Jermenovci) 75,2%, Péterréve (Bačko Petrovo Selo) 75,1%, Doroszló (Doroslovo) 72,9%, Padé 70,7%, Tamásfalva (Hetin) 69,5%, Gombos (Bogojevo) 69,5%, Bajsa 69,4%, Bezdán 67,6%, Dušanovo 67,4%, Topolya (Bačka Topola) 66,9%, Fejértelep (Šušara) 66,1%, Bácsfeketehegy (Feketić) 65,9%, Pacsér (Pačir) 65,6%, Kelebia 64,2%, Mohol (Mol) 63,6%, Palics (Palić) 61,9%, Csóka 61,1%, Torontálvásárhely (Debeljača) 60,9%, Zobnatica 60,3%, Zimonjić 56,0%, Temerin 56,0%, Istenföldje (Mileševo) 55,5%, Emanueltelep (Šumarak) 55,1%, Pobeda 54,%, Bácsföldvár (Bačko Gradište) 54,5%, Satrinca (Šatrinci) 54,3%, Filić 51,2%, Nemesmilitics (Svetozar Miletić) 50,8%, Óbecse (Bečej) 50,6% és Feketető (Crna Bara) 50,1% magyar lakosság-

9 Meggyes (Višnjevac) településen a két legnépesebb etnikai csoport (szerbek és magyarok) létszáma azonos, 239 fő, tehát ebben a faluban senki sem volt etnikai többségben.

gal. Öt[9] településen a magyarság relatív etnikai többségben volt. Ezek a települések: Törzsudvarnok (Banatski Dvor) 46,2%, Sándoregyháza (Ivanovo) 46,1%, Szabadka (Subotica) 39,6%, Kanak (Konak) 34,4% és Bajmok 34,1%.

Fordította: Habram Károly

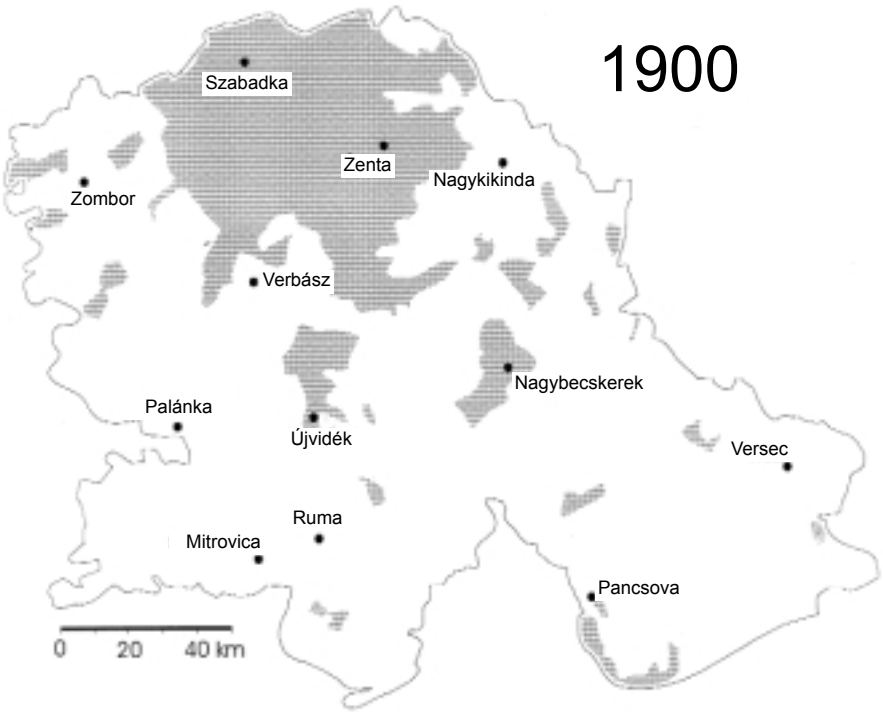

Magyar etnikai térség 1900-ban

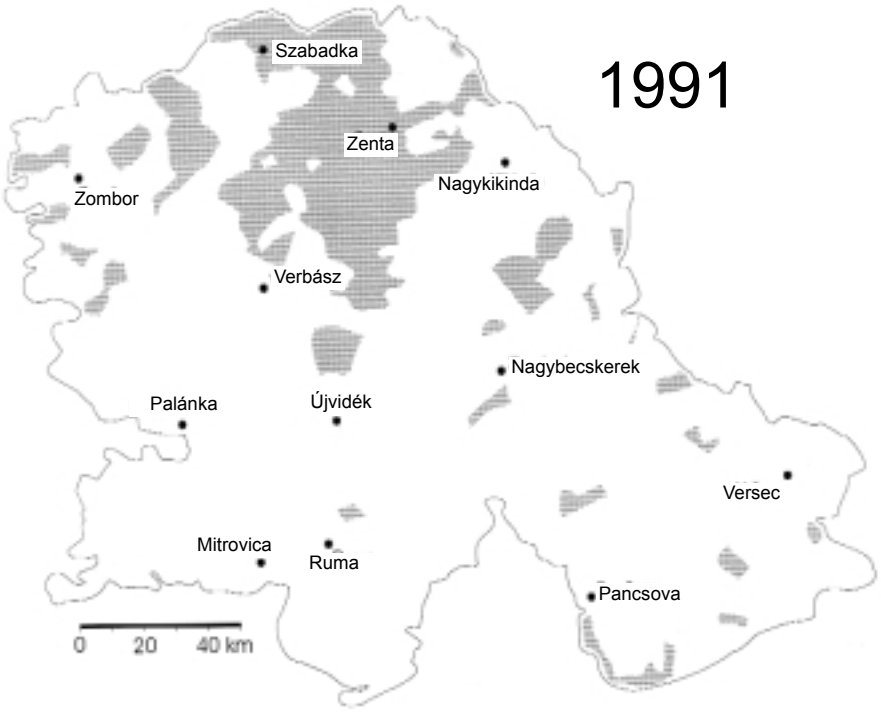

Magyar etnikai térség 1991-ben

BOGDÁN JÓZSEF:

Maradj velünk!

Most kellene a Kisjézus-mosoly,
mikor a kürtök harci hangja szól,
mikor vérben úsznak a szemgolyók,
az üstökön dagadó kék csomók,
a bőr alatt rühatka sompolyog.
Most kellene, Jézus, a mosolyod,
mikor lábadat vágják le térdben,
mikor nem szólni igazat érdem.
Most kellene a Kisjézus-mosoly,
mikor belepi ruhánkat a moly,
és a sápadtra gyalult testeken
bandukol a nagybetűs félelem,
a tilosban járkáló lefülel,
mélyen hallgat az entellektüel
(önmagával vív dölyfös kéztusát,
megtűrt polgár lészen majd odaát),
amikor szárnyad nő, és elrepülsz,
a külhon előcsarnokában ülsz,
és várod, hogy szólítson valaki,
amikor fel tudnál ordítani:
„Nemsokára üres lesz a korzó,
forgok, mint fonál nélkül az orsó!”
Magadba gubózol, mint a lárva,
fejedben az időzített lárma.

E világra csöppentél, Kisdedünk,
alkonyodik, kérünk, maradj velünk!

A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei

GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR IRÉN

Bevezető gondolatok

Migráció sokféle (olykor egymásnak ellentmondó) értelmezése közül körülményeinkre az a folyamat értendő leginkább, melynek során egyének, családok, nagyobb csoportok átmenetileg vagy tartósan lakóhelyet, környezetet, **társadalmat** változtatnak egy országon belül, vagy **országot, államot is.** A migráció, típusa szerint, sokféle lehet: kényszerű, spontán, munkaerőjellegű, vallási, etnikai vagy politikai menekülés, de mindenekelőtt gazdasági indíttatású. A migrációszociológusok szívesen használják a vándormozgalmakat kiváltó társadalmi okok elemzésekor a *puch* (taszító) és a *pull* (vonzó) tényezőket magyarázó kategóriákat. Munkámban a jugoszlávok és a jugoszláviai magyarok vándormozgalmának néhány okát elemzem. Szeretnék rámutatni a Vajdaságon belüli (intern) népvándorlásokra (faluról városba, Bánátból Bácskába), de elsősorban a nemzetközi (extern) migráció tényezőire. Mindkét folyamat okai és méretei immár feltárhatók, ha nem is mindig hivatalos forrásokra támaszkodva.

1. Európai migrációs adatok

Az emberiség történelmének kezdeti szakaszában is voltak népvándorlások, melyektől egy közösség megmaradása függött. Így például az angolszászok a IV. századot követően igázták le

Britannia kelta törzseit,[1] s a vándorlásban részt vettek a hódítók és a leigázottak egyaránt.

A népvándorlások korában, 1000. körül telepedett le Európa népességének nagy része. Az ezt megelőző vándormozgalmak oka lehetett kikényszerített (hódítások, hódítások előli menekülés), vagy spontán, önkéntes (túlnépesedés folytán), mindkettőt természetesnek tekintjük, mert a közösségek biztonságot, élelmet, jobb éghajlati és életkörülményeket kerestek. Ma a tömeges vándormozgalomra felfigyelünk, hiszen megbontja egy népesség összetételét, szerkezetét, sőt gazdasági és politikai következményekkel jár. A nemzetközi vándormozgalmak újkori szakaszában, a XIX. és a XX. században, a tömeges vándormozgalmak okát az ipari fejlődésben (az emberi erőforrás foglalkoztatásának problémája, illetve a gazdasági migráció formája) és a politikai tényezőkben keressük. A tengerentúli (észak-amerikai) és a fejlett európai országok például vonzóvá váltak, míg a gazdasági fejlődésben és demokratizálódásban elmaradottabb államok taszító erővé. Az 1850-es évektől az I. világháborúig tartó vándormozgalmakról Heinz Fassmann és Rainer Münz[2] megállapítja, hogy kialakult egy kelet-nyugati[3] vándorlási irány, amely nemcsak az ipari forradalom és politikai tényezők, hanem egy közép-kelet-európai agresszív nacionalizmus következménye is lehetett. Az 1920-as évek körül mind határozottabban hat a nacionalizmus, különösen az I. világháborút lezáró békeszerződés nyomán, hiszen tízmilliók állampolgársága változott meg egyik napról a másikra. Több mint egymillió görög, vagy lengyel, vagy német, továbbá orosz, ukrán és fehérorosz és 400 ezer magyar hagyta el korábbi lakóhelyét. Az etnikai kisebbségek keresték új helyüket, de mozgásukban szervezett áttelepítések is közrejátszottak.

1 Tóth Pál Péter: Haza csak egy van, Püski Kiadó, Budapest, 1997., 5. oldal, ahol Hoffmann Tamástól idéz a szerző.

2 Fassmann és Münz foglalkozott a kelet-nyugati vándormozgalommal 1945-1992 között is, az International Migration Review folyóirat 28. számában 1994-ben is.

3 Heinz Fasmann, Rainer Münz: Geeschichte und Gegenwart europäischer Ost-West-Wanderung Österreichische Osthefte, Jg. 37. Wien 1995, Heft 3., 748–778.

A kelet-nyugat irányú migráció folytatódott a II. világháború alatt és után is. A kényszermigráció szenvedő alanya mintegy 30 millió lélek: először a zsidók, cigányok, majd vesztes nemzetként a németek (12 millióan szülőföld elhagyására kényszerültek, de 8 millióan Németországba telepedtek át a környező országokból), a magyarok. A háborút vesztett államokkal szomszédos országok etnikailag homogén népességre törekedtek. Ezt az időszakot az 1951. évi Genfi Egyezmény elfogadásával zárjuk.

Az 1950-es évektől kezdve napjainkig a vándormozgalmak új iránya is megfigyelhető: kelet-nyugat és dél-észak. Magyarok (1956), csehek (1968), lengyelek (1970-es évektől), kelet-németek (1989), románok (1989), a volt Szovjetunió népei: zsidók, örmények, szlávok (1989-ben 235 000, 1990-ben 453 000, 1991-ben 335 000 stb.), jugoszlávok (1960-as évektől mérsékelten, 1990-től erőteljesen és folyamatosan) vettek részt ebben a migrációban.[4] Európa nyugati és északi országaiba érkeztek a harmadik világ függetlenné vált országaiból is az ott alkalmazott gyarmatosító államok tisztviselői és támogatói is (Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia, Belgium). Ebben az időszakban jelennek meg a vendégmunkások is az iparilag fejlett államokban a Földközi-tenger menti országokból. A kőolajválság időközben meg-megállította a bevándorlás ütemét (1970-től), de a tudósok, menedzserek, művészek, sportolók, az elit továbbra is emigrál. Vannak köztük, akik gazdasági vagy politikai okokra hivatkoznak, de elüldözöttek és menekültek is, akiket polgárháborúk és etnikai tisztogatások késztettek vándorútra (máig 4,5 millió jugoszlávról tudnak, akik részt vettek külső vagy belső vándormozgalomban). Németországban, 1985-ben a menekültek száma alig volt százezer, de 1992-ben ez a szám már megközelítette a fél milliót. Érdekes, hogy ugyanebben az évben, az USA-ban, Angliában és Franciaországban a menekültek száma nem haladta meg országonként a százezret.[5] Újabban a gazda-

4 F. W. Carter, R.A. French és J. Salt (londoni egyetem) tanulmányból összefoglalót készített Balla Kálmán a Kisebbség-kutatás folyóiratban (szemle a hazai és külföldi irodalomból), Budapest, 3 évf. 1994, 1. szám, 8–9 oldal.

5 Münz Reiner adatai 1994-ből: Bevölkerung und Wanderung in Europa. In: Das Manifest der 60. Deutschland und die Einwanderung. Hrgs.: Klaus J. Bade. Münchnen, C.H. Beck 1994. 110–111. old.

sági és politikai menekültek kategóriája mellett megjelentek a környezetkárosultak is.

Európában a vándormozgalmak a következő évszázadban sem állhatnak le, hiszen tanúi vagyunk azoknak a migrációt erősítő tényezőknek, amelyek előidézik a posztmodern migrációt:[6]

1. Szétestek azok a multikulturális és többnemzetiségű birodalmak, amelyek Európában a 16. század óta a nemzetközi rendszer meghatározói voltak (Oszmán Birodalom, Osztrák-Magyar Monarchia, Nyugat-Európa gyarmatbirodalmai), de újabban szétestek a bolsevista föderalizmusok is (Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia).

2. A műszaki és tudományos fejlődés mai fokán mind nyilvánvalóbb lett egy új, modern világgazdasági rendszer kialakulása, fejlett termelési, elosztási és eladási rendszerrel.

3. Mind több a környezetvédelmi probléma, ami globális ökológiai egyensúly megteremtésére és folyamatos együttműködésre kényszeríti a különböző fejlettségű országokat, hiszen megjelennek a környezetkárosultak menekülthullámai is.

4. A Föld népességének gyors növekedése (jelenleg 6 milliárd körül) továbbra is elindítja a sűrűn lakott szegényövezetek felől a lakosság vándorlását a jó egészségügyi és életszínvonalú környezetek felé.

5. Már Európában is felnőtt egy új minőséget és életstílust kereső nemzedék, mely életcélja elérésében nem kötődik egy helyhez. Vannak, akik a hagyományos életformát elvetve új munkahely és értékek keresése miatt települnek át. Tanúi vagyunk a gyors városiasodásnak, regionális fejlődéseknek, sőt földrészek közti vándormozgalomnak, ami még csak növekszik a közlekedés fejlődésével.

Az egykor jellegzetesen befogadó államok: USA, Kanada és Ausztrália, Európában pedig Anglia, Franciaország, Németország, Svájc (népességének 17%-a bevándorolt) mellett vannak új befogadók is: a skandináv államok, Spanyolország, Portugália, Olaszország, sőt Magyarország is. A bevándorlást az EU-ország-

6 Cseresnyés Ferenc: Migrációs potenciálok és trendek Európában, Régió, Kisebbségi Szemle, 1996/4. 19–48 old.

gok közös programban és tervezhető formában kívánják szabályozni. Csakis saját erőforrásuk hiányában hajlandók olyan munkaerőt befogadni, amilyenre az adott gazdasági fejlődés szakaszában szükségük van. A munkajog teszi tehát lehetővé a viszonylag fiatal egyén, esetleg a családja bevándorlását. Legtöbb országban a bevándorlókat kategóriába sorolják:

a) Családegyesítés, rokonok befogadása, ami gyakran etnikai csoportok kialakulását is jelenti a befogadó országban: indiai, korzikai török, albán, szláv, román stb. negyedek és közösségek.

b) A hajdani gyarmattartók befogadása vagy éppen kiszorítása, attól függően, hogy az ország munkaadói mennyire tartanak igényt munkájukra. Tapasztalható hátrányos megkülönböztetés, sőt posztkoloniális fajgyűlölet is (Anglia).

c) A munkaerő toborzása a 60-as években már hosszabb-rövidebb időre tervezett befogadást jelentett: törökök, jugoszlávok települtek át Németországba, portugálok, észak-afrikaiak Franciaországba. A hetvenes évek elején Svájc (1970), Svédország (1972), Németország (1973), Franciaország (1974) leállította a munkaerő-toborzást. A 80-as évek elején már néhány ország megkönnyítette a bevándorlást (Hollandia, Belgium, Svájc). Az évtized végén engedni kellett az újabb, keletről és nyugatról érkező bevándorló nyomásnak. Németországba ma is özönlenek a szakemberek, de a munkanélküli fizikai munkások is, ezért 1991 óta a külföldiek jogállását törvény szabályozza. Újabban Magyarországot és Csehországot célozzák meg az ukrán, román és jugoszláv állampolgárok.

A kelet-nyugat irányú migráció 1989-ben 1,3 millió embert érintett, 1992 májusáig félmillió menekült távozott, de Jugoszlávián belül még 2 millió ember hagyta el otthonát. Európában kialakul még egy megkülönböztetés a beutazók számára: az EU tagországok állampolgárainak megkülönböztetett jogaik vannak a nem EU tagországok állampolgáraival szemben. Szigorúan veszik a beutazók státusát: az EU tagországok állampolgárainak szabad mozgást tesznek lehetővé, a többi külföldi vagy turistaként, vagy munkavállalási, tartózkodási, letelepedési engedély birtokában tartózkodhat az országban. Aki legálisan akar bevándorolni, menekült státust kénytelen kérni. A tömeges beáramlás

esetén persze csökken a befogadási hajlandóság, hiszen a célország köteles gondoskodni a jövevényről (schengeni és dublini egyezmény (1990). Emiatt például Nagy-Britannia 1993 óta alig fogad menekültet a szigetországba. Világossá vált, jobban, mint bármikor, hogy az európai országoknak szükségük van egy jogharmonizáló, egységes egyezményre az unión kívüliek státusával kapcsolatban, ugyanakkor erőfeszítéseket kell tenniük, hogy segítségükkel otthon maradjanak a migrációra készülő tömegek: a szegénység és a környezetrombolás felszámolása, a válságos és fejlődésképtelen társadalmak megsegítése, emberi erőforrások átképzése, konfliktusok feloldása, emberi és kisebbségi jogok nemzetközi védelme stb.

2. A Jugoszláv társadalom külső migrációjának szociológiai jellemzése

2.1. A külföldre távozás hullámai

A jugoszlávok tömeges külföldi munkavállalása több évtizeden át szociális, gazdasági, erkölcsi, politikai és kulturális okokkal magyarázható; az utóbbi évtizedben mindehhez csatlakozott a háborús és válságos társadalmi helyzet is. A jugoszláv lakosok (köztük a magyarok) külföldre távozása három évtizede tart. Ennek első hulláma, illetve a fejlett tőkés országokban való ideiglenes munkavállalás 1965 után kezdődött, egy (viszonylagosan sikertelen) társadalmi-gazdasági reformfolyamat beindításakor. Az állam a határok megnyitásával, új gazdasági és rendszerbeli intézkedésekkel kívánta megoldani az agrárlakosság túlnépesedésének, a munkanélküliségnek és a szakképzetlen munkaerőnek a problémáját. Az áramlás iránya a nyugat- és közép-európai országok: NSZK, Ausztria és Franciaország. A nyolcvanas évek végéig a kivándorlás anyagi indíttatású volt, tehát gazdasági migrációról beszélhetünk. A kilencvenes években változott az ok: a távozás politikai és pszichológiai jellegű; a háború és a katonai mozgósítás veszélye, a háború sújtotta vidékeken a félelem új dimenziót ad a jugoszlávok kivándorlásának. A távozás tömeges, fiatal szakemberek, egész családok települnek át azokba az országokba, amelyek hajlandóak menekültként vagy politikai, illet-

ve gazdasági bevándorlóként befogadni őket (Kanada, Ausztrália, Németország, Magyarország stb.). Munkámban rámutatok a gazdasági migráció jellemzőire, arányaira, a távozás indítóokaira, az új környezetbe való beilleszkedés mértékére. Kutatásomat statisztikai adatokra, valamint az emigránsokkal (elsősorban fiatal szakemberek, egyetemisták, elköltözött családok) folytatott interjúk és a feldolgozott ankétlapok (az utolsó fejezet) adataira alapozom.

Abból a megállapításból indulok ki, hogy ha a migráción egyének, családok, illetve nagyobb csoportok tartózkodási helyének bármiféle elhagyása és más helyen való tartós letelepülése értendő, akkor leszögezhetjük: a jugoszláv[7] lakosság kitelepülése három évtizede folyamatos. A korábbi időszakok kivándorlási hullámairól tudjuk, hogy a két világháború között, az 1918-24-es időszakban 45 000 magyar értelmiségit, közigazgatási alkalmazottat, birtokost és tőkést utasítottak ki az országból, 1921-29 között 14 442-en vándoroltak ki Amerikába. Itthon maradt a földnélküli magyar paraszt (a magyarok 44 %-a), belőlük lettek az idénymunkások, kubikosok, napszámosok és szolgák. A szegény falvakból több ezer magyar költözött be városba, még Belgrádba is (egy időben a fővárosban 30 000 magyar élt). A munkakeresés során a vajdasági magyarok bányákba, turistaközpontokba stb. is eljutottak. Az értelmiség egy része csakis az ország déli részein kapott állást. Az 1920 és 1941 közötti földreform keretében százezer szerb parasztcsaládot telepítettek Vajdaságba (családonként 5 ha-t kaptak, a hajdani magyar földbirtokosok földjeit is). A második világháború alatt megkezdődött a délszláv *kolonisták* (betelepítettek) kiűzése és a bukovinai csángók betelepítése.

A második világháború után Jugoszláviából a többi kelet-európai államhoz viszonyítva átlagos mértékben távoztak azok, akik nem értettek egyet az új, kommunista rezsimmel. Körülbelül harmincezer magyar elköltözött, de egyes adatok szerint húszezer vérbosszú áldozata lett, köztük ártatlanok is. Voltak, akik a szülő-

7 Jugoszlávia földrajzi-politikai fogalmán ebben az esetben az 1945–1991 között fennállt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területe értendő. Egyébként a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elnevezésen a jelenlegi Kis-Jugoszláviát értjük, azaz Szerbia és Crna Gora szövetségét.

föld elhagyása mellett döntöttek, de az országhatáron belül változtattak lakóhelyet (lásd e munka 3. fejezetét). Amióta 1961 után elkezdődött a lakosság folyamatos külföldre távozása, azóta egyre nő – hivatalos elnevezés szerint – az ideiglenesen külföldön munkát vállalók száma. Kezdetben a jugoszláv lakosság gazdasági migrációja nem lelt társadalmi támogatásra: az akkori politikusok előszeretettel minősítették érdekes jelenségnek egy szocialista ország társadalmi fejlődésében. A szervezetlen és spontán kivándorlás megengedett, de váratlan volt. A pártdokumentumokban később a munkaerő más országoknak való „átengedéséről" beszélnek, melyet az indokol, hogy elhárítsák a túlnépesedés és a munkaerő-felesleg kedvezőtlen következményeit. 1965 óta a gazdasági migráció szervezetten folyik, mégpedig a munkaképes lakosság mind tömegesebb távozása miatt, de abból a feltételezésből kiindulva is, hogy ezzel helyreállítják a kedvezőtlen gazdasági folyamatokat, szabályozzák a demográfiai nyomást, az országnak pedig haszna származhat a visszatérők vagyonából. Az első migrációs hullám tehát közvetlenül az 1965-ös gazdasági reform után indult meg. Az új gazdaságpolitika meghirdetett célja a gazdálkodás intenzívebbé tétele, a foglalkozottak improduktív munkájának megszüntetése, az állami gazdasági fejlesztési tervek befolyásának csökkentése volt (pl. a könnyűiparban) a piac kereslet-kínálat gazdasági törvényszerűségének bevezetése, valamint a hitel- és pénzügyi rendszer reformja révén. A nyugat-európai országok viszont éppen ebben az időszakban értek el viszonylag magas gazdasági fellendülést, s nagy volt a kereslet a szakképzetlen, betanított és olcsó munkaerő iránt. A reformerők elképzelése szerint a szakképzetlenek, munkanélküliek távozásával csökken a mezőgazdasági túlnépesedés, javul a munka minősége, és a külföldről visszatérő munkások révén enyhülnek az egyes régiók között a gazdasági fejlődésben mutatkozó aránytalanságok.

2.2. A gazdasági emigráció okai és méretei

Hivatalos statisztikai adatok az emigránsok számáról, a külföldre távozás nyomon követéséről csak az 1971-es népszámlá-

lás után jelentek meg[8]. Egyes becslések szerint az 1964-es évben mintegy százezer honpolgárunk élt külföldön.[9] Az 1971-es összeíráskor 750 000 emigránst tartottak számon, s ez 1973-ban már elérte a 1,1 milliót[10]. Az 1973-as ún. „első olajsokk" jelentős változást idéz elő a nyugat-európai országok gazdasági életében. Már a hetvenes évek közepén és végén bekövetkezik a recesszió időszaka, ami munkanélküliséghez vezet azokban a kapitalista országokban, amelyek eddig külföldi munkaerőt alkalmaztak. Ennek következtében az ideiglenesen külföldön dolgozók egy része visszatér hazájába.

Az 1981-es népszámlálás adatai szerint 874 966-an dolgoztak külföldön.[11] Ez a számadat a külföldön munkát vállalók családtagjait is magába foglalja.[12] A tömeges külföldre távozás a hatvanas években a legfejlettebb köztársaságokban – Szlovéniában és Horvátországban – kezdődött, majd a többi köztársaságra is kiterjedt, legkésőbb pedig Kosovo-Metohijában. Egyes adatok szerint 1968 és 1979 között a külföldön tartózkodók legnagyobb hányada Szerbiából távozott, mintegy egyharmada Szlovéniából és egytizede Kosovóból.[13] Ezzel szemben a hetvenes években a fejlettebb köztársaságokban kisebb volt a visszatérők aránya. Kosovóban a hatvanas évekhez viszonyítva tovább nőtt az emigránsok száma (mintegy tízszeresére). A külföldi munkavállalás dinamikáját illusztrálja az adat, mely szerint Szerbia területét 1970-

8 A jugoszláv népszámlálást majdnem minden tíz évben elvégezték: 1921-ben, 1931-ben, 1948-ban, 1953-ban, 1971-ben, 1981-ben, 1991-ben (ez a legutóbbi már nem teljes). 1971-től kezdve a statisztikai adatok között található a következő kategória: »ideiglenesen külföldön munkát vállaló jugoszláv polgárokszáma".

9 Vinski, 1996

10 Stanovništvo, 1984, 141. oldal

11 Jugoszláv Statisztikai Évkönyv, 1986: 466. 1981-ben Jugoszlávia lakosainak száma 22 424 711 fő volt.

12 Még a hivatalos adatok hitelessége is vitatható, ugyanis az 1971-ben külföldön tartózkodók 31 százalékát már nem regisztrálták az 1981-es összeíráskor. Ők nem jöttek haza, nem jelentkeztek be jugoszláv állampolgárként sem. Egy részük elhunyt, mások új állampolgárságot vettek fel, de vannak „eltűntek" is.

13 Forrás: Stanovništvo i domaćinstva SR Srbije prema popisu 1981, Statistički institut SR Srbije, Centar za demografska istraživanja, Belgrád, 1984.

ben két és félszer többen hagyták el, mint az előző évben. Az 1971-es, 1981-es és 1991-es adatokból az ún. Kis-Jugoszláviára (Szerbia és Crna Gora) vonatkozó adatokat vetjük egybe. A külföldön tartózkodók száma mérsékelten, de folyamatosan növekszik, kivéve a legfejlettebb részt, Vajdaságot, ahol 1991-ig a külföldi munkavállalók száma 33 957-re csökkent.

A kilencvenes években a háború közelsége és a háborús veszélyeztetettség következtében a volt Jugoszláv SZSZK területén a migráció nagymértékben megváltoztatta a lakosság nemzetiségi és szociális összetételét. A lakosság veszélyeztetettsége miatt tömeges és gyors menekültáradat indult meg az országon belül és külföldre is. Az egész népeket és etnikai csoportokat sújtó tragédiák miatt számtalan család kényszerült elhagyni szülőföldjét, egyesek örökre. A jugoszláv lakosság legújabb migrációjának alakulásáról még nincsenek teljes képet nyújtó, feldolgozott adatok. Az azonban tény, hogy az életkorra, nemre és iskolai végzettségre való tekintet nélkül a kivándorlás mellett döntöttek mindazok, akiknek nem volt más esélyük a túlélésre. A huszadik század végén *a bombázások* előzményei és következményei (elszegényedés, mozgósítás, bizonytalanság) betetézték a tömeges emigrációt. Mérsékelt becslések szerint az utóbbi tíz évben kb. 50 000 magyar vándorolt ki Vajdaságból, de van, aki ennél többre becsüli a külföldön tartózkodók számát.

A jugoszláv magyar lakosok három évtizede tartó emigrációjának motívumai sokfélék, és az egyes időszakokban részben változtak.

1. Mindenekelőtt meg kell említeni a hatvanas évek Jugoszláviájának – mint a keleti tömbhöz nem tartozó szocialista országnak – földrajzi-politikai **nyitottságát.** Szinte képtelenségként hat, hogy a kilencvenes években éppen az **ország bezártsága,** gettóvá válása okozza a lakosság emigrálását, mert vannak, akik nem szeretnének Európától leszakadni.

2. Fontos tényező volt a külföldre távozók esetében a **szegénység,** tehát a létfenntartási gondok és **a munkanélküliség,** amely a magyar lakosságot erőteljesen sújtotta. Ma, az anyaországban történt sikeres rendszerváltása, ugyanakkor a **reformok elmaradása Jugoszláviában** egyirányúvá teszi e törekvéseket.

3. A magyar szakemberek külföldre távozását – az **agyelszívást** – serkentette a szakemberek tudásának, tehetségének kihasználatlansága, a tudományos kutatás kedvezőtlen helyzete, az elégtelen befektetések újításokba, találmányokba, az anyagi megbecsülés hiánya stb. Ugyanakkor az egyesült Európa új, kreatív törekvéseknek adott mind nagyobb teret, ahol tehetséges szakembereink versenybe állhatnak.

4. A **leszűkült szociális-kulturális kisebbségi élet- és fejlődési tér** lehetetlenné tette a megfelelő hagyományőrző életmód megtartását, megnyirbálta az anyanyelvű oktatást (óvodától az egyetemig).

5. A **politikai emigránsok** a kilencvenes évek elején jelentek meg, általában arra hivatkoznak, hogy nem akarnak eleget tenni a **katonai behívónak,** alapvető polgári jogaikat érzik veszélyeztetve kisebbségi nemzethez tartozásuk miatt. A magyarok többsége nem érezte szükségét, hogy részt vegyen a délszláv viszály bármely formájában.

6. Az egész társadalom súlyos változásokon ment keresztül, a **hatalom- és gazdasági rendszerváltás lelassult,** a be nem járódott többpártrendszer politikai versengéshez, leszámolásokhoz vezetett, ahol a másképp gondolkodást nemigen tudják elviselni.

7. Végül nem feledkezhetünk meg a pszichológiai tényezőkről sem, a háborútól, a mozgósításoktól való félelemről, továbbá a gazdasági zárlat okozta nyomasztó helyzetről, amelynek következtében Szerbia gazdasága sokáig nem fog talpra állni. Mindez a **kilátástalanság, a tehetetlenség érzését váltja ki** az emberek többségében.

A Szerbiából távozó magyar emigránsok kezdetben, kevés kivételtől eltekintve, európai országot választottak: Németországba, Ausztriába, Svédországba és Franciaországba vándoroltak ki, s kisebb számban indultak Európán kívüli országba, például Kanadába. Érdemes megemlíteni, hogy *legújabban, amikor az európai országokat elárasztották a menekültek és vendégmunkások, emigránsaink nemigen válogatnak, oda mennek, ahol befogadják őket: Kanadába, Új-Zélandra vagy éppen Ausztráliába.*

A Szerbiát elhagyó többi emigráns, kevés kivételtől eltekintve, főleg az európai országokat választotta. A korábbi évtizedekben 92%-uk Németországba, Ausztriába és Franciaországba vándorolt ki, s mindössze 7,2%-uk Európán kívüli országba. Nem mondható el ugyanaz a Crna Gora-iakról és a macedónokról: ők mindig szívesen mentek ki rokonaikhoz és ismerőseikhez Ausztráliába és Amerikába. Ami az európai befogadó országokat illeti, első helyen Németország áll (a hazájukat elhagyók közül Szerbiából 49,3%, Boszniából és Hercegovinából 70%, Horvátországból 70,1%, Szlovéniából 62,2% százalék ide távozott)[14]. A második helyet – hagyományosan – Ausztria foglalja el, majd Franciaország, Svédország és Svájc következik; a távolabbi földrészek országai közül Ausztrália, az Amerikai Egyesült Államok és Kanada vezet. A kilencvenes évek második felében a szerbiai áttelepülők oda irányulnak, ahol befogadják őket: Kanadába,[15] Új- Zélandra vagy épp Dél-Amerikába.

2.3. A kivándoroltakkal kapcsolatos jellemző adatok és tulajdonságok

Az emigránsok lényeges tulajdonságai közül kiválasztjuk a legjellemzőbbeket. A migrációs hullám kezdetén (a hatvanas és hetvenes években) a kivándorlók adott jellemzők függvényében – életkor, nem, iskolai végzettség – maguk döntötték el, hogy külföldön vállalnak-e munkát, tehát az ország kínálta az általában

14 Scara, Ljubica: Ekonomska emigracija stanovništva kao negativan fenomen društvenog i privrednog razvoja Srbije, Sociologija folyóirat (XIV) 1/1972. Belgrád, 14. oldal

15 Dragan Vlaković Torontóból küldött riportjában olvasható (Konkurs za budućnost, a Danas napilap 2000. 06. 3–4., 977–978. számában), hogy a kanadai Imigrációs Iroda közleménye szerint az utóbbi tíz évben 2 millió idegen érkezett az országba. Az Ontario és Toronto tartományba 300 000 szerb települt (10%-uk menekültként). A becskereki születésű Angela Mihaljčić várja őket, szervezi meg első napjaikat. Szerinte a szerbiaiak 90%-a egyetemet végzett fiatal; egyedül települ át vagy kisgyermekes családdal. Legtöbbnek a kötelező orvosi vizsgálat után letétbe kell helyezni 5000 dollárt, amit meg is tesznek. Ezek szerint Kanada állam már 1 millió dollárnyi összeghez jutott depozitként. A riport szerint a jugoszlávok türelmesek, habár lelki válságon mennek át, várnak, és nem hajlandók a hazatérésről beszélni.

szakképzetlen vagy szakképzett munkaerőtöbbletet. Ma viszont az, hogy valaki kivándorol-e, a befogadó ország igényétől függ. Ma meghatározott szakképesítéssel rendelkező fiatal szakembereket keresnek, tehát tartós munkavállalásra éppen a tehetséges fiataloknak van esélyük. Azok, akik nem felelnek meg e követelményeknek, menekült státust kérnek, s várják a megfelelő pillanatot, hogy visszatérhessenek hazájukba.

Az emigránsok nembeli megoszlását tekintve, jellemző, hogy először a férfi távozik, s később, amikor megteremtődnek a megélhetési feltételek, követi a feleség és a család. Kosovóból – a hagyományosan patriarchális közösségből, amelyben a nő viszonylag zárt családi közösségben él – 1971-ben az emigránsok 95,3 százaléka férfi volt. A nyolcvanas években Szerbiát több nő hagyta el: a feleségek követték férjüket, vagy egyedül távoztak (kivétel volt ismét Kosovó tartomány).

1. táblázat

A családostul külföldön tartózkodó vendégmunkások száma

		Jugoszlávia	Crna Gora	Szerbia	Vajdaság	Kosovo-Metohija
Ideiglenesen külföldön dolgozók	1971	207 316	7 829	199 487	60 545	24 361
	1981	239 756	9 781	229 975	48 078	28 965
	1991	…	12 988	…	33 957	…
Családostul	1971	33 123	3 228	29 895	9 948	1 139
	1981	87 533	9 062	78 471	17 513	10 469
	1991	…	10 778	…	13 565	…

Forrás: Jugoszlávia statisztikai évkönyve, Szövetségi Statisztikai Hivatal, Belgrád, 1994. 56. old.

Ami az életkort illeti, már említettük a fiatalok előnyét, amelyet szociológiai szempontból szükségtelen külön megindokolni. Az új környezetben előnyt jelent a fiatalság, az újdonságok iránti fogékonyság, a kockázatok vállalásának készsége, valamint az, hogy nem terheli őket a gyermekeltartás felelőssége.

Szerbiában, sőt egész Jugoszláviában a gazdasági migráció főképp a fiatalokat érintette, ami az alábbi, Szerbiára vonatkozó 1971-es adatból is kitűnik: ideiglenes munkavállaláson kül-

földön tartózkodók háromnegyede 40 évnél fiatalabb. Különösen sok a 20 és 24 év közötti fiatal (a Szerbiából kivándoroltak közel egynegyede).[16] Az európai országoknak az újonnan érkezettek iránti megszorító politikája következtében megnő a bevándorlók átlagéletkora. Ma, amikor ismét a fiatalok kelnek a legkönnyebben útra, megfigyelhetjük, hogy a külföldön élő idősebbek, akárcsak a fiatalok, megpróbálják elodázni a visszatérést, mert nem felelnek meg nekik az itthoni gazdasági és politikai körülmények.

2. táblázat

Az 1965 óta külföldön dolgozók idegenben tartózkodásuk időtartama szerint

	Szerbia		Szerbia, tartományok nélkül		Vajdaság		Kosovo-Metohija	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Összesen	69 092	100,0	54 329	100,0	9 472	100,0	5 291	100,0
1 év	15 718	22,7	13 259	24,4	1 415	14,9	1 044	19,7
2–5 év	32 923	47,7	25 472	46,9	4 511	47,6	2 940	55,9
6–9 év	12 938	18,7	9 857	18,1	2 416	22,7	935	17,7
10 évnél több	7 513	10,9	5 741	10,6	1 400	14,8	372	7,0

Forrás: A Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának dokumentációs anyaga, 1981.

Ami a külföldre távozók képzettségét illeti, ez többé nem a kínálattól függ, hanem elsősorban a külföldieket tervszerűen befogadó országban mutatkozó kereslettől. Mint már említettem, az emigrációs hullám kezdetén hazánk szakképzetlen munkaerőt kínált fel, amely Közép-Európában talált elhelyezkedési lehetőséget. Ma elsősorban meghatározott profilú szakemberek iránt mutatkozik kereslet (informatikai szakemberek, mérnökök, újítók, programozók, mikrobiológusok, a tudományok doktorai, egész-

16 Scara, Ljubica idézett tanulmánya, 1972. 14. oldal

ségügyi szakemberek, művészek stb.), lehetőség szerint kezdőtőkével, illetve eltartási garanciával. Az 1971-es adatokat elemezve megállapítható, hogy a külföldön munkát vállaló jugoszlávok, az ottani munkásokhoz viszonyított alacsonyabb szakképzettségük ellenére – képzettebbek, mint az itthon maradottak. A Szerbiából kivándoroltak mindössze 9%-ának nincs befejezett elemi iskolája (ezek 45%-a elkezdte, de nem fejezte be az általános iskolát). Ezzel szemben 21% középiskolai végzettségű, 2%-nak magas fokú szakképesítése, illetve egyetemi végzettsége van.[17] 1981-ben a kivándorlók átlagos képesítése már magasabb szintű, ugyanakkor az egész lakosság is iskolázottabb. Kosovót hagyja el a legkevesebb felsőfokú képzettségű szakember, ami érthető, hiszen számuk otthon is a legkevesebb.

A külföldön élők gazdasági státusukat tekintve három csoportba sorolhatók: aktív munkaképesek, járandóságból (támogatás vagy egyéb jövedelem) élők és eltartottak. Teljesítményük, munkájuk színvonala magas, mert főleg a nagy szaktudású, ereje teljében levő nemzedék emigrált. Az 1971-ben Szerbiából távozott[18] vendégmunkások 86,3%-a volt munka- és keresőképes, a többi eltartott, gyermek, tanuló, egyetemi hallgató, háziasszony, munkaképtelen. (A külföldre távozók foglalkozása szerinti összetételét tekintve a hatvanas években és a hetvenes évek elején a földművesek álltak az első helyen.)

Érdekes téma az értelmiségnek a kilencvenes évekre jellemző kivándorlása a volt szocialista országokból. A változások korát élő egykori szocialista országoknak különösen sok gondot okoz, hogy a gazdasági és politikai nyomás miatt eltávoznak a nagy nehézségek árán iskolázott szakemberek. Az első helyen a volt Szovjetunió területéről, közvetlenül utána pedig Jugoszláviából. Sajnos, nem szakembercseréről vagy ideiglenes munkavállalásról van szó, hanem általában hosszabb külföldön élésről. A befogadó országok, amelyek a kész szakemberek tudását használják, előnyös helyzetben vannak. A nyugati országok munkaerőpiacán 1991-ben (a jugoszláv háború kezdete) egyedül csak Jugo-

17 Scara, Ljubica tanulmánya, 1972. 17. oldal
18 Scara, Ljubica tanulmánya, 1972. 21. oldal

szláviából mintegy 435 000 személy jelent meg. Az egyesült Németországban a munkát keresők számát tekintve talán csak a lengyelek előzik meg őket.[19]

Szerbiában az 1993-as nagyméretű pénzromlás után sokan aggódni kezdtek a szakemberek külföldre távozása miatt. A Nemzetközi Politikai Gazdasági Intézet adatokat tett közzé a fiatal tehetségek kivándorlásáról:[20] Jugoszláviát 1990 és 1993 között 719 magiszteri fokozatú és tudományok doktora rangot viselő tudós hagyta el, ami a vizsgált időszakban a külföldre távozók 67%-a. Egyébként a jugoszláv háború kezdetén mintegy 200 000 fiatal szakember hagyta el az országot: a katonai kötelezettség, a háborús veszély és etnikai tisztogatás elől menekültek, vagy pedig egyszerűen azért, mert itthon nem látták biztosítva megélhetésüket. Az oklevelet szerzett fiatalok közül sokan itthon maradtak, de a nemzetközi gazdasági zárlat, a termelés pangása miatt kereskedelemmel és a szolgáltató ágazatban próbálkoznak, sőt a túlélés érdekében illegális munkával, feketézéssel is foglalkoznak.

19 Grečić, Vladimir: Mass migration from eastern Europe: a Challenge to the West? In: The new Geography of European Migrations, London-New York, 1993. 135–151 oldalakon.

20 A nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó intézmény kérdőívet juttatott el a tudományos intézetekhez, egyetemekhez, iskolákhoz. 1994 januárjában a felkért intézmények 38 százaléka küldte el adatait. Mégis, azt állítják, hogy 1993-ban (hiperinflációs év) 600 neves szakember elhagyta az országot. Az Ekonomska politika 1994. november 7-ei száma szerint a Mihajlo Pupin belgrádi intézetet 86 kiváló szakember hagyta el, az Energo-projekt-től 50-en távoztak, a zemuni Fizikai Intézetből 40-en. A Szövetségi Honvédelmi Minisztériumból 40-en mentek el, a belgrádi orvosi karról pedig 16 doktor. A jó hírnek örvendő belgrádi Elektromérnöki Karról majdnem egy egész egyetemista évfolyam “eltűnt”, ahol egyébként megszokták, hogy a végzősök 25%-a a diploma megszerzése után rögtön külföldre megy. Hihetetlenül nagy azoknak a száma, akik külföldön folytatják tanulmányaikat már középiskolai szinten, hogy könnyebben folytathassák az egyetemi tanulmányaikat, vagy munkát vállaljanak az adott országban. Így például, két év alatt a belgrádi V. gimnáziumból és a matematikai-műszaki középiskolából 172 diák távozott külföldre. Az északbácskai a magyarajkú középiskolások közül sokan Magyarországon próbálkoznak tanulmányaik folytatásával.

2.4. A gazdasági migráció hatása és következménye

A jugoszláv lakosok gazdasági migrációja – az eddigi kibontakozási formájában – többrendbeli kárt okozott a társadalomnak és a gazdaságnak. A munkaerő-elvándorlás negatív következményeit taglalva először is megállapítható, hogy a kivándorlás nagy aránya feltétlenül károsan befolyásolta az ország természetes demográfiai és gazdasági fejlődését. Egy 1971-es adat szerint Szerbia aktív lakosa közül minden tizenkilencedik lakóhelyet változtatott, illetve minden száz foglalkoztatott közül nyolc; ez azt mutatja, hogy a munkaerő mozgása (fluktuációja) igen nagy, de nem biztos, hogy jó irányú. Az emigrációs területek nem a legfejletlenebb országrészek voltak. A statisztikai elemzések azt is mutatják, hogy nem a legsűrűbben lakott és legnehezebb életkörülményeket nyújtó területekről vándoroltak el. Kivándorlásra ösztönzött a munkanélküliség, a szociális-anyagi helyzettel való elégedetlenség, de nem mindig ez volt a döntő. Ezt alátámasztja, hogy Szerbia területén a legnagyobb mértékű kivándorlás Vajdaságból volt, noha ez az északi terület a köztársaság legfejlettebb része. Vajdaságon belül a külföldre távozást illetően a legintenzívebb régió a viszonylag fejletlen Dél-Bánát, valamint Észak-Bácska, amely viszont gazdasági és kulturális szempontból is a legfejlettebb. “Szűkebb Szerbia községeinek felében – ott, ahol a fejletlen területekről szóló köztársasági törvény szerint anyagi támogatást és ösztönzést kapnak – a lakóhelyüket elhagyók aránya 32%-kal kisebb, mint a fejlettebb régiókban. Az olyan kimondottan fejletlen községekből, mint például Sjenica, Bujanovac, Razanj vagy Bela Palanka, a kivándorlás nem éri el az 1%-ot”.[21]

Azokban a községekben, ahol magas az emigráció aránya, a lakosságot érzékenyen érinti a fiatal férfi munkaerő távozása; 86 községben – Szerbia községeinek felében – 1961 és 1971 között lényegesen csökkent a lakosság. A demográfiai torzulás megfigyelhető a lakosság vitalitásának, a termékenység fokának csökkenésében, továbbá hogy kevesebb a házasságkötés és több a

21 Scara, Ljubica idézett tanulmányában, 1972. 27. oldal

válás. A külföldön tartózkodók gyermekei rokonok, vagy idősebb emberek felügyelete alatt nőnek fel, ennek következtében növekszik a fiatalkorú bűnözés.

Különösen kedvezőtlen jelenség az, hogy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók szakképzettsége jobb, mint az itthon foglalkoztatottaké. Napjainkban ez a kép még rosszabb, mert a befogadó országokban nincs többé igény a szakképzetlen munkaerőre. A munkaerő-elvándorlás okozta közvetlen károk egyike az az anyagi veszteség, amely a társadalmat érte azoknak a szakembereknek a távozásával, akiknek a képzésére sok pénzt fordított, hiszen a kész szakemberek tudásukat más országokban kamatoztatják: ezek az országok beruházás nélkül jutnak képzett szakemberekhez. Ugyanakkor az emberi és anyagi veszteséget elszenvedő országban lassul a gazdasági fejlődés üteme és minősége. Így az ország, ahonnan nagy számban emigrálnak, nagyban függ a külföldi tőkebefektetéstől, amelyet az elvesztett szakmunkaerő pótlására fordítanak. A termelékenység csökkenésével kisebb lesz a munkaerő-versengés is, mivel az eltávozott jó munkaerő helyét az alacsonyabb képzettségű munkanélküliek foglalják el.

A hirtelen életmód-változtatás – például a kivándorlás esetében – hatással van az emberek egyéni és családi életére is. Amikor megöregszenek, kiráadnak, viszonylag alacsony nyugdíjjal térnek vissza. Természetesen vannak sikeres, fiatal, vállalkozó szellemű emberek, akik nem kívánnak aktív éveik alatt mindvégig külföldön dolgozni; szeretnének visszatérni, és tőkéjüket ingatlanba vagy új vállalkozásba fektetni. Ez a tőke jól jönne, de a kilencvenes években senki sem mer befektetni a háború által veszélyeztetett területeken, hanem külföldön marad mindaddig, amíg itthon nem rendeződik a helyzet. A nem hivatalos adatok szerint állampolgáraink pénztőkét fektettek be Ausztriában, Németországban, Olaszországban, Cipruson és Magyarországon, mert – s ez a szerző szubjektív megítélése – így biztonságban látják felhalmozott tőkéjüket.

A vajdasági magyarok migrációja többszörös kárt okozott a magyar közösségnek:

1. A munkaerő-elvándorlás negatív következménye, hogy a nagyarányú kivándorlás károsan befolyásolta Vajdaság és a ma-

gyar települések természetes demográfiai és gazdasági fejlődését. Vajdaságból a legintenzívebben a viszonylag fejletlen dél-bánáti régióból, és a gazdasági és kulturális szempontból is legfejlettebb Észak-Bácskából vándoroltak. Távozásukkal csökkent a termelékenység is, mert kisebb lett a munkaerő-verseny is: a távozott magyar munkaerő helyét az alacsonyabb képzettségű más nemzetiségű, esetleg menekültek, munkanélküliek foglalják el. A szórványmagyarság térségében a munkaerőcsere fokozatosan nemzetiségcserébe megy át.

2. A demográfiai torzulás megfigyelhető a lakosság vitalitása és termékenysége csökkenésében, továbbá abban, hogy kevesebb a házasságkötés, születés, több a válás és az elhalálozás. Az asszimilálódás felgyorsult, különösen Bánságban a szórványmagyarság körében, de már Újvidék körül is. A szülők nagy része nem tartja ésszerűnek, hogy gyermeke magyar osztályba járjon, különösen ha távol van a magyar iskola.

Az anyaországba távozó vajdasági magyarokról több demográfus és antropológus írt már Magyarországon. Legtöbb tanulmány a bevándorlók adatainak összehasonlításával foglalkozik, egy rendszerváltás közepette, a Kárpát-medencében.[22] A Jugoszláviából érkezettek statisztikai adataiból kitűnik, hogy 1991-ben főleg a katonaköteles fiatalok mentek át Magyarországra. Már 1989-ben a férfiak 95%-a a 14–19 éves korcsoporthoz tartozott. Az 1993-ig érkezők között a férfiak aránya magasabb, ezt követően azonban a férfiak-nők arány kiegyensúlyozott. A gyermekek száma is megnövekszik, ami a családok áttelepülését jelzi. Számukat illetően (10 404) 1988–1994 között a Jugoszláviából bevándorlók a második helyen álltak Románia mögött (74 298 fő) és a volt szovjet államok térségét megelőzve (8934 fő). Az állampolgárságot igénylők száma kissé másképp alakult: sokkal több Romániából érkezett bevándorló kérte a magyar állampolgárságot (45 021 fő), mint jugoszláv (3845 fő).[23] Ebből az tűnik ki, hogy a

22 Figyelemreméltó Tóth Pál Péter tanulmánykötete: Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994), Püski Kiadó, Budapest, 1996.

23 Forrás: Tóth Pál Péter fenti tanulmányában a 41. táblázat, 111.old.

jugoszlávok nemigen akarták végleg elhagyni az országot, inkább csak a háború végét szerették volna kivárni külföldön. Ugyanabban az időszakban a jugoszláv visszahonosítottak száma 1469 fő volt, kevesebb, mint a románok (45 021 fő) és az egykori szovjet államból érkezettek (3845 fő) száma. A legtöbb jugoszláv 1993-ban, a hiperinfláció évében folyamodott magyar állampolgárságért.

Az Európai Népesedési Értekezlet, Genfben, 1993-ban megállapította a jugoszláv menedéket kérők összetételét nemzetiség szerint, az 1992-es évre vonatkozóan[24].

3. táblázat

A menekült státust kérő jugoszláv állampolgárok nemzetiségi összetétel szerint

Nemzetiség	Összesen	Menekültügyi szervnél elhelyezve	Magyar lakosságnál elhelyezve
Összesen	15 021	6 282	8 739
Százalékban	100	41,8	58,2
Magyar	5 059	709	4 350,
Százalékban	33,6	14,0	86,0
Horvát	1 759	380	1 379
Százalékban	11,7	21,6	78,4
Muzulmán	7 136	4 616	2 520
Százalékban	47,5	64,7	35,3
Egyéb	1 067	577	490
Százalékban	7,1	54,0	46,0

Tóth Pál Péter kérdőíves feldolgozásából továbbá kitűnik, hogy a Jugoszláviából érkezettek (3959 megkérdezett) foglalkozási csoportjai közül 1993-94-ben legnépesebb az értelmiségi csoport (810 fő), majd a tanulók következnek (698 fő) és a középiskolát végzett munkások (661 fő). Őket követik a gyermekek (505 fő), a tisztviselők (327 fő), szabad foglalkozásúak (237 fő), a nyugdíjasok (230 fő) és az egyéb kategóriába tartozók (201 fő),

24 Európai Népesedési Értekezlet (Genf, 1993. március 23–26.) dokumentumai a Demográfia folyóiratban, 1993. XXXVI. évf. 1. szám, Budapest, 50. old.

stb. A megkérdezett bevándorolt honfitársaink között legszámosabb volt a középfokú végzettségű műszaki értelmiségi (25,1%), őket követték a középiskolai tanárok (15,7 %), majd a felsőfokú végzettségű műszaki értelmiség (14,1%), végül pedig a természettudományi értelmiség, orvosok (13,5 %).

Volt köztük 10 egyetemi tanár és több mint száz, felsőfokú végzettségű, társadalomtudományokkal foglalkozó értelmiségi. Itthon, Vajdaságban is tudjuk, hogy a vajdasági magyar kivándoroltak között sok az értelmiségi elit (írók, művészek, szakemberek, sportolók), akiknek gyermekei szintén Magyarországon tanulnak. A vállalkozók esetében, nem hivatalos adatok szerint, állampolgáraink nagy mennyiségű pénztőkét fektettek be az anyaországban (becslések szerint Csongrád megye új vállalkozóinak 25%-a jugoszláv érdekeltségű), Ausztriában, Németországban. Ugyanakkor számottevően növekszik a Magyarországon munkát vállalók száma is: fizikai és építőmunkások, kereskedők, akik félig legális vagy fekete munkából kénytelenek megélni. Viszonylag magas a Magyarországon tanulók (középiskolások és egyetemisták) száma is. 1988–1994 között a tőlünk Magyarországra távozott tanulók és a posztgraduális képzésen résztvevők száma 1087 volt – az összes Magyarországon tanuló külföldiek 10,3%-a. (A Jugoszláviából származottak számának évenkénti növekedése a következő: 1988-ban 50, 1989-ben újabb 77, 1990-ben még 139, 1991-ben 294 tanultak Magyarországon, akik Jugoszláviából származtak.[25]) Becsléseink szerint a Magyarországon tanuló középiskolások száma ma kb. 800, és az egyetemisták száma is számottevő, kb. 600. Az anyaországban diplomázók kb. 80%-a nem szándékozik hazatérni, ott keres munkát, alapít családot és várakozik. A magyar oktatási minisztérium hivatalos adatai alapján az 1999/2000. tanévben Jugoszláviából 395 általános iskolás, 676 középiskolás és 600 egyetemista (ösztöndíjas) tanult Magyarországon. A kormányhoz közeli intézmények szándéka, hogy ezentúl az itthon, Vajdaságban tanuló magyar fiatalokat, sőt tanárokat szeretnék határozottabban támogatni, ösztöndíjjal, kol-

25 Tóth Pál Péter statisztikai felmérése az idézett műben; 181. táblázat, 183. és 194.old.

légiumi elhelyezéssel stb., hogy ily módon is elejét vegyék az értelmiségfogyásnak.

2.5. Integrálódás az új környezetbe

Azoknak a külföldön élőknek a helyzetét és magatartását vizsgálva, akik idővel vissza akarnak térni hazájukba, ellentmondó nézetekkel találkozhatunk. Egyesek szerint a vendégmunkások annak az országnak munkásosztályához tartoznak, ahol dolgoznak, míg mások szerint a vendégmunkások a saját nemzetük munkásosztályának része. Véleményem szerint az igazság valahol a két tézis között van. Ha valaki térben és időben eltávolodik munkahelyétől, mind kevésbé kötődik azokhoz az életkörülményekhez és munkaszokásokhoz is, amelyeket elhagyott. Ha könnyebben át akarja hidalni a beilleszkedési nehézségeket, arra kell törekednie, hogy mind jobban azonosuljon az új felfogásokkal, életkörülményekkel és munkaszokásokkal. A vendégmunkások, hogy elérjék külföldre távozásuk célját, a legracionálisabb életvitelre törekszenek, igyekeznek képességeikhez mérten maximális teljesítményt nyújtani, és minél többet keresni. Csaknem elkerülhetetlenül bekapcsolódnak a munkaadó ország szakszervezeti mozgalmába. A befogadó országban élő hazai és külföldről érkező munkavállalók közötti természetes különbségek – kulturális, ideológiai, értékrendbeli és történelmi-generációs eltérések – szembeötlők.[26] A hazai és „jövevény” munkások közötti kommunikációs nehézségeknek nemcsak nyelvi oka van (ez viszonylag könnyen áthidalható); nagyobb gondot okoznak az életfelfogásbeli különbségek, a más értékrendszer. A bevándorlók legtöbbször faluról vagy kulturális szempontból elmaradott és gazdaságilag fejletlen területről érkeznek. A vendégmunkások többsége külföldön való tartózkodását ideiglenesnek tekinti, és nem tesz különösebb erőfeszítést az új szociális-kulturális szokások elsajátítására. Végső soron a gazdasági okok miatt külföldre távozottakat a befogadó országban több szempontból is hátrá-

26 Tanić, Živan: Ekonomske emigracije: klasno odredjenje i svest, Beograd, Sociologija (XIV), 3/1972. 441–461. old.

nyos megkülönböztetés is éri azzal, hogy nem fogadják el őket az ottani munkásosztály szerves részeként. A helyzetüket nehezíti, hogy az idegenek és a hazaiak a munkaerőpiacon konkurenciát jelentenek egymásnak. Az ellentétek kiéleződnek például hazai dolgozók sztrájkszándéka idején, amikor a külföldieket nem tudják rávenni a munkabeszüntetésre, s így az idegenek potenciális sztrájktörők. Az idegen hajlandó rosszabb munkakörülmények között is dolgozni, a kényszerűség mellett például azért is, mert a nehéz munkakörülményeket otthon megszokta – ha egyáltalán volt munkája. Az alacsonyabb szakképzettséget igénylő munkának – ha ráadásul még hiányos nyelvismeret is társul hozzá – természetesen alacsonyabb a bére, s a munkaadók nemigen méltányolják a külföldi bérmunkás igyekezetét.

A beilleszkedési nehézségek miatt a külföldiek helybeliektől elkülönülten élnek. Egyes városnegyedek a tömeges bevándorlás során török, lengyel illetve jugoszláv lakónegyedekké váltak; klubok, iskolák nyíltak a vendégmunkások gyermekei számára. A lakáskörülmények a bevándorló keresetétől, anyagi helyzetétől függenek. Mivel általában kezdőtőke nélkül érkeznek, egymásra vannak utalva. Lakóhelyi és kulturális bezárkózódásuk előbb-utóbb gettó jellegű lesz – ezzel igyekeznek megőrizni a nemzeti és kulturális identitásukat.

Másrészt viszont kialakul egy viszonylag sikeres kulturális és szociális kommunikáció is a hazai és külföldi munkások között. Erre elsősorban a fiatal, jól képzett szakembereknek van esélyük, korszerű életszemléletük révén, és mert készebbek a változásokhoz való alkalmazkodásra. A műveltebb csoportok tudatosan elfogadják az új magatartásmintákat, és csak legszükségesebbnek tartott identitásmegőrző népszokásaikat őrzik meg. Az ünnepekre hazaérkező vendégmunkások körében végzett felmérések azt mutatják, hogy az új környezetben nagyon fegyelmezetten dolgoznak, tudatában vannak osztálybeli és szociális helyzetüknek, és kevesebbet lázongnak, mint itthon. A magasabb szakképzettségűek és a városból származók könnyebben elfogadják az új körülményeket, de távol tartják magukat a befogadó ország politikai és intézményes életétől. Gazdasági kényszerből vállaltak külföldön munkát, tehát a munkahelyen kívül mást (ki-

váltságokat) nem igényelnek. Ha valamire vágynak, akkor az általában a magasabb jövedelem, a jobb munka- és lakáskörülmények. Az idegenek konfliktusba kerülhetnek a hatalommal és az állami bürokráciával, főképp a tartózkodási és a munkavállalási engedély meghosszabbításakor. A konfliktus azonban a vendégmunkások részéről ritka, mert a bevándorlók tudatában vannak, hogy ha a hazai munkásokkal azonos jogokat és feltételeket követelnek, veszélyeztetik ott-tartózkodásukat. A konformisták (alkalmazkodni vágyók) egy másik, kisebb csoportja, amely bármilyen munkafeltételekkel beéri, boldog, hogy egyáltalán van munkája és keresete, és ezzel tudomásul vette, hogy sorsa a munkaadó kezében van. A vendégmunkások legnagyobb része a harmadik magatartási csoportba tartozik: ők a csüggedésre hajlamosak. Mélységesen elégedetlenek ugyan helyzetükkel, de elfogytak ambícióik és megcsappant törekvésük, s nem bíznak benne, hogy helyzetük megváltozhat; idegenként rá vannak kényszerítve, hogy minden munkát elfogadjanak. Ha elégedetlenségük kritikus szakaszba jut, munkaadót változtatnak, vagy a hazatérés gondolatát fontolgatják. Ez magatartás a faluról származó, idősebb munkásokra jellemző.

A hazatérőkről nincsenek mindig megbízható adataink, mert a vendégmunkások zöme hosszú ideig kénytelen „két széken ülni”, és várja a változást. 1960–1991 között 44 114 fő tért vissza külföldről Szerbiába; legtöbbjük (közel 28 000) 1970 óta érkezett. Vajdaságba 16 815 személy jött vissza külföldről, ebből majdnem tízezren 1971–91 között.

A hazatérés a kilencvenes években jelentősen lelassult. Mint a fentiekből kiderült, a kivándorlás sok szempontból hatással van a magán-, a családi és a társadalmi életre. Magától adódik a kérdés: mikor rendeződnek már Jugoszlávia gazdasági és szociális körülményei legalább oly mértékben, hogy megfelelő munkaalkalom és -feltétel mellett az itthoni körülmények elviselhetőbbek legyenek – hogy fiatal szakemberek ne kényszerüljenek (esetleg örökre) elhagyni hazájukat.

3. A vajdasági lakosok belső migrációjának jellemzői, amelyek befolyásolhatták a külföldre távozást is

3.1. Belső vándormozgalmak etnikai jellemzése

A belső vándormozgalmak (önkéntes áttelepülés) kiváltó okai általában gazdasági vagy urbánus tényezők, vagy családegyesítés (házasság, idősek gondozása) stb. Vajdaságban 1948-ban a lakosság 80,5%-a őshonos volt. Az 1981. évi népszámlálás szerint a lakosság 59%-a volt csak őshonos, az 1991. évi népességi mutatók szerint már csak 55,3%, a többi betelepült. A betelepültek között van 300-320 000 szerb. A magyarok belső vándormozgalma nem terjedt ki egész Jugoszláviára (kivételek a nagyvárosok), hanem Vajdaságra korlátozódott. A magyarok 51%-a (1991. évi népszámlálás szerint) nem változtatott lakóhelyet, szülőhelyén maradt. Lakóhelyüket illetően a magyarok nagy része (több mint egynegyede) kisvárosban él, majd a nagy falvakban, és kisebb részük nagyvárosban. A lakóhely-változtatásnak komplex okai vannak, gyakran együtt hatnak családi, gazdasági, egyéb társadalmi tényezők. A hatalomváltáskor, válságos politikai helyzetben megjelennek az etnikai okok is. Ruža Petrović szerint[27] az etnikai migráció a II. világháború után, a hatvanas években jelent meg nálunk. Három jellegzetes területi egységet figyelt meg: 1. az etnikumok koncentrált területei (köztársaságok, ahol a legnagyobb számban élt egy nemzet; például a szlovénok Szlovéniában, a magyarok Vajdaságban és szerbek Szerbiában stb.); 2. autochton területek (földrajzi térség, ahol egy történelmileg őshonos lakosság több nemzedék óta él: szerbek és horvátok őslakosként is élnek Boszniában, de a muzulmánok is őslakosok Szerbia vagy Macedónia egyes területein); 3. migrációs területek (ahol a lakosság nagy része jövevény, betelepült: Vajdaságban például a betelepített szerbek, bosnyákok stb.) A magyarok, románok és a bolgárok ismertek a Vajdaságon belüli migrációjukról, amikor legtöbben saját nyelvterületeiken maradtak

27 Ruža Petrović: Etnički aspekt migracija u Jugoslaviji, Sociologija, Beograd, 1990/3. 225–233.

(a magyarok koncentrációja Észak-Bácskában és a Tisza-mentén). Egyetlen egynemzetű köztársaság a valamikori Jugoszláviában Szlovénia volt. Háromtömbös nemzetiségi szerkezete volt és van Bosznia-Hercegovinának (muzulmánok, szerbek és horvátok), míg a többi köztársaságra kéttömbös struktúra volt jellemző (Horvátországban: horvátok és szerbek, Közép-Szerbiában: szerbek és albánok, Macedóniában: macedónok és albánok, Crna Gorában: Crna Gora-iak és muzulmánok). Szerbián belül létezik egy jellegzetes soktömbös terület Vajdaság, ahol legtöbb a szerb és a magyar. Kosovóról ma már elmondhatjuk, hogy egynemzetű: összetételének 90%-a albán. Az egyes népek és nemzetek belső vándormozgalmáról az 1981. évi adatokból megtudható, hogy a Crna Gora-iak és a szerbek költözködtek legnagyobb számban, valamint a magukat jugoszlávnak vallók, a nemzetiségek közül a cigányok, szlovákok és a bolgárok, majd az albánok és a magyarok.

4. táblázat

Belső vándormozgalom

Népek és nemzetiségek	Nemzetiségi csoport tagjainak százalékaránya		Az áttelepültek százalékaránya az összes migránsból
	Területükön koncentrálódnak	Nem szülőföldjükön élnek	
Összesen	-	40,9	15,2
Szlovén	97,7	45,9	5,9
Macedón	95,5	42,9	8,6
Muzulmán	81,5	32,3	12,4
Horvát	78,0	39,5	15,2
Szerb	75,9	44,2	15,1
Crna Gora-i	69,2	50,7	27,2
Jugoszláv	36,3	48,4	27,4
Román	97,9	24,9	6,1
Bolgár	92,4	50,0	9,4
Magyar	91,5	32,3	7,0
Szlovák	91,1	21,9	10,9
Albán	75,3	31,8	8,3
Roma	66,0	26,5	13,3

Forrás: Népszámlálási adatok 1981-ből, Ruža Petrović táblázatában, 227. old.

A magyarok tehát Szerbiában koncentrálódtak, pontosabban 91,5%-uk Vajdaságban. A belső vándormozgalomban csak 32,3% vett részt, s ez az összes költözötteknek mindössze 7%-a. A migrációs ráta (100 lakosra jutó ki- és bevándorolt) esetében a helyzet a következő:[28] 1961 és 1981 között a magyarok az imigrációs nemzetek közé tartoztak (Vajdaságba települtek át Szlavóniából és Szlovéniából is), 1981-ben azonban már emigrációs nemzet (-1,01 emigrációs ráta), mert több magyar vándorolt ki Vajdaságból, mint települt be Vajdaságba. Az 1961-es adat szerint a szlovákokkal és a románokkal együtt a magyarok nagy számban szülőföldjükön maradtak (65,7%-uk), különösen Bácskában. Rájuk nem volt jellemző az, ami a Crna Gora-iakra, macedónokra, bolgárokra és albánokra, hogy belső, köztársaságközi vándorlásban vettek részt; a magyarok a hetvenes években a viszonylag nagyobb számú nemzetekhez képest tömegesen mentek külföldre dolgozni. A magyarok migrációs mérlege a szerbiai régiókra vonatkozóan azt mutatja,[29] hogy már 1961-ig 8760 magyar települt át Bánátból Bácskába, Szerémségbe. Ugyanakkor meglepően nagy (3584) azok száma, akik Vajdaságból Šumadijába költöztek (feltehetően új munkahelyekre); onnan 2848-an települtek vissza. Vajdaságban az 1971. évi népszámláláskor jegyezték a legnagyobb lakóhely-változtatást: a lakosság 46,6%-a jövevény volt; valószínűleg az addigi betelepítés (kolonizáció) eredményeként.

1991-ben Vajdaságban betelepültként már 914 929 főt tartottak nyilván.[30] Több mint 20%-uk fiatal volt (20–24 éves), ezért feltételezhetően családalapításról és munkalehetőségről beszélhetünk. A fenti számból 179 589 fő ugyanazon községen belül változtatott lakóhelyet, 439 353 fő más szerbiai községből érkezett, 261 288 lakos pedig Jugoszlávia más vidékeiről. Legtöbben Bosznia-Hercegovinából (1946–70 között közel 90 000), majd Horvátországból települtek át (1948–70 között több mint 40 000). Vajdaságba 16 815 fő jött vissza külföldről (köztük legtöbb a gyermek). A legutóbbi népszámlálásból kitűnik az is, hogy a magya-

28 Lásd a 3. számú táblázatot

29 Lásd a 3. számú táblázatot

30 Lásd a 3. számú táblázatot.

rok 34,3%-a változtatott lakóhelyet (mintegy 117 834 fő) jobbára a szerbiai községek egyikéből a másikba. A betelepült magyarok között nagyon kevés (1,1%) a külföldről vagy másik köztársaságból érkezett. Ugyanakkor Vajdaságba viszonylag sok szerb (másik köztársaságból 73,3%) költözött, hiszen a háború kezdete már érződött.

Megállapíthatjuk, hogy a magyarok Vajdaságban faluról kisvárosba költöztek, vagy éppen kivándoroltak külföldre szerbiai községekből is, Bánátból is, főleg Bácskába. Külföldről nemigen tértek haza, viszont annál több szerb, jugoszláv és Crna Gora-i vándorolt Vajdaságba az utóbb évtizedekben, főleg más köztársaság területéről. Éppen ezért viszonylag magas a külföldre távozó magyarok száma, tehát erre a nemzetre a külső vándormozgalom jellemző.

3.2. Legújabb menekülthullám Vajdaságban

Elemzésünk teljessége érdekében megismételem azokat az adatokat, amelyek könyvünkben több helyen is szerepelnek: a magyarok száma Vajdaságban, 1900-ban 378 634 volt. Számuk a népszaporulattal 1961-re 449 587-re nőtt. Ettől az évtől kezdve fokozatosan csökkent (abszolút és relatív értékben is). Vajdaságban jelenleg nem hivatalos adatok, de szakemberi becslések szerint 285 000 magyar él (az újvidéki Földrajztudományi Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia földrajztudósainak egybeeső véleménye).

A vajdasági magyarok demográfiai és etnikai-földrajzi helyzetét (migrációját) az utóbbi tíz évben jelentősen befolyásolták a menekülthullámmal érkező betelepülők is. *Szerbiában 1996. május-június havában összeírták a menekültek számát*[31]*: 646 066 fő volt. Az 1999. évi bombázások után Kosovóról tovább érkeztek a menekültek, kb. 350 000 (becslés). 2000 tavaszán Szerbiában a menekültek száma (becslés) összesen: 996 066 személy.* Ez nagyvonalakban azt jelenti, hogy az 1991. évi népességszámlá-

31 Forrás: a Szerbiai Menekültügyi Hivatal adatai alapján készült újvidéki Földrajztudományi Intézet munkatársainak CD adattára

lás adataihoz viszonyítva (9 778 991 lakos) Szerbiában a lakosság 10%-a ma menekült jövevény.

Vajdaságban 1991-ben 2 013 889 lakost jegyeztek, 1996-ban a nyilvántartásba vett menekültek, betelepültek száma 257 739 – az összes menekült 42%-a, és Vajdaság lakosságának 13%-a! (A hivatalos adatokat az újvidéki Földrajztudományi Intézet dolgozta fel a szerb kormány számára – dr. Saša Kicošev). A menekültek főleg a háború sújtotta vidékről érkeztek, több hullámban: 1990-ben a különböző köztársaságokból, 1991-ben Szlovéniából és Horvátországból, 1992-ben Horvátországból, 1995-ben pedig Boszniából (Krajina és Szarajevó elvesztése). A legutolsó, 1995. évi menekülthullámmal 133 829 fő települt Vajdaságba, s ez 1996-ig a legnagyobb méretű áttelepülés volt (a menekültek 51,9%-a). Az 1945-1948 között a tervezett betelepítés méretei kisebbek voltak. A bevándorlás csak a hiperinflációs időszakban (1993–1994) szünetelt. A mostani betelepülők főleg rokonoknál húzódtak meg. A menekülő lakosság 94%-a szerb nemzetiségű volt. Származás szerint legtöbben Horvátországból, majd Boszniából érkeztek. Nemi összetételük viszonylag kiegyensúlyozott: a menekültek 48,2%-a férfi, 51,8%-a nő. Kor szerinti megoszlásuk: legnépesebb a 40-44 év közötti korcsoport, majd a 15–19 évesek (tanulók), majd ismét a munkát kereső réteg 35–39 év között, őket pedig a fiatalok követik. A menekültek 36,4%-a egyedül érkezett, a családok pedig átlag 2,5 tagúak.

A menekültek iskolai végzettsége kedvezőtlen, így sokat rontott a helyzeten a munkaerőpiacon:

– általános iskola nélkül	21,1 %
– általános iskolát végzett	28,0 %
– középiskolát végzett	37,8 %
– főiskolát, egyetemet végzett	8,1 %

A menekültek struktúrája:

– aktív (munkát kereső, munkás, háziasszony, tisztviselő, földműves)	63,4 %
– eltartott	28,3 %
– van jövedeleme	8,3 %

1996-ban a menekültek 71,3%-ának még nem volt munkája, 9,5%-a pedig már dolgozott. Ez a szám napjainkra minden bizonnyal növekedett.

Lakáskörülményeik új lakóhelyükön:

– rokonoknál lakik	61%
– albérlő	22,9%
– saját lakása van	11,3%
– közösségi szálláson él	5,6%

A megkérdezettek 1996-ban valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy maradni szeretnének Szerbiában, hazatérési esélyük minimális. Az időközben megváltozott horvátországi helyzet azonban lehet, hogy új lehetőséggel kecsegteti azokat, akik nem találták fel magukat Szerbiában.

A menekültek háromnegyed része Bácska délnyugati részén és Szerémségben telepedett le. Igyekezetük jelentős a nagyvárosokba: Újvidék város (24 487 szerb), Ruma (6-8000), Zombor, Pancsova, Indjija, Mitrovica. Számuk Szabadkán több mint 6000, Temerinben közel 3500, és több mint ezren települtek át Óbecsére, Palicsra, Topolyára. Mivel ezek az adatok 1996-ból származnak, és egyébként is sokan nem jelentkeztek be menekültként, a hivatalos adatok kiegészítésre szorulnak.

Ugyanakkor az utolsó két évtizedben a magyarok a szórványból tömegesen a Tisza mentére és Észak-Bácska területére (Szabadka és környéke) költöztek, az iparvárosokban munkát kerestek, és a magyar iskolák miatt. A Tisza-melléken 1948-ban a magyarok részaránya 52,1% volt, 1991-ben pedig már 59,6%. Hivatalos adatok szerint 202 000 magyar nemzetiségű él ezen a tájon, de magát magyar anyanyelvűnek vallók számával együtt a becslés 223 000-ret mutat. Ezt a koncentrációt hígította fel a kilencvenes években az 1992., 1995. és 1999. évi menekülthullám.

4. A vajdasági magyarok belső és külső migrációja

(Az empirikus adatok eredményeinek elemzése az 1999-es migrációkutatás kérdőíves adatai alapján)

4.1. A kérdőívezés körülményei és mérete

A vajdasági magyarok (egyének vagy családok) migrációja évtizedek óta tart úgy is mint áttelepülés a faluról városba, és úgy is mint kivándorlás. Felmerült a kérdés: miért éppen a legutóbbi tíz évben vált tömegessé a migráció; mely társadalmi események idézték elő; milyen következményekkel jár ez az egyén és a közösség szempontjából? Vizsgálódásom célja tehát:

1. a lakóhelyüket változtatók jellegzetes demográfiai mutatóinak megvizsgálása;
2. a migráció okai között melyek dominálnak (gazdasági, politikai, vagy pszichológiai okok);
3. sikerült-e a távozóknak legalább részben elérni céljukat; milyen az alkalmazkodási hajlam;
4. lehetett-e (s ha igen, mennyire) megtervezni, előkészíteni a kivándorlást, vagy sokan kénytelenek voltak a bizonytalanságot vállalni?

A megkérdezettek (347 személy) összességükben nem reprezentálják a vajdasági magyarokat, hiszen csakis azokat kérdeztük, akik már elhagyták szülőhelyüket, elköltöztek. A városlakóknál erőteljes kivándorlást tapasztaltunk, míg a vajdasági falvak lakói városokba költöztek vagy emigráltak. A kérdőívezést 1999-ben végeztük, főleg a bombázás utáni időszakban. A felmérést végzők jártak Észak-Bácskában (118 családnál), Bánátban (139 család), Magyarországon és Európa-szerte, sőt az óceánon túlról is gyűjtöttek adatot (személyesen, postával vagy e-mail útján 90 kérdőívet kaptunk vissza). A felmérésben résztvevő külföldön élőket legésszerűbb volt bevárni egy hazai rokonlátogatásra, egyébként adatfeltárásunk zömmel az új lakhelyen történt. Adataink egy részét (118 kérdőív) Szabadkán és környékén (Csantavér, Orom) gyűjtöttük, valamint Bánátban, Magyarcsernyén, Tóbán (139 kérdőív). A kérdezés folyamán az interjúalany nem foglalatoskodott a kérdőív írásos ki-

töltésével, a válaszok beírása munkatársunk feladata volt egy bizalmas légkör kialakítása után. Általános véleményünk, hogy a vajdasági belső vándormozgalmat vizsgáló adatgyűjtés során a kérdezettek nyíltabbak voltak, míg az emigránsok, a külföldre távozottak bizalmatlanok. A külföldön élők legtöbbje nem adta meg itthoni címét, nem nyilatkozott állampolgárságáról. Sokan külföldön „átmenetileg" vállaltak munkát, de már évtizedek óta kinn dolgoznak, haza évente csak egyszer, rokonlátogatásra járnak. A megkérdezettek többsége kizárólag jugoszláv állampolgár, kevésnek van kettős állampolgársága. Valamennyien katolikus vallásúak és magyarnak vallják magukat (noha nem mindenki járt magyar iskolába), legtöbbjük több nyelvet beszél.

4.2. A megkérdezett lakhelyváltoztatók főbb demográfiai jellemzői

Az általunk kiválasztott helységben a kérdőívezés alanya lehetett bárki, aki életében legalább egyszer elköltözött szülőhelyéről (nagyváros, kisváros és falu). Azok közül, akik hajlandók voltak kérdéseinkre válaszolni, igyekeztünk az általunk feltételezett demográfiai jellemzők alapján válogatni.

4.2.1. A megkérdezettek kor szerinti megoszlása

Születési idő	A megkérdezettek száma	%
1918-1929 között	19	5,47
1930-1939 között	28	8,06
1940-1949 között	52	14,98
1950-1959 között	87	25,07
1960-1969 között	80	23,05
1970-1979 között	76	21,9
1980-2000 között	4	1,15
Hiányzó adatok	1	0,29
Összesen	347	100,0

Az életkort illetően legnépesebb a 40 és 50 év közötti csoport volt, majd pedig a 30 és 40 év közöttiek csoportja. A korcsopor-t-

ok közötti megoszlás kiegyensúlyozott, mert a megkérdezettek egynegyede 30 évnél fiatalabb, egynegyede 30–40 év közötti, ugyancsak egynegyedének életkora 40–50 év közt van, de egynegyede már 50 évnél idősebb.

A kiválasztott családokban, jellemző módon, a beszélgetés (kérdőívezés) során legtöbbször a család férfi tagja (apa) vállalkozott a válaszadásra.

4.2.2. A megkérdezettek nemek szerinti megoszlása

Nem	A megkérdezettek száma	%
Férfi	213	61,4
Nő	134	38,6
Összesen	347	100,0

4.2.3. A megkérdezettek iskolai végzettsége

Iskolai végzettség	A megkérdezettek száma	%
Nincs iskolai végzettsége	28	8,1
Elemi iskolai végzettsége van	48	13,8
Középfokú iskolai végzettsége van	187	53,9
Felsőfokú iskolai végzettsége van	84	24,2
Összesen	347	100,0

A megkérdezettek iskolai végzettségére jellemző, hogy 78%-uknak közép- és felsőfokú végzettsége van; a vándormozgalomban résztvevők esetében egyébként is magas szintű képzettséget tapasztaltunk. Ritkaságnak számít, ha az új környezetben sikert ér el iskolai végzettség nélküli személy (megkérdezettek 8%-a), bár erre is akad példa, különösen, ha egy kis elhagyatott faluból éppen azért megy el valaki, mert szakképzettségre vágyik, és új lakóhelyén továbbtanul.

4.2.4. A megkérdezettek családi állapota

Családi állapot	A megkérdezettek száma	%
Nőtlen vagy hajadon	76	21,9
Házas	216	62,2
Elvált	25	7,2
Özvegy	27	7,8
Nincs adat	3	0,9
Összesen	347	100,0

Családi állapotukat illetően a megkérdezettek 62%-a házas, 22%-a nőtlen vagy hajadon, 7%-a elvált, 8%-a özvegy. A választ a kérdezetteknek több mint a fele nem csak saját személyére vonatkoztatta, hanem az egész család nevében nyilatkozta. Legtöbbjük számára tehát fontos és értékes a hagyományos családforma megőrzése (hiszen jelenleg is házasságban él), és legtöbbjüknél a kiskorú gyerekek is követték a szülőket.

4.2.5. A gyermekek száma

Gyermekek száma	A megkérdezettek száma	%
1	114	32,9
2	127	36,6
3	8	2,3
4	3	0,9
5	1	0,3
Nincs adat	94	27,1
Összesen	347	100,0

A megkérdezettek családi állapotát tekintve (62% házas), természetes, hogy a vándormozgalomban résztvevőknek gyerekeik is vannak: a legtöbb családban egy vagy két gyermek van**.** Az összes megkérdezettek 27% gyermektelen, ami azt is jelzi, hogy a nőtlen kategória sokszor a katonai behívók elől kényszerült külföldre, de munkanélküliség is elűzi a nőtlen férfiakat a faluról.

4.2.6. A megkérdezettek jelenlegi lakhelye szerinti megoszlása

A megkérdezettek közül 126-an Vajdaságon belül cseréltek lakóhelyet, Magyarországra 170-en költöztek, európai országba 39-en és a tengeren túlra 12-en vándoroltak ki.

4.2.7. A megkérdezettek származása és jelenlegi helyzete

	A megkérdezettek száma	%	Jelenleg	%
Parasztcsalád	130	37,5	52	15
Munkáscsalád	133	38,3	143	1,2
Polgári család	43	12,4	33	9,5
Egyéb	7	2,0	116	33,4
Vállalkozói család	-	-	1	0,3
Értelmiségi család	-	-	1	0,3
Nincs adat	34	9,8	1	0,3
Összesen	347	100,0	347	100,0

A fenti táblázat a korábbi és a jelenlegi családjelleget is mutatja. A megkérdezettek legtöbbje munkás- és parasztcsaládból származott. Valóban ők hagyták el legnagyobb számban a bánáti falvakat. (Mégis sajnálom, hogy nem sikerült több értelmiségit, esetleg vállalkozót kikérdezni, hiszen a külföldre távozott vajdasági magyarok között számuk igen nagy.) Felmerül a kérdés: kik sorolták magukat újabb helyzetükben a polgári család, illetve az egyéb kategóriába? Valószínűleg a valamikori munkanélküliek, akiknek jelenlegi vagyoni helyzetük alapján sikerült a középrétegbe feltornászniuk magukat. A megkérdezettek nagy részére jellemző, hogy eltávolodott a falusi (paraszti) életmódtól, és családját most az egyéb kategóriába sorolja (33,4%).

4.3. A migráció okai

A migráció okaként Jugoszláviában évtizedek óta elsőként a gazdasági okot emlegetjük, mert a munkanélküliség taszította, a jobb kereseti lehetőség vonzotta faluról a városba, az országból külföldre az embereket. Az utóbbi tíz évben azonban megjelent a

politikai indíttatású migráció is, vagyis a polgári és kisebbségi jogok érvényesülésének keresése.

4.3.1. A lakhelyváltoztatás oka a megkérdezettek szubjektív véleménye szerint

A lakhelyváltoztatás oka	A megkérdezettek száma	%
Családegyesítés	33	9,5
Egyéb családi okok	27	7,8
Munkavállalás	104	30,0
Politikai okok	67	19,3
Érvényesülési vágy	60	17,3
Kisebbségek elnyomása	6	1,7
Egyéb	50	14,4
Összesen	347	100,0

A megkérdezettek 30%-a azért indult el szülőhelyéről, mert munkát keresett, közel 20%-uk pedig politikai okra hivatkozott. Az érvényesülési vágy áll a harmadik helyen (17,3%), e csoportba főleg azok tartoznak, akik nem kaptak végzettségüknek megfelelő munkát. Családi okokra és családegyesítésre hivatkozott a megkérdezettek 17,3%-a. Az egyéb okok mögött rejlik a háborútól való félelem, katonai behívó elől való menekülés (14%). A vándormozgalomban résztvevő vajdasági magyarok közül a megkérdezettek aránylag kis százaléka (1,7) hivatkozott kisebbségi elnyomásra. Valószínűleg oly kifejezett az országban a munkanélküliség, az elszegényedés és a politikai gondok, hogy e mögött eltörpült a kisebbségek elnyomása. Tovább elemezve a vándorlás okát, a következő eredményt kapjuk: a férfiak (összesen 213 megkérdezett) főleg munkakeresés miatt változtattak lakóhelyet (77-en), majd politikai ok miatt (42-en) és érvényesülési vágyból (38-an). A 134 megkérdezett nő közül 43 családi okokra hivatkozott, 27 munkát keresett, 25-nek politikai indokai voltak, és 22-en a jobb érvényesülést keresték. A férfiaknál tehát a munka- és a kereseti lehetőségek a döntőek, a nők többsége követi családja érdekeit, és csak utána gondol munkájára, érvényesülésére.

4.3.2. A foglalkoztatottság, munkanélküliség

Foglalkoztatottság	Lakhelyváltoztatás előtt		Új lakhelyen	
	A megkérdezettek száma	%	**A megkérdezettek száma**	%
Dolgozott	189	54,5	234	67,4
Nem volt munkája	148	42,7	100	28,8
Nincs adat	10	2,9	13	3,7
Összesen	347	100,0	347	100,0

A megkérdezettek több mint a felének a régi lakhelyen is volt munkája; új lakhelyén 67,4%-uk dolgozik. Valószínű, hogy a korábban is munkaviszonyban lévők közül azok keltek útra, akik jobb keresetre, érvényesülésre számítottak egy háborúmentes környezetben.

4.3.3. A megkérdezettek vagyoni helyzete

Lakásviszonyok	Lakhelyváltoztatás előtt		Új lakhelyen	
	A megkérdezettek száma	%	**A megkérdezettek száma**	%
Tulajdonos	308	88,8	228	65,7
Bérlő	33	9,5	98	28,2
Egyéb	5	1,4	17	4,9
Nincs adat	1	0,3	4	1,2
Összesen	347	100,0	347	100,0

Látszólag ellentmond eddigi állításomnak (hogy a vándorlás fő oka gazdaság jellegű) az a tény, hogy a megkérdezettek 88%-ának a lakóhely-változtatás előtt saját lakása vagy háza volt, áttelepülés után pedig csak 65,7%-ának volt saját lakása vagy háza, és majdnem 30% bérelt lakásban él. Ezek az adatok azonban azt mutatják, hogy az egykor (a hatvanas és hetvenes években) megszerzett saját ingatlan sem volt a vándorlás akadálya, mert a megkérdezettek nagy része időközben kénytelen volt új munka és kereset nézni. Ez a jellegzetessége a jugoszlávok elszegényedésének az utóbbi tíz évben. Egy ideig még lehetett élni a tartalékokból, családi örökségből stb., utána azonban lépni kényszerültek.

4.3.4. Magyar iskoláztatási lehetőség

Magyar iskoláztatási lehetőség	Lakhelyváltoztatás előtt		Új lakhelyen	
	A megkérdezettek száma	%	**A megkérdezettek száma**	%
Igen	324	93,4	236	68,0
Nem	1	0,3	35	10,1
Nincs adat	22	6,3	76	21,9
Összesen	347	100,0	347	100,0

Noha tanúi vagyunk a vajdasági magyar iskolahálózat fokozatos leépülésének (részint a magyarok fogyása, részint az állam mostoha viszonyulása következtében), a megkérdezettek hatalmas aránya (93,4%) a lakóhely-változtatás előtt magyar iskolába járhatott (különösen Bácskában). Az új lakhelyén (például a külföldre, de nem Magyarországra vándorlók esetében) már csak 68%-uk tanulhatott anyanyelvén. A lakóhely-változtatás oka tehát nem a magyar nyelvű iskolahiány volt.

4.4. A távozás előkészítése

Az útra kelés szándékát fontolgatók általában alaposan meggondolják, érdemes-e feladni a megszokott életkörülményt, a lakhelyet. Áttekintik az új munka- és lakóhely előnyeit, hátrányait, majd megtervezik a költözést minden családtag igényét figyelembe véve. A megkérdezetteket hozzásegítette a döntéshez a várhatóan jobb munka-, kereseti- és életkörülmények, a válságon átsegítő támogatás, s azok a tények, amelyek a sikeres kezdetet és az érvényesülést elősegítik (pl. honosított oklevél, nyelvtudás stb.) Mivel a jugoszlávok faluról városba áttelepülése, sőt a külföldi munkavállalása is már évtizedek óta folyamatos, igen sok családnak van rokona, egykori szomszédja, ismerőse a célzott lakhelyen. A legbiztosabb, legnagyobb segítséget természetesen a szülők vagy testvérek nyújtanak egymásnak. Úgy véljük, hogy a korábban kivándorolt családtag vonzóerőt jelent.

4.4.1. A családi segítség lehetősége

Él-e testvér külföldön	A megkérdezettek száma	%
Igen	108	31,1
Nem	233	67,1
Nincs adat	6	1,7
Összesen	347	100,0

A megkérdezettek több mint 30%-ának testvére él külföldön. Emlékeztetnünk kell, hogy a kérdőívezés során nem csak a kivándorlókat faggattuk, hanem például azokat is, akik bánáti falvakból Bácskába települtek át. Ezt figyelembe véve a külföldön élő családtagok száma nagy. A korábban kivándoroltak anyagi és erkölcsi támogatást is nyújthattak a később érkezőknek. Egyik kérdésünkre: van-e olyan családtagja, aki időszakos munkát vállal Magyarországon, de nem telepedett le ott – a válaszadók (337-en) közül (a Vajdaságban élők 21-en, a Magyarországon élők 9-en, az európai országban élők 6-an) igennel feleltek.

4.4.2. Az új munkahely tervezése

Volt-e munkahely az új lakhelyen	A megkérdezettek száma	%
Igen	128	36,9
Nem	187	53,9
Nincs adat	32	9,2
Összesen	347	100,0

A biztos vagy a kilátásban levő munkahely meggyorsíthatja az áttelepülést. A megkérdezettek 40%-ának nem volt előre bebiztosított munkája. Az a tény, hogy a megkérdezettek több mint a fele a bizonytalanságba távozott, a válságos helyzet nagyfokú vállalását jelzi. Úgy tűnik, kilátástalan helyzetben nem tervezhették meg aprólékosan a jövőjüket.

A megkérdezettek nyelvtudása kielégítő, hiszen a magyar mellett valamennyien ismerik a szerb nyelvet, és legtöbben beszélnek még egy nyelvet: a németet (114), majd az angolt (95), a

franciát (17), az oroszt (6). Előfordult olasz, svéd és román nyelvismeret is.

4.5. Az áttelepülés céljainak elérése

A kérdezés során jelentős teret szenteltünk annak, hogy megtudjuk: mennyire elégedettek a lakóhely-változtatók az új életkörülményükkel. Az elégedettséget egy 1-7-ig terjedő skálán kellett kifejezni, ahol az 1-es az „egyáltalán nem elégedett”-et jelentette, a 7-es pedig a „nagyon elégedett”-et.

4.5.1. A megkérdezettek elégedettsége lakhelyváltoztatás előtt és után

	Lakhelyváltoztatás előtt		Új lakhelyen	
Elégedettség az életkörülménnyel, jövedelemmel	A megkérdezettek száma	%	A megkérdezettek száma	%
1	8	2,3	7	2,0
2	22	6,3	21	6,1
3	74	21,3	49	14,1
4	114	32,9	105	30,3
5	47	13,5	67	19,3
6	33	9,5	62	17,9
7	14	4,0	19	5,5
Nincs adat	35	10,1	17	4,9
Összesen	347	100,0	347	100,0

A válaszokból kitűnik, hogy a megkérdezettek zöme (kb. 30%) a 4-es (közepesen elégedett) feleletet választotta a lakhelyváltoztatás előtt és után kategóriákra is. Szem előtt kell azonban tartanunk, hogy nem ugyanazon személyek esetében egyforma a két válasz. A többi válasznál is láthatjuk, hogy összességében szinte alig érezhetően elégedettebbek az emberek az új élet- és munkakörülményeikkel. Vajon miért nem elégedettebbek a vajdasági magyarok új életkörülményeikkel és jövedelmükkel? Valószínűnek tartom, a válaszok egész másként alakultak volna, ha a kérdésből kimarad a jövedelem szó.

4.5.2. A megkérdezettek befogadása az új lakhelyen

Az emberek viszonyulása az új lakhelyen	A megkérdezettek száma	%
Többségükben barátságosak	235	67,7
Többségükben barátságtalanok	8	2,3
Inkább közömbösek	82	23,6
Lenézik a magyarokat	14	4,0
Egyéb	1	0,3
Nagy különbségek vannak	1	0,3
Érdeklődőek	1	0,3
Is-is	1	0,3
Nincs adat	4	1,2
Összesen	347	100,0

A válaszokból kitűnik, hogy az új környezetben (itthon és külföldön egyaránt) az érkezők majdnem 68%-át barátságosan fogadták. A közömbösség (23,6%), amit a megkérdezettek új lakhelyükön tapasztaltak, szintén jellemző válasz. Egészében véve jó az az állapot, amikor a megkérdezetteknek mindössze 4%-a állítja, hogy új lakhelyén lenézik a magyarokat, vagy 2,3%-a, hogy barátságtalan hozzájuk a befogadó közösség.

4.5.3. A megkérdezettek vagyoni helyzete lakhelyváltoztatás előtt és után

A vagyoni helyzetre ritkán kérdezhetünk rá úgy, hogy a válaszadó őszinte feleletet adjon. Megpróbáltuk felmérni az ingatlanon (ház, lakás, föld, kert) és az egyes vagyontárgyakon keresztül (szobák száma, gépkocsi, számítógép, televízió stb.)

A megkérdezettek közül (338 válasz) 222-nek van családi háza, 21-nek több is. Nincs családi háza 94-nek, ezek főleg azok közül kerülnek ki, akik Magyarországra települtek át (62-en). Lakása 79-nek van (336 válaszadó közül), 255-nek nincs. Ha együtt nézzük a családi ház és a lakástulajdont, a megkérdezettek 97%-ának rendezettek a lakásviszonyai. Talán a Magyarországra áttelepültek esetében tapasztalható még viszonylag nagyobb számban az albérlet, illetve hogy rokonoknál laknak.

4.5.3.1 A szobák száma a régi és az új otthonban

Lakó-szobák száma	Lakhelyváltoztatás előtt		Új lakhelyen	
	A megkérdezettek száma	%	A megkérdezettek száma	%
1	43	12,4	70	20,2
2	114	32,9	98	28,2
3	135	38,9	97	28
4	34	9,8	50	14,4
5	16	4,6	19	5,5
6	3	0,9	7	2
7	-	-	4	1,2
10	-	-	1	0,3
Nincs adat	2	0,6	1	0,3
Összesen	347	100,0	347	100,0

A lakáskörülmények megkérdezettek egy részénél (265) nem javultak, mert lakhelyváltoztatás óta többnek van egyszobás lakása, mint korábban, viszont kétszobás és háromszobás lakása kevesebbnek, mint azelőtt. Több ugyan a 4–10 szobás lakásban élők száma, de arányuk a kérdezettek körében kicsi. Valószínűleg ők (81) a jómódúak, az újgazdagok, akiknek viszonylag gyorsan sikerült feltörniük.

Amikor tehát sokan úgy nyilatkoztak, hogy közepesen elégedettek új helyzetükkel, főleg az anyagiakra gondoltak.

A megkérdezettek közül 110-nek van földje. A Vajdaságban élő válaszadók nagy részének van földje (főleg háztáji vagy kis parcella), de a Magyarországon dolgozók egy része is vásárolt ott földet. Kertje, gyümölcsöse a Vajdaságban élők több mint felének (111), nyaralója azonban már csak az Európába vagy távolabbra, esetleg a Magyarországra kivándoroltaknak van (számuk 22).

A 340 válaszadó közül csak 81-nek nincs személygépkocsija (ők Vajdaságban vagy Magyarországon élnek), 199-nek van, 59-nek több is (Európában vagy Magyarországon laknak) – egy személy nem válaszolt. Vajdaságban, a faluról városba áttelepültek között akad olyan is (számuk 13), akinek nincs tévékészüléke sem. A 339 válaszadó közül 200-nak nincs számítógépe, ezek főleg vajdaságiak.

4.5.4. A megkérdezettek foglalkozása

Foglalkozás	Lakhelyváltoztatás előtt		Új lakhelyen	
	A megkérdezettek száma	%	A megkérdezettek száma	%
Fizikai munkás	35	10,1	49	14,1
Mezőgazdasági munkás	29	8,4	2	0,6
Önálló vállalkozó	19	5,5	53	15,3
Szellemi munkás	50	14,4	58	16,7
Tisztviselő	25	7,2	17	4,9
Egyetemi vagy főiskolai hallgató	7	2	20	5,8
Nyugdíjas	2	0,6	44	12,7
Eltartott	96	27,7	25	7,2
Egyéb	75	21,6	73	21
Nincs adat	9	2,6	6	1,7
Összesen	347	100,0	347	100,0

A foglalkozások tarkaságában kiemelkedő helyen van az *egyéb* kategória (21%), valószínűleg azok válaszoltak így, akiknek nincs állandó munkájuk. Utánuk következnek a szellemi munkások (16,7%) és akik önállóan vállalkoznak (15,3%). A megkérdezettek 14%-a fizikai munkás, 12%-a ma már nyugdíjas. A korábbi foglalkozásukat tekintve megállapíthatjuk, hogy az eltartott személyek száma csökkent a legerőteljesebben (27,7% helyett 7,25), ők munkához jutottak, vagy egyetemi hallgatók. A mezőgazdasági munkások száma is csökkent, hiszen sokan áttelepültek városba. Közben növekedett a szellemi munkát végzők és a vállalkozók száma. A 162 Magyarországon élő válaszadó közül 50-nek van saját vállalkozása, de figyelemreméltó a Vajdaságban lakóhelyet változtatottak nyilatkozata is: 126 közül 35-nek van saját vállalkozása, habár a vállalkozások egy része nem legális. A kérdésre, hogy foglalkoznak-e az állandó munka mellett kiegészítő tevékenységgel is, a 321 válaszadó közül 233 nemmel, 88 igennel válaszolt. A kiegészítő tevékenységek közül leggyakoribb a kertészet és földművelés. Említik még a piacozást és egyéb vállalkozást is, sokan feketéznek.

4.5.5. Elégedettség a jelenlegi munkahellyel

Jelenlegi munkahelye megfelel-e végzettségének?	A megkérdezettek száma	%
Igen	189	54,5
Nem	77	22,2
Munkanélküli vagyok	33	9,5
Nincs adat	48	13,8
Összesen	347	100,0

Kiegészítő munkát, mellékfoglalkozást főleg azok űznek, akik nincsenek megelégedve jelenlegi munkájukkal (22,2%). Biztató, hogy a válaszadók több mint a fele elégedett mostani munkájával.

4.6. Tipikus válaszok elemzése, egyéb következtetések

A kérdőívezés során arra a kérdésre is választ akartunk kapni, hogy véleményük szerint mi határozza meg az ember nemzeti hovatartozását: vajon az állampolgársága, kultúrája és anyanyelve, vagy saját döntése. A 340 válaszadó közül 291 szerint a nemzeti hovatartozást a kultúra és az anyanyelv határozza meg, 41-nek (főleg az eltartottak és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak) az a véleménye, hogy mindenki a maga döntése alapján tartozik egy nemzethez, 3 válaszadó szerint a nemzetiség meghatározója az állampolgárság.

4.6.1. A megkérdezettek és a kivándorlás

Foglalkozik-e a kivándorlás gondolatával?	A megkérdezettek száma	%
Nem	110	31,7
Igen	73	21
Szívesen mennék, de nincs rá lehetőségem	36	10,4
Igen, a döntés megszületett	117	33,7
Nincs adat	11	3,2
Összesen	347	100,0

A válaszokból látható, hogy a megkérdezettek egyharmada nem foglalkozik a gondolattal (31,7%), egyharmada elmenne (21%) és kb. egyharmada már külföldön él (33,7%). Egyéb adatok elemzése során még megállapítható, hogy főleg a középiskolai és felsőfokú végzettségűek tervezik a kivándorlást. A kivándorolt vajdasági magyarok eddig nemigen gondolnak hazatérésre: az itthoni válságos és háborús helyzet 2000 végéig nem csábította őket.

4.6.2. Hazatérési szándék

Meddig maradna új lakhelyén?	A megkérdezettek száma	%
Egy évig	4	1,2
Több évig	144	41,5
Végleg letelepedne	192	55,3
Nincs adat	7	2
Összesen	347	100,0

A megkérdezettek (347-en) között voltak a belső vándormozgalomban faluról városba költözöttek, de a külföldön tartózkodók is. Legtöbbjük (55,3%) végleg meg szeretne állapodni új helyén. Szintén sokan (41,5%) több éven át maradnának jelenlegi lakóhelyükön, mert valószínűleg nincs más választásuk. Az, aki máris elégedetlen, vagy csak a katonai behívó elől menekült el, mindössze egy évig maradna még.

Összegezés

A fent elemzett migrációkutatás eredményeként megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek vándormozgalom előtti életszakasza jelentősen meghatározza az emberek vándormozgalom utáni életformáját. A lakhelyváltoztatás okától függően terveznek, helyezkednek az érintettek. Ha anyagi oka (szegénység, munkanélküliség) volt vándorlásuknak, akkor mindenáron munkához, jövedelemhez akarnak jutni. Az új lakhelyen legtöbbjük anyagi helyzete javult, van olyan is, aki vállalkozásba kezdett, vagy tanul. Gazdaságszociológiai szempontból a migráció nem más, mint tudatosan vállalt átmeneti válság, ami addig tart, míg a ter-

vet, a kitűzött célt az áttelepülő el nem éri új lakhelyén. A megkérdezettek között éppen ezért még sok az elégedetlen, pedig helyzetük nem rosszabbodott, tervük azonban bővült. A lakhelyváltoztatás mindenképpen kihívást, váratlan helyzeteket szül, amelyre sohasem lehet teljesen felkészülni. A vándorútra kelők tehát bizonyos formában vállalkozó szellemű és kockázatot is vállaló egyének. Valamennyinek a támasza három fő tényezőcsoport: tőkéjük, tudásuk és tapasztalatuk, valamint kapcsolatok és információk. Minél bizonytalanabb az anyagi háttér, annál jobban támaszkodnak a szellemi erőforrásokra (iskolavégzettség, nyelvtudás) és az emberi kapcsolatokra (rokonok, információforrások). Vajdaság belső vándormozgalmában résztvevők közül viszonylag sokan és gyakran vállalják a lakhelyváltoztatással járó nehéz körülményeket. A migráció előtt legtöbbjük már nem élt „normális" életet, mert szegény volt, és válságos társadalmi körülmények között nem érezte jól magát. Ők könnyebben döntöttek a migráció mellett, hiszen az újabb megpróbáltatások esetleg kiutat jelentenek. A vándormozgalom utáni időszakban, helyzetük javulásában már nem csak a szellemi tőke és a kapcsolatok szerint alakul sorsuk, hanem az anyagi javak (tőkebefektetés) hoznak haladást.

Köszönet

A tanulmány megírásában nyújtott segítségért köszönet mondok Mirnics Károlynak, aki a táblázati adatokat önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta, valamint tanítványaimnak és munkatársaimnak Vajdaságszerte, akik a körkérdéses véleménykutatásban vagy számítógépes adatfeldolgozásban munkájukkal segítettek.

IRODALOM

1. Tóth Pál Péter. Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994), Püski Kiadó, Budapest, 1997.
2. Cseresnyés Ferenc: Migrációs potenciálok és trendek Európában, Régio Kisebbségi Szemle, 1996/4. Budapest, 19–46 old.
3. Európai Népesedési Értekezlet (Genf, 1993. március 23–26) dokumentumai a Demográfia, az MTA és a KSH Népességtudományi Kutató Intézetének folyó-

irata, Budapest, 1993. XXXVI. évf. 1. szám
4. A migráció és az új Európa (Miles, R., Carter, F.W., French, R. A., Salt, J., Fernhout, R.), Kisebbségkutatás, Budapest. 3. évf. 1994, 1. szám.
5. Saša Kicošev–Kocsis Károly: A menekültügy társadalmi-demográfiai aspektusai a Vajdaságban, Régio Kisebbségi Szemle, Budapest, 1998/3.
International Migration Review folyóirat, 28. szám, 1994.
6. Heinz Fasmann, Rainer Münz: Geschichte und Gegenwart europäischer Ost-West-Wanderung Österreichische Osthefte, Jg. 37. Wien, 1995, Heft 3., 748–778. old.
7. Stanovništvo i domaćinstva SR Srbije prema popisu 1981, Statistički institut SR Srbije, Centar za demografska istraživanja, Beograd, 1984.
8. Jugoszláv Statisztikai Évkönyv 1986, 466. old.
9. Scara, Ljubica: Ekonomska emigracija stanovništva kao negativan fenomen društvenog i privrednog razvoja Srbije, Sociologija folyóirat (XIV) 1/1972. Beograd, 14. oldal
10. Dragan Vlaković Torontóból küldött riportja szerint (Konkurs za budućnost, a Danas napilap, 2000. 06. 3–4, 977–978 számában) a kanadai Imigrációs Iroda közleménye
11. Grečić, Vladimir: Mass migration from eastern Europe: a Challenge to the West? In: The new Geography of European Migrations, London-New York, 1993. 135–151. oldalakon
12. Tanić, Živan: Ekonomske emigracije: klasno odredjenje i svest, Beograd, Sociologija folyóirat, (XIV), 3/1972. 441–461. oldal.
13. Szerbiai Menekültügyi Hivatal adatai alapján készült az újvidéki Földrajztudományi Intézet munkatársainak CD adattára
14. Ruža Petrović: Etnički aspekt migracija u Jugoslaviji, izvorni naučni članak u časopisu Sociologija, Beograd, 1990/3. 225–233 old.

Hazától hazáig

A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai

T. MIRNICS ZSUZSANNA

„Hol az értelem fejletlen marad, ott nincs haza; hol az indulatok féktelenül csaponghatnak, ott nincs haza; hol a törvények és jogok nem szentek, ott nincs haza; hol az ember akármi okból és módon nem ember, ott nincs haza. Hazát csak ész teremthet, az oktalan állat csak vidék-lakó; hol az ész kifejlett, a haza kivirágzék; hol az értelem fejletlen vagy kötött, az ember hasztalan mondatik eszes állatnak, hiába követel hazát."

Vajda Péter (1839)

1. Elméleti háttér

1.1. A haza és a szülőföld mint hétköznapi tapasztalat

A haza és a szülőföld fogalma igen sokrétű jelentést hordoz. Ennél is bonyolultabb kérdés, hogy mi is az a kulturális-érzelmi tapasztalat, amelyet magunkban őrzünk a számukra ismerős és kedves vidékkel, országgal kapcsolatban, s ezzel összefüggésben miként tehető vizsgálat tárgyává az a döntés, amely arra készteti a személyt, hogy hazát változtasson.

Az, hogy mit nevezünk szülőföldnek és hazának, a hétköznapi tapasztalatban többé-kevésbé nyilvánvaló. Amikor azonban ideológiai és politikai áramlatok nézetrendszerének, érdekszférájának ütközése történik, fény derül e fogalom homályosságára. Bausinger (1991) tanulmányában áttekintette a hazafogalomnak a történelem folyamán előfordult értelmezéseit, a közvetlen **birtok** kezdeti fogalmától a romantikus és népies szülőföldfelfogáson és a kommersz ideológiai rendszereken át mai és a jövőbeli, a nyitott társadalomban elérhető jelentéséig.

Ma a köznyelvben a lakóhelynek tekinthető országot nevezzük hazának, és a szűkebb életteret tekintjük szülőföldnek. Az adminisztratív alapokra épülő gyakorlati definíció azonban nem fedi egy nép, népcsoport kulturális kötődését.

A nemzetállamok lakóinál és a többségi nemzeteknél a haza egyúttal egy közösség, a tágan értelmezett **saját csoport életére.** A kisebbségben élő népcsoport számára a haza és a nemzeti identitás fogalma **kettéválik.** A haza inkább területi fogalom, a nemzet pedig tágabb pszichológiai, kulturális és nyelvi egység, érzelmi kötődést indukáló, de politikai és adminisztratív okok folytán esetenként igen ambivalens tudattartalom. A probléma sokrétűsége nyilvánvalóan kitűnik: a kisebbségi csoport migrációjának kutatása során szükséges áttekintenünk a kisebbségi etnikai, nemzeti identitás specifikumait, az élettér (haza és szülőföld) általános jellemzőit és az egyes, kizárólag kisebbségi problémákat is. Az alábbiakban pszichológiai megközelítésben, a vajdasági magyar fiatalokhoz kapcsolódóan elemezzük e kérdéseket.

1.2. Etnikai identitás, kisebbségi identitás

Lelki életünk viszonylag stabil része az énfogalom, saját identitásunk, amely a megélt énről kialakított belső képek sokaságát jelenti (Markus és Kunda, 1986). Tapasztalataink szervezése során folyamatosan törekszünk rá, hogy meglevő identitásunkat fenntartsuk, megerősítsük. **Énfogalmunk egyik részének tekinthetjük nemzeti, etnikai hovatartozásunkat** is, amely azonban **egyénenként eltérő hangsúlyú,** s ennek megfelelően nem egyformán viszonyulunk saját csoportunkkal, közösségünkkel, hazánkkal kapcsolatos tapasztalatainkhoz sem, és eltérően éljük meg saját csoportunk kultúráját a különböző helyzetekben (Phinney és Alipuria, 1990). Az etnikai identitás és etnikai hovatartozás eltérő szerephez jut a különböző társadalmakban, kultúrákban, közösségekben, s emellett jelentősen befolyásolja az egyéni tapasztalat és a környezeti, szituációs jellemzők is. Ha kiemelt vagy legalábbis jelentős szerepet tulajdonítunk nemzeti, nemzetiségi, etnikai hovatartozásunkat definiáló énrészünknek, rendszerint egy esetleges migráció után sem tagadjuk meg ön-

magunkat: indíttatást érezhetünk egy új közegben is kultúránk specifikumainak megőrzésére, még akkor is, ha ennek korlátot szab az új kultúra valósága.

Az etnikai identitás többdimenziós konstruktum. Mindennapjaink során aktívan részt veszünk saját kulturális csoportunk tevékenységében, szokásaiban, történetének, történelmének alakításában. Ily módon belsővé válik a **saját kultúra iránti pozitív viszonyulásunk** (Phinney, 1996), s elmélyül bennünk a saját etnikai csoport, nép, nemzet **értékeinek** tudata. Az etnikai és nemzeti identitás fejlődésének egyik legfontosabb elmélete Tajfel (1981) nevéhez fűződik. E szerző kimondja, hogy a **nemzeti/etnikai/kulturális szocializáció** több szakaszos folyamatként játszódik le a gyermekek és fiatalok életében. Az egyén, életének kezdetén, kulturálisan beágyazott viselkedési módokat, attitűdöket sajátít el, anélkül, hogy ezeket tudatosítaná vagy felülbírálná. Iskolai évei során a legtöbb esetben megtapasztal, átél negatív diszkriminációs helyzetet, pl. a másik nem, sőt akár egy másik népcsoport irányában is. Mindez természetes folyamat, a gondolkodási működések gyermekkori korlátaiból adódik, ritkán ártalmasabb, mint a csúfolódás vagy az iskolai csetepaté. A serdülőkor, a szülői értékrendszer felülvizsgálata után egyre szilárdabban tekinti magát egyik vagy másik kultúra részének, saját, autonóm attitűdöt alakít ki. Az erős, koherens személyes identitással rendelkező fiatalok számára a hazakép is letisztultabb, s mindez egyfajta belső **biztonságot, önbizalmat** is jelent. Az egészséges önértékelés talaján fejlettebb problémakezelési, megküzdési stratégiák elsajátítását tapasztaljuk.

A kisebbségi sorsba született fiatalok esetében valamelyest eltérő fejlődésmenettel számolhatunk. Már az attitűdök kezdeti automatikus elsajátítása, átvétele is másként alakul, hiszen a tapasztalatok köre is **komplexebb.** Erős megpróbáltatást jelent a gyermek számára, hogy a szélesebb társadalmi közeghez viszonyítva a származási család, s ezáltal a gyermek kultúrája eltérő, más, s mi több, bizonyos esetekben a kettő közt ellentét feszül. A fiatal a saját identitás lényeges elemei és a „haza”, mint szociális tér értékei és kultúrája közötti súrlódásokkal szinte állandóan találkozik. A kisebbségi csoportot **diszkrimináció** is sújthatja, ez

azonban nem szükséges feltétele annak, hogy tagjai krízisként éljék meg saját másságukat.

A kisebbségi és többségi lét közti alapvető pszichológiai eltérést a **szociális-kulturális tér tágasságában** (Mirnics Zs. 1998), a kulturális környezet sajátosságaiban, valamint a kulturális és nemzeti identitás **komplexitási és feszültségi** fokában kereshetjük. Az ebből adódó számos további nehézség szintén meghatározza az egyéni élet alakulását. Verkuyten (1988) felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes identitásproblémák fokozott megjelenése meggátolja a kisebbségi csoportot abban, hogy a többségi csoporttal azonos mértékben összpontosítson az emberi kapcsolatokra és a szakmai fejlődésre. A kapcsolatteremtési zavarok szintén általánosnak számítanak. Rosenthal és Feldman (1992) az erre vonatkozó kutatási eredményeket úgy értelmezi, hogy a kisebbségi egyén önértékelése fokozottabban az egyéni tapasztalatok függvénye, hiányzik belőle egy stabil csoport-hovatartozás által sugallt „kollektív" **önbizalomérzés.**

Berry (1994) szerint a kisebbségben élő egyén és népcsoport életében két fontos tényezőről születik **döntés: a saját kulturális identitás szubjektív értékéről és megőrzéséről, illetve a szélesebb társadalommal való kapcsolatok kívánatossági fokáról.** A mérlegelés természetesen adott társadalmi, gazdasági, politikai háttér függvényében zajlik. A két szempont mérlegelése által a kisebbségi egyének és népcsoportok esetében négyféle beilleszkedési minta alakulhat ki, az asszimiláció, az integráció, a szeparáció vagy a marginalizáció. E minták alakulását befolyásolja a többségi nemzetnek a kisebbséghez való viszonya: a kisebbségi csoportnak a többségitől való radikális elzárkózása akár ezen is múlhat. Amennyiben negatív előítéletek sújtják a kisebbséget, az is gyakori jelenség, hogy nyitottá válik a más kisebbségi csoportokkal való kapcsolatfelvétel irányában, a többségi nemzettel viszont minimálisra csökkenti kapcsolatait. A „másság" helyzettel való megküzdésként jelenik meg a kisebbségi csoport vezetői részéről a nemzeti kisebbségi ideológiára alapuló politizálás, amely pszichológiai szempontból a stigmatizált állapot pozitívvá való átfordítását szolgálja (Crocker és Mayor, 1989).

A trianoni döntés után több millió magyar rekedt Magyarországon kívül, s kényszerült választani állampolgársága és szülőföldje, birtoka, vagyona között. A kényszer döbbenetet, rettegést hozott magával. A szülőföld a legtöbb esetben erősebbnek bizonyult, mint az egykori, szélesebb haza iránti elkötelezettség. Az elzárt, nem-magyar hazába kényszerült közösség újonnan kialakult sajátos helyzete súlyos traumaként törte derékba a magyar többségi, s hozta létre a sérült kisebbségi identitást. A hirtelen haza- és identitásváltáson túlmenően járulékos stresszt jelentett a kisebbségben maradt, a magyarság iránt időnként nem túlságosan toleráns többségi kultúra viszonyulása, valamint az, hogy a területekkel növekedett országok vezetése változatos úton törekedett a kisebbségi csoportok mielőbbi és teljes asszimilációjára. A határon túli magyarok ambivalens nemzet- és etnikai tudattal, az identitás forrásaitól később évtizedekig elzártan, nemzetiségi sorsuk folyamatos terheivel éltek, és élnek a jelenben is. Sérültek maradtak: már nehéz visszatalálni régi, erős kulturális identitásukhoz; az azonosságtudat terén megmutatkozó sok, felmorzsoló lelki krízis maradandó káros hatásokat hagyott maga mögött.

1.3. Akik elmennek: a migráció pszichés hatásai

A migráció egyéni beilleszkedésre gyakorolt hatását több társadalomtudományi, s jóval kevesebb pszichológiai kutatás vizsgálta. A pszichológiai ismeretek köre azért is szűkös, mert a tanulmányok rendszerint a többségi kultúra képviselőinek leírásában jelennek meg, és az aktuális politikai érdek is szembetűnő a sorok közt. A klinikai tapasztalatok köre viszont jóval tágabb. A klinikai pszichológusok beszámolnak a bevándorlók stressz- és krízishelyzeteiről. Fontos tapasztalatunk, hogy a kultúraváltással való sikeres megküzdés leginkább a **személyiség egészségén** múlik (s talán még a jóakaratú, támogató közösségen és a szerencsén). Egészséges megküzdési stratégiák esetében átmeneti, a szituációból eredő, élethelyzeti gondokkal számolhatunk, szorongás, lehangoltság, identitásválság léphet fel. A teherbíró, megfelelő pszichoszociális családi háttérrel rendelkező beván-

dorló viszonylag gyorsan integrálódhat környezetébe, hiszen birtokában van a megfelelő készségeknek, ismeri asszertív (önérvényesítő) magatartást, kreativitása segíti pl. az álláskeresésben, az új barátságok kialakításában. A törékeny énstruktúrájú, sérülékeny bevándorlók azonban, a nehézségekkel szembesülve tartós, maradandó pszichés problémákat élhetnek át, nem egy esetben pedig a beilleszkedés képtelensége, az elmagányosodás vagy súlyos lelki zavarok miatt csalódottan kényszerülnek visszatérni egykori hazájukba (Császár Noémi, személyes közlés).

Egyes szakirodalmi források szerint (Guthrie és Tanco, 1980, Aycan és Berry, 1996) a migrációval kapcsolatos pszichés problémák kétféle folyamat, a **pszichológiai adaptáció** és a **szociokulturális adaptáció** zavaraiból táplálkozhatnak. Utóbbiak Aycan és Berry szerint az előbbinél fokozottabb hatásúak. Naidoo (1992) szerint a társadalmi folyamatok egyik fontos jellemzője, hogy rendszerint a státusz függvényében értékeljük embertársainkat. A társadalom egyes tagjainak alacsony státusza egyúttal feltételezi negatív értékelésüket az egyéb társadalmi osztályokhoz tartozók részéről. A státuszvesztés szintén traumatikus élmény az egyén szintjén. Ilyen megközelítésből a bevándorlók helyzetének számos lelki szempontjára derül fény. Aycan és Berry (1996) kimutatása szerint szinte minden bevándorló bizonyos ideig tudásszintje és tapasztalata alatti, viszonylag egyszerű, nagyobb szakmai elégedettséget nem nyújtó munkát végez. Ennek oka a diplomahonosítási eljárás hosszadalmasságában, valamint a munkavállalási korlátozásokban lelhető fel. A bevándorlóknál fellépő **önértékelési zavarok** kialakulását egyéb utakon is jelentősen befolyásolja a társadalom, így például az ingatlanszerzési, az egészségbiztosítási valamint egyéb ügyintézési korlátozások által. Tekintettel az előző szempontokra, a számos frusztráció és az elvárásoknak való huzamos meg nem felelés egyik „logikus” következményének tekinthetjük a pszichés zavarokat.

Guthrie és Tanco (1980) azt is felvetik, hogy a szociokulturális és pszichológiai problémák egyik forrása a bevándorlók **elidegenedése** lehet. Amellett, hogy az új, választott „hazában” a bevándorló egyedül van speciális tapasztalataival, gondjaival, magá-

nyosságérzésével, az örömforrások hiányával, a korlátok sokaságával, az új közeg tagjainak **diszkriminációja** is sújthatja. Egy ilyen helyzetben már az egyéni identitás felvállalása is nagyon nehéz.

Az általánosan előforduló lelki gondokat Berry az **akkulturációs stressz** fogalma által definiálta. A befogadó ország őslakosságával szemben a bevándorló nem gyermekkortól és automatikusan, hanem próbálkozva, fokozatosan, kudarcokkal teli fejlődésmenet során sajátítja el az új közeg értékeit, normáit, viszonyulási típusait. Ez az állítás még akkor is igaz, ha pl. határon túli magyar fiataloknak az anyaországba való emigrálásáról van szó (azonos nyelvi közeg), hiszen pl. az anyaország távoli és közeli történelmi eseményeinek, földrajzának, jelenlegi művészetének, gazdasági folyamatainak stb. ismerete nélkül beilleszkedési nehézségekkel küszködhetnek. A származási család tapasztalatai e tekintetben nem irányadók, viszont fontos segítséget nyújt számukra az őket az új környezet bevándorlóinak közössége, valamint a domináns kultúrából származó barátok, mint szerepmodellek. Mindemellett azonban a letelepülő elveszíti kulturális identitásának egy részét, s az erős alkalmazkodási késztetés során szinte minden esetben időről időre **hangulatzavar** lesz rajta úrrá. Egyfajta **gyászélményt** él meg, átérzi szülőföldje térbeli és kultúrája érzelmi elvesztését. Tizon (2000) leírja, hogy sok bevándorló nap nap után együtt él távoli **családja** sorsa miatt érzett aggodalommal, bűntudattal, a rajtuk való segítés reménytelen vágyával.

Moghaddam, Taylor és Wright (1993) szerint az adaptáció három elemének kell kielégítően megvalósulnia a bevándorló személy sikeres beilleszkedése során: az aktuális élettel való **elégedettség** érzésének, a befogadó kultúrával kialakított **interperszonális kapcsolatok** megfelelő minőségének és egyfajta **hatékonyságnak** a mindennapi teendők elvégzésében. Searle és Ward (1990) ettől eltérő modellje szerint az alkalmazkodás sikere a bevándorlók esetében két alaptényezőtől függ: **a saját kultúra és a domináns kultúra iránti viszony alakulásától.** Mindkét kedvező viszonyulás pozitív színezete esetén beszélhetünk optimális beilleszkedésről. Tizon (2000) azonban arra is felhívja a

figyelmet, hogy az alkalmazkodás belső „kényszere” esetenként lelki gondok forrása.

1.4. Akik maradnak: a jugoszláv valóság pszichés hatásai

Jelenleg nem állnak rendelkezésünkre módszeres kutatások a jugoszláviai lakosság az elmúlt évtized során tapasztalható pszichológiai állapotával kapcsolatban. Ennek egyik oka feltehetően politikai természetű. A lelki egészség módszeres felmérése során szembesülnünk kellene bizonyos súlyos, a jelenben nehezen kontrollálható politikai körülményekkel. Emellett a kutatók etnikai hovatartozása és politikai kötődése erősen befolyásolhatja a lakosság lelkiállapotának aktuális értelmezését, az okoknak és a bajok forrásának meghatározását, a kiútkeresésre irányuló javaslatokat.

Jelen körülmények között a pszichológiai szakmai gondolkodásra és a hétköznapi tapasztalatra támaszkodhatom. Meglátásom szerint szinte valamennyi, Jugoszláviában élő generáció esetében hangulati és identitásproblémák, beilleszkedési zavarok és szorongás magas előfordulásával számolhatunk. Emellett feltételezhető a súlyos karakterzavarok, az antiszociális személyiségzavar, a pszichopátia, a pánikbetegség és a poszttraumás stresszbetegség fokozottabb előfordulása a háborús traumák következményeként. Nagyobb valószínűséggel jelentkezhetnek paranoid tünetek is, tekintettel a mindennapi életben megélt fenyegetettségre és a kiszámíthatatlan jövőre.

Jugoszlávia, s ezen belül Vajdaság lakóinak pszichés szituációját meghatározza a háborús helyzet, a nemzeti-etnikai identitásválság és a gazdasági-politikai válság sajátos összessége. A szakirodalom és elképzeléseim, tapasztalataim alapján a feltehetően a hétköznapokban terhelő pszichés hatásokat az alábbiakban foglalom össze.

Pszichológiai problémák Jugoszlávia népessége esetében
(háborúmentes, progresszívan fejlődő, stabil országban egyébként egészséges lakosság)

1. Létbizonytalanság – Huzamos, folyamatos fenyegetettség a személyen kívül álló és általa nem kontrollálható okok következtében. A jövendőveszteség bekövetkeztétől rettegve, folyamatos, a létet fenyegető stresszek közegében telik az élet.

2. Az örömhiány – E kultúrában élők számára egykori gazdagabb, élménydúsabb, örömtelibb, nyitottabb életük álomként, emlékként jelenik meg a huzamos megpróbáltatásoktól terhes jelennel szemben. Az öröm ritkaság, valamennyi boldog pillanat akár az utolsó is lehet – élik át a közösség tagjai.

3. Izoláció, „zárt rendszer" – A szűk élettérben, Jugoszláviában, mint utolsó „kis szigeten", a világtól elzártan él a lakosság. A „normális életkörülmények" megléte már boldogságot jelent, azok hiánya pedig a mindennapokat. A fejlődés, az ingergazdag élet távoli, jóformán elérhetetlen. A kultúra rögzült és belterjes, a külföldről érkező impulzusok minimálisan vannak jelen.

4. Emberpróbáló alkalmazkodási kényszer – A „nap nap után kevesebb" helyzetben a személyek emberfeletti munkatempóval, erőfeszítéssel törekednek fenntartani saját puszta létüket és megélhetésüket.

5. Tartós kontrollvesztés élmény – Az élet tudatos irányítása minimálisra csökken, a saját élet- és mozgástérre vagy még kevesebbre korlátozódik, a szakmai kihívások hiányoznak, a fejlődés lehetősége erősen gátolt. A kívülálló tényezők betolakodnak a személy életébe, mégpedig előreláthatatlan módon. A rendelkezésre álló csekély önkifejezési lehetőségek is fenyegetettek.

6. Befelé fordított agresszió – A természetes agresszivitás, amely a megszorító környezet ellen a körülmények kedvezőtlen alakulása esetén irányul, nyílt módon nem kiélhető, a problémák forrásának megszüntetésére nincs mód. Az agresszió a szűkebb környezeten csapódhat le, vagy rosszabb esetben pszichoszomatikus tünetek formájában jelenhet meg. (A pszichoszomatikus

tünetek kezelésének lehetőségei pedig alig adottak). Akár a lélekben, akár a testen, a társadalmi probléma az egyén valóját huzamosan, súlyosan károsíthatja.

A vajdasági magyarok jelenlegi, speciális kisebbség-pszichológiai problémái a következőkben összegezhetők:

1. Súlyos ambivalencia a saját etnikai-kulturális identitással kapcsolatban. A fiatalok és az idősebb nemzedék kezdeti, részben multikulturális értékrendű környezetben történt társadalmi szocializáció során deklarált értékekben felnőtt, ám saját csoportja identitásában kissé bizonytalan vajdasági magyarok az elmúlt évek során gyökeres nacionalista világszemléletnek lehettek tanúi, és erről esetenként sajátélményű tapasztalataik is voltak. Hasonlóképp Jugoszlávia fennállása óta többszöri változáson ment keresztül a domináns államhatalmi szervek Magyarországhoz és a vajdasági magyarok identitásához való viszonya is. Ennek következtében a vajdasági magyarok identitását és a magyarsághoz való kötődésüket a mindenkori magyar és jugoszláv államhatalom újra- és_újradefiniálta, anélkül, hogy megerősítette volna a kulturális hovatartozást, anélkül, hogy egyértelműen és hitelesen kimondta volna a személyiség szintjén fontos szót: hogy a vajdasági magyarság fontos, az anyaországnak és a származási országnak egyaránt szüksége van rá, fejlődésére, jólétére. Az egyén szintjén ez a hatás a saját identitás krízisét tartósíthatja, provokálhatja, önbizalomhiányt szül. Mindig ott bujkál a személyben a kérdés: „Miért vagyok más, mint a többi ember ebben az országban? Mivel vagyok kevesebb?”

2. A „saját” érdekképviseleti csoport dezintegrációja – A vajdasági magyar érdekképviseletek, amelyek hitelesen „definiálhatnák”, megerősíthetnék, lényegesnek fogadtatnák el a kisebbségi identitást, az elmúlt évek során súlyos érdekellentétbe keveredtek, ami megakadályozza hatékony, szervezett és összetartó működésüket. Az egyén esetében mindez a bizalom elvesztésének élményéhez vezet, és egyesekben a „sehova sem tartozás” tapasztalatát erősíti, míg másokban az önérdek érvényesítéséhez vezet.

3. Talajvesztés - A „nap mint nap kevesebb” érzése különösképpen igaz a nemzetiségi oktatásra, a nemzetiségi sajtóra, művelődési intézményekre. A folyamatos és rohamos asszimiláció, az értelmiség elvándorlása a magány, az izoláció élményét hozza magával az otthon maradottaknak, keserűséget szül bennük. A veszteségélmény folyamatos, a saját kultúra „gyásza” is végtelen.

4. **„Ne élj”** - A több éven keresztül tartó, etnikai alapon folyó háborúskodás, Szerbia jelenlegi nacionalista hangsúlyú politikájával együtt az uralkodó államhatalom fenyegető, súlyos üzenetét közvetíti a magyarok csoportja és az egyének felé egyaránt. Azt sugallja, hogy nincs kiút, nincs menekvés, s a jelenlegi politikai logikából adódóan puszta létükért megsemmisüléssel fizethetnek. Az etnikai-háborús konfliktusokról sok vajdasági férfi saját tapasztalatot is átélt, mivel az elmúlt évek háborúiban résztvenni kényszerült. A kard a kisebbség feje felett függ.

5. Nacionalizmus, asszimilációs nehézségek. – Viszonylag természetes folyamat, hogy a kisebbségi csoport egy része a világ valamennyi államában a többségi nemzet kultúrájába való beolvadást választja. Furcsa ellentmondás, hogy Jugoszláviában a jelen körülmények közt ennek lehetősége sokkal nehezebb, mint a korábbi időszakok folyamán, mivel a nacionalizmus nemcsak a kisebbség létét fenyegeti, de a többségi csoport elhatárolódását, a másságtól való gyökeres elzárkózását is. Szintén természetes reakcióként, a kisebbség is elzárkózhat a többségi csoporttól.

Az említettek között mélyebb pszichodinamikai hatások is lehetnek, amelyek az egyén szintjén nem tudatosulnak, nem fogalmazódnak meg.

Elméleti ismertetőnkben összefoglalót adtunk azokról a korszerű pszichológiai elméletekről, amelyek megvilágítják a szülőföld, a haza megtartó vagy taszító erejének kérdéskörét, a migráció, az etnikai identitás és a kisebbségi sorssal járó problémák pszichés hatásait. Kutatásunkban e témakör egy részét,

egy szeletét vizsgáltuk: a migráció, a hazaváltás döntését befolyásoló tapasztalatokat. Vizsgálati személyeink a fiatal, munkaképes, értelmiségi népesség köréből kerültek ki, akik már meghoztak életükben egy döntést: ennek alapján egyetemi éveiket Vajdaságban vagy Magyarországon töltik. E két egyetemista csoport jelenlegi jövőképének, kulturális kötődéseinek, a migrációhoz való viszonyulásának feltárását tűztük ki célul. Tágabb összefüggésben arra a kérdésre is választ kerestünk, hogy a ma Magyarországon és Vajdaságban tanuló vajdasági magyar fiatalok számára mit is jelent a szülőföld és a haza fogalma életvitelük, élményeik, lelkiállapotuk függvényében, s mikor, miért és hogyan születik meg a hazaváltás esetleges döntése.

2. A vizsgálat

Két vizsgált mintánk **Vajdaságban élő és tanuló fiatalokból** (159 fő), valamint **Magyarországon élő és tanuló, vajdasági magyar egyetemi hallgatók** (90 fő) csoportjából tevődött össze. A kutatás kérdőíves módszerrel történt. A megítélésünk szerint fontos, lényeges kérdések összegyűjtése, szűrése, és az érthető, szabatos nyelvezet biztosítása után a két csoport részére egymástól bizonyos pontokban eltérő kérdőívet alakítottunk ki, amely az életkörülményekre, a közérzetre, a jövőképre, valamint a migrációval kapcsolatos attitűdökre kérdezett rá a két csoport esetében. A kérdőíveket postán kézbesítettük azokhoz a vajdasági, Vajdaságban és Magyarországon tanuló diákokhoz, akik címe a Magyarságkutató Tudományos Társaság számára rendelkezésre állt. A kérdőívhez tartozó instrukció lehetővé tette a névtelen válaszadást is. A kérdezettekkel közöltük, hogy kutatási célból kérjük együttműködésüket és a teljes diszkréciót is garantáltuk.

3. Eredmények

3.1. Demográfiai változók a két mintában

A Vajdaságban tanuló válaszadók demográfiai adatait az 1. táblázatban összegeztük.

1. táblázat

Korcsoportok	
25 évnél fiatalabb hallgatók	95%
25 évnél idősebb hallgatók	5%
Végzettség	
gimnázium	41,9%
szakközépiskola	50%
másoddiplomás hallgató	8,1%
Nem	
férfi	40,9%
nő	57,9%
nem válaszolt	1,2%
Intézmény	
Kertészeti Egyetem, Zentai Kihelyezett Tagozat	54,7%
Zombori Tanítóképző Kar, Szabadkai Kihelyezett Tagozat	11,3%
Egyéb, változatos	34%
Egyetemi tanulmányok kezdetének ideje	
1999	44%
1998	15%
1997	15%
1996	15%
1996 előtt	11%
Ösztöndíj	
ösztöndíjat kap	41,5%
nem kap	58,5%
Egyéb anyagi támogatásban részesül (a vajdasági csoport 24 százaléka)	
útiköltség	6 fő
szülő halála után járó nyugdíj	3 fő
alapítványi tanszertámogatás	14 fő
tanulmányi segély	2 fő
családi pótlék	2 fő
szülő vállalatától anyagi segítség	1 fő
KODDE támogatása	1 fő
szociális segély	1 fő
Lakáskörülmények	
szülőkkel lakik	37,7%

albérletben lakik	31,4%
saját lakás (másoddiplomások)	20,1%
kollégium	10,9%
Munkavállalás a tanulmányok mellett	
teljes állásban dolgozik	17,7%
részállásban dolgozik	9,3%
alkalmi munkákat vállal	21,5%
nem dolgozik	53,5%

Második mintánk, amely Magyarországon tanuló, vajdasági magyar fiatalokból áll, a következő demográfiai adatokkal volt leírható:

2. táblázat

Korcsoportok	
25 évnél fiatalabb	100%
Végzettség	
gimnázium	63%
szakközépiskola	37%
Nem	
nő	51,8%
férfi	48,2%
Intézmény	
Budapesti Műszaki Egyetem	10%
JATE, Szeged,	10%
ELTE, Budapest	5,5%
JPTE, Pécs	2,2%
Veszprémi Egyetem	2,2%
Magyar Nyelvi Intézet, előkészítőbe jár	51,3%
egyéb, változatos	27,8%
Egyetemi tanulmányok kezdetének ideje	
1999	58%
1998	22,7%
1998 előtt	19,3%
Ösztöndíj	
ösztöndíjat kap	86,7%
nem kap	13,3%
Egyéb anyagi támogatásban részesül (a válaszadók 13,5%-a)	
szociális támogatás	3 fő

lakhatási támogatás	2 fő
demonstrátori jutalék	1 fő
minisztériumi külön ösztöndíj	1 fő
Lakáskörülmények	
kollégium	88,9%
albérlet	6,7%
rokonok, ismerősök	2,2%
saját lakás	2,2%
Munkavállalás a tanulmányok mellett	
alkalmi munka	36,0%
teljes állás	2,2%
részállás	2,2%
nem dolgozik	58,4%

Az adatok elárulják, hogy a Magyarországon tanulók mintája valamivel fiatalabb korú volt, és tagjai valamivel kevesebb ideje folytatták tanulmányaikat a másik csoporthoz képest. A másik mintához viszonyítva ebben a csoportban jóval többen részesültek ösztöndíjban és kaptak kollégiumi elhelyezést is, mint a Vajdaságban tanuló fiatalok közül. A Vajdaságban maradt egyetemisták közt nagyobb volt azok aránya, akik teljes állásban helyezkedtek el tanulmányaik mellett.

A Magyarországon tanuló fiatalok csoportjában a demográfiai háttér feltérképezése céljából azt a kérdést is feltettük, hogy rendelkeznek-e Magyarországon élő, őket esetleg támogató rokonokkal. Az egyetemisták magyarországi rokonsági kapcsolatai a következőképpen alakultak:

3. táblázat

Nem élnek rokonai Magyarországon	57,5%
Távoli rokonai élnek Magyarországon	21,1%
Közeli rokonai élnek Magyarországon	10,7%
Szülei vagy testvérei élnek Magyarországon	10,7%

Láthatjuk, hogy a Magyarországon tanuló egyetemi hallgatóknak az esetek többségében nem voltak a többségi magyar kultúrában élő, támogató rokonai, s emiatt valószínűleg a külföldön tanulás körülményeit és indíttatását ez a szempont nem, vagy csak kevéssé határozhatja meg.

3.2. A továbbtanulást meghatározó motivációk

A vizsgálat további részében azt szerettük volna tudni, hogy a jelenlegi **továbbtanulási forma választását milyen tényező befolyásolta a fiatalok mindkét csoportjánál.** Célszerűnek tartottuk a nyílt kérdések alkalmazását, majd a válaszok kategorizálását. E részben valamennyi esetben ezt a kérdésfajtát használtuk.

Mindkét csoportban több tényezőt mutattunk ki, amelyek egymáshoz viszonyított aránya azonban másképpen alakult. A következő két táblázatban szemléltetjük, hogy a Magyarországon és Vajdaságban tanuló válaszadók miért döntöttek jelenlegi egyetemük mellett.

4. táblázat

Vajdaságban tanuló egyetemi hallgatók – az egyetemválasztás okai

szakmai érdeklődés, önmegvalósítás	70,4%
az egyetem a lakóhelyhez való közelsége	29,5%
anyanyelvű oktatás	28,3%
munkavállalási, megélhetési lehetőségek az egyetem elvégzése után	10%
tanulásvágy (elsősorban másoddiplomásoknál)	9,4%

5. táblázat

Magyarországon tanuló egyetemi hallgatók – az egyetemválasztás okai

szakmai érdeklődés, önmegvalósítás	47,8%
anyanyelvű oktatás	28,9%
színvonalas képzés Magyarországon	26,6%

A táblázatokban szereplő, említett okokból is látható, hogy a Vajdaságban tanuló diákoknál nagyobb szerephez jut az egyetem, továbbtanulási lehetőség választásában a szakmai érdeklődés, emellett praktikus szempontok is, mint az egyetem közelsége. A magyarországi egyetemek vajdasági származású hallgatóinál viszont fontosabbnak tűnik a színvonalas oktatás iránti igény. Az utóbbi csoportban az egyetemválasztás okai közt

több fiatal is említette Magyarországnak a világ felé való nyitottságát.

A 6. táblázatban szemléltetjük, hogy az utóbbi csoportba tartozó egyetemisták miért döntöttek amellett, hogy külföldön, azaz jelen esetben Magyarországon szeretnének egyetemre járni.

6. táblázat

Magyarországon tanuló fiatalok:
Miért éppen Magyarországon szerettek volna tanulni?

anyanyelvű oktatás	52,2%
színvonalasnak vélik az ottani oktatást	33,3%
általában több lehetőség adott a magyar kultúrában	30%
anyagi okok	16,6%
kedvezőtlen életfeltételek Jugoszláviában (pl. szegénység, nacionalizmus, bizonytalanság, háború)	30,7%
kedvező életfeltételek Magyarországon (pl. több lehetőség, a világ felé való nyitottság, a diploma elismertsége)	25,8%

A válaszokból megállapítható, hogy elsődleges okként az anyanyelv, a magyar oktatás színvonala, elismertsége, valamint a szülőföldjükön uralkodó rossz életkörülmények azok, amelyek megérlelik a fiatalokban a külföldön tanulás elhatározását.

3.3. A távozottak megítélése

Következő lépésben vizsgálódásunk a külföldön élő, Vajdaságból emigráló személyek vajdasági mintánk általi megítélésére irányult. E részben természetszerűen a Vajdaságban tanulók véleményét tartottuk lényegesnek.

Mindenekelőtt feltérképeztük, hogy a vajdasági hallgatók rokoni, baráti, ismeretségi köréből milyen arányban távoztak külföldre a személyek.

7. táblázat

	senki	néhányan	sokan

családtagok	79,1%	15,8%	5,1%
rokonok	38,4%	40,2%	21,4%
barátok	27,7%	39%	33,3%
ismerősök	20,9%	37,3%	41,8%
partnerkapcsolat	84,9%	15,1%	-

A táblázat szemlélteti, hogy vizsgált mintánk kapcsolatait tekintve elsődlegesen az ismerősök, a barátok távoztak nagyobb arányban külföldre, a szerelmi viszonyokat és a családi kötelékeket csak kevéssé érintette az elvándorlás.

A Vajdaságban tanuló csoport véleményét elemezve a következőkben arra a nyílt kérdésre kerestük a választ, hogy a fiatalok miért keresnek külföldön munkát, megélhetést. A következő válaszkategóriák alakultak ki:

8. táblázat

A válaszadó megérti a külföldre távozók döntését (elsődlegesen a megélhetési nehézségek és a háborús veszély miatt)	55,9%
A válaszadó helyesli a külföldre távozó döntését (a megélhetési nehézségek és a háborús veszély miatt)	27%
A válaszadó elítéli a külföldre távozókat	11%
A válaszadó spontán összefüggésbe hozza a távozók hozzáállását a magyarság fogyásával, ambivalensen értékeli a távozás gondolatát	15%

A külföldre távozás iránti saját attitűd, hozzáállás feltárása még fontosabb, még érdekesebb kérdést jelentett számunkra. A külföldre távozás iránti viszonyt zárt válaszlehetőségek útján tártuk fel. A következő válaszok születtek:

9. táblázat

Gondolt-e már rá, hogy Ön is külföldre távozzon?	
Nem gondolt ilyesmire	14,5%
Egyszer-egyszer megfordult a fejében	27,0%
Időnként fontolgatja	29,6%
Gyakran eszébe jut	16,4%
Keresi a lehetőséget, hogy megtegye	11,3%

Egyik további kérdésünk által azt is megtudtuk, hogy a Vajdaságban tanuló mintánk 9,4 százaléka próbálkozott a magyaror-

szági egyetemre való felvételizéssel, sikertelenül. További 9 egyetemistát akadályozott meg a Magyarországon való továbbtanulásban, hogy nem kapott ösztöndíjat. A minta jelentős része foglalkozott a külföldön tanulás gondolatával, de végül másként döntött. Heten szívesen vállalták volna a külföldi továbbtanulást, de anyagi terhét nem tudták viselni.

3.4. Ha elhagynák szülőföldjüket, miért tennék, hova mennének?

Vizsgálatunk vajdasági személyei, mint az előzőkben már láthattuk, szinte kivétel nélkül foglalkoztak a migráció gondolatával. Az e mögött álló okok, háttértényezők ismerete kutatásunk egyik fontos célja volt. A következő táblázatban szemléltetjük, hogy a Vajdaságban maradt megkérdezettek, amennyiben valamikor elhagynák szülőföldjüket, miért, milyen indokból tennék ezt, és hova mennének.

10. táblázat

Az esetleges külföldre távozás legfontosabb motívumai a Vajdaságban élő fiataloknál

Anyagi okok, kedvezőbb anyagi körülmények külföldön	77,8%
Gazdagabb szakmai lehetőségek	40,2%
Általános bizonytalanság Jugoszláviában	39,1%
A külföldi országok nyitottsága a világ felé	35,2%

11. táblázat

Elképzelt célországok

Magyarország	52,3%
Nyugat-Európa	12,8%
Ausztrália, Új-Zéland	15,4%
Kanada	10,5%
Egyéb (USA, Szlovénia, Hollandia, Svédország stb.)	8,8%

A táblázatokból jól látszik, hogy az esetleges vagy tervezett kivándorlási okok közt fontos szerephez jutnak a munkavállalással

kapcsolatos és az anyagi okok, továbbá a szakmai lehetőségek, és a közérzet feltételezett javulása, a kiszámíthatóbb életvitel. A vizsgálatunkban résztvevők esetleges kivándorlási tervükben Magyarországot tekintenék elsődleges célországnak, de vonzó számukra Nyugat-Európa és Ausztrália is.

3.5. A kivándorlást akadályozó körülmények

A Vajdaságban tanuló egyetemi hallgatók csoportját arról is megkérdeztük, mi tartja őket vissza az esetleges kivándorlástól. Strukturált kérdésünkben több válaszlehetőséget is felkínáltunk, ezeket saját szempontjaikkal is kiegészíthették.

12. táblázat

A kivándorlást akadályozó körülmények

A válaszadó családja Jugoszláviában él	71,7%
Szigorú bevándorlási politika külföldön	24,6%
Létbizonytalanság külföldön	25,8%
Előítéletesség a külföldi országban	18,9%
A szülőföld szeretete	10,3%

A fenti eredmények fényében a külföldre való távozást visszaszorító hatások elsősorban olyan szubjektív, érzelmi, kapcsolati okokban kereshetők, amelyek egyúttal „megtartó erőkként" is működnek. A megkérdezettek számára a személyes kötődésnél kevésbé fontosak az objektív akadályok, így a külföldön fenyegető létbizonytalanság vagy a szigorú bevándorlási politika.

A következő táblázatban a válaszadók által felsorolt „megtartó erőket" összegezzük. A kérdés a következőképpen hangzott: Ha marad, mi miatt marad Jugoszláviában?

13. táblázat

A megtartó erők

származási család (szülők)	73,6%
házastárs, gyermek	20,2%
az eddig megélt közösségi kultúra	12,6%
a szülőföld szeretete	10,1%

Az előző eredményekkel összhangban megfigyelhető, hogy a legtöbb fiatal a családja, mégpedig a szülei miatt szándékozik to-

vábbra is Jugoszláviában élni. Ennél jóval kisebb azok aránya, akik az eddig megélt közösségi kultúrát vagy e vidékhez való ragaszkodásukat, szeretetüket fejezik ki. Megkockáztatható, hogy az egyetemisták nagy része számára a szülőföldön való maradás, megmaradás a szülő-föld szóban is benne foglalt, gyermekkortól tartó, mély érzelmi kapcsolatokkal függ össze. A bajban megélt közösségérzés, a tartós egymásrautaltság, egymás támaszaként való funkcionálás igen szoros köteléket teremthet számukra, amely akár irracionálisan erős megtartó erőként is működhet.

3.6. A döntés

Mivel tanulmányunk alapkérdése a vizsgált minta migrációs szándékát, döntésére vonatkozott. Az általunk megadott strukturált kérdésben öt válaszlehetőség szerepelt arra vonatkozóan, hogy a megkérdezettek, tanulmányaik befejezése után elsődlegesen hol szeretnének munkaviszonyt létesíteni, szülőföldjükön-e vagy külföldön.

A Vajdaságban tanuló fiatalok csoportjában ez a döntés a következőképpen alakult:

14. táblázat

A Vajdaságban tanuló fiatalok döntése

Jugoszláviában és külföldön egyaránt munkát, elhelyezkedési lehetőséget keres majd	39,6%
Elsősorban Jugoszláviában szeretne élni és dolgozni	34,6%
Elsődlegesen külföldön szeretne elhelyezkedni	10,7%

A megkérdezettek 10,7 százalékánál minden kétséget kizáróan nyilvánvaló a migrációs szándék. Aggasztóbb azonban, hogy a minta – a Vajdaságban tanulók! – további 39,6%-a, tehát arányában legnagyobb része jövőterveinek mérlegelésekor fontolóra veszi a külföldön való munkavállalást, tartós elhelyezkedést. Összességében tehát 50,3 százalék azok aránya, akik tanulmányaik után valamilyen formában megpróbálkozhatnak a migráci-

óval. A migrációs szándékot egyértelműen kimondó fiatalok (10,7%) esetében a külső körülményeknek már csak enyhe befolyása lehet döntésük későbbi módosítására, viszont a „bizonytalan" 39,6 százalék a körülmények javulása, vagy a külföldi munkavállalás szigorú korlátozása következtében szülőföldjén marasztalható, megtartható. Válaszukat a kettős kötődés erős megnyilvánulásának tartjuk, elsősorban az erős „megtartó erők" ismeretében.

3.7. A döntés háttértényezői

A migrációt, mint döntést befolyásoló szempontok fontosságát szintén strukturált kérdésben ítéltettük meg vizsgálati személyeinkkel, lehetőséget adva a lista kiegészítésére. Az alábbi táblázatban szemléltetjük a döntést befolyásoló tényezőket, és ezek szubjektív fontosságát.

15. táblázat

A döntést befolyásoló háttértényezők

Szempont	**Kiemelten fontos (%)**
Béke	87,4%
Munkavállalási lehetőségek Jugoszláviában	71,1%
Anyagi körülmények javulása Jugoszláviában	70,1%
Tolerancia	65%
A világ felé való nyitottság	61,6%
Befogadó, megtartó anyanyelvi közeg	56%
Szakmai érvényesülési lehetőség	44%
Egyéb, a megkérdezettek által kiegészítésként felsorolt szempontok	
Jugoszlávia gazdasági, társadalmi, politikai helyzetének változása (pl. emberi jogok betartása, kollektív jogok, demokratikus államberendezés, a korrupció csökkenése, sajtószabadság, a közbiztonság javulása, gazdasági fejlődés, a tudás megbecsülése, az anyanyelvű oktatás fennmaradása, kulturális lehetőségek)	**Összesen:** 47,9%

3.8. Magyarországon tanuló vajdasági egyetemi hallgatók: új életkörülmények, új identitás

Vizsgálatunk második fontos témakörének a Magyarországon tanuló vajdasági egyetemi hallgatók életkörülményeit és életkilátásait tekintettük. Ezen belül kutatásunk kérdése a **közérzet és az életfeltételek változására, továbbá a migrációs szándékra irányult.** Az életvitel és életkörülmények öt szempontját különítettük el: az emberekhez való viszony, szakmai lehetőségek, anyagi körülmények, munkavállalási kilátások, valamint a közérzet változása.

Arra a nyílt kérdésre, hogy **miként változott az életük, amióta Magyarországon élnek,** a válaszadók többsége (56,3%) a fokozódó önállóságot és a gyarapodó élettapasztalatot említette. Sokféle további indoklás is született. Sok fiatal írt a bővülő kulturális lehetőségekről, a szélesedő tevékenységi körről. Egyes hallgatók életszemléletük változását vallották, a magyarországi kultúrában jelen levő teljesítményorientáltság hatására számukra is fontosabbá vált a karrier. A minta egy része saját hangulati javulását tartotta lényegesnek, kiemelték javuló kapcsolatteremtési készségeiket, az emberek felé való fokozottabb nyitottságukat, személyiségük fejlődését. Többen írták le azt is, hogy Magyarországon „normálisak" az életkörülmények, nem kell nacionalizmustól tartaniuk, „értelmesebb ott az élet", értéket jelent az emberek számára a béke és a tolerancia. A magyarságtudat erősödését a minta kisebb hányada élte át.

3.8.1. A különböző életviteli szempontok változása

Emberi kapcsolatok – Arra a nyílt kérdésre, hogy **miként változott** (ha változott) **az emberekhez való viszonya,** a minta több mint egyharmada (37%) azt nyilatkozta, hogy semmiféle változást sem tapasztalt. Többen voltak azonban azok, akik valamiféle eltérést észleltek, és ezen belül legtöbben úgy vélték, kapcsolataiban minőségi javulás következett be. A teljes minta húsz százaléka vallja, hogy nyitottabbá vált az emberek felé, egy további hallgatócsoport pedig magabiztosabbnak, türelmesebbnek, megértőbbnek, toleránsabbnak tartotta magát a korábbinál, mégpedig elsősorban az otthoni, vajdasági környezetük, barátaik, rokonaik irányában. A minta harmadik része magányosnak érzi magát jelenlegi magyarországi környezetében, felszínesnek ítéli

meg Magyarországon kialakított kapcsolatait, jelenlegi környezetét előítéletesnek, ridegnek, önzőnek élte meg, gyanakvóbb lett az emberek felé. Néhány fiatal kifejezte: „sem itt, sem pedig ott nem fogadnak el az emberek, az otthoniak már nem értik a problémáimat, a magyarországiak pedig nem törődnek velem." Az egyes válaszadók véleményét az 1. keretben szemléltetjük.

Szakmai lehetőségek – Az egyetemisták több mint fele egyetértett abban, hogy szakmai lehetőségei jelentősen javultak új környezetében. A kedvező változásokat nagy részük

1. keret: Az emberi kapcsolatok változását szemléltető példák

Mostanában nyitottabb vagyok az emberek felé. Odahaza egy idegennel szinte sohasem mertem kezdeményezni az ismerkedést (nyelvi problémák miatt). Ez itt szinte fel sem merül. Viszont jobban próbára kell tenni az embereket, hogy csak aztán bízzunk bennük, mert a haszonlesés nem ismer határokat. A vajdasági magyar közegnél zárkózottabb, anyagias világ a magyarországi. A rohanó életvitel sokkal több stresszhelyzetet teremt, mint Vajdaságban. Az embereknek nincs idejük egymásra, az összetartás fogalma elveszti értelmét. Az én viszonyom nem változott az emberek iránt. Az övéké azonban máris megváltozik irántam, amint megtudják, honnan származom. Nem értem, miért van így, hiszen nekem teljesen mindegy, hogy valaki fehér, fekete, magyar vagy szerb. Amióta Magyar-országon élek, nyüzsögnek körülöttem az emberek, élvezem a társaságukat, nem kell, hogy féljek az általános mozgósítástól. Most azonban annál inkább aggódom szüleimért, barátaimért.

konkrétabban a színvonalas, modern tudásra értette, amelyet alkalma nyílt elsajátítani az eddigi egyetemi évek során. A tanulás technológiai feltételeit is kedvezőbbnek vélték. A válaszok egy másik csoportja a diplomaszerzés után Magyarországon való elhelyezkedés jó esélyeiről írt, igényt tapasztalt a magyarországi kultúrában saját szaktudása iránt. Többen a magyar kultúra nyitottságát a Nyugat felé is a kedvező szakmai lehetőségek közt tüntették fel. A vélemények szemléletes példáit a 2. keret tartalmazza.

Anyagi körülmények változása – Az anyagi körülményekről

nyilatkozva a megkérdezettek egyharmada vallotta, hogy nem vett észre különbséget. Újabb egyharmaduk állította, hogy jelen-

2. keret: A szakmai lehetőségek változását szemléltető példák

Amióta Magyarországon élek, megtaláltam életem értelmét. Biztosabban haladok kitűzött szakmai céljaim felé, megtaláltam önmagamat. Más érzés tanulni, ha látom, hogy van értelme a fáradozásomnak. Ha kitartóan tanulok és dolgozom, Magyarországon valamikor a jövőben jó körülmények között tudhatom majd családomat. Több lehetőségem van Magyarországon, jobban meg is fizetnek majd. Több az esély bármire. Itt megkülönböztetik a szakembert és a kontárt. Otthon mindenki „szakember" lehet. Magyarországon sokkal több a lehetőség. Sok mindent lehet olvasni, látni, nézni, hallani. Otthon magyarul minderre jóval kevesebb alkalom van.

leg valamivel jobb körülmények közt él, mint egykor, Jugoszláviában, hiszen a szülők csak nehezen tudnák anyagilag támogatni otthoni továbbtanulását. Vajdaságban az ösztöndíjból, ha egyáltalán van, nehezebb megélni. A magyarországi jobb életkörülményekre vonatkozó állítás igencsak meglepő annak fényében, hogy a Magyar-országon tanulók csoportja javarészt önfenntartó, nem részesül szülői támogatásban, s magyarországi viszonylatban jóval a létminimum alatti összegből él. A válaszokból a 3. keretben idézünk.

Munkavállalási lehetőségek – Elég egyöntetű a vélemény arról is, hogy az egyetemisták munkavállalási esélyei javultak magyarországi tartózkodásuk óta. A válaszadók mintegy 97 szá-

3. keret: Az anyagi körülmények változását szemléltető példák

Önállósodtam szüleimtől, főleg anyagiakban. Felszabadultabbá váltam. Otthon az emberek a fizetésért dolgoznak, itt pedig a magasabb színvonalú életért. Sokkal több mindent megengedhetek magamnak, kezdve a ruházkodástól a zenei témájú könyvekig, kottákig. Rengeteget járhatok színházba, múzeumokba, az ösztöndíjamból erre is telik.

zaléka látta hasonlóképpen a helyzetet. Többen részletesen is kifejtették, hogy munkájukra a magyar munkaerőpiacon szükség van, habár tartanak tőle, hogy adminisztratív okokból hátrányos helyzetbe kerülnének. Pozitív véleményeket fogalmaztak meg arról, hogy jövendő diplomájukat Nyugaton is el fogják ismerni. Többjüket viszont aggasztotta, hogy szülőföldjükön a diplomahonosítás hosszadalmas lehet, akadályokba ütközhet. A minta három százaléka nem rendelkezett érdemi információval a munkavállalási esélyeket illetően, mivel még nem tájékozódott eléggé.

Az új környezet hatása a közérzetre – Kiemelten fontos kérdésként kezeltük az új, magyarországi környezetnek a közérzetre gyakorolt hatását. Saját előzetes feltételezéseinket meghaladóan magas arányban vallották a fiatalok (52%), hogy közérzetük javult: 27 százalékuk szerint sokkal jobb, 25 százalékuk szerint pedig valamivel jobb lett. A fiatalok 34 százaléka állította, hogy egyformán jól érezte magát két lakhelyén, Vajdaságban szülei, barátai miatt, Magyarországon pedig a pozitívabb életkilátások, az érdekes, sokrétű ismereteket adó tanulmányok, a kedvező távlatok és a jobb életszínvonal következtében. A közérzet változására vonatkozó példák a 4. keretben találhatók.

3.8.2. Ambivalencia az új közeggel szemben,

4.keret: A közérzet változását szemléltető példák

Magyarországon szabadabbnak érzem magam, emberibb életet élek. Ez az ország számomra „kapu egy szebb jövő felé”. Nem vagyok már ideges, feszült; kikapcsolódhatom, ha kedvem van hozzá. Otthon rosszabb a helyzet, itt a közérzetem sokkal jobb. Amióta Magyarországon élek, ritkábban van rosszkedvem. A biztonságérzetem sokat javult. Az életkörülmények könnyebbek lettek, magam irányítom az életemet egy olyan helyen, ahol erre több lehetőségem van, mint otthon volna. Mégis, most úgy érzem, nem tartozom sehová.

xenofóbia

A válaszadók sokféle véleményt fogalmaztak meg arra reflektálva, hogy **miben különbözik leginkább a vajdasági magyar és a magyarországi magyar kultúra.** A legtöbben az emberi kapcsolatok különbségeit észlelték, sokan úgy találták, hogy a magyarországi kapcsolatok ridegebbek, felszínesebbek, a magyarországi embereket pedig, a vajdaságiakhoz képest kevésbé toleránsnak, kétszínűnek, kevésbé temperamentumosnak, kevésbé segítőkésznek ítélték meg. A fiatalok másik része viszont pozitív véleményt fogalmazott meg: szerintük a magyarországi magyarok segítőkészek, toleránsak, barátságosak, nyíltak, kulturáltak, jövőképük körvonalazott, magyarságtudatuk pedig erős. Néhányan a két kultúra közti alapvető különbségnek a környezeti tényezők, a közeg eltéréseit tekintik, így Magyarországon a gazdasági fejlődést, a szervezettebb életformát, a kulturális lehetőségek sokszínűségét, az általános biztonságérzetet.

A fiatalok jelentős része azt tapasztalta, hogy a magyarországi magyarok a vajdasági magyarokkal szemben gyakran intoleránsak, nem ismerik, nem tudják és nem akarják megérteni a kisebbségi sorsot. Az is bántja őket, hogy véleményük szerint a magyarországi fiatalok a vajdaságiakat idegenként kezelik, előítéletesek velük szemben, s ezért nincs lehetőségük a lakosságba való integrálódásra. A válaszokból az 5. keretekben idézünk.

3.8.3. A döntés: Magyarországon tanuló egyetemi

5. keret: A két közeg eltéréseit szemléltető példák

a. A magyar életközeget pozitívan minősítő vélemények:

Amióta Magyarországon élek, van áram, víz és fűtés. Nem kell sorba állnom kenyérért, lisztért, olajért. Megvannak a feltételek a normális élethez.

Az otthoni kultúránkra a szegénység nyomta bélyegét.

A két ország közti anyagi és életszínvonalbeli különbségek egyenesen drasztikusak, az ember életkedve is elmegy, ha hétvégén hazalátogat, mást se hall, mint a szegénységet, a nincstelenséget. E két végletben egyszerre élni nagyon nehéz.

Amióta Magyarországon élek, jobban értékelem otthoni barátaimat. Mégis, meggyőződtem róla, a magyarok mért nézik le a balkáni stílust. Itt az utca embere tud viselkedni.

Magyarországon erős a hagyománytisztelet és a nemzeti tudat, de nem sokan vesznek részt a kulturális rendezvényeken.

b. A magyar életközeget negatívan minősítő vélemények:

Vajdaságban az élet nyugodtabb, csendesebb. A vajdasági kultúra emberléptékű. Mindenki mindenkit ismer, ennek pedig egyaránt vannak előnyei és hátrányai.

Az itteni emberek mentalitása merőben eltérő a vajdasági szokásoktól. Úgy érzem, hogy egy nyelvet beszélünk, de semmi más közös sincs bennünk.

Irritál a magyarországiak kétszínűsége. A vajdasági kultúra más nemzetiségekhez való viszonyában többre vitte, mint az itteni. Ez a kultúra egyszerűen nem tudja elfogadni a másságot.

Ez a kultúra befogadja az idegeneket, de távolságtartó velük szemben, nem mutatja meg számukra a kultúra egészét.

A kezdetektől fogva rendreutasítottak bennünket vajdasági mivoltunk miatt. Nagyon szembetűnő a fővárosiak ellenséges beállítódása velünk szemben. Nehéz bebizonyítani, hogy igenis rendelkezünk egyes általános ismeretekkel, nem akarták elhinni, megérteni, hogy nem vagyok hazátlan, van szülővárosom, és hazám is talán.

Amióta Magyarországon élek, rádöbbentem, hogy széles látókörű vagyok – a magyarországi magyarok egy részével ellentétben. Otthon magyar voltam, és ez csak ritkán jelentett gondot. Itt viszont jugoszláv vagyok, vagyis „külföldi”, s ez állandó probléma. Nem látnak el azonnal, ha kórházba kerülök, és általában, ha netán kiderül származásom, ferdén néznek rám.

Ha elgondolkozom azon, hogy Belgrádban tanulni sokkal roszszabb lenne, akkor jól érzem itt magam, szerencsés és boldog vagyok. Amikor viszont azt érzem, hiába vagyok magyar én is, itt egyesek úgy bánnak velem, mint egy arabbal vagy kínaival, vagyis „külföldi” vagyok, nagyon elszomorodom.

Megtanultam, hogy egy vajdasági mindenhol, Magyarországon is, csak egy „szegény vajdasági” marad. Rosszabb esetben az emberek jugoszlávnak, azaz szerbnek tekintik.

Rájöttem, hogy a magyarországi emberek egyáltalán nem tekintenek bennünket magyaroknak. Úgy néznek rám, mint valami koszos külföldire, aki legalábbis leprás. Hogy a rendőrökről ne is beszéljek.

Nagyon sokban eltér az itteni kultúra a vajdaságitól. Nem szeretném részletezni, de mindenesetre örömmel tölt el a gondolat, hogy vajdasági vagyok. Otthon az van, hogy ő „már Pesten tanul", itt pedig „Jugóból jöttél" Talán, ha erről nem veszek tudomást, sikerül beilleszkednem.

hallgatók vállalt migrációs szándéka a tanulmányok kezdetén és a későbbi években[1]

Vizsgálódásunk egyik része arra vonatkozott, hogy a Magyarországon, illetve Vajdaságban tanuló fiatalok **miként viszonyulnak a migráció kérdéséhez, hol képzelik el a jövőjüket.** (A Vajdaságban tanulók véleményét fentebb ismertettük.) A Magyarországon tanulók esetében két strukturált kérdést tettünk fel. Az egyik retrospektív jellegű volt, arra kértük a válaszadót, jelölje meg, tanulmányai kezdetén miként gondolkodott a „menni/maradni" kérdésről. A másik kérdés a jelen állapotra irányult, a válaszadót arra kértük, jelenlegi helyzetében fogalmazza meg véleményét arról, hogy elhelyezkedését szülőföldjén, Magyarországon vagy netán harmadik országban képzeli el. A válaszlehetőségek közé szándékosan olyan „kibúvókat" iktattunk be, amelyek által lehetőség volt arra, hogy mintánk tagjai ne adjanak egyértelmű választ, vagy kifejezzék bizonytalanságukat. Ezt azért tettük,

1 Ezen eredmények értelmezésénél nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy előreláthatatlan körülményként éppen a vizsgálat zajlása idején hozták meg Magyarországon azt a rendeletet, miszerint a határon túlról érkező egyetemi és középiskolai hallgatók írásban kötelezik magukat, hogy tanulmányaik idején nem folyamodnak Magyarországon letelepedési engedélyért, ellenkező esetben anyagi szankciókat (ösztöndíjmegvonás) helyez kilátásba velük szemben. Feltehetően ez a körülmény magyarázza egyrészt a minimális információt tartalmazó, másrészt a megkérdőjelezhető őszinteségű kérdőívek relatíve magas számát (összesen kb. 20 kérdőív), melyet figyelmen kívül hagytunk Az is valószínű, hogy a migrációs szándék közlésétől való félelem egy része is az említett külső tényezőnek tudható be.

hogy elkerüljük a vélemények szándékos torzítását, amire dichotomikus (igen/nem) válaszlehetőségek megadása esetén számíthattunk volna. Az e ponton született eredményeket a nyílt kérdésekre adott válaszokkal összevetve nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi körülmények és életkilátások eléggé egyértelmű pozitív megítélése ellenére sokan nem vállalják fel jogosan feltételezhető migrációs szándékukat, még kutatási célok érdekében sem. Az egyértelműség kedvéért a migrációra vonatkozó kérdéseket a 6. keretben szemléltetjük.

A retrospektív jellegű kérdésben a fiatalok nagy része a „semleges" (c) választ jelölte a megadott lehetőségek közül. Ezen időpontban 21% volt azok aránya, akik tanulmányaik után mindenképpen vissza akartak térni Jugoszláviába. A fennmaradó 27% úgy nyilatkozott, hogy emlékezete szerint nem mérlegelte ezt a kérdést, amikor Magyarországra került.

6. keret: A múltbeli és jelenlegi migrációs szándékra vonatkozó kérdések

15. Amikor megkezdte magyarországi tanulmányait, mit tervezett?

16. Jelenleg hogyan viszonyul ehhez a kérdéshez? (azonos válaszlehetőségek)

a.) magyarországi tanulmányaim után nagy valószínűséggel visszatérek Jugoszláviába.

b.) magyarországi tanulmányaim után elsősorban a Magyarországon próbálok munkát találni.

c.) magyarországi tanulmányaim után mindkét kultúrában feltérképezem majd a munkavállalási lehetőségeket, és a legkedvezőbbet választom

d.) egyáltalán nem gondolkoztam/gondolkozom a jövőről, majd alakul valahogy

e.) egyéb ……...

A jelenre vonatkozóan a „semleges" válaszok aránya változatlan maradt. A fiatalok 24%-a viszont már azon a véleményen volt, hogy elsősorban Magyarországon, vagy más, Jugoszláviától eltérő országban szeretne elhelyezkedni. Összesen hatan vélekedtek úgy, hogy legszívesebben visszatérnének Jugoszláviába.

Csak kevesen mutattak határozatlanságot.

Eredményeink azt sugallják, hogy az idő múltával növekedett azoknak a válaszadóknak az aránya, akik életüket az egyetem befejezése után Magyarországon vagy másutt külföldön képzelik el, és erősen csökkent azoké, akik feltétlenül hazatérnének szülőföldjükre. A tanulmányok megkezdésekor magas volt, és később magas is maradt azok száma, akik „a lehetőségek mérlegelése után döntenének", tehát nem vállalják, hogy nyilatkozzanak preferenciáikról. A többi kérdésre adott válaszok alapján azonban azt látjuk, hogy a legtöbb hallgató, aki semleges véleményt vall, egyúttal pozitívan látja magyarországi életkörülményeit és magyarországi jövőjét, jugoszláviai jövőképe pedig meglehetősen körvonalazatlan. Ennélfogva feltételezzük, hogy nem valódi mérlegelésről van szó, hanem a migrációs szándék deklarálásától való félelemről.

3.8.4. A döntés háttere: Magyarországhoz és Jugoszláviához kapcsolódó jövőkép

A migrációra vonatkozó döntés meghatározó tényezőit vizsgálva két fő szempontra irányultak kérdéseink: a Magyarországhoz (vagy más külföldi országhoz) kapcsolódó, a jövőre vonatkozó elképzelésekre, s ezenkívül a származási és az esetleges befogadó országhoz való kötődés indítékaira és formáira.

Arra a kérdésre, hogy az egyetemisták esetlegesen **milyen okból helyezkednének el Magyarországon,** sokan a kedvező munkalehetőségeket említették (46,6%), s többen a megélhetés, a kereseti lehetőség szempontjait emelték ki. A további válaszok erősen szóródtak, több csoportjuk különült el: egyik a gazdasági fejlődésre, a karrierlehetőségekre utaló válaszokat tartalmazza (pl. szakmai karrier, gazdasági, technológiai fejlődés, kedvezőbb életszínvonal, általában több lehetőség, a világ felé való nyitottság). Viszonylag sokan említenek lelki, eszmei okokat is (jobb közérzet, biztonság, béke, tolerancia, jövőkép, távlatok létezése Magyarországon, a más emberekkel való egyenlőség megerősítő hatása). E második csoportba tartozó válaszok a speciális jugoszláviai problémáktól való szabadulást hangsúlyozzák. A har-

madik választípus a magyar kultúra megélését helyezi előtérbe (pl. magyar kulturális lehetőségek, az anyanyelv használata). E választípusból a Magyarországhoz való kötődés is kibontakozik. A negyedik válaszkategóriában szerepelnek a társas és családi kapcsolatok, a barátok, az esetleges családalapítás szempontjai, valamint az otthon maradottak támogatására adódó jobb lehetőségek Magyarországról.

Arra a kérdésre, hogy **amennyiben visszatérnének Jugoszláviába, miért tennék,** legtöbben a szüleiket, barátaikat jelölték meg fő indokként, „megtartó erőként" (38,7%). Huszonkét százalékuk szerint döntésükben szerepet játszana a szeretet, amelyet szűkebb pátriájuk, Vajdaság iránt éreznek. A vélemények fennmaradó hányada valójában arra ad választ, hogy milyen feltételeknek kellene teljesülni ahhoz, hogy a visszatérés mellett döntsenek. E válaszok közt az anyagi feltételek javulását a minta 24,4 százaléka írja le, 32,2 százalékuk számára a munkalehetőségek jobbá válása volna fontos tényező. Több fiatal kifejezi, hogy a diszkrimináció megszűnése, Jugoszlávia demokratizálódása és tartós béke esetén térne haza szülőföldjére. Sok személyes tényezőt is említenek a minta tagjai. Többen megfogalmazzák, hogy a szülők gondozása miatt vállalnák a hazatelepülést, vagy esetleg családalapítás miatt. Néhányan a vajdaságiakon való segítés egyéni ambícióját érzik magukban. Páran csak kényszerből, a magyarországi munkavállalás meghiúsulása esetén jönnének vissza.

A jelenlegi **társas kapcsolatok a két kultúra** (vajdasági, magyarországi) **szerinti megoszlását** egyrészt a beilleszkedés jelzőjének, másrészt az egyik vagy másik kultúrához való szociális kötődés egyik mutatójának értelmeztük. Ennek fényében tettük fel az egyetemistáknak a kérdést: Hol van több barátjuk, hol vannak szorosabb baráti kapcsolataik, Jugoszláviában vagy Magyarországon? A válaszok a következőképpen alakultak:

16. táblázat

Szociális kötődések Jugoszláviában

és Magyarországon („Hol van több barátja?")	
Jugoszláviához kapcsolják erősebb baráti szálak.	48,3%
Magyarországhoz fűzik erősebb barátságok.	20,2%
Egyformán erős a kötődés mindkét kultúrában élő barátok iránt.	31,5%

A szociális kötődések egy másik mutatója a partner (barát vagy barátnő) kulturális hovatartozása volt. Az eredményekből kitűnik, hogy összesen tíz fiatalnak sikerült kapcsolatot kiépítenie Magyarországon élő, magyar állampolgárságú társsal. Szembetűnő, hogy sok egyetemi hallgatónak (49,5%) nincs állandó partnere, ami e korosztály esetében nem jellemző, speciálisan érintheti a határon túlról származó, a beilleszkedés folyamatát élő fiatalok csoportját. A válaszadók 15 százaléka jugoszláviai magyar fiatallal jár együtt, hárman pedig Magyarországon élő, nem jugoszláv és nem magyar állampolgárságú partnerrel.

A migrációra vonatkozó döntés hátterét kutatva tettük fel azt a kérdést is, hogy a Vajdaságból származó fiatalok valójában **mit várnak jövőjüktől Magyarországon.** A válaszok 46,5 százaléka a munkavállalási lehetőségek reményét fogalmazta meg. Tizenöt százalékuk határozatlan. A többiek elvárása sokféle, válaszaikat általánosságban a jobb, szebb jövő vágya, reménye hatja át. Magyarország befogadásában bíznak, magyar állampolgárságot remélnek, nyugodt életre, biztos megélhetésre vágynak, néhányan a szakmai karrier útján szeretnének elindulni. Nem egy fiatal említi, hogy Magyarországtól elvárná a határon túli magyarság fokozottabb támogatását, az iránt uk való toleranciát, az előítéletesség megszűnését, az ország befogadó-készségének javulását. Példák a 7. keretben.

Arra a kérdésre, hogy **hogyan képzelik el jövőjüket Jugoszláviában,** a megkérdezettek 56,7 százaléka egybehangzóan

7. keret: Mit vár a jövőtől Magyarországon?

Biztos állást és családot.

Egy jó állást szeretnék a hivatásomban, és azt, hogy ne nézzenek idegennek, amiért nem vagyok magyarországi.

Remélem, megkapom a kettős állampolgárságot, hogy a jövőben ne kelljen állandóan vízumért folyamodnom. Nem én tehetek róla, hogy a határt ott húzták meg, ahol, és nem 20 kilométerrel délebbre.

Semmit sem várok Magyarországtól. Nem is volna értelme. Nem fog az ölembe pottyanni egy jó állás, erélyesnek, határozottnak kell lenni, tudni, hogy pontosan mit akarsz. Senki sem szalad majd utánad, hogy „légy szíves, dolgozz már havi 300 000-ért".

A magyar szakembereket világszerte elismerik, az iskolák jó színvonalúak. Sok lehetőségem volna Magyarországon.

Egy olyan állást szeretnék, amely megfelelően kielégítheti szakmai és személyes igényeimet.

Remélem, lesz jó munkám és családom.

Szakmai érvényesülést, megélhetést, toleranciát remélek.

Azt, hogy végre elkezdhessem építeni saját önálló egzisztenciámat.

Azt, hogy találjak egy megfelelő állást, férjhez menjek, és úgy éljek, mint bárki más.

azt a véleményt fogalmazta meg, hogy Jugoszláviában egyszerűen nem tudja elképzelni jövőjét. További 24 százalékuk ír reményeiről (munkalehetőség, megélhetés, béke, demokrácia vágya), konkrét jövőkép azonban nem bontakozik ki válaszaikból, melyek közül a 8. keretben idézünk.

S végül, arra a kérdésre, hogy **milyen feltételeknek** volna

8. keret: Hogyan képzeli el jövőjét Jugoszláviában?

Jelenleg Jugoszláviában semmiféle jövőt sem látok.

Nagyon boldog lennék, ha szülőföldemen élhetnék, úgy, ahogyan megálmodtam: békében, gyermekeimnek mindent megadva.

Nem Jugoszláviában képzelem el a jövőmet. Az az ország továbbra is el lesz szigetelve, az életszínvonal a béka hátsója alatti

szinten fog stagnálni, a többségnek a kisebbséghez való viszonya sem fog megváltozni.

A jövőben tovább fog folytatódni Jugoszlávia agóniája. Nem sok esélyt látok rá, hogy tanulmányaim befejezéséig beinduljon egy olyan folyamat, amelynek következtében legalább minimális lehetőségekhez jutnánk.

Nehezen. Nem tudom, hol helyezkedhetnék el, hol volna szükség a szaktudásomra.

Jugoszláviában nőttem fel, ott szeretnék élni. Ha azonban továbbra is rossz marad itthon a helyzet, muszáj lesz más után néznem.

szükséges teljesülniük ahhoz, hogy a válaszadó a végleg hazatérés döntését meghozza, a válaszadók 97 százaléka a békét, az anyagi körülmények javulását és a munkanélküliség megszűnését. Ennél a kérdésnél a minőségi elemzés (9. keret) teljesebb képet nyújt e fiatalok fájdalmáról, honvágyáról és gyökértelenségéről, mint a mennyiségi mutatók. Valamennyi esetben többsoros, kifejező válaszok születtek, az érzelmek szinte átsütöttek a sorokon. E tanulmány szerzőjében mindezek a vágyak, remények azt a bizonyosságot erősítették meg, hogy valamely európai, békében és fejlődésben élő ország polgárai szinte el sem tudják képzelni, mi mindent jelent számukra származási országuk, hisz még sohasem veszítették el a szülőföld értékét. A válaszadó fiatalok világosan meghatározzák, mit is jelentene számukra az érzelmi kötődés egy harmonikus, biztonságot nyújtó, békés ország iránt, mely esetben is lehetne származásuk helye egy igazi, kedves haza.

4. Konklúziók

9. keret: Milyen feltételek mellett döntene úgy, hogy mindenképpen visszatérne Jugoszláviába?

Ha rendeződne a politikai helyzet, a nép irányítói felhagynának a „középkor" visszaállításának törekvésével, ha az emberhez, mint lényhez, a nyugati kultúrákhoz hasonlóan viszonyulnának, ha az életnek lenne értéke, visszatérnék Jugoszláviába.

Visszatérnék Jugoszláviába, ha béke lenne, megszűnne a szegény nép sanyargatása, eltörölnék a határátlépési illetéket, javulnának az életkörülmények. Szeretném, ha a gyermekemnek sohasem kellene azt mondanom, hogy nincs. Ez sajnos csak akkor elképzelhető, „ha a nap megcsókolja a holdat".

Akkor élnék otthon, ha a meglevő hatalom és a vele megegyező nézeteket valló pártok eltűnnének a politikai színtérről. Szeretném, ha egy olyan párt kerülne hatalomra, amely segíti az ország fejlődését.

Akkor térnék vissza Jugoszláviába, ha változna a helyzet, ha az ország újra a fejlődés útjára lépne; ha nem azon volna, hogy elűzze a magyarokat, hanem hogy megpróbáljon együtt élni a magyarokkal.

Ha javulna a társadalmi és anyagi helyzet, akkor visszamennék. Miért ne, hisz ki az a hülye, aki szívesen elhagyná a szüleit?

Normális körülmények közt.

Béke esetén, sovinizmus megszűnése, a gazdasági helyzet jelentős javulása, politikai változás esetén.

A politikai helyzet rendeződése, a munkanélküliség csökkenése, magasabb életszínvonal esetén.

Akkor, ha fejlődést tapasztalnék, és nem lenne bizonytalan a magyarság léte.

Akkor, ha a társadalmi helyzet stabilizálódna, ha a kezdő fiatal szakemberek támogatáshoz jutnának.

Békére lenne legnagyobb szükségünk, és arra, hogy nyugodt és biztos jelenben éljünk, ahol építhetjük a jövőnket. Olyan jövő kellene, amelyet tervezhetnénk, amelyen munkálkodhatnánk. Olyan országban szeretnék élni, amely biztos alapokon áll, nem rombolhatják le szempillantás alatt a gonosz emberek.

Eredményeink összegzését megelőzően egy pillanatra visszaidézném a tanulmány kezdő kérdését: mit is jelent a szülőföld, a haza, az etnikai identitás a vajdasági magyar fiatalok részére, otthon és Magyarországon?

Kutatásunk szerint a magyarság és a szülőföld szeretete fájdalmas, nehéz, de fontos érzelmi kérdés valamennyi válaszadó számára. Ezen érzés erőssége, a lehetőségek megléte és a „megtartó erők" intenzitása a migrációt megelőző döntések kulcs-

tényezői.

A szülőföld szeretete a válaszadó fiatalok számára elsősorban a szülőkhöz és a szűkebb környezethez, élettérhez való ragaszkodást jelenti. Vajdaságban maradó vizsgálati személyeink ebbe kapaszkodnak, mindenekfelett értékelik a számukra egyetlen biztos támpontként megmaradt családot, birtokot. Mi más maradt? A család, a családalapítás, a hatékonyság, az önálló döntés, az élet egyedüli lehetőségeként tűnnek fel. Fiatal válaszadóink egyfajta dacos kitartással, reménnyel néznek a jövő elé, miközben mindennapos teher számukra a nélkülözés. Az élet tudatos irányítása a fiatal, önállóvá váló egyén lényeges alapszükséglete, és ez számos akadályba ütközik a szülőföld életközegében. Az elvándorlás vágya a vizsgáltak nagy részét időről időre megkísérti, elsősorban a munkanélküliség állapotával szembesülve fontolgatják ezt a lehetőséget.

A vajdasági fiatalok egy része a külföldön való tanulással új lehetőséget kap a sorstól. Nem problémamentesen, nagy erőfeszítések árán, de új identitást építenek ki egy új, „emberbarát" közegben. Az új életvitel, a hiányok enyhülése, a biztonság és a béke beépül az azt erősen, szinte mindenekfelett áhító, vágyó fiatalok öndefiníciójába. Átérzik, átélik: „Önálló vagyok, magam irányítom az életemet. Sikereket érek és érhetek el, megszabadulhatok szorongásaimtól. Van még egy lehetőségem, és élnem kell vele." A hosszú nélkülözés, az átélt terhek után a felszabadulással egyenértékű pozitív érzés egyértelműen az új közeghez kapcsolódik. A többéves tanulás során értékrend-változáson mennek keresztül: megtanulnak keményen tanulni és dolgozni, önállókká és önfenntartókká válnak. A hétköznapi élet szintjén jól feltalálják magukat, pozitívan értékelik életkilátásaikat, örömmel kísérik új környezetük fejlődését, átélik modern tudásukat, értékelik a kulturális lehetőségeket. Ezzel egy időben azonban nem szakadnak el a régi kapcsolatok. A gyermekkori, vajdasági társak sokszor évek múltán is többet jelentenek, mint a Magyarországon újonnan szerzett barátok, ismerősök. Magyarországon vajdaságinak lenni oly mértékben teher, és oly mértékben megtartó erő, hogy ezek az egyetemisták a magyarországi közegen belül is a vajdasági „szubkultúrához" csapódnak, amennyiben megtehetik. Részben

azért van így, mert sokféle okból adódóan gyakran még évek múltán sem tudnak megfelelően integrálódni a többségi kultúrába (látható ez abból is, hogy ha erre vonatkozó kérdést teszünk fel, „dől belőlük a panasz"). Egy jelentős részük csak Magyarországon, vajdaságiakkal, sorstársaikkal együtt kialakított, izolált életközegükben tudja elképzelni az életet, hiszen mindannyian hasonló adminisztratív „bélyeget" viselnek magukon: ők (magyar ajkú) „külföldiek". Szenvedtek magyarságuk miatt egy olyan országban, ahol nem volt jó magyarnak lenni, és kitartottak etnikai identitásuk mellett. S most, az anyaország közösségébe való integrálódásra törekvésük idején „egyetlen tollvonással" éppen egyik legfontosabb értéküket vonják kétségbe, veszik el tőlük: a magyar hatóságok bürokráciája kétségbe vonja, adminisztratív úton megtagadja magyarsághoz való tartozásukat, a megpróbáltatások talaján kiépült etnikai identitásuk egyik legfontosabb, integrális részét. (Így például az anyaországban élő határon túli magyaroknak nincs joguk nevüket magyar helyesírás szerint írni, a munkavállalás területén rendszeresen komoly hátrányosságokat szenvednek, a többségi magyar kultúra képviselői által szabadon gyakorolható jogok közül sok nem vonatkozik rájuk. A köznapi magyar állampolgár a bürokráciai akadályok következtében szintén visszariadhat az anyaországban élő határon túli magyarokkal való kapcsolattartástól, „szerencsétlen", vagy rosszabb esetben „primitív" kultúra képviselőinek tekinthetik őket – ahogy ez a megkérdezettek vallomásából is látható.)

A magyarországi kultúrába való integrálódás Magyarország migrációs politikájának problémáival magyarázható. A vajdasági fiatalok politikai és közigazgatási aggályok miatt, továbbá az egyre elterjedtebb xenofóbia miatt kényszerülnek elszigetelt életvitelre. Ha belegondolunk, több olyan kollégium is van lakóhelyeik között, ahol egyszerűen nincs rá lehetőség, hogy barátságok szülessenek „magyar" és „külföldi" (azaz vajdasági magyar) között (pl. Magyar Nyelvi Intézet, Márton Áron Kollégium). Néhány fiatal szerint kezdettől fogva arra szocializálódnak az új kultúrába integrálódni törekvők, hogy ők „csak külföldiek", és ennek megfelelően „ajándékba", ideiglenes élőhelyükül „kapják"(és nem választják) Magyarországot. Természetes, hogy a saját életének

irányítására, az elfogadás elnyerésére, a megértésre és problémái végleges letevésére törekvő fiatal keserűséget, csalódottságot él meg egy ilyen helyzetben, főként akkor, ha egyébként is magány gyötri. (A stresszhatások közt a több válaszadónk által említett, az idegenrendészet részéről megnyilvánuló negatív attitűd külön tanulmányt igényelne.)

A Magyarországon élő vajdasági fiatalok barátok nélkül, a megbélyegezettség érzésétől szenvedve, és mégis dacosan, kitartóan úgy látják: Magyarországon van több lehetőségük. Számba veszik esélyeiket, és egyetemi éveik derekán határozott döntést hoznak: vállalják a magányt, az izolációt, a számkivetettséget, és egyetemi éveik után Magyarországon, vagy egy másik, haladó nyugati kultúrában képzelik el életüket. Az identitásváltást követően, többségében pszichológiai szempontok, lelkiállapot-tényezők folytán a Magyarországon maradás vagy egy harmadik országba való migráció mellett döntenek. A szülőföldre való visszatérés pszichológiai szempontból az identitás kétszeri gyökeres módosítása volna, mert a Jugoszláviában uralkodó helyzet és értékek újra elfogadását, a negatív tapasztalatok közegébe való visszatérést jelentené. Ezt pedig kevesen vállalnák, hisz e fiataloknak az évek során, Magyarországon volt alkalmuk megismerni „a dolgok normális, demokratikus menetét".

Nyilvánvaló, hogy az ideológiákon túl („minden határon túli magyar fiatalnak tanulmányai befejezése után kívánatos vagy kötelező a szülőföldre való visszatérés") alaposan ismerjük a Jugoszláviából való emigráció okait. Az ideológiák azonban – emberséges körülményeket, demokratikus világszemléletet feltételezve ott, ahol az valójában nincs – nem károsíthatják az emberi érzéseket, az egyéni értékek, az egyéni jólét, az egyéni kapcsolatok, az egyéni lelki egészség pozitív minőségét. Nem kényszeríthetők visszatérésre azok, akik lelki egészségük, sőt identitásuk fontos forrását vélik megtalálni a magyar kultúrában, a demokratikus értékekben és a lehetőségekben, ugyanúgy, ahogy távozásra sem kényszeríthetők azok, akik szülőföldjük, családjuk, birtokuk mellett döntöttek.

A pszichológiai elemzés azt is elárulja, hogy amennyiben Jugoszlávia a demokratikus fejlődés útjára térne, s a körülmények

akár minimális rendeződése bekövetkezne, a legtöbb külföldön tanuló egyetemi hallgató szívesen választaná a hazatérést. Ezekben a véleményekben a szerző őszinte szeretetet vél felfedezni a szülőföld, a család és származási ország iránt. Amennyiben Jugoszlávia megadná a fejlődés megfelelő vagy akár minimális egyéni és társadalmi lehetőségeit, útjait, sok értékes magyar fiatal hazatérésére és Jugoszláviába való tartós visszatelepedésére számíthatnánk.

A vajdasági identitás, abban a formájában, amilyen régen volt, kettéhasadt. A vajdasági magyarság nem élhet már abban az egykori, multikulturális álomvilágban, amelyben évtizedekig élt. Nem élhet magyarként, jó körülmények között, Jugoszláviában – ez vonatkozik válaszadóinkra is. Sarkítva: választaniuk kell boldogulásuk (emigráció), mint egyik alternatíva, és szülőföldjük, gyökereik, mint másik lehetőség közt. S a „menni vagy maradni" kérdésben egyúttal bizonyos esetekben arról is dönteni kell, hogy tudnak-e „külföldiként" élni az anyaországban? Vállalják-e, hogy előítéletekkel körülvéve, egy nagy (magyar) társadalom kisebb részébe bezárkózva, adminisztratív akadályok közt éljenek? Vagy, a másik oldalról: lehet-e Vajdaságban élni anyanyelvi oktatás, demokrácia, tolerancia, a világ felé való nyitottság, „normális" életkörülmények nélkül?

Egyéni döntés kérdése. Pszichológiai nézőpontból tekintve valamennyi esetben fel kell adni a régi vajdasági csoportidentitás lényeges részét, és ez mindenképpen nagy veszteség.

A szerzőnek, mint pszichológusnak, az egyén döntése szent. A haza nem az ideológiák kérdése. Haza és etnikai identitás nem örök, s ez abból tudható, hogy egyik vagy másik országhoz való kötődés nem az állampolgárság megszerzése vagy a bevándorlás pillanatában keletkezik, hanem a döntéssel: „Hol az ember akármi okból és módon nem ember, ott nincs haza."

Köszönet

Köszönettel tartozom szakmai segítségéért Prof. Dr. Gábrity Molnár Irénnek, Prof. Dr. Bagdy Emőkének, a Vajdasági Módszertani Központnak és szüleimnek.

IRODALOM

Ajdukovic M.: Displaced adolescents in Croatia: Sources of stress and post-traumatic stress reaction, Adolescence v. 33. no. 129., Spr. 1998., 209–217.
Arguelles F.: Poverty and Pain of Migration of Undocumented Immigrants, internetes anyag
Aries E., Olver R.R., Blount K.: Race and gender as components of the working self-concept, Journal of Social Psychology vol. 138. no. 3. (June 1998)
Aycan Z., Berry J.W.: Impact of Employment Related Experiences on Immigrants' Well-Being and Adaptation to Canada, cikk az Internetről
Bausinger H. A haza fogalma egy nyitott társadalomban, Regio, 1991/4
Berry, J. W. . Acculturation and psychological adaptation: An overview. In Bouy, van de Vijver, Bosk, & Schmitz (Eds.), Journey into cross-cultural psychology (pp. 167-183). Berwyn, PA: Swets & Zeitlinger., 1994.
Berry J.W.: Immigration, acculturation and adaptation: Applied Psychology: An International Review, 1996
Crocker J., Major B.: Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. Psychological Review, 96, 608–630.,1989.
Denich B.: Unmaking multi-ethnicity in Yugoslavia: Metamorphosis observed, Anthropoligy of East Europe Review
Gábrityné Dr. Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.) Vajdasági útkereső, Szabadka, 1998
Gábrityné Dr. Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Vajdasági marasztaló, Szabadka, 2000
Guthrie G.M., Tanco P.P.: Alienation, In: Triandis & Draguns (eds.): Handbook of cross-cultural psychology, Vol 6 pp.9-61. Boston: Allyn& Bacon, 1980
Hyman I.: Post migration stresses among Southeast Asian refugee youth in Canada: a research note, Journal of Comparative Family Studies v. 31. no. 2., Spring 2000, 281–293.
Inántsy-Pap E.: Identitásproblémák a magyar diaszpórában, Regio 1991/4
Lay C., Verkuyten M.: Ethnic identity and its relation to personal self-esteem: a comparison of Canadian-born and foreign-born Chinese adolescents, Journal of Social Psychology vol. 139. no. 3., June 1999., 288–299.
Markus H., Kunda Z. : Stability and malleability of the self-concept, Journal of Personality and Social Psychology, 17, 1–41., 1986.
Mirnics Zs: A szociális tér fogalmi különbségei kisebbségi és többségi mintánál, Üzenet, 1998 ápr.
Moghaddan F., Taylor D.M., Wright, S.C.: Social psychology in cross-cultural

perspective, New York, Freeman & Co., 1993.
Mostert M.: Negative effects of NATO Bombing on Handicapped Children in Yugoslavia, internetes anyag
Naidoo J.C.: The mental health of visible ethnic minorities in Canada, Psychology and Developing Societies, 4(2) 165–187., 1992.
Phinney, J. S.:When we talk about American ethnic groups, what do we mean? American Psychologist, 51, 918–927., 1996.
Phinney J.S., Alipuria L.: Ethnic identity in college students from four ethnic groups, Journal of Adolescence, 13, 171–184., 1990.
Richmond: Aspects of the absorption and adaptation of immigrants, Ottawa, 1974.
Rosenthal D.A., Feldman S.S.: The nature and stability of ethnic identity in Chinese youth: Effects of length of residence in two cultural contexts, Journal of Cross-Cultural Psychology 23, 214–227., 1992.
Saylor E.S., Aries E.: Ethnic identity and change in social context, Journal of Social Psychology, v. 139., no. 5., Oct 1999.
Searle W., Ward C: The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transitions, International Journal of Intercultural Relations, 14, 449–464., 1990.
Sík E. (szerk.): Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads, MTA, Budapest, 1995.
Sík E., Tóth J. (szerk.): Idegenek Magyarországon, MTA Budapest, 1998.
Sík E, Tóth J. (szerk.): Migráció és politika, MTA Budapest, 1997.
Tajfel, H.. Human groups and social categories: Studies in social psychology. Cambridge, UK: Cambridge University Press., 1981
Tizon O.: Assessing risk and protective factors in the mental health of refugees and immigrants, a Center for Multilingual Mental Health Services internetes anyaga, 2000.
Verkuyten M., Kwa G.A.: Ethnic self-identificatio, ethnic involvement and group differentiation among Chinese youth in the Netherlands, Journal of Social Psychology v. 136. Feb 1996., 35–48.
Verkuyten M.: General self-esteem of adolescents from ethnic minorities in the Netherlands and the reflected appraisal process, Adolescence, 23, 863-871., 1988.
Vörös K.: Otthon vagy itthon, Erdélyi magyar áttelepült értelmiségiek identitásválságának elemzése, kézirat

Délvidéki lelkiállapot

DR. SÁGI ZOLTÁN

Mi történik a személyiség szintjén?

Amikor tömegessé válik egy jelenség, az valahol mindig azt jelenti, hogy az egyes személyiség szintjén is hasonló, közös vonásokat magukon viselő történések játszódnak le, az egyének is hasonló történések vagy tapasztalatok részesei.

A vajdasági magyarság személyiségjegyeit elemezve az tapasztalható, hogy két olyan személyiségjegy figyelhető meg, amelyből arra következtethetünk, hogy a személyiség a folyamatos sebzettség és sebezhetőség – vulnerabilitás – állapotában él. Ezek: a *kisebbrendűségi érzés* és a *depresszió.*

Az alábbiakban e két jellegzetesség pszichodinamikai mozzanatait követheti nyomon az olvasó.

A kisebbrendűségi érzés

Jól ismert, hogy egyes érzéseinket – amelyek nem velünk születettek, hanem – a születést követően kezdjük tanulni, magunkévá tenni, fokozatosan én-azonosnak megélni a környezet részéről érkező behatások alapján.

A pszichoanalízis módszerével az egyéni személyiségszerkezet jól feltérképezhető, megismerhetők azok a pszichés működések, amelyek az egyén mindennapi kommunikációját, fennmaradását szolgálják.

A Vajdaságban élő magyaroknak sajátos délvidéki személyiségszerkezetük van, amely egy kisebbrendűségi érzéssel átitatott mátrixba, háttérbe ágyazódik be. Ennek következményei a

specifikusan megváltozott pszichés működés, az inadekvát érzelmi reakciók.

A megváltozott pszichés működés következtében a körülöttünk lévő világ érzékelése – percepciója – tompává, színtelenné válik, mintha valahol mélyen belső parancs mondaná ki, hogy tilos érzékelni és felfogni a valóság színeit, kontúrjait, tartalmait és tartalmatlanságait úgy, ahogy a valóságban jelen vannak. („Nem szabad azt látnom, amit mások látnak”.)

Az említett érzékelési mód – mint a többi pszichés működés alapja –, saját személyiség – az én – megélésének zavarához vezet. Valahogy így: „Én eleve kisebb-kevesebb vagyok a többiekhez képest”; vagy: „Nekem nem is szabad többnek lennem, mert veszélyes és súlyos következményekkel járhat.” Azt az életérzést, hogy „kevesebbet érek”, a személyiség alkotóelemenként éli meg.

A figyelem működése is megváltozik. Szelektív jellege mintegy „szürkére festődik”, mintha az egyén olyan szemüveget viselne, amely csak a világ kisebb-kevesebb-színtelen-szürke részeit láttatná az egyénnel. Mintha számára a világban nem is létezne más szín, csak a szürke.

Mindez az emlékezésműködést is eltorzítja, eltávolítja a valóságtól. Ha az érzékelés, a felfogás nem valósághű, ha a figyelemműködés csak a szürkét, a kisebbrendűség tapasztalatait engedi át, s ha az én önmegélésének lényege, hogy „kisebb-kevesebb vagyok”, szinte törvényszerű, hogy nincs mire emlékezni. Nincs múlt, nincs talaj, nincs jelen, és ezért jövő sem létezhet – a bizonytalanságérzés óriásira nő: elborítja a személyt. A mindennapokat egy állandó, lebegő félelem hatja át, amely a külső történésektől függően hol gyengébb, hol erősebb.

A kisebbrendűségi érzés további velejárója, hogy mindez persze a mindennapi gondolkodást, az intellektuális tevékenységet is meghatározza. Tudatos, de főleg nem tudatos tiltások, önbüntetéses gondolatok sokasága árasztja el a mindennapi életvezetéssel kapcsolatos tervezést. („Nekem nem szabad ezt és ezt az objektumot használnom”, „Jobban teszem, ha nem iratkozom abba az iskolába, mert csak bajom lehet belőle”, „Megérdemlem, hogy szenvedjek, ha már nagyra vágytam”...)

Az öntiltásos, önbüntetéses gondolatok a merev, szigorú felettes én (szuperegó) következménye az, hogy a hasonló személyiségek állandó lelkiismeret-furdalásban élnek, nagyon erős autoagresszív (öndestruktív) késztetéseket élnek át. Ha valami nem sikerül az életükben, azért elsősorban szinte kizárólag magukat hibáztatják, büntetik, hiszen nekik „mindenért vezekelniük kell".

Az említett pszichés előzmények hatására az akarati működés deformálódása szinte törvényszerűen következik be. Az érintettek szinte képtelenek az önálló cselekvésre, az önálló kezdeményezésre, passzív függésben élnek. Legtöbben közülük úgy élnek „ahogyan az a sors könyvében meg van írva", „ahogyan a sors akarja..."

Affektív, indulati életük meglehetősen labilis, ingatag. Interperszonális kommunikációjukban gyakran hangulatemberként viselkednek: lobbanékonyak, hirtelenharagúak, de hirtelen meg is békülnek. Erősen félnek attól, hogy negatív érzelmeiket kinyilvánítsák. Félnek attól, hogy elvesztik a kontrolt érzelmeik – különösen negatív érzelmeik – felett, mivel ezt óriási veszélyként élik meg.

A tekintélyről alkotott képük, a tekintélyszemélyek iránti viszonyulásuk tele van ellentmondással, hol túlidealizálják, az egekig magasztalják, hol pedig szenvedélyesen gyűlölik őket. A személyiségfejlődés korai fázisában kialakult, elemi, gyermeki félelmeik hatják át őket a felnőtté érés időszakában is. Mintha arra, hogy ebből a félelemből kinőjenek, egy egész élet kevés lenne.

A kisebbrendűségi érzés szinte elárasztja a személyiséget, s hatására az érzelmek is kifakulnak. „Hogyan is élhetnénk meg az öröm, szeretet, a közelségérzés, a harag, a düh (sorolhatnánk az érzelmeket) reális, mély érzéseit – amilyenek a valóságban – egy ilyen sötét, szürke, színtelen világban?" Nyilván sehogyan sem.

Az egyén tehát átéli azt, hogy: „nekem nem szabad örülnöm", „nem szabad szeretnem", „nem szabad dühösnek lennem", „nem kerülhetek senkihez sem közel, mert akkor látszana, hogy menynyivel kisebb-kevesebb vagyok"... És ez nagyon fájna. Ezt a fájdalmat lehetőleg el kell kerülni.

A sikertelenséget, amely az élet természetes velejárója, a kisebbrendűségi érzéstől sérült egyén egyrészt fájdalmas veszteségként, másrészt önigazolásaként éli meg („lám, tényleg nem érdemlem meg, ha már nem sikerült"). Ugyanakkor a sikerél-

ményt – amely pedig szintén az élet természetes velejárója – eleve gyanakvással fogadja („vajon megérdemlem-e?").

A kisebbrendűségi érzéssel átitatott személyiségszerkezet nem veleszületett; tanulás útján apáról fiúra száll.

A sérült szülő-nevelő a fejlődő személyiségnek nem tud elfogadást nyújtani, nem tudja kialakítani és megerősíteni a gyermekben azt a tudatot, hogy vannak erényei, pozitívumai, képességei – márpedig ez nélkülözhetetlen volna az egészséges önbizalom megszilárdításában. Ha gyermekként szüleitől sok negatív megerősítést kap („nem jó, amit teszel", „nem vagy rá képes," stb.), akkor a felnövekvő személy belsővé teszi, introjiciálja az énképét romboló szülői viszonyulást.

A színtelen, fakó, tompa érzelmek törvényszerűen a depreszszió világkép kialakulásához vezetnek.

A depresszió

Megfigyeléseim arra utalnak, hogy a délvidéki személyiségszerkezet másik jellemzője a depressziós tünetegyüttes fokozott előfordulása és súlyossága.

Depressziós tünetegyüttesen itt elsősorban nem klinikai depressziót, depressziós megbetegedést értek, hanem olyan negatív érzelmi állapotot jelölök meg, melynek legfontosabb jellemzője a tehetetlenség, a kontrollvesztés érzése, a mások iránti érdeklődés csökkenése, a döntésképtelenség, az önvád, a jövő reménytelenségének érzése. A depressziós ember nem tud jövőben gondolkodni, saját helyzetét reménytelennek érzi, képtelen cselekedni körülményei változtatásáért.

Kialakulásának pszichodinamikáját végigkövetve látjuk, hogy a depresszió, a depressziós tünetegyüttes gyakran következik be hosszantartó stressz (tárgyvesztés, a szeretet családtag halála) és sikertelenség után.

Jól ismert az a jelenség, melyet nevezhetnénk a csoporton kívül rekedtség vagy marginalizálódási szindrómának, amelynek a lényege, hogy a csoporton kívül rekedt személyiség identifikációja megroggyan, inszufficiensé, elégtelenné válik. Ez folyamatos, álladóan jelenlevő, lebegő bizonytalanságér-

zést hoz létre. A mindennapokban ez folyamatos stresszténye-zőt jelent.

A vajdasági magyarság Trianon óta ebben a stresszhelyzet-ben él, és ezen az elmúlt évtizedek során sem volt lehetősége változtatni. Mi több, az elmúlt évtizedben végbement társadalmi, gazdasági és politikai történések miatt egzisztenciájában, sőt fizi-kai fennmaradásában vált veszélyeztetetté – s ez még tovább sú-lyosbította a stresszhatást.

A depresszió kialakulásában a veszteségélmények alapvető jelentőségűek, akár szeretteink reális elvesztéséről, akár az attól való félelemről van szó. A háborúba kényszerített vagy külföldre menekült családtagok, rokonok, barátok hiányában keletkezett ürességérzést nagyon sokan átélték.

A gyenge önértékelés-, önbecsülés- és önbizalomhiány kö-vetkeztében a depressziós ember – mint fentebb már utaltam rá – képtelen átélni a sikerélményt, képtelen az örömre. E negatív hangulati állapot, az örömérzés hiányának – az anhedoniának – tartóssá válása megnehezíti, vagy teljesen megsemmisíti az ob-jektív önértékelést. A kreativitás, az alkotási vágy és öröm eltű-nik, a mindennapi munka monoton robottá válik, a siker pedig – mint azt fentebb már szintén megfogalmaztam – elérhetetlen, meg nem érdemelt, távoli képzetként tűnik fel. A létezés egyetlen biztonsága számára a szenvedés, csak úgy érzi magát biztonságban, ha szenvedni tud.

Jellegzetes mozzanat ebben a személyiségszerkezetben, hogy a létezését nagyon gyakran csak úgy érzi biztonságban, ha szenvedni tud. Szinte áhítattal várja azt a pillanatot, amikor bekö-vetkezik a sikertelenség, a kudarc. Erre az önbüntető, mazochisztikus mozzanatra a kutatók már nagyon régen felfi-gyeltek. Megfigyeléseim azt látszanak bizonyítani, hogy ez a mazochisztikus igény a vajdasági magyarok körében lényegesen kifejezettebb, mint másutt.

Adaptív túlélési mechanizmus (alkalmazkodási segédeszköz) ez, vagy következmény? A kérdés megválaszolása még várat magára.

A depresszió kialakulásának dinamikáját követve azt látjuk, hogy az említett elhúzódó stresszhatások (veszteség, a siker

megélésének kudarca, stb.) következtében a személyiség neurotizálódik. A neurotizálódott, depressziós személyiség hajlamos erősen ellentmondásos kötődési minták, tárgykapcsolatok (szeretet, gyűlölet) kiépítésére. A hozzá közelálló személyt egyszerre szereti és gyűlöli, a gyűlöletet elfojtja, vagy legalábbis tudatából kiszorítja. Az elfojtott gyűlöletnek azonban számos kellemetlen következménye van, például szeretetképessége súlyosan sérül, az egyénben bűntudat ébred, ami viszont szorongást, önbüntetést vált ki („képtelen vagyok szeretni az embereket, gyűlölnöm kell őket..."). A gyűlölet felismerése azonban, mint említettük, elfojtódik, kifelé vetül: „az emberek nem szeretnek engem a fogyatékosságom miatt ('nem tudok szeretni'), ezért boldogtalan vagyok és depressziós".

A családi háttér anamnézise, vizsgálata során nemritkán a szülők – mint identifikációs figurák – szerepcseréje tapasztalható. Az anyák rendkívül ambiciózusosak, agresszívek, mártírok és vádaskodók, de megbízhatóak. Az apák gyengék, függőek, önlebecsülők, de szeretetteljesebbek, mint a feleségük. Összességében a szülők értékrendszere homályos, bizonytalan, erőtlen, s ezt a gyermek is átveszi.

A depresszió gondolkodási – kognitív – zavart is jelent. Ilyenkor az tapasztható, hogy az énre, a külvilágra és a jövőre vonatkozó fogalmakhoz negatív értékítélet, beállítódás kapcsolódik. Az önértékelés is negatív irányba változik. A gondolkodási zavar egyik jellemző tünete, hogy a személy értéktelennek tartja magát, személyes felelősséget érez képzelt fogyatékossága miatt. Olyan kényszerítő parancsokkal veszik körül magát, mint a „kell" és a „muszáj", és állandóan az az érzés gyötri, hogy bármit tesz, az nem kielégítő, nem értelmes, hiábavaló, nem nyújt örömet. Környezete pl. követelőzőnek, akadályozónak, kirekesztőnek, illetve lebecsülőnek éli meg. Kétségbeejtően jelenik meg benne, hogy a jövőben csak rosszabbra számíthat.

A depresszió a viselkedésben is megnyilvánuló rendellenesség. Az elkerülő, visszahúzódó, elutasító magatartásjegyek a környezet részéről pozitív megerősítést kapnak, a problémamegoldásra aktívan törekvő, harcias, egészségesen agresszív jegyeket pedig elutasítóan értékeli. A személyiségfejlődés különböző

szakaszaiban a környezet azt közvetíti: „Húzódj vissza, kerüld a konfrontálódást, akkor leszel jó”.

És ezen a ponton találkozik a két személyiségjegy, melynek következménye, circulus vitiosus-ként egymást gerjesztve, ez a sajátos délvidéki személyiségszerkezet, lelkiállapot.

E sajátosság következménye pedig az a nem adekvát védekező mechanizmus, amely szerint „a legjobb védekezés a menekülés”.

Kényszerpálya (vagy) az Ígéret Földje?

Vajdasági magyar újságírók kényszerpályán a XX. század utolsó évtizedében

SURÁNYI ZOLTÁN

Előzmények

A szerencsétlenség, amely a vajdasági magyarságot a XX. század utolsó évtizedében érte, nem kerülte el az újságíró-társadalmat sem. A kilencvenes évek elején, a délszláv háború kitörésekor sok vajdasági magyar újságíró kényszerült szülőföldje elhagyására. A társadalomnak ez a rétege különösen nagy nyomásnak volt kitéve már abban az időben, amikor a hatalom a háborút előkészítette, s hasonlóan reagált a fokozódó nyomásra, a nemzeti diszkriminációra, a kilátástalanságra és létbizonytalanságra, mint a többi, húsz-harmincezer, egyes becslések szerint ötvenezer nemzettársa. Voltak, akik a katonai behívók elől menekültek, mások a politikai üldöztetés miatt, ismét mások a létbizonytalanság elől, és voltak olyanok is, akik a szakma becsületének védelmében mentek el, mert olyan helyzetbe kerültek, hogy csak a távozás és a szakma méltósága között választhattak.

Az I. világháború után, az új balkáni délszláv állam – a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság – létrejöttével a vajdasági magyarság az anyaországon kívül rekedt, minden intézményével együtt. A század elején a Monarchiában minden nagyobb településnek volt helyi sajtója. Napilapok, hetilapok, időszakos kiadványok jelentek meg Szabadkán, Zentán, Zomborban, Újvidéken, Becskereken és más városokban, egy-egy városban egyszerre több magyar nyelvű napilap is. Pontos, rendszerezett adataink nincsenek róla, hogy az I. világháború előtt hány újság jelent meg Vajdaságban,

és arról sincs, hogy hány élte túl az első nagy világégést, de bizonyára voltak veszteségeink. Arról sincsenek adataink, hogy hány újságíró hagyta el szülőföldjét és költözött az anyaországba, de bizonyosan távoztak Magyarországra hírlapírók is.

A II. világháború után (1944 végén és 1945 elején) a megtorlások és meghurcoltatások miatt ismét sokan menekültek el szülőföldjükről. Az új hatalom 1944 karácsonyán beindította a Szabad Vajdaságot, az első magyar nyelvű napilapot, a Magyar Szó elődjét; az új lap katonai cenzúra alatt állt; akkor még az egész Vajdaságban katonai közigazgatás volt. „Nehéz volt megfelelő újságírókádert találni egy ilyen vállalkozáshoz" – írta később viszszaemlékezéseiben Jovan Veselinov, a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottságának akkori titkára[1]. Pedig magyar újságíró akadt volna Vajdaságban, még ha egyesek el is menekültek az új hatalom elől, még ha a háború ártatlan áldozatai között voltak is újságírók. Ám a Jugoszláv Kommunista Párt nem akart esélyt adni a más vélemény, más igazság hirdetésére, mint ami az új népi hatalomnak megfelelt. Nem akarták megőrizni a két világháború között megjelent polgári újságok folytonosságát, egyedül a régi mozgalmi folyóirat, a *Híd* újraindulását tették lehetővé. Pedig a két világháború között négy magyar nyelvű napilap is megjelent Vajdaságban: Szabadkán a *Napló,* Újvidéken a *Reggeli Újság,* Zomborban az *Új Hírek* és Nagybecskereken a *Híradó.*

Sajnos tehát a két világháború alatti, közötti és utáni újságíróveszteségeinkről nincsenek felmérések és pontos adataink, de feltételezhetjük, hogy az akkori vajdasági magyar sajtó is vesztett embereket, ha az akkori hírlapírók, lapszerkesztők és tulajdonosok nem voltak olyannyira szem előtt, mint ma. A huszadik század végére minden hatalom, még ez a balkáni is rájött arra, hogy az információs társadalomban élünk, és milyen óriási az írott és elektronikus sajtó hatása a tömegekre, és ezért tűzzel-vassal küzd azért, hogy hatalma alá hajtsa a tájékoztatási eszközöket. Persze, ez nem ment mindig simán, és a szerb hatalom igyekezete, hogy

1 Kalapis Zoltán: A Magyar Szó fél évszázada, Magyar Szó kiadása, Újvidék, 1994., 7. old.

teljes ellenőrzése alá vonja a sajtót, a jelen esetben a kisebbségi, magyar sajtót, időnként ellenállásba ütközött, de a hatalom ritkán hátrált meg. Az újságírók pedig a népi bölcselet szerint, vagy megszoktak, vagy megszöktek. Ez kifejezi a dilemmát, hogy elmenni, vagy alkalmazkodni az új körülményekhez, viszonyokhoz. Sokan elmentek. De sokan itt is maradtak, egyenes vagy megtört gerinccel, értelmes vagy értelmetlen kompromiszszumokat kötve, csalódottan, a szakmának hátat fordítva, vagy behódolva apró kiváltságokért, míg mások dacolva a napi politikával és a nincstelenséggel teszik továbbra is a kötelességüket legjobb tudásuk és lelkiismeretük szerint. Vannak politikusaink, akik árulónak minősítik azokat, akik elmentek, mások azokat, akik itt maradtak, és vannak, akik az egész vajdasági magyar sajtót és az értelmiséget. Azt hiszem, legjobb lenne, ha a minősítgetések helyett mindenki először azt vizsgálná meg, hogy ott, ahol van, megtett-e minden tőle telhetőt a méltóságteljes itt maradásunkért. A jelen tanulmány tehát nem számonkérés, hanem leltárba vétele veszteségeinknek, amelyek a vajdasági magyar sajtót a huszadik század utolsó évtizedében érték. Munkám során felhasználtam a tartományi jellegű tájékoztatási intézményeink személyzeti osztályainak nyilvántartásait (ahol ez elérhető volt a számomra, ahol ezt lehetővé tették az illetékesek), a saját, és más, régebben a sajtóban dolgozó kollégák jegyzeteit, írásait, magánjellegű dokumentációját és visszaemlékezéseit[2], Kalapis Zoltán: *A Magyar Szó fél évszázada* és Papp Imre: *Élőszó* című könyvét. Az adatgyűjtés során az interjú és ankét módszereivel is dolgoztam. Sajnos nem mindenki mutatott egyformán készséget az együttműködésre. Vannak olyan emigránsaink, akik ugyan gyakran járnak haza magyar útlevéllel, és esetleg szorongással adják a személyi okmányukat a jugoszláv határszervek kezébe, de félnek attól, hogy esetleg rájuk nézve káros politikai következményekkel járhat, ha egy tanulmányból kiderül róluk, hogy kettős állampolgárságuk van, ilyen vagy olyan

2 Ezért külön köszönetet mondok Kartag Nándornak, az Újvidéki Televízió Magyar Szerkesztősége művelődési rovata vezetőjének, a szerkesztőség krónikásának, Pastyik Lászlónak, az Újvidéki Rádió szerkesztőjének, és Glišić Keszég Valériának, a Magyar Szó főszerkesztő-helyettesének, valamint a lap személyzeti osztályának, akik nagyon sokat segítettek az adatgyűjtésben.

munkahelyen dolgoznak stb. Azt hiszem azonban, ez a tanulmány híven tükrözi az utóbbi években a vajdasági magyar írott és elektronikus sajtóban lezajlott kivándorlási folyamatokat, rámutat a sajtószabadság, illetve annak hiánya és az elvándorlás közötti összefüggésekre, és mindmáig az egyetlen felmérése a sajtó személyi állománya veszteségeinek.

Prosperitás és hanyatlás

A negyvennégyes, negyvenötös megtorlások, a kolonizáció, az etnikai arányok betelepítéssel való erőszakos megváltoztatása után, valamint a Tájékoztató Iroda határozatát[3] követő, 1948-ban lezajlott tisztogatások után, az ötvenes években beindult a konszolidáció. Az újjáépítés és a gazdasági zárlat után érkező első külföldi hitelek kezdték meghozni a gazdaságban az első eredményeket. A kötelező beszolgáltatások, az erőszakos kollektivizáció leállított kísérletei és az ötvenes évek elejei aszályos esztendők után a mezőgazdaság is talpra állt, az emberek kezdtek jobban élni. A magyarság nem beszélt a revansizmusról és a megtorlásokról, az új jugoszláv kommunista hatalom pedig igyekezett elfelejteni és jelentéktelenné tenni a „túlkapásokat". Tért hódított a munkásönigazgatás és a testvériség-egység eszméje, majd a békés egymás mellett élés és az elnemkötelezettség is, és aki hajlandó volt ezekbe az ideológiai sémákba beilleszkedni, viszonylag jól élhetett Jugoszláviában a hatvanas évektől a kilencvenes évekig, még akkor is, ha vajdasági magyar volt. Egyfajta gazdasági és politikai reform is megindult 1965-ben, de mindez az 1968-as balos, egalitarizmust hirdető diáklázadások, a horvátországi Maspok (nemzeti, nacionalista tömegmozgalom) és Titónak mint a párt főtitkárának 1972-ben írt hírhedt Levele[4] után megtorpant. A valódi gazdasági és politikai reformok elma-

3 Sztálin revizionizmussal és a proletár internacionalizmus elárulásával vádolta meg Titót és a Jugoszláv Kommunista Pártot 1948-ban lezajlott tisztogatások után; azokat a kommunistákat, akik kiálltak Sztálin mellett, a Goli otok börtönszigetre vitték.

4 Ebben visszatért a munkásosztály vezető szerepéről szóló ortodox kommunista tanításokhoz

radása és a nacionalizmusok fellángolása végül az ország véres széteséséhez vezetett.

A *Szabad Vajdaságot* 1945. szeptember 27-én átkeresztelték Magyar Szóra, még ez évben beindult az *Ifjúság Szava,* majd 1946-ban a *Föld Népe* és a *7 Nap,* 1947-ben pedig a szakszervezet lapja, a *Dolgozók.* Megkezdte a műsorsugárzást az *Újvidéki Rádió* is 1949. november 29-én (magyar nyelven is), jóval később a magyar nyelvű televízió-műsor is beindult, előbb Belgrádból 1968. január 1-jén, majd 1975. november 26-án az *Újvidéki Televízió* újonnan épült stúdiójából.

A titói Jugoszláviában nem jelentett hátrányt, ha valaki magyar vagy más nemzeti kisebbség volt. Volt egy sor pozitív előítélet is a magyarokkal kapcsolatban, pl. hogy szorgalmasak, jó munkások, műveltek. Azok, akik nem hangsúlyozták túlságosan magyar voltukat, nem voltak vallásosak (a klerikalizmus, az anarcholiberalizmus, a technokrácia és a nacionalizmus voltak azok a jelzők, amelyeket ha valakire rásütöttek, hordozójának differenciálásához[5] vezettek előbb-utóbb) és elfogadták a Jugoszláv Kommunista Szövetség elveit, de még inkább, ha tagjai is voltak, viszonylagos jólétet teremthettek maguknak és családjuknak. Az asszimiláció nem volt brutálisan erőszakos ebben az időszakban, hanem korrupciós, vélt vagy valós előnyöket ígért azoknak, akik jugoszlávnak vallották magukat, elhagyták őseik nyelvét és vallását. A titói Jugoszlávia a környező szocialista országok (beleértve Magyarországot is) szovjet típusú diktatúrájával szemben magas fokú demokráciát és jólétet, vagy legalábbis annak illúzióját biztosította polgárainak. A társadalom nyitottsága folytán ez a diktatúra sokkal elviselhetőbb volt, mint a környező szocialista országok proletárdiktatúrái és személyi kultusza. Lehetett külföldre utazni, és a nyugati társadalom kulturális és műszaki vívmányai is hozzáférhetőek voltak Jugoszlávia és polgárai számára. Nyitottsága folytán ez a társadalom, pl. a munkanélküliség problémáját a hatvanas és hetvenes években részben úgy rendezte, hogy megoldását áthárította az akkor éppen lendületben lévő

5 Ezt az eufemizmust használták a pártterminológiában a leszámolásra, kizárásra

nyugati gazdaságokra. A dolognak kettős haszna volt, egyrészt csökkent a munkanélküliség itthon, másrészt a vendégmunkások megtakarított pénzük egy részét hazaküldték, az itthon maradt családtagoknak házakat vásároltak, építtettek, kisipari műhelyeket nyitottak. A hatvanas és hetvenes években sokan vállaltak Nyugaton munkát, akkor még vendégmunkásnak hívtuk őket, és azt hittük, hogy ideiglenesen tartózkodnak külföldön. Ám akik esetleg csak a nyugdíjig vagy az itthon megkezdett ház építésének befejezéséig szándékoztak külföldön maradni, a nyolcvanas évek válságai és a kilencvenes évek háborúi miatt a végleges külföldön maradás, az emigráció mellett döntenek. Míg az első kivándorlási hullámban a „gastarbeiterek" többsége a szakképzetlen és szakképzett munkások közül került ki, addig a későbbiekben egyre több diplomás és magasszakképzettségű káder is külföldre távozott. A képzettebb polgárok közül elsősorban a műszaki intelligencia távozott. Ez érthető is volt, mert egyrészt a befogadó országok gyorsan fejlődő iparának mérnökökre volt szüksége, esetleg orvosokra, kutatókra, de nem jogászokra, közgazdászokra és a humán intelligencia egyéb képviselőire, akik a szocialista ideológia bélyegét viselték magukon, vagy mint a tanárok, írók, újságírók a nyelvi kötöttségek miatt szakmájukban nehezen tudtak volna munkát kapni német, angol vagy francia nyelvterületen. A titói Jugoszlávia akkor még magasabb életszínvonalat nyújtott, mint Magyarország, és viszonylag nyitott volt, ezért a vajdasági magyarok nem vágytak az anyaországba. Kialakult egy pozícióhoz jutott politikai, bürokratikus, közéleti magyar elit is, és ezek a hatalomhoz közel álló, vagy annak bizalmát élvező kedvezményezettek nem kívánkoztak el innen.

Az első újságíró-emigráns, akiről a vajdasági magyar sajtótörténet említést tesz, Verebes Iván, a Magyar Szó belpolitikai szabadriportere volt, aki Izraelbe vándorolt ki, s akinek írásaival szemben gyakran voltak kifogásai már 1947-ben az akkori fiatal pártcenzornak. A gazdasági és politikai konszolidáció évei után azonban már viszonylagos sajtószabadság létezett (a pártot, a munkás-önigazgatást, az el nem kötelezett barátainkat, a testvé-

riség-egységet és Tito elnököt nem volt szabad ugyan bírálni). Nagy sajtóbotrányok nem kritikus hangvételű újságcikkek miatt voltak, inkább csak az elírások körül volt vihar (pl. amikor hadvezér helyett vadvezérnek titulálták Titót). A bíráló hangnemű publicisztikai írásokat már megjelenésük előtt kiszűrték a főszerkesztők, az ilyen dolgokat elintézték a szerkesztőségen belül, mielőtt megjelenhettek volna. Persze ha a kívülállóknak úgy is tűnhetett, hogy a vajdasági magyar sajtó és a hatalom viszonya súrlódásmentes, fejtágítások, elvtársi kritikák, ideológiai továbbképzések, és önkritika-gyakorlások időnként voltak, és 1967-ben egy valóságos lázadás is kitört a Magyar Szóban,..."a szerkesztőség titkos szavazással, óriási szótöbbséggel leváltotta főszerkesztői posztjáról Varga Lászlót, akinek már a kinevezése is a kollektíva ellenállásába ütközött. Úgy ítélték meg, hogy bürokratikus eszközökkel gátolja a szabadabb újságírás kibontakozását. Az esemény egyedülálló volt a háború utáni jugoszláviai sajtó történetében, ilyesmit korábban nem is lehetett elképzelni, hiszen a főszerkesztők kinevezése a párt illetve a magasabb pártfunkcionáriusok hatáskörébe tartozott[7]"... Nagyobb botrányok, lapbetiltások a szépirodalom területén voltak inkább, pl. az *Új Symposion* két számát tiltották be a hetvenes évek elején[8], néhány Sinkó könyvet küldtek a boltok helyett a zúzdába.

A sajtó az ötvenes, hatvanas, hetvenes években fejlődött, terebélyesedett, új lapok, helyi rádiók és egy tartományi televízió indult. A szerkesztőségeknek új emberekre volt szükségük, és Újvidéken nem volt elég fiatal magyar újságíró. Már az ötvenes évek végén kezdték járni a Magyar Szó emberei a vajdasági magyar tagozatos gimnáziumokat, hogy ösztöndíjjal Újvidékre csábítsák a tehetséges fiatalokat. A tartományi székváros lett a vajdasági magyar kultúra központja, és a Magyar Szó a káderbölcső, ahonnan a hetilapok, a Rádió és a később beindult Televí-

7 Kalapis Zoltán: A Magyar Szó fél évszázada, Magyar Szó, Újvidék, 1994., 113. old.

8 Rózsa Sándor, az egyik számban megjelent inkriminált novella szerzője, Németországba emigrált, befejezte vegyészeti tanulmányait, és magiszteri oklevelet szerzett. Az irodalmon kívül ugyan, de sikeres pályát futott be.

zió vezető káderei kikerültek. Az újságírás magas fokú társadalmi mobilitást megkívánó szakma, ezen kívül nem lehet vidéki kisvárosból vagy faluról megfelelő szinten gyakorolni, és ezért a nagyobb központok, Szabadka, Zombor, Nagybecskerek, Zenta gimnáziumaiból özönlöttek a fiatalok Újvidékre. (Olyannyira, hogy egy időben, a Magyar Szóban az a mondás járta: „Az ember zentai vagy tehetséges.") Könnyen toborozták akkoriban a legjobb káderekt az egész Vajdaságból a magyar sajtószervek, hiszen biztos megélhetést nyújtottak, és gyakran lakást is juttattak a kezdő munkatársaknak. Ma az újságírói fizetésből megélni sem lehet, nemhogy még albérletet fizetni, akkor a hatvanas, hetvenes években, de még a nyolcvanas évek elején is, lakáshoz tudtak jutni a kezdő fiatal újságírók. Megindult a migráció Újvidék felé. A kilencvenes években, amikor kezdetét vette Újvidékről a kivándorlás (a 7 Nap kivételével minden jelentősebb szerkesztőség Újvidéken működött), valószínűleg azok, akik itt is jövevények voltak, könnyebben hagyták el a tartományi székvárost. A kivándorló magyar újságírók háromnegyede nem újvidéki születésű volt.

A titói Jugoszlávia nyitottsága, a viszonylagos anyagi jólét, a vélt vagy valós nemzeti tolerancia a testvériség-egység szellemében, a pozitív nemzeti diszkrimináció (a kulcsrendszer nemzetiségi, magyar elvtársakat juttatott vezető pozíciókba, akik képviseltek bizonyos nemzeti érdekeket, jól vagy rosszul, ez már sokszor az egyéntől függött), a relatív sajtószabadság (a Magyar Szót, a 7 Napot, a Képes Ifjúságot soha nem tiltották be, csak az Új Symposiont) és a kifinomult öncenzúra azt eredményezte, hogy az újságíró-társadalom nem lázadt, nem keresett alternatív megoldásokat, nem disszidált, nem emigrált, kooperatív volt, és ezzel tisztességes egzisztenciát tudott teremteni magának. Az újságírók külföldre utazhattak, nemzetközi politikai, sport- és kulturális eseményekről tudósíthattak, és ezt a biztonságot és kényelmet senki sem akarta felcserélni az emigráció bizonytalan kenyerével. Míg Magyarországon a Rákosi-, majd a Kádár-korszak alatt is voltak belső és valódi disszidensek, akik vagy otthon adtak ki szamizdat, illegális kiadványokat, vagy elhagyták az országot, és a magyarországi vagy

az emigrációban élő magyar hallgatóságnak készülő magyar rádióműsorok szerkesztőségében (Szabad Európa, Amerika Hangja, BBC World Service) vállaltak munkát, vagy emigráns lapokat írtak és szerkesztettek, addig Vajdaságban a szamizdat ismeretlen fogalom volt, és a jugoszláviai magyar értelmiség az olyan ellenzéki folyóiratok munkájában sem vett részt, mint pl. a Praxis. A titói rendszernek volt egy ismert, nagy, belső disszidense, Milovan Djilas, de a vajdasági magyar politikai elit nem nevelt ki magából még egy ilyen meghasonlott forradalmárt sem, aki esetleg reformokat, többpártrendszert követelt volna. A híres hatvannyolcas baloskodó diáklázadás (Karl Marx Vörös Egyetemnek keresztelték át a Belgrádi Egyemet) nem a demokratizáció és a liberalizáció felé lendítette a jugoszláv társadalmat, hanem az egalitarizmust hirdető demagógia a visszarendeződést segítette elő. Mindehhez még csak olaj volt a tűzre a horvátországi nemzeti tömegmozgalom, az ún. Maspok. A nacionalizmus elleni harc örve alatt leszámoltak a belgrádi liberális értelmiséggel is, a hatalom egy csapásra két legyet ütött. Ezt követte 1972-ben Titónak mint a párt főtitkárának hírhedt Levele, amikor ismét előtérbe kerültek a régi forradalmárok, és amikor újból fellángolt az osztályharc, a nacionalizmus, a technokrácia, az ellenforradalom és az anarcholiberalizmus elleni küzdelem. A túlbuzgó vajdasági magyar politikusok a példastatuálásban nem tudtak többet felmutatni, mint a zentai Kísérleti Színpad ügye[9], valamint néhány tanár bebörtönzése és meghurcolása[10] és a kanizsai orgonakoncert[11]. A legtöbb, amit tettek az újságírók, hogy nem írtak a témáról, ha már azt, amit szívük szerint írtak volna, nem írhatták meg. „A nevezetes zentai példa – az ún. kísérleti színpad körüli bonyodalom – bebizo-

9 Öt-hat gimnazista, egy magyartanár (Vicei Károly), egy író (Varga Zoltán) és egy munkanélküli vegyésztechnikus (Gordos Jenő) magyar amatőr színházat szerettek volna alapítani a magyar többségű Zentán. Vicei és Gordos emiatt éveket ültek börtönben.

10 Szilasi Vilmost, a törökkanizsai gimnázium filozófiatanárát nacionalizmussal vádolták meg, és Deák István adai szociológiatanárt azért börtönözték be, mert állítólag az osztályban Tito fényképét fejjel lefelé akasztotta a falra.

11 A helybeli középiskola néhány tanára és diákja elment egy, a katolikus templomban tartott komolyzenei (orgona) hangversenyre.

nyította, hogy néhány magas rajtalapú újságíró vonakodik az ilyen témáktól! Van, aki túlságosan kíméli a nevét és a keresztnevét ebben a harcban. Ez a nacionalizmus iránti engedékenység jele. Anarcholiberalista hagyaték[12]..." – bírálták emiatt pártfórumokon a Magyar Szó újságíróit. A nyolcvanas évek elején ismét az Új Symposion volt napirenden néhány vers miatt, amelyek állítólag nem szolgáltak a fiatalok eszmei és erkölcsi épülésére, amikor ugyan nem tiltották be a lapot, mint korábbi két számát, de per és ítélet nélkül meghurcoltak egy csomó fiatal, tehetséges alkotót, szétzúzták a lap szerkesztőségét, és olyan embert tettek meg főszerkesztőnek, akinek semmi köze sem volt az irodalomhoz, akinek nem volt megfelelő iskolai végzettsége, és akivel a magukra valamit adó irodalmárok nem is akartak együttműködni[13]. A sajtó pedig tűrt és hallgatott, a főszerkesztők rettegtek az újraválasztások előtt, és örültek, ha újabb négyéves mandátumot kaptak. („Amikor a kommunistákat vitték el, nem tiltakoztam, mert nem voltam kommunista, amikor a zsidókat hurcolták el, nem tiltakoztam, mert nem vagyok zsidó, amikor értem jöttek, már nem volt senki, aki tiltakozzon." – Így kezdődött az, ami a kilencvenes évek elején nyers erővel tört rá a kisebbségi sajtóra.)

A hetvenes években mégis megjelennek az első újságíró-emigránsok. Nem közvetlen politikai emigrációról van szó, de a családi okok, a kihívás, az új, a más vonzereje mellett nem szabad lebecsülni a dolgok politikai hátterét sem. Domonkos István tehetséges fiatal költőnk 1971-ben írta a *Kormányeltörésben* című, talán legjobb versét a külföldre szakadt ember gyötrelmeiről. Akkor ő már szintén belekóstolt az emigrációba, mint jazz-zenész járta Nyugat-Európát, svéd felesége volt, és a saját bőrén tapasztalta, milyen is "kormányeltörésben, idegenben reménység nélkül élni, és meghalni téves csatatéren".

12 Kalapis Zoltán: A Magyar Szó fél évszázada, 104. old.

13 Major Nándor volt az Új Symposion és Szíveri János tehetséges fiatal költőnk egzekutora. Szíveri később emigrációban, Magyarországon halt meg, rendkívül fiatalon. Major ma is a Magyar Szó politikai kommentátora.

„én lenni
én nem tudni magyar
élni külföld élet
pénz nyelv zászló
himnusz bélyeg
elnökök vezérek
előkotorni megfelelő
ott ahova érek
mi meghalni mindnyájan
úgyis téves csatatéren
koponyánkból a habverő
nyele kiáll
    világ
pro-árjai
    világ
kontra-árjai
ez lenni vers
szavak kínai falát
megmássza a halál
élet frázisait
emberbőr kötésben
adják ki írók:
nemzeti irodalmak generálisai
én nem bírni nemzeti
fogások erős szaga
csinálni külföldből
portable haza
és menni külföld
mit munkaengedély
kofferban szalonna
két kiló kenyér
én nem látni új látóhatár
én menni külföld
talpalni csikorgó havon
élet nercbundákban jönni
vágni engem nyakon[14]”

14 Domonkos István: Áthúzott versek, Symposion könyvek, 31., Újvidék, 1971.

Ebben a versben benne van az első hullámban a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején külföldre szakadt munkásember minden gyötrelme, a nyelv, az identitás elvesztése, az, hogy a munkát kereső sokszor feketén, képességeinek nem megfelelő munkát kell, hogy vállaljon, kénytelen egyik helyről a másikra vándorolni, nem törődve politikával, elnökökkel, vezérekkel, rácsodálkozva a gazdagságra, a nercbundás életre, amely elmegy mellette, és legfeljebb csak nyakon vágja. Vajon értelmiségünk azon része, amely külföldön kényszerült munkát vállalni, sokkal jobban járt-e, mint a szakképzetlen fizikai munkások?

Domonkos István elsősorban költő és író volt, de újságíró is. Kitűnő riportjai, tárcái jelentek meg a Képes Ifjúságban a hetvenes évek elején, mígnem 1977-ben végleg távozott Svédországba. Egy ideig onnan még írogatott, de aztán végleg elhallgatott. Vele nemcsak a vajdasági magyar irodalom veszítette el talán legjobb költőjét, de az újságírás is pótolhatatlan veszteséget szenvedett. Domonkos István új hazájában, az idegen nyelvi környezetben nem maradt az írott szó közelében, sok mindennel foglalkozott, gyakran intelligenciájához és szenzibilitásához méltatlan munkát is vállalt, volt teniszedző és fuvolatanár is, talán zenészmúltját tudta leginkább hasznosítani.

Két évvel később, 1979-ben Árok Ferenc, a Magyar Szó sportriportere, ismert és sikeres futballedző otthagyta az újságírást, és elszerződött Ausztráliába edzőnek, sportmenedzsernek. Nem a nagypolitika vagy a rossz anyagi körülmények kényszerítették erre, de talán úgy gondolta, itt már nem juthat előre, valahol máshol kell szerencsét próbálnia. Elege volt a munkás-önigazgatásból a sportban, és a pártfórumokon megbundázott focieredményekből. Sikeres volt új hazájában is, vezetésével érte el az ausztrál futballválogatott a legnagyobb sikereit. Ennek elismeréseként II. Erzsébet királynő, Ausztrália uralkodója (is) lovagi címmel jutalmazta. Ő az egyedüli vajdasági magyar, aki a *Sir* cím viselésére jogosult, és az egykori Jugoszlávia polgárai közül is az egyetlen, aki ebben a magas kitüntetésben részesült.

A hetvenes évek végén még egy látványos külföldre távozás történt. A Szkopál-Vékás házaspár költözött az óceánon túlra. Vékás Éva az Újvidéki Televízió filmvágója volt, aki gyakran ho-

zott a fiatal Televíziónak díjakat a fesztiválokról, Szkopál Béla pedig az Újvidéki Rádió népszerű zenei szerkesztője – tájainkon az első rádiós disc jockey, akit akkoriban minden vajdasági rockkedvelő ismert, akitől mindenki, aki utána jött, tanult, akit mindenki utánozni próbált; a beat, pop és a rock első nagy népszerűsítője és szakértője volt az Újvidéki Rádióban. Ők az Amerikai Egyesült Államokba távoztak. Vékás Éva ugyan filmvágóként dolgozott Amerikában is, de szakmájában nem tudott karriert csinálni. Szkopál Béla időnként álnéven jelentkezett a Szabad Európa és az Amerika Hangja rádió műsorában, de végül is nem a sajtóban keresi kenyerét.

A hetvenes évek végén négyen hagytak el négy vajdasági magyar sajtószervet, de távozásuknak nem volt közvetlen és közös politikai vagy gazdasági oka, a döntések magánjellegűek voltak. Ha ezekben az esetekben valami közös lehetett, akkor az talán az egyéni elhatározás, és a kihívás, a más életmód utáni vágy, a kínálkozó lehetőségek megragadása és az önkéntesség volt.

A nyolcvanas évek viszonylagos nyugalma és prosperitása után a huszadik század utolsó évtizedében a tömeges külföldre távozásnak kényszerítő okai lesznek.

Akik kiváltották a vízumot

Tito elnök 1980-ban bekövetkezett halála után megnyílt a lehetőség, hogy a személyi kultusz letűnésével és a régi bürokratikus vezetés esetleges távozásával beinduljanak a reformfolyamatok. Mintha csökkent volna a nyomás a sajtóra is: lassan Tito tévedéseiről is lehetett írni, ha más tabu témák meg is maradtak; de a felhalmozódó gazdasági problémák és a hamu alatt parázsló nemzeti indulatok, a nacionalista erők továbbra is gátolták a lényegbeli változásokat, és a régi vágású, dogmatikus vezetés nem akarta kiengedni kezéből az irányítást, és nem vett tudomást a lényeges problémákról, a felgyülemlő kérdésekre pedig a hatalom képtelen volt a szocialista önigazgatás módszereivel megtalálni a választ. A kosovói albánok 1981-es megmozdulásai csak első jelei voltak az elfojtott nemzeti indulatok rövidesen min-

denhol bekövetkező felszínre törésének. A nyolcvanas évek végén Slobodan Milošević a kosovói kérdést és a fellángoló szerb nemzeti indulatokat meglovagolva építette ki és erősítette meg hatalmi rendszerét.

A Szerbiai Kommunista Szövetség 1987 őszén megtartott VIII. értekezletén Milošević félreállította a párt liberálisabb szárnyához tartozó embereket, és ezt a vajdasági politikai vezetés tétlenül nézte, azt gondolván, nem rá tartozik. Sajnos gyorsan kiderült, hogy a vajdasági polgárok és intézmények, a kisebbségek és az itteni sajtóházak jövőjéről is szó volt. Milošević először a belgrádi pártszervezetet, majd 1988 elején a belgrádi Politika kiadóházat vonta ellenőrzése alá, utána pedig a Belgrádi Televíziót. Ezzel megnyílt számára az út a tájékoztatási rendszer teljes állami és pártellenőrzés alá vonása előtt. Az új szerb politikai elit tudta, milyen hatalmas a sajtó jelentősége, és miután a Politika és a Politika Ekspres napilapokban a saját embereit helyezte vezető pozíciókba, ugyanezt megtette a NIN, és a Duga hetilapokkal és a Belgrádi Televízióval is, majd kivetette a hálóját az Újvidéki Televízióra is.

Az ún. „antibürokratikus forradalomban" vagy ahogy errefelé nevezték a „joghurt forradalomban"[15]1988 őszén elsöpörték a vajdasági tartományi párt- és államvezetést, majd félreállították a régi „autonomista[16]"vezetést azokban a sajtószervekben is, amelyeknek alapítója a tartományi képviselőház volt. Sőt ennél is tovább ment az új hatalom. A vajdasági tartományi kormány 1990 őszén átvette a tartományi képviselőháztól az alapítói jogokat a tájékoztatási intézmények felett. A nyolcvannyolc végén leváltott főszerkesztők helyébe ültetett új főszerkesztők mandátuma sem volt hosszú életű. Radoman Božović tartományi kormányfő, akit sajtókörökben a tartomány főszerkesztőjének is neveztek, 1990. október 1-jén a saját embereit ültette a tartományi sajtószervek főszerkesztői székeibe.

15 Nevét onnan kapta, hogy a tüntetők joghurttal dobálták meg Újvidéken a tartományi pártbizottság épületét

16 Így nevezték a „forradalmárok" azokat, akik a tartományi önkormányzat erősítéséért harcoltak a miloševići belgrádi centralizációval szemben

Párhuzamosan az egyre erősödő állami és pártcenzúrával, amely lassan az ötvenes, sőt ma már a negyvenes évek szintjére veti vissza a sajtószabadságot, beindult egy másik folyamat is. A gazdasági reform és a magánkezdeményezések szellemében napvilágot láthatott az ország első független, magántulajdonban lévő hetilapja is: 1990. május 9-én, a fasizmus feletti győzelem napján megjelent Újvidéken a *Napló* első száma. Alapítói és tulajdonosai Bódis Gábor és Németh G. Árpád voltak; az azonos nevű, két világháború között megjelent szabadkai polgári lap hagyományait kívánták folytatni.

A liberális, szabadelvű, független és szókimondó *Napló* kezdettől fogva szálka volt a hatalom szemében. Az alapítókat többször is felszólították, válasszanak: vagy az állami munkahely, vagy a magánlap, a kettő összeférhetetlen. Ilyen összeférhetetlenségi törvény ugyan nem létezett, de a tulajdonosokra és a munkatársakra folyamatosan nyomást gyakoroltak munkahelyükön. A *Napló* és munkatársai sokáig ellenálltak, és hétről hétre tágították a sajtószabadság kereteit, és haragították magukra a hatalmat. Különösen Bódis Gábor, Németh G. Árpád és Csíkos Zsuzsa tevékenységére figyeltek mind az olvasók, mind a hatalom emberei. Bódis Gábor az ún. joghurtforradalom előtt az Újvidéki Televízió magyar szerkesztőségének főszerkesztője volt, és mint „autonomistát" váltották le. Németh G. Árpád a helyettese volt, majd 1990. október 1-jéig, Fekete Elvira kinevezéséig, Korpa Béla akkori főszerkesztő-helyettese, Csíkos Zsuzsa pedig a magyar szerkesztőség gazdasági rovatának vezetője, a markovići reformfolyamatok lelkes híve és propagátora. Amikor a Televízióban lehetetlenné tették számukra az objektív és morális újságírást, a *Naplóban* folytatták ugyanazt. Csíkos Zsuzsát 1991. február 1-jén a műsorigazgató és az egyik főszerkesztő-helyettes feljelentése alapján, Petar Ljuboljev igazgató felfüggesztette állásából a tévéhíradóban elhangzott kommentárjáért, melyből nem akarta kihagyni a megállapítását, hogy ha az országot a gazdasági érdekek és Ante Marković reformjai nem tudják összetartani, háborúban fog szétesni. Február 22-én Balázs Attila, Bódis Gábor, Csíkos Zsuzsa, Keszég Károly és Németh G. Árpád, a Napló alapítói, állandó munkatársai és tulajdonosai felmondást

kaptak[17]. A közvetlen kiváltó ok a Naplóban megjelent Szvetiszláv show című cikk volt, amely *Napjaink* című tévéműsorra reagált; a műsor szerkesztője, Milenkovics Szvetiszláv a Magyarországról illegálisan Horvátországba szállított kalasnyikovokért a vajdasági magyarokat is kollektívan felelőssé akarta tenni. A felmondást kapott újságírókat azok, akik még az állami hírügynökséget is cenzúrázták, azzal vádolták, „hogy a *Naplóban* megjelentetett írásaikkal rombolták az Újvidéki Televízió tekintélyét, ahol állandó munkaviszonyban voltak, támadták a Televízió szerkesztéspolitikáját, másként gondolkodó kollégáikat, kigúnyolták őket, emellett kettős személyi jövedelmet valósítottak meg, ezzel anyagi kárt okoztak az Újvidéki Televíziónak." Az öt újságíró fellebbezett a döntés ellen a Televízió illetékes szerveinél és a bíróságon is. Közben március 9-én, Belgrádban, ellenzéki tüntetések kezdődtek, Vuk Drašković ellenzéki vezető felszólította a polgárokat a tévé-Bastille[18] lerombolására, az egyetemisták az utcákra vonultak, Draškovićot letartóztatták, tankokat vezérelték az utcákra. A Szerbiai Rádió és Televízió vezetőségének egy része néhány nappal később mégiscsak lemondott, másokat pedig leváltottak. Az újvidéki községi munkaügyi felügyelőség 1991. március 29-én utasította a RTV megfelelő szerveit, hogy helyezzék hatályon kívül az öt újságíró munkaviszonya megszűnéséről szóló végzést.

Ez az eset fordulópont volt a jugoszláviai sajtó történetében. Először kaptak újságírók írásaikért tömegesen felmondást, először történt, hogy egy újságíró valahol az állami hivatalos véleménnyel ellentétes véleményt is közölni tudott egy független médiumban, és ezt a másként gondolkodást tovább nem tűrte a hatalom, és elrettentő példaként felmondott az engedetleneknek. Az a végzés, amellyel Balázs Attila, Bódis Gábor, Csíkos Zsuzsa, Keszég Károly és Németh G. Árpád megkapták a felmondásukat, volt az első tárgyi bizonyítéka a sajtószabadság korlátozásának és a másként gondolkodók üldözésének. Ezzel az ötök kiváltot-

17 A támadásokban – tévesen – Csíkos Zsuzsát, Balázs Attilát és Keszég Károlyt is tulajdonosnak tüntették fel.

18 Így nevezték akkor szerb ellenzéki körökben a gyűlölt Belgrádi Televíziót

ták maguk és minden utánuk következő üldözött újságíró számára a vízumot a világ minden olyan országába, ahol a szólás- és sajtószabadságot komolyan veszik, ahol a sajtó valóban szabad és nemcsak a törvénykönyvekben létezik. Abban a pillanatban ezt a vízumot senki sem használta ki közülük. Ahhoz, hogy valaki politikai menedékért folyamodjon valahol, gyakran az üldözésnek kevésbé súlyos és nem írásbeli bizonyítéka is elég. Ezek az újságírók azonban úgy gondolták, hogy van még értelme és távlata a sajtószabadságért való harcnak itthon is, és a kezükben lévő papírt nem kell más papírokra váltaniuk. Az események azonban felgyorsultak. Szlovénia és Horvátország kihirdette függetlenségét, kitört a szlovéniai, majd a horvátországi háború, amely később átterjedt Boszniára is, beindult a hiperinfláció, érkeztek az első katonai behívók. A politikai üldöztetés, a gazdasági helyzet rohamos romlása az embereket szülőföldjük elhagyására kényszerítette. Az öt újságíró közül három (Balázs Attila, Bódis Gábor és Németh G. Árpád) ma már nincs az országban, egyikük (Keszég Károly) elhunyt, és csak egy (Csíkos Zsuzsa) maradt Újvidéken.

Akik kényszerpályára kerültek

A háború kitörése elindította a menekülthullámot. Először a férfiak távoztak. A katonai behívók elől menekültek külföldre, először csak Magyarországra, azzal a meggyőződéssel, hogy ha vége lesz a harcoknak, és amnesztiát hirdetnek a katonaszökevényeknek, visszatérnek. A harcok pedig csak nem lankadtak, sőt mindinkább kiterjedtek. A gazdasági helyzet napról napra romlott, a Televízióban és a Rádióban 1992 végén sok munkatársat, elsősorban másként gondolkodókat, kényszerszabadságra küldtek, a Magyar Szó megjelenése rendszertelenné vált, és a rohamosan elértéktelenedő, késve érkező fizetésekből nem lehetett megélni.

Aki a családtagjai vagy saját biztonságát veszélyeztetve látta a behívók miatt, aki politikai nyomásnak volt kitéve munkahelyén vagy otthonában (gyakori volt a névtelen telefonos fenyegetés is), vagy aki jövedelméből nem tudta eltartani magát vagy családját, gyakran szánta el magát távozásra. Tíz év alatt, 1990 és

2000 között 139 vajdasági magyar újságíró, szerkesztő, zenei szerkesztő, operatőr, fotóriporter, gyártásvezető, rendező és rendezőasszisztens távozott külföldre a tartományi jellegű magyar sajtószervekből (hatan előbb, a hetvenes, nyolcvanas években távoztak). Közülük csak négyen tértek vissza. Ez rosszabb arány, mint az ENSZ Menekültügyi Hivatalának statisztikája, mely szerint a háborús térségekből menekültek 5%-a visszatér otthonába a háború befejezése után.

Akik elmentek

újságíró - szerkesztő	99
újságíró - bemondó	1
újságíró - költő	4
újságíró - lektor	1
újságíró – könyvtáros[19]	1
főszerkesztő	6
bemondó	7
lektor	5
fotóriporter	2
fotóriporter - újságíró	1
grafikai szerkesztő - illusztrátor	3
gyártásvezető	6
operatőr	4
rendezőasszisztens	1
zenei szerkesztő	3
filmvágó	1
Összesen	**145**

Több mint 110 újságíró, szerkesztő és közvetlen munkatársaik (lektorok, fotóriporterek, operatőrök stb.) hagyták el az országot. Bármilyen szakmai csoport tagjai távoznak el ilyen nagy számban egy ekkora közösségből, mint a vajdasági magyarság, a közösség megérzi. Hát még ha az értelmiség olyan rétegéről van szó, amely közvéleményt formált és befolyásolt; akiknek írásait naponta olvashattuk az újságokban, hangjukat hallhattuk a rádióban és láthattuk őket a televízió képernyőjén. Egyesek egy idő után újból felbukkantak a magyarországi televíziókban, má-

19 Újságíró volt, de rokkantság miatt évekig könyvtárosként dolgozott.

sok viszont örökre hátat fordítottak az újságírásnak, mert kiábrándultak belőle, ismét mások sikeres vállalkozók lettek; volt, aki Nyugat-Európába vagy a tengeren túlra költözött. Óriási érvágás volt ez a vajdasági magyar újságíráson, körülbelül száz újságíró, szerkesztő, rovatvezető (sokan a legjobbak a szakmában), hét főszerkesztő (közülük három az Újvidéki Televízió műsorigazgatója is volt hosszabb-rövidebb ideig) tűnt el pár év alatt a tartományi jellegű sajtóházakból. Persze nem egyformán reagált sem a szakma, sem a közvélemény minden újságíró távozására. Amíg bizonyos ellenzéki, éles tollú újságírók kivándorlását, külföldre menekülését sajnálattal vették tudomásul, más, a hatalmat gátlástalanul kiszolgáló bértollnokok emigrációját csodálkozva és értetlenül fogadták.

A szerkesztőségek veszteségei

Újvidéki Televízió	57
Újvidéki Rádió	37
Magyar Szó	40
7 Nap	4
Képes Ifjúság	3
Napló	1
Családi kör	1
Jó Pajtás	1
Új Symposion	1
Összesen	**145**

7 Nap, Új Hét Nap, majd Szabad Hét Nap – a nevek változtak, az emberek pedig mentek el.

Számbelileg az Újvidéki Televízió vesztesége a legnagyobb. Kutatásunkban nem csak a magyar szerkesztőség munkatársait vettük tekintetbe, hanem a más szerkesztőségekben és szolgálatokban dolgozókat is, akiknek valamikor közük volt a magyar szerkesztőséghez, vagy magyar nyelvű műsorokat készítettek. Szintén itt jegyeztük azokat az újságírókat is, akik rövidebb-hosszabb ideig az Újvidéki Televízió alkalmazottai voltak, majd vállalkozásba kezdtek, és más televízióból vagy színháztól távoztak külföldre, egyetemen tanítottak vagy gazdasági vállalatnál dolgoztak, amikor kitört a háború és elhagyták az országot, de új-

ságíróként maradandó nyomot hagytak az Újvidéki Televízió történetében. Második legnagyobb vesztes a Magyar Szó. Ez érthető is, mert a Magyar Szó szerkesztősége volt a legnagyobb magyar szerkesztőség Vajdaságban, 1990-ben 165 alkalmazottal. Utána következett a Rádió, ahol 1991-ben 113 foglalkoztatott volt a fizetési listán. A legnagyobb nyomás is ezekre a szerkesztőségekre nehezedett; a Televízió és a Rádió helyzetét nehezítette a heterogén szerkesztőségi környezet is. Könnyebb volt harc a Magyar Szóban és a 7 Napban a rájuk erőltetett főszerkesztő ellen a nemzetileg homogén szerkesztőségben.

Az újságírók kivándorlása a célországok szerint[20]

Célország	A kivándoroltak száma	%
Magyarország:	**122**	**84,13**
Nyugat-Európa:		
Ausztria	2	1,38
Csehország	1	0,69
Nagy-Britannia	1	0,69
Németország	2	1,38
Olaszország	1	0,69
Svédország	2	1,38
Nyugat-Európa összesen	9	6,21
Egykori jugoszláv tagköztársaságok:		
Horvátország	3	2,07
Macedónia	2	1,38
Egykori jug. tagköztársaságokból összesen	**5**	**3,45**
Tengerentúl:		
Amerikai Egyesült Államok	4	2,76
Ausztrália	1	0,69
Kanada	4	2,76
Tengerentúl összesen	**9**	**6,21**
Kivándoroltak összesen	**145**	**100,00**

20 A statisztika magában foglalja a tartományi sajtószervekből külföldre távozott újságírók és az újságíráshoz legközvetlenebbül kapcsolódó munkatársak (fotóriporterek, operatőrök, gyártásvezetők, rendezők és rendezőasszisztensek, zenei szerkesztők és műszaki szerkesztők) adatait. A 139 ember 1991 és 2000 között vándorolt ki, 6 pedig a hetvenes-nyolcvanas években. A tanulmány, ke-

Legnagyobb számban tehát Magyarországra vándoroltak ki sajtómunkásaink. Ez érthető is, s nemcsak azért, mert Magyarország az anyaország, és mert földrajzilag is a legközelebb áll hozzánk, hanem mert aki továbbra is a sajtóban kívánt dolgozni, nyelvi okok miatt szintén csak Magyarországot választhatta; de nem volt mellékes a Magyarországon lezajlott rendszerváltás sem. Ha mindehhez hozzáadjuk, hogy a kivándoroltak egynegyede az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán magyar nyelvet tanult, és fordítói, könyvtárosi vagy tanári diplomát szerzett, meg azt, hogy szép számban akadnak olyanok is, akik szintén ezen a karon kezdték el tanulmányaikat, de munkába álltak, vagy valamilyen okból nem fejezték be – a választás több mint logikus.

Nyugat-Európa célszerű választás volt azoknak, akik a háborús gócponttól messze akartak kerülni, Nyugaton voltak rokoni, családi kapcsolataik, jól beszélték az adott ország nyelvét, vagy származásukra való tekintettel (pl. német) könnyebben vándorolhattak be és kaphattak állampolgárságot, vagy jól jövedelmező álláshoz jutottak az Európai Unió valamelyik országában.

Az egykori Jugoszlávia függetlenné vált tagköztársaságaiba rokoni, családi kapcsolatok miatt vándoroltak ki leginkább az emberek. Egyeseknek az új határokon túl, az Ex-Jugoszláviában voltak ingatlanjaik, és az „ahol a házam ott a hazám” elvet követték.

A tengeren túli kivándorlás mindig nehéz döntés volt, egyrészt a távolságok, másrészt a nyelvi nehézségek miatt. Amerika ugyan „a korlátlan lehetőségek hazája”, Ausztrália és Kanada is szívesen látta a bevándorlókat, de oda csak a legelszántabbak és legfelkészültebbek vándoroltak ki, nem ritkán családi háttérrel vagy korábbi kapcsolatokkal.

---

vés kivétellel azon személyek adatait dolgozza fel, akik hosszabb-rövidebb ideig állandó munkaviszonyban voltak a vizsgált sajtószervekben. Tiszteletdíjas munkatársak csak abban az esetben szerepelnek a felmérésben, ha huzamosabb ideig dolgoztak újságíróként, és külföldre távozásuk óta is újságírással foglalkoznak.

A kivándorlás tömegessége évek szerint

Év	Magyar-országra	Nyugat-Európába	EX YU	Tengeren túlra	Összesen
1977	-	1	-	-	1
1979	-	-	-	1	1
1988	-	1	-	-	1
1989	-	-	1	-	1
1991	37	3	1	3	44
1992	27	1	1	-	29
1993	30	-	-	-	30
1994	7	-	-	-	7
1995	-	-	-	-	-
1996	-	-	-	-	-
1997	3	-	-	-	3
1998	2	-	-	-	2
1999	8	-	-	-	8
2000	1	-	-	-	1
Nincs adat	9	1	2	5	17
Összesen	**124**[21]	**7**	**5**	**9**	**145**

Legtöbben a jugoszláv háború első két évében, 1991-ben és 1992-ben, és a hiperinflációs 1993-ban hagyták el az országot. Az 1991-es év azért is csúcstartó, mert 44 sajtómunkás tulajdonképpen félév alatt költözött ki. Májusban kezdődtek a harcok Borovo Seloban, júniusban kiáltották ki Szlovénia és Horvátország függetlenségét, augusztusban már mozgósítások voltak; a férfiak a behívók elől menekültek. A következő évben kiterjedt a háború Bosznia-Hercegovinára is, és az Újvidéki Televízióban, valamint a Rádióban megkezdődtek kényszerszabadságolások. Ez újabb lökést adott a kivándorlási hullámnak. A következő hiperinflációs 1993. év szintén az elköltözésre serkentette a mind nehezebb anyagi körülmények között élő városi értelmiséget. A Magyar Szó napilap papírhiány miatt rendszertelenül, hetente csak kétszer jelent meg, sőt egy alkalommal három héten át szünetelt. A keresetek rendszertelenül érkeztek, és havi nyomorúságos 5-10 német márkát értek.

21 Az eltérés az előző és a kivándorlást az évek szerint bemutató táblázat között onnan ered, hogy ketten előbb Magyarországra vándoroltak ki, s később onnan mentek tovább Németországba és Csehországba.

Akik politikai vagy gazdasági okokból el akartak menni, távoztak az első hullámban, 1993-ig. A következő évben az Avramović bankkormányzó nevéhez fűződő gazdasági intézkedések bevezetésével, 1994 januárjában, stabilizálódott a gazdasági helyzet, és a rákövetkező két évben mérsékelt infláció mellett nőttek a személyi jövedelmek. 1994-ben csak 7, 1995-ben és 1996-ban pedig egy újságíró sem távozott külföldre. A dinár újabb elértéktelenedésével és a politikai helyzet romlásával azonban ismét újabb kivándorlási hullám indult meg, amely 1999-ben a NATO-intervenció alatt és után tetőzött, de addigra már szinte nem maradt senki a legkeményebb ellenzéki újságírók közül, aki különösen veszélyeztetve érezte volna magát politikai álláspontja miatt; a magyarországi sajtószervekben is minden hely betelt, ma már a bevándorlás is egyre nehezebb, a hatóságok egyre több feltételhez kötik. Nem mellékes az a politikai körülmény sem, hogy a kilencvenes évek elején, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének akkori elnöke, Ágoston András, egy kétértelműen magyarázható nyilatkozatában azt mondta, hogy ha atrocitások történnek, százötvenezer magyar fogja elhagyni Vajdaságot; ezzel az ingadozóknak lökést adott. A Vajdasági Magyarok Szövetsége más politikát folytat, igyekszik mindenkit maradásra bírni. Hogy ki járt jobban, ki a boldogabb ma, az itthon maradottak vagy a kivándoroltak, szubjektív megítélés kérdése, de jellemző, hogy Magyarországról csak két újságírónk tért vissza, Kanadából pedig egy.

A kivándoroltak korcsoport szerinti megoszlása a kivándorlás idején

Korcsoport	20–29	30–39	40–49	50–59	60 felett	nincs adat	**Összesen**[22]
Magyarország	14	11,29	30	11	2	4	**124**
%	11,29	50,81	24,1	8,87	1,61	3,23	**100,00**
Nyugat-Európa	1	6	-	-	-	-	**7**
%	14,29	85,71	-	-	-	-	**100,00**
Ex-YU	-	2	-	-	1	2	**5**
%	-	40	-	-	20	40	**100,00**
Tengerentúl	2	3	1	-	-	3	**9**
%	22,21	33,34	11,11	-	-	33,34	**100,00**
Összesen	**17**	**74**	**31**	**11**	**3**	**9**	**145**
%	**11,72**	**51,03**	**21,38**	**7,59**	**2,07**	**6,21**	**100,00**

22 Mint az előző lábjegyzetnél: ketten előbb Magyarországra költöztek, majd onnan tovább mentek Németországba és Csehországba.

A fenti táblázatból látható, hogy a legnagyobb csapás a vajdasági magyar újságírást a legvitálisabb részén érte. A 30–39 éves korosztály tagjai közül távoztak legtöbben: ők már megfelelő gyakorlattal és tudással rendelkeztek, és fizikai teljesítőképességüknek is csúcsán voltak. Ez a korosztály adja a kivándoroltak több mint felét, 51,03%-át. Ha ehhez hozzászámítjuk a negyvenévesek generációját, akik a távozás nagyságrendjében 21,38%-kal a második legnépesebb csoport, s akik érettek és gyakorlattal, tekintéllyel rendelkeznek, és általában a szerkesztőségek élgárdáját alkotják, láthatjuk, hogy a veszteség még súlyosabb. S ha e két csoporthoz számítjuk a legfiatalabb, a huszonéves nemzedékét is (a kivándoroltak több mint 80 százalékát teszi ki együtt a három korosztály), azt látjuk, hogy az újságírás jövője is elúszott, mert fiatalok, kezdők és utánpótlás nélkül nincs jövő egyetlen szakmában sem, de főleg nincs az olyan dinamikus, embert őrlő foglalkozások esetében, mint az újságíró, bemondó, fotóriporter, operatőr. A kivándoroltak átlagéletkora a rendelkezésünkre álló adatok szerint 37,89 év volt a kivándorlás pillanatában. Ma a tartományi magyar nyelvű szerkesztőségekben dolgozók átlagéletkora ennél sokkal magasabb: a Magyar Szóban 46 év, az Újvidéki Televízió magyar szerkesztőségében pedig 45,6 év.

A kivándoroltak iskolai végzettsége

Végzettség	Egyetem	Főiskola	Középiskola	Nincs adat	**Összesen**
Magyarország	71	12	24	15	**122**
%	58,20	9,83	19,67	12,30	**100,00**
Nyugat-Európa	4	-	3	2	**9**
%	44,45	-	33,33	22,22	**100,00**
Volt Jugoszlávia	2	-	2	1	**5**
%	40,00	-	40,00	20,00	**100,00**
Tengeren túlra	4	-	1	4	**9**
%	44,45	-	11,10	44,45	**100,00**
Összesen	**81**	**12**	**30**	**22**	**145**
%	**55,86**	**8,28**	**20,69**	**15,17**	**100,00**

A minőségi veszteségek legjobb mutatója az iskolai végzettség. Az emigránsok többsége egyetemi végzettségű, és távozásuk előtt sokan felelős beosztásban dolgoztak, és új hazájukban,

az új munkahelyen is vezető tisztséget töltenek be. A sokféle rovat különböző profilú szakembereket követelt, ezért széles skálán mozog a kivándoroltak képzettsége is. Legtöbben az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén szereztek oklevelet, 34-en egyetemi, egy személy pedig főiskolai szinten. Rajtuk kívül még négyen kezdték meg ezen a karon a tanulmányaikat, de nem fejezték be. Kilenc kitelepültnek közgazdasági egyetemi, háromnak közgazdasági főiskolai végzettsége volt. Jogászi diplomával hárman távoztak, jogi főiskolai végzettséggel egy személy. Interdiszciplináris szakon ügyviteli jogon ketten végeztek. Bölcsésztudományi Karon angol nyelvből hárman szereztek oklevelet, és egy távozott megkezdte, de nem fejezte be tanulmányait, ketten-ketten német nyelvből és jugoszláv irodalomból és egy-egy személy pedig francia nyelvből és arab nyelvből fejezte be tanulmányait kivándorlása előtt. Szín- és filmművészeti karon négyen: két-két operatőr és gyártásvezető végzett. Képzőművészeti akadémián ketten szereztek egyetemi fokú képesítést. Két agrármérnök, két tornatanár és két pedagógus, négy tanárképző főiskolát végzett diplomás távozott, és egy-egy pszichológus, politológus, biológus és vegyész is. Gimnáziumi végzettsége 12 kivándoroltnak volt.

A végzettségre vonatkozó adat nem teljes, mert távozásuk után, utólag nem minden esetben tudtuk megállapítani az elvándoroltak iskolai végzettségét: a 145 személy közül 22-nek, azaz az emigránsok 15,17%-ának nem.

Ki mivel foglalkozik?

Televíziónál dolgozik	32
Duna TV	15
Magyar Televízió: m1, m2	9
HBO	1
ATV	2
Helyi tévéállomások	5
Rádió	6
Fővárosi lapok	6
Vidéki lapok	15
Fotóriporter	1
Grafikus	2
Könyvtáros	3

Egyetemi, főiskolai tanár	2
Tanár	4
Fordító	2
Igazságügyi minisztérium	1
Művelődési intézmények	2
Vállalkozó	8
Szolgáltatásban alkalmazott	7
Író	1
Szabadúszó újságíró	2
Nyugdíjas	6
Visszajött	2

A lista nem teljes, mert nem mindenki volt elérhető a felmérés során, s közvetve sem tudtuk azoknak a karrierjét követni, akik messzire távoztak, vagy nem tartják a kapcsolatot egykori szerkesztőségükkel, kollégáikkal. Akik Magyarországon telepedtek le, többségükben megmaradtak az újságírásban, a sajtónál, gyakran együtt maradtak vagy összetalálkoztak egyazon szerkesztőség tagjai. Ilyen csoportok alakultak ki a Duna Televízió körül, ahol ma sok, egykori újvidéki tévés dolgozik ismét együtt, de vidéki lapoknál, helyi televízióknál is. A budapesti csoport a legnépesebb területi szempontból is, 73 emigránsunk él a magyar fővárosban. A második legnépesebb csoport a szegedi: itt tizenketten telepedtek le, öten költöztek Veszprémbe, hárman Szolnokra, de Pécsett, Baján, Kecskeméten és más vidéki városokban is dolgoznak a helyi sajtónál, kiadóknál egykori vajdasági magyar sajtómunkások. Sokan kerültek vezetőbeosztásba új szerkesztőségükben, s néhány év alatt mindenki feljutott arra a szintre, amelyikről innen elment. A többség a kivándorlás óta háromnál kevesebb munkahelyet változtatott, és jól beilleszkedett új szerkesztősége munkájába. Gáspár Mihályt például kivándorlása után másfél évvel már megválasztották az év újságírójának a Mai Napnál.

A Nyugatra költözöttek, kevés kivétellel, pályát módosítottak, és nem újságírással keresik kenyerüket. Ilyen kivétel Sándorov Péter, a Rádió egykori külpolitikai szerkesztője, aki a BBC-nél futott be szép karriert: a magyar adások főszerkesztő-helyettese. Esetében valószínűleg nem mellékes körülmény, hogy London-

ban is lehetősége volt rá, hogy anyanyelvén művelje a szakmáját. Bódis Gábor a Szabad Európa Rádióban tudott érvényesülni, előbb a magyar, majd megszűnése után a délszláv szerkesztőségben dolgozott, ma igazgatóhelyettes.

A szerkesztőségek, amelyek a legtöbbet veszítettek

Újvidéki Televízió

Az elektronikus médiumok voltak a hatalom propagandagépezete számára a legfontosabbak. Már a Szerbiai Kommunista Szövetség 1987 őszén megtartott VIII. pártértekezlete után látszott, hogy az új rezsim nemcsak a Belgrádi Televízió, hanem az Újvidéki Televízió bekebelezésére is törekszik. Miután belső átszervezésekkel legyöngítették a tartományi televíziót, és olyanokat ültettek a vezető pozíciókba, akik nem a vajdasági polgárok és az itt élő nemzetek és kisebbségek érdekeit nézték, hanem gátlástalanul kiszolgálták a hatalmat – összevonták e két sajtóházat. Átkerült Belgrádba a döntéshozatal és az előfizetői díj, a kisebbségi szerkesztőségek műsoridejét megnyirbálták, a főszerkesztői székbe pedig olyan valakit ültettek, aki még az állami hírügynökség, a Tanjug híreit is cenzúrázta. Ezzel megkezdődött a magyar szerkesztőség és a magyar nyelvű műsorok leépítése. A nyolcvanas évek végén, 1990 októberéig kb. 100-110 ember volt a magyar szerkesztőség fizetési listáján, ezek közül 40-45 újságíró-szerkesztő, 4-5 bemondó, 1-2 lektor, 5 gépírónő, és kb. 40-45 fős produkciós személyzet. A gyártási részleget 3 rendező, 4 adásrendező, 3 rendezőasszisztens, 2 vágónő, 6 producer és gyártásvezető, 8 operatőr, 7 hangfelvevő, 6 gépkocsivezető-világosító és két illusztrátor alkotta. A produkciós részleget egy átszervezés keretében elvették a szerkesztőségtől, azóta a közös produkcióban is folyamatosan csökken a magyar rendezők, asszisztensek, gyártásvezetők, operatőrök, hangfelvevők és világosítók száma is. Más szerkesztőségekben is dolgoztak magyarok, és készítettek művelődési, szórakoztató, gyermek-, dokumentum- és oktatóműsorokat, ma ezekben a szerkesztőségben a magyar munkatársak csak hírmondónak maradtak, műsorok pedig

magyar nyelven csak a magyar szerkesztőségben készülnek. Legnagyobb csapás az újságírók csoportját érte. Ma már csak feleannyi újságíró van a magyar szerkesztőségben, mint a nyolcvanas évek végén, a szerkesztőség fénykorában. 2000 júniusában az Újvidéki Televízió magyar szerkesztőségében 22 újságíró, egy bemondó, két lektor, öt gépírónő és két titkárnő volt. Képzettségi szempontból is romlott a káderállomány, a 25 újságíró, szerkesztő, lektor és bemondó közül 16-nak (a szerkesztőség 64%-ának) van egyetemi oklevele; a Televízióból kivándorolt 57 személy (újságíró, szerkesztő, operatőr, gyártásvezető, rendezőasszisztens adatait egységesen kezeltük, annak ellenére, hogy közülük nem mindenki dolgozott a magyar szerkesztőségben, de magyar anyanyelvű volt és magyar műsorokat készített) 68,42%-ának volt egyetemi diplomája. Főiskolai végzettsége ma kettőnek van (a szerkesztőség 8%-a), a kivándoroltak közül négyen végeztek valamilyen főiskolát (7,02%). Középiskolai végzettsége ma hét foglalkoztatottnak van (az alkalmazottak 28%-a), a kivándoroltak 21,05%-a végzett középiskolát, és 3,51% iskolai végzettségéről nincs megbízható adatunk. A Televízióból az 57 kivándorolt közül 47 Magyarországra települt át (82,46%), négyen Nyugat-Európába (7,02%), egy személy a volt Jugoszláv tagköztársaságokba (1,75%) és öten a tengeren túlra (8,77%).

A Televízió magyar szerkesztőségére nemcsak a médium fontossága és a hatalom elszántsága miatt volt nagy a nyomás, de a heterogén környezet miatt is. A Magyar Szóban vagy a 7 Napban teljesen magyar környezetben sokkal könnyebb volt egy sztrájkot vagy tiltakozó akciót megszervezni, mint egy szerb nyelvű szerkesztőség mellett, ahol nem keveseket fűtött a túlzott nemzeti érzelem, különösen a háború kitörése előtt, és a kezdeti években, de napjainkban is tapasztalható a tolerancia hiánya. A többi kisebbségi szerkesztőségeknek a sajtószabadsághoz, háborús propagandához és a kisebbségi jogok megsértéséhez való viszonyulása egyéni és változó volt, mint ahogy a kisebbségi szerkesztőségek egymás közötti szolidaritása is. Ezekből a szerkesztőségekből is vándoroltak ki külföldre, de szinte kizárólag Nyugatra. A Televízió szlovák szerkesztőségéből nyolcan mentek el, ketten Szlovákiába, egy-egy személy Csehországba, Horvá-

torságba, Nagy-Britanniába, Franciaországba, Kanadába és Ausztráliába. Csak a szlovákok esetében volt vonzó az anyaország; Szlovákia és Csehország már megindult a reformok útján, ma magasabb az életszínvonal, mint Jugoszláviában, és ezért mentek oda hárman. Románia nem volt vonzó azon románok számára, akik elhagyták a Televíziót, négyen az Egyesült Államokba távoztak, ketten Kanadába, egy újságíró pedig Svédországba. A ruszinok se költöztek az anyaországuknak számító Ukrajnába; egy-egy személy emigrált Horvátországba, Csehországba, Németországba és Kanadába. A ma kb. 15 tagú szerkesztőségek 4-8 embert veszítettek az elmúlt 10 év alatt, tehát a szerkesztőségek egyharmadát. Az, hogy a legnagyobb kisebbségi, a magyar szerkesztőség káderállományát ily módon megfelezték, azt a tendenciát tükrözi, hogy a magyar kisebbségi műsort a többi kisebbségi szerkesztőség szintjére próbálják zsugorítani.

Magyar Szó

A Magyar Szó a vajdasági magyarság legrégebbi és legtekintélyesebb sajtószerve. Szerkesztősége a legnagyobb volt, és még ma is az, sokan kezdték ott pályafutásukat és érlelődtek újságíróvá, majd később más médiumoknál futottak be karriert. Az utolsó békeévben, 1990-ben 165 alkalmazottja volt, ma 2000-ben már csak 89, közülük 51 újságíró, 7 lektor, 3 fotóriporter, 8 tördelő-műszaki szerkesztő, 7 gépíró, 5 titkárnő és 8 hirdetésszervező. A Magyar Szóból 40-en távoztak külföldre, 33-an Magyarországra (82,50%), ketten Nyugat-Európába (5,00%), hárman a volt jugoszláv tagköztársaságokba (7,50%), és ketten a tengeren túlra (5,00%). Innen nem a háború első évében mentek el legtöbben, mint más szerkesztőségekből, hanem a Magyar Szó számára legnehezebb 1993-as évben, amikor a lap papírhiány miatt rendszertelenül jelent meg, és a hiperinfláció miatt elértéktelenedett 5-10 márkás fizetésekből már nem lehetett megélni.

A Magyar Szóból távozottak megoszlása a kivándorlás éve szerint

A kivándorlás éve	A kivándoroltak száma
1979	1
1989	1
1991	10
1992	8
1993	14
1998	1
1999	3
nincs adat	2
Összesen	**40**

A Magyar Szót nemcsak mennyiségi veszteségek érték, de a káderállomány képzettségi szintje is megromlott. Mint mindenhonnan, innen is a legjobban képzett középgeneráció ment el: sok jó tollú újságíró, akiknek már neve volt a szakmában, és fiatalok, akik ma a legtöbbet nyújthatnák. Jelenleg a lap 27 alkalmazottjának van egyetemi végzettsége (30,34%), közöttük kettőnek magiszteri tudományos fokozata is, 16 személynek van főiskolai diplomája (17,98%), 41-nek középiskolai végzettsége (46,06%) és 5 szakképzetlen munkás (5,62%). A kivándoroltak végzettségi struktúrája a következő: 25 (62,5%) egyetemi, 8 (20,00%) főiskolai és 3 (7,5%) középiskolai végzettségű foglalkoztatott, 4 (10,00%) kivándorolt iskolai végzettségéről nincsenek pontos adataink.

Lehet, hogy esetleg valaki úgy gondolja, hogy az elektronikus médiumok, a televízió, rádió és az Internet korában nem a napilap a legfontosabb sajtótermék egy kisebbségi közösség számára. De a Magyar Szó valóban a demokratikus közvélemény napilapja (mint ahogy a fejlécén is áll), és legjobb újságíróinak távozása olyan csapás volt, amelyet talán sohasem fog kiheverni.

Újvidéki Rádió

A Magyar Szó és a Televízió mellett az Újvidéki Rádió a vajdasági magyarság harmadik legjelentősebb sajtószerve. A háború kitörésének évében, 1991-ben a magyar szerkesztőségnek 113 foglalkoztatottja volt, 100 újságíró, szerkesztő, lektor és be-

mondó, 11 gépírónő és két titkárnő. Napjainkra a szerkesztőség létszáma 65-re csökkent, 56 újságíró, szerkesztő, lektor és bemondó, 7 gépírónő és 2 titkárnő.

A Rádióból 37-en távoztak, 33-an Magyarországra (89,20%), ketten Nyugat-Európába (5,40%), és egy-egy alkalmazott az egykori Jugoszlávia tagköztársaságaiba és a tengeren túlra (2,70-2,70%).

Az Újvidéki Rádióból távozottak megoszlása a kivándorlás éve szerint

A kivándorlás éve	A kivándoroltak száma
1988	1
1991	16
1992	5
1993	7
1994	2
1997	1
1998	1
1999	1
nincs adat	3
Összesen	**37**

A Rádiót legtöbben 1991-ben, az első háborús évben, és a hiperinflációs 1993-as évben hagyták el; a távozottak kivándorlási okként leginkább a súlyos gazdasági körülményeket és a háborút jelölték meg. A legutolsó NATO-bombázások idején megsemmisült a Rádió középhullámú adója is, amely fogható volt valamikor Nyugat-Európában is, és igen kedvelt volt külföldre szakadt honfitársaink körében. A rádióhullámok sokkal messzebbre eljutnak, mint egy napilap vagy hetilap és az Újvidéki Televízió műsora, de sajnos lassan már nem lesznek meg a műsor készítésének sem a személyi, sem a műszaki feltételei. A Rádió foglalkoztatottjai esetében a kivándorlás mellett egy új tendencia is tapasztalható az idén: a szórványból a tömbbe költözés. Ha az elköltözési folyamatot nem tudjuk megállítani, vagy új erőkkel pótolni az elköltözötteket és a nyugdíjba vonulókat, egy napon megszűnik a kritikus létszám, amely még képes lesz az eddigi műsoridőnek és struktúrának megfelelő rádió- és tévéműsort előállítani.

Akik tartósan, és akik örökre távoztak

Ahogy múlik az idő, egyre kevesebb az esély, hogy azok közül, akik elmentek, valaki is visszajön. A többség jól beilleszkedett az új környezetébe, munkája van, a gyerekei iskolába, egyetemre járnak; ha időnként van is honvágya, túlteszi magát rajta, amikor az otthoni sorbaállásokról hall, mert otthon tejhez, cukorhoz, étolajhoz, liszthez és üzemanyaghoz csak így lehet hozzájutni. Akkor is visszaretten a hazaköltözéstől, amikor a rotópapírhiányról és az alacsony fizetésekről értesül, meg amikor az otthon maradt kollégák arról panaszkodnak, hogy ha el is készítettek egy jó tévéműsort, lehet, hogy a nézőközönség fele nem látta, mert műszaki okok miatt az egyik vagy másik, a venaci vagy a vörösfalui adó nem sugározta. Aki letelepedett és ingatlant vásárolt itthon eladott örökségből, lakása árából vagy az új hazában felvett hitelből, már nyilván nem szándékozik hazajönni. Itthon esetleg már nincs is hova jönnie, csak nyáron néhány napra a szülők, rokonok, barátok nyakára, meg hát gyakran nem csak a gyerekeket vitték magukkal a kivándoroltak, hanem a szülőket is. A barátok pedig, akik hasonlóan gondolkodtak és éreztek, lehet hogy előttük, lehet, hogy utánuk mentek el. A testvérek pedig esetleg szálláscsinálók voltak az új hazában, az idősebb a fiatalabbnak, az élelmesebb a kevésbé élelmesnek. Akinek pedig munkája és lakása van, következő célként az állampolgárság megszerzését tűzte ki magának. Egy kanadai, amerikai, nyugateurópai útlevél sok kaput megnyit külföldön, de a magyar útlevél is sokkal kívánatosabb ma az egyesült Európa kapujában, mint a jugoszláv, és senki sem akar a vasfüggöny ezen az oldalán maradni, mindenki Európába igyekszik. A kivándoroltak tehát tartós maradásra rendezkednek be az új hazában.

Vannak, akik már örökre a szülőföldtől távol, az új hazában maradnak, és vannak, akik csak az anyaföldben megpihenni tértek haza. Tíz év nem nagy idő, de az elmúlt tíz év alatt halottjai is voltak az elvándorolt vajdasági magyar újságíró-társadalomnak. Fiatalon, 1992-ben tehetséges költőnk, Szíveri János halt meg emigrációban, Budapesten. Ott is temették el. Soós József 1995-ben hunyt el, utána hirtelen hárman is. Guelminó Sándor, a Rá-

dió művelődési rovatának újságírója 1998 januárjában, és ugyanez év tavaszán a két nagy barát egymás után: Molnár Imre és Mucsi Géza. Mucsi Géza, a Rádió egykori sportújságírója, amikor a horvátországi háború kitört, az elsők között, távozott Jugoszláviából, felesége, Sóti Mucsi Anna a Magyar Szó lektora volt, és miután felszámolta itthoni egzisztenciájukat, kislányukkal, aki éppen iskolába indult, férje után ment új otthont teremteni. Molnár Imre a nyolcvanas évek végén egy ideig az Amerikai Egyesült Államokban élt, ahol egy kaliforniai emigráns magyar lapnál újságíróskodott, majd a Napló indulása után kezdett először itthon is publikálni, mint a Napló tudósítója. Amerikába még nem újságíróként ment ki, ott vált azzá, és amikor hazajött és a harcterekről tudósított, külföldi újságíróknak is fordított, akik a frontokat járták. A végzet Albániában, munka közben érte. Mint a Mai Nap tudósítója Tiranában volt kiküldetésben, az ottani zavargásokról tudósított, amelyek a piramisjáték összeomlása miatt törtek ki. Egy hotelszobában, munka közben szívinfarktus végzett vele. Az 1998-as év a Magyar Szó egykori karikaturistáját, Szeles Károlyt is elvitte. Szelesék a nyolcvanas évek közepén Mónika teniszkarrierje miatt távoztak Amerikába[23]. Szeles az Egyesült Államokban minden erejét és idejét leánya karrierjének szolgálatába állította. Mónika ezt világranglista elsőséggel és rengeteg győzelemmel hálálta meg. Szeles Károly is azok közé tartozott, aki sikeresek voltak az emigrációban.

A kétezres évnek is voltak halottjai: Cservenák János, aki a Televízió, majd a Dolgozók újságírója volt, később Magyarországon vállalkozóként kereste a kenyerét. Váratlanul, talán a túlhajszolt élettempó miatt halt meg. Még fiatalabb volt Burcsár Zsolt, akit szintén a Televízió újságírójaként ismert a közönség, de korán pályát módosított, vállalkozásba fogott itthon, majd Magyarországon, és ott is halt meg közlekedési szerencsétlenségben, 41 évesen.

Tíz év nem nagy idő, de az elmúlt tíz év alatt kivándorolt újságíróink közül nyolcan örökre eltávoztak.

23 Szeles Károly neve nem szerepelt az eredeti 145-ös listán, csak akkor jutott eszembe, amikor végleges veszteségeink listáját állítottam össze, azokét, akik már soha sem térnek haza.

Vajdasági magyar újságírók kényszerpályán vagy az Ígéret Földjén?

Hogy kényszerpályának vagy az Ígéret Földjének tartjuk-e sorsunkat – nézőpont kérdése. Azok közül, akik elmentek, valószínűleg senki nem gondolta volna tíz-húsz évvel ezelőtt, hogy Jugoszlávia véres háborúban fog szétesni a huszadik század utolsó évtizedében, s hogy az újságíró külföldön fogja megkeresni a kenyerét, mert egy véres balkáni háború és az utána következő gazdasági válság a szülőföld végleges elhagyására kényszeríti. A legújabb balkáni háború kitörése óta a kivándorlás tehát kényszer alatt történt, egyrészt a mozgósítások, másrészt a politikai nyomás, harmadrészt a gazdasági okok, a szegénység és a kilátástalanság következményeként. Másfélszáz vajdasági magyar sajtómunkás sodródott kényszerpályára a XX. század utolsó évtizedében. Sokak számára azonban ez a kényszerpálya az Ígéret Földje. Mások, akik maradtak, úgy érzik, ők vannak kényszerpályán akaratuktól függetlenül, kirekesztve a demokrácia, a haladás és a jólét vívmányaiból. Azok, akik időben elmentek, még jó álláshoz jutottak, új egzisztenciát teremtettek maguknak és családjuknak. Nagyon sokan felvették, vagy szándékoznak felvenni az új haza állampolgárságát. Ők már nem jönnek vissza. Pedig ha itthon változnának a körülmények, valószínűleg akadna, aki a biztos háttérrel maga mögött megpróbálna még itthon valamit, tudását, tapasztalatát szívesen hasznosítaná egykori szerkesztőségében, mert a tájékoztatás technológiája, amíg mi itt senyvedtünk, a világban továbbfejlődött, és a lemaradásunkat majd egykor be kell pótolni. Ígéret Földje a külföld az itthon maradottak számára.

Ha már a kivándorlási folyamatokat nem tudjuk visszafordítani, legalább az újabb elvándorlásnak kellene elejét venni. Sajnos, erre sincs sok remény, az országban a politikai helyzet bizonytalan, a gazdasági pedig kétségbeejtő. Gyökeres változásoknak kellene ahhoz lezajlania Jugoszláviában, hogy egészséges jövőképünk legyen, és ne vágyjunk az Ígéret Földjére erről a kényszerpályáról.

Rekviem eltávozott színművészeink középnemzedékéért

DR. FRANYÓ ZSUZSANNA

Jó ideje már mást sem teszünk, mint számba vesszük a tőlünk eltávozottakat, pontosabban az elmúlt tíz évben tőlünk elmenteket. Kérdezősködünk, tudakozódunk felőlük, üzengetünk nekik, és ha olykor találkozunk velük, akár itthon, akár új hazájukban, afelől érdeklődünk, hogy elégedettek-e, jól érzik-e magukat ott, ahol vannak, hogy elvárásaikhoz képest alakult-e életük. És itt megállunk. Azt már nem kérdezzük meg, hogy esetleg hazajönnének-e, nem nyitunk vitát egyéni elhatározásokról, döntésekről, etikai vetületről. Ez mindenkinek a magánügye, és ezt tiszteletben kell tartani.

Bennem azonban a találkozásokkor is, meg egyéb információs lehetőségekkor is több kérdés merül fel. Elsősorban az, hogy miért csak most érdeklődünk egymás iránt, amikor keserű évek tapasztalatai vannak mögöttünk, és szomorú valóságban élünk. Hogy annak idején miért nem foglalkoztunk többet egymással, főleg annak a gondolatával, hogy a középnemzedéket jobban idekössük. Vagy miért foglalkoztunk egyik-másik színművésszel jobban egy harmadik kárára.

Hisz 37 színművész (22 színész és 15 színésznő) és 2 rendező távozott el az utóbbi évtizedben. A távozást szükségessé tevő tényezők között azonban tegyünk különbséget. Mert nem mindenki ment el az életét fizikailag veszélyeztető okok miatt. Nagy számmal voltak a színművészek és a hozzájuk csatlakozó színművésznő élettársak között, akik jóval a társadalmi változást megelőző időszakban hagytak itt bennünket. Voltak, akik tisztán

anyagi boldogulásukat gondolták gyorsabban megoldani az Egyesült Államokban vagy Ausztráliában, vagy színészi lehetőségeiknek itteni korlátozottságát Magyarországon akarták feloldani valamelyik vonzó vidéki városban, vagy művészi ambícióikat Franciaországban kiteljesíteni, vagy éppen férjhez mentek Budapestre, mert ott fényesebbnek tűnt az élet. És mindez akkor történt, amikor még két színházunk is fénykorát élte, s megvolt az Újvidéki Rádió drámai együttese, és az Újvidéki Televízió magyar nyelvű filmeket is forgatott.

Művészvilágban az örökös vándorlás mindig és mindenhol természetes folyamat, és művészi szempontokból jó is. Azután az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy vidékünkön az elmúlt öt-hat évtizedben, városainkban magyar nyelvű színházakat csuktak be, míg máshol újakat alapítottak. Így hát, amikor Zomborban, Topolyán, Becskereken megszűnt a magyar nyelvű együttes, a színészek Szabadkára vándoroltak, azután mikor megalakult az Újvidéki Rádió drámaegyüttese, voltak, akik Újvidékre költöztek, majd amikor 1973-ban megalakult az Újvidéki Színház, Szabadkáról is, meg a Rádió együtteséből is átszerződtek ebbe a színházba, majd azután voltak, akik Újvidékről visszamentek Szabadkára. És ez természetes belső vándorlásnak számít. A színház otthagyott együttese számára mindenkor, minden távozás veszteséget jelent. Hát hogyne jelentene veszteséget most a számba vett 37 színművész! Ők ugyanis zömmel a középnemzedékhez tartoznak.

Egy színház igazán akkor működőképes, ha jelen van minden nemzedéke. Hisz örök igazság, hogy nem játszhat minden szerepet mindenki korától nagyon eltérő szerepkörből. Márpedig napjainkban előállott egy olyan színházi paradoxon, amikor a legfiatalabb nemzedék kénytelen eljátszani a legidősebb nemzedék szerepkörét, jobbik esetben a középnemzedékét. Ebből a tényből, vagyis abból, hogy nincs középnemzedékünk, az következik, hogy még jó ideig nem lesz idős korosztály sem. Ilyen körülmények között egyre nehezebb lesz majd színházat csinálni.

A további gondolat, ami a találkozások alkalmával foglalkoztat, az, hogy mi is lett az eltávozott színészekből külföldön. Akik a pályán maradtak, azok közül a legtöbben elégedetlenek, mert itt-

hon, az itteni színházainkban jobb, nagyobb szerepekhez szoktak, a közönség szerette, a szakma megbecsülte őket. Itt elismert színművész volt Bajza Viktória, Rövid Eleonóra, Árok Ferenc, Soltis Lajos, Törköly Levente, Földi László, Kerekes Valéria, Simon Mihály, Bakota Árpád, Banka Gabriella, Banka János, Szántó Valéria, hogy csak néhányukat emeljük ki a sorból. És mi lett belőlük? Soltisnak, Földinek, Bakotának néha-néha kijut egy-egy nagyobb, jobb szerep is, de mi lett a többiekből? Árok Ferenc például Németországban tehergépkocsi-vezető, de van, akiből kereskedő, újságíró, rendőr, vállalkozó lett, vagy örök epizodista maradt.

Veszteségeinket csak fokozta az a tény, hogy a behívók miatt újabb elvándorlás kezdődött. Mentek férfiszínészeink, s velük kinek-kinek a szíve választottja. Ebből a migrációból azután a helyzet csöndesedésével mindössze két színész tért vissza itteni színházához. Azok közül pedig, akik kinn maradtak, egyedül Bicskei István futott be Franciaországban, Módry Györgyi Veszprémben, Magyarországon talán még Tóth Loon és Szőke Zoltán (igaz, ő egy szappanoperában).

Az eltávozott színészeinkről kapott információkat összegezve megállapítom, hogy akár butikokban dolgoznak, akár magánvállalkozók vagy sarki rendőrök, esetleg epizodisták, valamikori színészeink elégedetlenek.

Mi meg itt kesergünk, és siratunk egy egész nemzedéket. És ismét felmerül egy kérdés, van-e valamilyen megoldás. Ezen kellene elgondolkodnunk.

Jugoszláviából Magyarországra

DR. TÓTH PÁL PÉTER

Az 1990-es rendszerváltoztatást követően a korábban letagadott, majd a nyolcvanas évek közepétől-végétől szemérmesen elhallgatott nemzetközi vándormozgalom és a hozzá kapcsolódó társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok vizsgálata is a társadalomkutatás részévé vált Magyarországon. A valóság elhallgatása vagy tudomásul nem vétele az első, majd a második világháborút lezáró nagyhatalmi döntések következtében a szomszédos országokban, szülőföldjükön élő magyar nemzetiségűekre éppen úgy vonatkozott, mint azokra, akik különböző okok következtében 1945 után hagyták el az országot. Annak ellenére, hogy a nyilvánosság szintjén erről a kérdésről nem vagy alig esett szó, természetesen tudtunk az ún. disszidensekről, a „nyugatra szakadt" vagy a "külföldön élő" hazánkfiairól, nem is beszélve a környező országokban élő magyarokról, hiszen aligha van olyan család az országban, amelyet valamilyen formában e szétszakadt lét ne érintett volna.

A lassan oldódó politikai viszonyok között a nyolcvanas évek első felétől, ha furcsa és felemás formában is, de már a tömegközlési eszközök is hírt adtak a szomszédos országokhoz csatolt területeken élő magyar nemzetiségűek mindennapjairól. Az évtizedeken át elhallgatott valóság 1988-ban drasztikusan törte meg az addigi mesterséges csendet, amikor a magyar nemzetiségű román állampolgárok nyomására a magyar hatóságok engedélyezték a korábban Romániából mind nagyobb számban Magyarországra érkezetteknek és itt maradóknak, hogy tartózkodási engedélyük lejárta után is az országban maradjanak. Ez példanél-

küli esemény volt, hiszen 1948 után több mint negyven évig nemcsak eltávozni volt nehéz az országból, hanem az országba történő letelepedés is – függetlenül attól, hogy a szomszédos országban élő magyar nemzetiségűekről, nyugatra vándorolt magyar, vagy más országok állampolgárairól volt szó – igen bonyolult és korlátozott volt.

1988-at követően, tehát a négy évtizeden át korlátok között tartott, irányított be- és kivándorlás után – Ceausescu uralkodásának végkifejlete, majd a horvát-szerb háború és végső soron a bolsevik típusú hatalmi-politikai rendszer összeomlása, a volt Szovjetuniótól való függőség megszűnése következtében – a Magyarországot érintő népességmozgás mérete és jellege, majd jogi feltétele is radikálisan átalakult. A változás számos eleme közül a legfontosabb a magyar állampolgárok külföldre történő utazásának alanyi joggá válása, illetve a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek Magyarországra irányuló, 1948-ban megszakított migrációjának reorganizálódása volt. Természetesen, mint ahogyan 1948 előtt, úgy a szomszédos országokból migráló magyar nemzetiségűek 1990-et követően sem választották azonos intenzitással Magyarországot.

A Jugoszláviából Magyarországra irányuló vándorlás összefüggéseinek megértése szempontjából külön elemzés tárgyát kellene, hogy képezze azoknak a folyamatoknak az elemzése, amelyek a Magyar Királyság déli területének népességfejlődését, s az e területen élők kapcsolatát az ország más részein élőkkel történetiségében bemutatná. Részletesen fel kellene tárni az itt élők belső vándorlásban játszott szerepét, valamint azt is, hogy az 1880-as évektől az első világháborúig hogyan, s milyen mértékben vettek részt a döntően tengerentúlra irányuló hazai nemzetközi vándormozgalomban. Mindezek mellett a történelem viharainak folyamatosan kitett, a déli országrészen élők etnikai összetételének feltárását is el kellene végezni. Ezek hiányában ugyanis az e területről 1920 után kiinduló migrációs folyamatokkal kapcsolatban számos összefüggés homályban marad, és nehezen értelmezhető.

Mint az ismeretes, az első világháborút követően nemcsak megszakadt az a századokat átívelő kapcsolat, amely 1102-től

Horvátországot Magyarországhoz kötötte, hanem az 1919. szeptember 10-én aláírt Saint Germain-en-Laye-i békeszerződés kijelölte a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, egy újonnan létrehozott ország határát. Az új államalakulat – a horvát területeket és az ott élő népességet figyelmen kívül hagyva – a Magyar Királyságból 21 031 négyzetkilométer területet és az ott élő népességet, 1 519 013 főt kapott, akik közül 459 ezren vallották magukat magyar nemzetiségűnek. (Az 1910. évi népszámlálás szerint a Magyar Királyság lakosai között 546 ezer szerb és 197 ezer horvát nemzetiségű volt. A trianoni határok közé szorított Magyarországon pedig az 1920-as adatok szerint 17 ezer szerb és 59 ezer horvát nemzetiségű maradt. Emlékeztetőül megjegyezzük, hogy ugyanebben az időben Csehszlovákiához 1 millió 72 ezer, Romániához pedig közel 1,7 millió, tehát jóval jelentősebb számú magyar nemzetiségű személy került.)

Mindeddig adósak vagyunk annak részletes és pontos feltárásával, hogy az első világháborút követően a Magyar Királyság elcsatolt területeiről hányan települtek át Magyarországra, illetve, hogy a meghagyott területen élők közül hányan választották új hazájuknak a szomszédos országokat. Pontos adatok és összehasonlító elemzések hiányában azt mondhatjuk, hogy 1920 után, arányait tekintve, a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került területeken élőkhöz viszonyítva, a Romániához, illetve a Csehszlovákiához csatolt magyar területekről érkeztek a legtöbben az országba. A legjelentéktelenebb volumenű vándorlás Magyarországra az Ausztriának adott területekről volt. Az eltérő intenzitásnak számos oka lehet, melyben az egyes országrészek eltérő történelmi fejlődése, a Magyar Királyság központi területeinek korábbi évtizedekben a perifériákra kifejtett vonzása is fontos szerepet játszott. A történelmi háttér mellett az itt élők száma, össznépességhez viszonyított aránya is szerepet játszott abban, hogy 1920 előtt a Délvidéken élőknek az ország központi területein nem jött létre olyan recepciója, mint a felvidékieknek, vagy különösen az erdélyieknek. Konkrét vizsgálatok hiányában nem lehet pontos választ adnia arra a kérdésre, hogy az ország egykori déli területein élők miért nem érezték magukat oly mértékben veszélyeztetettnek, mint például az erdélyiek. A viszonylagos moz-

dulatlanságban az is szerepet játszhatott, hogy a törökök kiűzését követő időszak még nem volt elégséges ahhoz, hogy a Magyar Királyság déli területeire betelepítettek megfelelő háttérre, kapcsolatrendszerre tegyenek szert a központi területeken, s nem lehet megfeledkezni az elcsatolt területeken élő magyar nemzetiségűek foglalkozás szerinti megoszlásának migrációban játszott szerepéről sem. De az is lehetséges, hogy a déli területeken élők viszonylagos „mozdulatlanságát" más tényezők magyarázzák.

A két világháború között Jugoszláviából Magyarországra irányuló migráció árnyalt és teljes körű feldolgozása tehát még várat magára. A magyar-jugoszláv kapcsolatokat a II. világháború alatt (Délvidék Magyarországhoz történt visszacsatolása, az újvidéki „hideg napok"), majd a háború végén s azt követő események (a magyar lakosság ellen indított jugoszláv megtorló intézkedések, deportálások) jelentős mértékben megterhelték. Ennek népesedési és migrációs következményeit szintén csak fő összefüggéseiben ismerjük. 1945 végétől az addigi feszült viszony fokozatosan normalizálódott, és lassan – az egykori szóhasználattal élve – barátivá vált. Ennek fontos állomása Tito vezette jugoszláv kormánydelegáció 1947-es magyarországi látogatása volt. Ekkor írták alá a magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezményt. Az új alapokon nyugvó kapcsolatok azonban nem sokáig maradtak felhőtlenek. 1948. június 27-én ugyanis a Tájékoztató Iroda Bukarestben tartott konferenciája a Jugoszláv Kommunista Párt politikáját elítélte, s ezzel az ún. szocialista országok kommunista pártjai és a Jugoszláv Kommunista Párt közötti kapcsolatok ellenségessé válnak, majd megszakadnak. Az ezt követő évek komoly tehertételt jelentenek a két ország viszonyában, hiszen a Rákosi-féle pártvezetés a Jugoszlávia elleni fellépésben fontos szerepet vállalt. A holtpontról való elmozdulás még az 1956-os forradalom kitörését megelőzően megtörtént, de a kapcsolatfelvétel és a bekövetkezett változás nem volt elegendő ahhoz, hogy a második szovjet invázió elől a déli irányba menekülők új hazának Jugoszláviát választották, választhatták volna. A Jugoszlávia iránti bizalom hiányához Tito magyar forradalmat minősítő pulai beszéde, a Jugoszlávia buda-

pesti követségére hívott, majd Szovjetuniónak és a magyar hatóságoknak kiszolgáltatott Nagy Imre és társainak ügye is hozzájárult. Nem is beszélve arról, hogy a magyar menekültek befogadásában, letelepítésében Jugoszlávia nem volt érdekelve, s a látszat ellenére a Tito-féle nemzetiségi politika sem volt toleráns.

1957 után a két ország kapcsolata hivatalosan normalizálódott, bár a magyar politikai vezetés Jugoszláviát továbbra sem sorolta a megbízható szocialista országok közé. Ezt az állapotot tükrözte többek között az is, hogy a magyar állampolgárok számára a külföldre utazás szempontjából Jugoszláviát a kapitalista országok kategóriájába sorolták. Egyéb tényezők (például Jugoszlávia nyugati kapcsolatai, az ún. el nem kötelezett országok között játszott szerepe, a relatív árubőség, a szovjet politika bírálatának, illetve a szabad utazás lehetősége stb.) mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi közgondolkodás a 60-as, 70-es évek Jugoszláviáját független, demokratikus országok között tartotta számon, s nem vette észre, hogy a felszín alatt lényegében ott is ugyanolyan kommunista hatalmi-uralmi rendszer a meghatározó, mint Magyarországon.

A rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy a fentebb megfogalmazottak szerepet játszottak abban, hogy az 1990-es évek elejéig a két ország állampolgárai között jelentősebb migrációs mozgás nem következett be. S talán az sem igényel különösebb magyarázatot, hogy mindazok, akik 1990-et megelőzően hátat fordítottak a jugoszláv szocializmusnak, még ha magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgárok voltak is, miért nem tekintették Magyarországot célországnak. A két ország között 1958-ig lezajlott migrációval kapcsolatos adatokat nem találtuk. A fentebb vázolt rossz kapcsolat következtében nem is lehetett jelentős azoknak a száma, akik Jugoszláviából Magyarországra, illetve Magyarországról Jugoszláviába vándoroltak volna. Az 1958-at követő harminc év migrációs mozgása sem volt intenzív. Ez alatt az idő alatt honosítás és visszahonosítás révén összesen csak 824 jugoszláv állampolgár lett Magyarország állampolgára. S, ha nem is jelentős mértékben, de számukat 214-gyel meghaladta azoké, akik a magyart jugoszláv állampolgársággal váltották fel. Jugoszláviából legtöbben, 117-en, 1963-ban választották Magyar-

országot. Honfitársaink közül pedig a legtöbben, 104-en, 1981-ben lettek Jugoszlávia állampolgárai. Ezektől a kiugrónak nevezhető évektől eltekintve 1970 után, két év kivételével, tíz fő alatt maradt azoknak a jugoszláv állampolgároknak a száma, akik évente Magyarországot választották, illetve 20 és 100 között volt azoknak a száma, akiket a magyar állampolgársági kötelékből elbocsátottak, s Jugoszláviában telepedtek le. Külön kellene megvizsgálni azt, hogy ugyanezen időszak alatt a Jugoszláviában élő magyar nemzetiségűek közül hányan vállaltak munkát nyugaton, s közülük hányan nem tértek vissza, illetve, hogy a Magyarországról – egykori szóhasználattal élve – jogellenesen külföldön maradtak közül hányan választották migrációs útvonaluknak Jugoszláviát.

1990-ig, a rendszerváltoztatásig természetes módon megnyilvánuló nemzetközi vándorlásról, mint a szovjet érdekszférába került országok bármelyikében, úgy Magyarország esetében sem lehetett beszélni. A változás 1988-ban azt követően kezdődött, amikor a második világháború után kiépült szocialista világrendszer csődje manifesztté vált. Ebben a keretben értelmezhető az a folyamat, melynek következtében 1988-ban, a Romániában élő magyar nemzetiségűek közül több mint tizenháromezer fő „turistaként" Magyarországon maradt. 1989-ben, amikor a hasonló utat választók száma már közel húszezer volt, Magyarország a szovjet szatellit országok közül elsőként csatlakozott az 1951. évi Genfi Egyezményhez és az 1967. évi New York-i jegyzőkönyvhöz s ezzel az addig bizonytalan státusú személyek helyzete jogilag rendeződött.

1990-et követően a magyar állampolgárok Jugoszlávia iránti érdeklődése egyértelműen megcsappant. A horvát–szerb háború kitörése után pedig egyértelművé vált. Feltételezhetően ez a helyzet a háború kitörése nélkül is bekövetkezett volna, hiszen a Jugoszláviához fűződő illúzió már a nyolcvanas évek második felére többé-kevésbé szertefoszlott Magyarországon. A megváltozott helyzet viszont azt eredményezte, hogy Magyarország felértékelődött Jugoszlávia állampolgárai, mindenekelőtt az ott élő magyar nemzetiségűek számára. Mindez egyértelműen kifejezésre jutott abban, hogy amíg 1989 és 1994 között már csak 25-

en váltották fel magyar állampolgárságukat jugoszlávra, addig a jugoszláv állampolgárok közül honosítással vagy visszahonosítással közel 1500-an lettek magyar állampolgárok.

Menekülők, menedékesek

1991-ben Jugoszlávia felbomlás már egyértelművé vált, s mindazok, akik a háborúval fenyegető belső konfliktusnak nem akartak szenvedő alanyai lenni, és lehetőségük is volt, külföldre távoztak. Ebben a helyzetben 1991 második felétől Magyarország a menekülők egyik célországa lett. A katonai mozgósításokat megelőzően, majd pedig a háborús események hatására ugyanis kezdetben a Szerbiában élő horvát és magyar nemzetiségűek, illetve a rövidesen fronttá vált, majd megszállt szülőföldjükről a horvátországi magyar nemzetiségűek, illetve azok a Délvidéken élő magyarok, akik nem kívántak e háborúban részt venni Magyarországon kerestek védelmet. Ezt követően, 1992 során pedig a Bosznia-Hercegovina területén zajló háború következtében a muzulmán menekülők száma nőtt meg.

Említettük, hogy 1989-ben Magyarország csatlakozott a genfi menekültügyi egyezményhez. Ettől kezdve azok, akik a Genfi Egyezményben foglalt valamely oknak megfeleltek, Magyarországon is *menekült (konvenciós) státust* kapnak. Mivel ekkor Magyarország a nem európai események menekültjeinek még nem biztosított státust, ún. *mandátumos státusú menekültek* is élnek az országban. Ezt a státust és az azzal járó védelmet az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa Budapesti Képviselete nyújtotta.) 1991-től azonban – a konvenciós és mandátumos menekültek mellett – *menedékesek, regisztrált menedékesek* vagy *ideiglenes védelmet élvező személyek* is megtalálhatóak voltak Magyarországon. Ennek a sajátos, jogilag pontosan nem szabályozott típusnak a „megjelenését" – a korábban ismertetett történelmi meghatározottság mellett – a volt Jugoszlávia népei között kirobbant háború tette szükségszerűvé. A délszláv háború során ugyanis, mint annyiszor a történelemben, a többséget képviselő hatalom a kisebbség tagjait, köztük magyar nemzetiségűeket, számarányukat meghaladó mértékben küldte a fontra, s így természetes volt,

hogy Magyarország az ide menekülőknek, akik között jelentős számban magyar nemzetiségűek is voltak, védelmet biztosított.

A menedékesek közül azok, akik önerőből vagy rokonoknál, ismerősöknél nem tudtak elhelyezkedni, az átmeneti szállások szolgáltatásait vették igénybe. A menedékesek a Genfi Egyezménynek megfelelő, jogilag garantált menekült státussal nem rendelkeztek, de mivel többségük nem is kívánt Magyarországon letelepedni, hanem mielőbb vissza szerettek volna térni hazájukba, vagy egy harmadik országba akartak továbbutazni, nem is volt céljuk a menekült státus megszerzése. Az 1991 őszétől kialakult „szokásjog" alapján tehát azokat a jugoszláv állampolgárokat, akik az életüket és biztonságukat fenyegető háborús események elől Magyarországra menekültek, és az országhatár átlépését követően ideiglenes védelmet kértek, a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szerve, mint menedékest, mint ideiglenes védelmet élvező személyt regisztrálta. Ez a védelem azokra a személyekre is kiterjedt, akinek közvetlen hozzátartozója már korábban ideiglenes védelmet kapott, és a családtag érkezésekor még menedékesként élt Magyarországon, aki a háborús cselekményekben való részvételt, vagy a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadta, illetve akinek az ideiglenes védelemben való részesítését egyéb humanitárius szempontok indokolták.

Romániából a temesvári események után Magyarországra menekülők száma 1991-ben 3728 főre apadt, s várható volt, hogy rövidesen még ennél is alacsonyabb lesz. Egy nem várt esemény hatására azonban a Magyarországra érkezett menekülők száma nem csökkent, hanem az 1990. évi háromszorosára nőtt, hiszen csak a volt Jugoszlávia területéről közel ötvenezer menekült érkezett az országba. Az így kialakult helyzet egyértelművé tette, hogy a keletre és délre eső országok destabilitása, valamint a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek nagy száma következtében Magyarországnak a menekültkérdéssel a problémamentes, nyugodt évek ellenére folyamatosan és hosszú távon foglalkoznia kell. Ez a helyzet 1997-től, amikor az Európán kívüli menekültekre vonatkozó addigi korlátozás megszűnt, még egyértelműbben vetődött fel.

Mindezek után nézzük meg, hogy az 1988–1999 közötti idő-

szakban a volt Jugoszlávia területéről érkezettek milyen arányban szerepeltek a Magyarországra menekülők között.

A menekülők száma és százalékos megoszlása állampolgárságuk és Magyarországra érkezésük éve szerint

Év	Ösz-szesen	Román		Volt szovjet		Volt jugoszláv		Egyéb		Európán kívül	
	Fő	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
1988	13 173	13 173	00,0	-	-	-	-	-	-	-	-
1989	17 448	17 365	99,5	50	0,3	-	-	33	0,2	-	-
1990	18 283	17 416	95,3	488	2,7	-	-	379	2,1	-	-
1991	53 359	3 728	7,0	738	1,4	48 485	0,9	408	0,8	-	-
1992	16 204	844	5,2	241	1,5	15 021	92,7	98	0,6	-	-
1993	5 366	548	10,2	168	3,1	4 593	85,6	57	1,1	-	-
1994	3 275	661	20,2	204	6,2	2 386	72,9	24	0,7	-	-
1995	5 912	523	8,6	315	5,3	5 046	85,4	28	0,5	-	-
1996	1 259	350	27,8	268	21,3	559	44,4	82	6,5	-	-
1997	2 109	131	6,1	90	4,3	329	15,6	148	7,2	1 411	66,9
1998	7 118	124	1,7	99	1,4	3 333	46,8	211	3,0	3 351	47,1
1999	11 499	16	0,1	264	2,3	5 111	44,5	100	0,9	6 008	52,3
Együtt	**155005**	**54 879**	**35,4**	**2925**	**9**	**84 863**	**54,7**	**1 568**	**1,0**	**10 770**	**6,9**

1988 és 1999 között összesen 155 005 menekülő érkezett Magyarországra, melynek 92 százaléka, vagyis 142 667 személy három országnak: a volt Jugoszláviának, Romániának és a volt Szovjetuniónak volt az állampolgára. A többség, a menekülők 54,7 százaléka a volt Jugoszlávia területéről érkezett. A Romániából érkezők száma 1990-ben érte el a csúcsot. A román túlsúllyal jellemzett helyzet 1991-ben drasztikusan megváltozott. 1991-ben ugyanis a volt Jugoszlávia területéről a délszláv háború menekültjei addig nem feltételezett számban, közel ötvenezren érkeztek az országba. Így ebben az évben az összes menekülő közel 91 százaléka e területről érkezett, azaz egyetlen év alatt közel annyi menekülő érkezett a volt Jugoszláviából, mint az előző három évben Romániából. Ezt követően, 1992-ben, a menekülők száma gyakorlatilag visszaállt az előző három év szintjére. A valódi csökkenés azonban csak 1993-ban következett be. Százalékos arány szerint a volt jugoszláv állampolgárok túlsúlya 1994-ben a korábbi közel 91 százalékról 72,9 százalékra mérséklődött, mellettük a román állampolgárok 20,2 százalékkal, a

volt szovjet állampolgárok pedig valamivel több, mint 6 százalékkal voltak jelen a menekülők között. Ez a változás összefüggésben volt azzal, hogy Romániában lényegében konszolidálódtak a viszonyok, illetve hogy a délszláv háború színtere Kelet-Szlavóniából Bosznia-Hercegovina területére helyeződött át. 1998-ban és 1999-ben a kosovói harcok hatására ismét jelentősebbé vált a volt Jugoszlávia területéről érkező menekültek száma. A menekültek közötti arányuk nem sokkal maradt el az Európán kívüli területekről érkező menekültekétől.

A menekülő, mint bármilyen más külföldi, legálisan vagy illegálisan érkezhet az országba. 1988-ban a menekülők közel ötven százaléka, 1989-ben pedig döntő többségük a határátlépés illegális módját választotta. Talán meglepő, hogy 1991-ben, amikor az 1989-es menekülők több mint két és félszerese érkezett az országba, akkor az illegális utat választók az összes érkező 20 százalékát sem érték el. Ez valószínűleg a volt jugoszláv állampolgárok szabadabb utazási lehetőségeinek, valamint a Vajdaságban élő horvát és magyar nemzetiségűek korábbi elhatározásából származó felkészültségének volt köszönhető. Természetesen nem lehet nem megfogalmazni azt a feltételezést sem, hogy Románia éppen úgy, mint Kis-Jugoszlávia érdekelt volt abban, hogy az ott élő magyar nemzetiségűek létszáma csökkenjen, s ennek megfelelően nem nehezítették távozásukat. Az illegálisan érkezők aránya 1997-től vált ismét jelentősebbé, melyben az Európán kívüli területekről érkezettek játszottak döntő szerepet.

A tárgyalt időszakban – az utolsó éveket és az 1991. és 1992. éveket leszámítva – minden évben a magyar nemzetiségű menekülők voltak a legszámosabban. 1991-ben azonban a horvátok (a menekültek 53 százaléka), 1992-ben pedig a bosnyákok (a menekültek 44,6 százaléka) aránya vált meghatározóvá. 1990-től a menekültek között szerb nemzetiségűek is voltak, de arányuk az adott év menekültjei között csak 1993-ban közelítette meg a 3 százalékot.

1992-ben 16 204 menekülő érkezett az országba, melynek 92,7 százaléka a volt Jugoszlávia területéről jött. Őket 5,2 százalékos arányban a Romániából, 1,5 százalékos arányban pedig a volt Szovjetunió területéről érkezők követték. Az egyéb kategóri-

ába tartozók aránya ekkor az egy százalékot sem érte el, csupán 0,6 százalék volt. 1994-ben már csillapodott a menekülők száma, ekkor újonnan 3375-en érkeztek, akiknek 70,7 százaléka az egykori Jugoszláviának volt polgára. Ezek közül 2016 fő Kis-Jugoszlávia területéről érkezett, s csak 324 fő volt boszniai menekült. Ha az összes új érkező nemzetiség szerinti megoszlását nézzük, akkor az 1994-ben az érkezők 76,2 százaléka, ezen belül pedig a volt Jugoszlávia területéről érkezők 76 százaléka (1813 fő) magyar nemzetiségű volt. A magyarokat az egyéb nemzetiségűek (9,8%), a muzulmánok (8,9%), a szerbek (3,1%) és végül a horvátok (2%) követték.

Mielőtt a menedékes státusúakkal részletesebben foglalkoznánk, nézzük meg, hogy a menekültként elismert személyek között milyen arányban vannak képviselve a volt Jugoszlávia területéről érkezettek. 1989 és 1999 között Magyarországra érkezett menekülők közül 4986 fő kapott menekült státust, azaz a menekülők 3,2 százalékát ismerték el menekültként. Közöttük 1266 jugoszláv, 28 pedig horvát állampolgár volt. Ez azt jelenti, hogy a menekültként elismert személyek 25,4 százaléka a volt Jugoszlávia területéről érkezett az országba. A menekülők közel 45 százaléka (69 466 fő) pedig menedékesként részesült védelemben. Menekült státust a jugoszláv állampolgároknál nagyobb számban csak a Romániából érkezettek (2943 fő) kaptak. Bár az igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy jelentős többségüket, 2561 főt még 1990-ben menekültként ismerték el. A megváltozott helyzetet jól jellemzi, hogy 1996 és 1999 között összesen már csak 3 román állampolgár kapott menekült státust, ugyanakkor a Jugoszláviából érkezettek közül 1996-ban 55-en, 1997-ben 20-an, 1998-ban 35-en és 1999-ben pedig 37-en. Összességében a menekültként elismert személyek 84,4 százaléka két országnak, Romániának és Jugoszláviának volt az állampolgára.

A továbbiakban a volt Jugoszlávia területéről érkezett és 1991 júliusa – 1994. december 31-e között *menedéket* kapott, és még 1994. december 31-én, Magyarországon tartózkodókkal kapcsolatos adatokat nézzük meg. Mint említettük, a menekülőknek ez a típusa 1991 júliusától, a szerb–horvát háború kitörését követően jelent meg. Már arról is szóltunk, hogy a menekülők 45 száza-

léka (69 466 fő) menedékesként részesült védelemben. Az egykori adatszolgáltatás problémái miatt pontosan nem tudjuk, hogy az 1991–1994 között menedékesként regisztráltak között milyen arányban maradtak például bevándorlóként Magyarországon, tértek vissza hazájukba, vagy utaztak tovább egy harmadik országba. Azt viszont tudjuk, hogy 1994. december 31-én Magyarország újabb 7738 menedékesnek biztosított ideiglenes védelmet.

Az 1994. december 31-én még Magyarországon tartózkodó menedékesek adatai mellett az 1992. évben menedékes státust kapott személyek – 16 204 fő – adatai is rendelkezésünkre állnak. Ezek szerint 1992-ben az összes menekülő 36 százaléka volt magyar nemzetiségű. A legnépesebb csoport – a volt Jugoszlávia területéről érkező több mint tizenötezer fő – nemzetiség szerinti megoszlását az alábbi táblázat adatai mutatják.

Jugoszláv menedéket kérők nemzetiség szerinti megoszlása, 1992

Nemzetiség	Összesen		Menekültügyi szervnél elhelyezve		Magyar lakosságnál elhelyezve	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Magyar	5 059	33,7	709	14,0	4 350	86,0
Horvát	1 759	11,7	380	21,6	1 379	78,4
Muzulmán	7 136	47,5	4 616	64,7	2 520	35,3
Egyéb	1 067	7,1	577	54,0	490	46,0
Összesen	**15 021**	**100,0**	**6 282**	**41,8**	**8 739**	**58,2**

1992-ben a menedékesek legnépesebb csoportját a muzulmán (bosnyák) nemzetiségűek (47,5%) alkották, őket 33,7 százalékkal a magyarok, illetve 11,7 százalékkal a horvátok követték. A menedékesek magyarországi kapcsolataira, illetve anyagi helyzetére utal az az adat, hogy 1992-ben 58,2 százalékuk rokonoknál, ismerősöknél, illetve a fizetőszolgálatnál lakott, s nem a menekültügyi szervek elhelyezését vették igénybe. Arányukat tekintve leginkább a magyarok, a legkevésbé pedig a bosnyák menedékesek éltek ezzel a lehetőséggel. Amennyiben azonban csak a jugoszláv menedékesek elhelyezkedését nézzük, akkor 1992-ben például, amíg a magyar nemzetiségűeknek csupán 14 százaléka vette igénybe a menekültügyi szervek elhelyezését,

addig a muzulmánoknak közel 65 százaléka.

Az 1994. december 31-én még Magyarországon tartózkodó menedékesek között a nemzetiségi megoszlás szerint a legtöbben, szinte törvényszerűen a magyarok és a muzulmánok (bosnyákok) és a horvátok voltak. Mellettük a menedékesek 2,8 százalékát a szerbek, 1,4 százalékát pedig az egyéb nemzetiségűek adták. A menedékesek döntő többsége, 78,1 százaléka, menekülttáboron kívül lakott. A táboron kívül lakók 95,7 százalékát a magyarok, a muzulmánok és a horvátok adták. A táborokban élők között 65,6 százalékkal a muzulmánok voltak a meghatározók.

Nemek szerint a menedékesek 53,6 százaléka férfi, 46,4 százaléka pedig nő volt. A 0–5 évesek körében a fiúk, a 6–14 évesek között pedig a lányok voltak valamivel többen. A férfiak javára az arány a 19–59 évesek korcsoportjánál tolódott el, míg a 60 évnél felülieknél a férfi-nő arány majdnem hasonló mértékben a nők javára billent. A menedéket kapottak között viszonylag jelentős volt a 60 évnél idősebbek aránya (11%). A 19–59 év közötti korosztályhoz tartozók voltak a legnépesebbek, a menedékesek 61,7 százalékát ők alkották. Ez érthető is, hiszen a mozgósítás, a katonai szolgálat leginkább őket érintette.

A menedékesek között 1994 decemberében 3407 fő volt magyar nemzetiségű. Ebből 928 fő gyermek, 2479 pedig felnőtt. Azt, hogy a családok száma és a családokhoz tartozó gyermekek száma mennyi volt nem ismerjük. A meglévő adatok azonban azt valószínűsítik, hogy a magyar és a nem magyar menedékesekhez arányosan körülbelül ugyanannyi gyermek tartozhatott.

Mint ismeretes, a szerb–horvát háború következtében Horvátország magyar nemzetiségű lakosságának nagy többsége Magyarországra menekült, s bár a katonai helyzet jelentősen módosult és a daytoni megállapodás az elfoglalt, így a keletszlavóniai területek visszaadását is tartalmazta, ennek ellenére az onnan és a volt Jugoszlávia más területeiről elmenekülteknek még éveket kellett várniuk arra, hogy otthonaikba visszatérhessenek.

A menedékes, az ideiglenes védelmet biztosító státust a jugo-

szláviai állapotok képlékenysége miatt nehezen lehetett megszüntetni. Először 1997 végén vált olyanná a helyzet, hogy úgy vélték, 1998 tavaszán már az utolsó menedékes helyzete is megoldódik. Ez azonban nem következett be, s így 1998-ban a magyar hatóságok három hónaponként hosszabbították meg a még Magyarországon lévő menedékesek státusát. 1998 novemberében a menedékesek száma ezer alá csökkent, s a decemberi törvényhatározat értelmében a következő év közepéig már csak a bosnyák menedékesek státusát hosszabbították meg, akiknek a létszáma ekkor már csak száz körül volt. A menedékes státus, eléggé elhúzódva, végül csak 1999. június 30-ával szűnt meg.

Bevándorlók

1988 és 1999 között a világ több mint 120 országának több mint 220 ezer állampolgára érkezett azzal a céllal Magyarországra, hogy itt, különböző okkal, legalább egy évnél hosszabb időt töltsön. A fenti időszakban a legtöbben, az összes bevándorló nagy többsége a környező országokból: 47,3 százalék (105 675 fő) Romániából, 8,8 százalék (19 672 fő) a volt Jugoszláviából, 7,2 százalék (16 164 fő) a volt Szovjetunió utódállamaiból, 1,1 százalék (8420 fő) a volt Csehszlovákiából, 36,7 százalék pedig a világ többi országából érkezett.

1994 és 1999 között 131 883 külföldi kért huzamosabb tartózkodási engedélyt a magyar hatóságoktól. Közülük 11 659 voltak jugoszláv állampolgár volt, ők adták az összes engedélykérők 8,8 százalékát. Ennél nagyobb arányban csak a román és a kínai állampolgárok szerepeltek a kérelmezők között. 1999. december 30-án a huzamosabb tartózkodási engedéllyel Magyarországon tartózkodó külföldiek száma 60 894 volt, közülük 3963 volt jugoszláv állampolgár. Náluk népesebb tábort a román (11 825 fő) és a kínai (4849 fő) állampolgárok alkottak. Tehát a huzamosabb tartózkodási engedéllyel itt tartózkodó külföldiek 6,5 százaléka érkezett Jugoszláviából. Ez az arány alacsonyabb, mint az 1994 és 1999 között ugyanilyen engedéllyel itt tartózkodó jugoszláv állampolgároké volt.

A vizsgált időszakban – ahogyan a menekülők, ugyanúgy a

bevándorlók esetében is – ugyanabból a három országból: a volt Jugoszláviából, Romániából és a volt Szovjetunióból érkeztek Magyarországra a legtöbben. (Talán érdemes megemlíteni, hogy 1998-ban a kínai kérelmezők száma meghaladta az ezret, 1999-ben pedig már az ezerötszázat is.) A volt Jugoszláviából érkezettek vonatkozásában az adatok nem tükrözik vissza azt a jelentős mértékű népességcsökkenést, amely az elmúlt időszakban, mindenekelőtt a Vajdaságban és Horvátországban élő magyar nemzetiségűeknél bekövetkezett. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy nem mindenki úti célja volt Magyarország, hiszen a volt Jugoszlávia magyar nemzetiségű állampolgárainak egy része – a hetvenes évektől kialakított kapcsolatait felhasználva – Nyugat-Európába és a tengeren túli országokba vándorolt. A Vajdaságban élő magyar nemzetiségűek közül először az erőszakos mozgósítás elől a katonakötelesek egy része menekült el, majd egyre inkább a szegénység és a nemzetiségi lét jövőbeli kilátástalansága volt az, ami az ott élő magyar nemzetiségű népesség egy részét szülőföldjéről útnak indította.

Amennyiben a volt Jugoszlávia területéről 1988 és 1999 között érkező menekülők számát összehasonlítjuk a bevándorlási szándékkal érkezőkével, megállapíthatjuk, hogy 1991-ig az e területről érkezők száma nem volt jelentős, azt követő három évben pedig, bár volumenében meg sem közelítette az e területről érkező menekülők számát, mégis dinamikusan növekedett. 1995-öt követően csökken (ezer alá süllyedt) a bevándorlási kérelmet benyújtók száma, 1998-tól pedig újból emelkedett. Ez 1999-ben is folytatódott, amikor már meghaladta a kétezret. A 2000. év első félévének adatai alapján viszont az év végére a jugoszláv bevándorlók számának csökkenését lehet prognosztizálni. Az első félév végéig ugyanis összesen 695 jugoszláv állampolgár kért bevándorlási engedélyt. Továbbra sem lehet tehát jelentősnek mondani az innen érkezők számát és az összes bevándorlóhoz viszonyított arányát. Az első két évben, mint említettük, elsősorban a katonaköteles fiatalok érkeztek. Ennek megfelelően 1989-ben például a 0–14 éves korosztályt csak két leány képviselte, és a férfiak majdnem 95 százaléka pedig a 14–49 éves korcsoporthoz tartozott. 1993-ig a Magyarországra érkezők között a férfiak ará-

nya magasabb, ezt követően viszont a férfi-nő arány már kiegyensúlyozottá vált. 1990-től pedig már mind többen családostul érkeztek a háború elől az országba. Ezt a változást egyértelműen jelzi a 0–14 éves korosztályhoz tartozók számának és százalékos arányának hét-tizenötszörösére növekedése. Az egy családhoz tartozó gyermekszám 1990-től arányaiban meghaladja az összes bevándorlókét, ezt a 0–14 éves korosztály átlagon felüli, illetve a 15–49 évesek átlagon aluli aránya is visszatükrözi. Azt pedig, hogy a hosszabb kivárás után az idősebbek körében is elmozdulás történt, az jelzi, hogy az ötven éven felüliek aránya 1993-tól jelentősebbé vált.

A magyar nemzetiségű külföldiek vonatkozásában sajnos csak az 1990 és 1994 közötti időszakra, vagyis öt évre rendelkezünk adatokkal. Ezekben az években bevándorlás céljából Magyarországra érkezettek 58,2 százaléka magyar nemzetiségű külföldi állampolgár volt. Mivel a nemzetiségre vonatkozó kérdés csak ajánlott, azaz e kérdésre a kérvényt benyújtó nem köteles válaszolni, így csak azt állíthatjuk, hogy a magyar nemzetiségű külföldi állampolgárok aránya 1990 és 1994 között legalább 58,2 százalék volt. Valójában azonban – feltételezve, hogy nem mindenki válaszolt erre a kérdésre – ennél a magyar származású külföldiek aránya jelentősebb lehetett.

1990 és 1994 között 60 országból 43 483 magyar nemzetiségű külföldi állampolgár tartózkodott egy évnél hosszabb ideig az országban. Ez azt jelenti tehát, hogy a diákokkal együtt ugyanebben az időben bevándoroltak 58,2 százaléka, a diákok nélkül pedig 64,9 százaléka volt magyar nemzetiségű külföldi. (Diákok nélkül a magyar nemzetiségű külföldiek aránya magasabb az itt közölt értéknél, hiszen a diákok között magyar nemzetiségűek is vannak.) A rendelkezésünkre bocsátott adatok szerint a Romániából érkezettek 69,9 százaléka, a volt Jugoszláviából jövők 72,7 százaléka, a volt Csehszlovákiából származók 65,2 százaléka, a volt Szovjetunió esetében pedig a bevándorlók 45,0 százaléka volt magyar nemzetiségű.

A következőkben röviden azt vizsgáljuk meg, hogy 1988 és 1994 között a főfoglalkozási ágak szerint és nemenként hogyan alakult a bevándorlók megoszlása. Meg kell jegyeznünk, hogy a

foglalkozásra vonatkozó kérdésre egyrészt nem minden kérelmező adott választ, másrészt pedig a foglalkozási besorolás nem egységes alapon történt.

A Jugoszlávia területéről érkezők között az aktív keresők 75,1 százalékkal, az inaktívak pedig, akik közé az eltartottak, a munkanélküliek, a gyermekek, a nyugdíjasok és a háztartásbeliek tartoztak 24,9 százalékkal részesedtek. A férfiak és nők megoszlása a foglalkozások függvényében (az egyéb foglalkozásúak kivételével, ahol 4,5 százalékkal több volt a nő, mint a férfi) minimális eltéréssel szinte azonos. A legszámosabb közöttük az egyéb foglalkozásúak. 1988 és 1994 között a volt Jugoszlávia területéről érkezők 37 százaléka tartozik ehhez a kategóriához. Ezeknek 67,3 százaléka viszont a fentiekben felsorolt inaktív csoportokhoz tartozott. Rajtuk kívül (17,1 százalékkal) az inaktívak csoportjába tartoztak még a tanulók. Az inaktívak tehát az összes e területről érkezők 42,5 százalékát adták. Ha nélkülük vizsgáljuk a foglalkozási megoszlást, akkor azt tapasztaljuk, hogy az értelmiségi foglalkozású 35,7 százalék, a fizikai dolgozó 29 százalék, az egyéb kategóriához tartozó 21 százalék, és végül 14,3 százalék az alkalmazott foglalkozási kategóriához tartozó. Az értelmiségiek között a természet és a műszaki tudományok (27,6%), a társadalomtudományok (25,1%) képviselőinek és a középiskolai tanároknak (15,7%) aránya a legjelentősebb. Az orvosok aránya 7,2 százalék. A fizikai foglalkozásúak között az ipari szakmunkások (38,1%), a kisiparosok (27,2%), valamint a kereskedelmi dolgozók (14,4%) számát érdemes említeni. S e foglalkozási ág jellegének megfelelően a férfiak aránya több mint a kétszerese a nőkénél. 1994-ben az előző évhez viszonyítva a fő foglalkozási ágak mindegyikénél több mint a felére csökkent a bevándorlók száma. Ez a visszaesés azonban mindenekelőtt nem a polgárháborúban bekövetkezett változás eredménye, hanem annak, hogy éppen az utolsó két évben jelentősen növekedett azoknak a volt jugoszláv állampolgároknak a száma, akik a korábbi évek kivárása után döntöttek, és a magyar állampolgárságot választották.

A Jugoszláviából, illetve Horvátországból Magyarországra irányuló mozgás érzékeltetése érdekében röviden szólnánk azokról is, akik ideiglenes tartózkodási engedély, illetve akik a vízumban

foglalt tartózkodási idő meghosszabbítását kérték. Az ideiglenes tartózkodási engedélyt kérők száma 1994-ben 16 696 volt. Ez a szám a következő évben már 2765-re csökkent, s ez a tendencia, ha nem ilyen léptékben is, de a továbbiakban is folytatódott. 1999-ben 1355 jugoszláv állampolgár nyújtott be ideiglenes tartózkodási kérelmet. Ennél nagyobb csak a román (10 125) és az ukrán (1951) állampolgárok száma volt. A horvát kérelmek száma 1995-ben 5293, 1996-ban 5552 volt. Az ezt követő két évben fokozatosan előbb 3753-ra, majd 2974-re csökkent. A horvát helyzet rendeződésére utal, hogy 1999-ben ez a szám már csak 351 volt.

A jugoszláviai állapotok képlékenységét valamilyen formában tükrözi az is, hogy elég jelentős azoknak a jugoszláv állampolgároknak a száma, akik a vízumban foglalt tartózkodási idő meghosszabbítását kérték. Ez a helyzet azt jelzi, hogy a kérelmező valamilyen ok miatt a vízum érvényességének lejárta előtt nem kívánt visszatérni hazájába, hanem e helyett a vízum meghosszabbítását kérte a magyar hatóságoktól. Mivel Jugoszlávia nem egy távol-keleti ország, így fel kell tételeznünk, hogy a kérelmezőnek elégséges oka volt arra, hogy a visszatérésről egyelőre lemondjon, miközben sem menekültként, sem pedig bevándorlóként nem kívánt Magyarországon élni. 1995 után ez a szám közel felére (2187-ről 190-re), majd 1000-re csökkent. 1998-ban kissé megemelkedett, a kosovói háború évében viszont majdnem megháromszorozódott (1196-ról 3171-re növekedett).

Új állampolgárok

A migráció, ha nem is véglegesen, de az új állampolgárság megszerzésével lezárul. Végezetül arról szeretnénk egy rövid áttekintést nyújtani, hogy Jugoszlávia volt állampolgárai közül honosítással és visszahonosítással az elmúlt évtizedben hányan váltak magyar állampolgárrá. Annak következtében, hogy az 1995. év és az 1996. év adatai nem állnak rendelkezésünkre, a közölt adatok nem véglegesek. Az adatok szerint a szomszédos országok állampolgárai közül Ausztria után Jugoszlávia állampolgárai voltak a legkevésbé érdekeltek abban, hogy magyar állam-

polgárok legyenek. Ez azt jelenti, hogy 1958–1987 között 805, 1988–1994 között 1469 és 1997 és 2000 első félévének végéig 4319 jugoszláv állampolgár lett magyar állampolgárrá. Emellett 1997 és 2000 első félévének végéig 79 horvát állampolgár vette fel a magyar állampolgárságot. 1958-tól tehát napjainkig, ha feltételezzük, hogy 1995-ben és 1996-ban is körülbelül ezer-ezerötszáz között mozoghatott az állampolgárságot várók száma, akkor 1958 és 2000 között összesen kilencezer körül lehet a magyar állampolgárrá vált jugoszláv állampolgárok összlétszáma.

Úgy véljük, az adatokból már felsejlett, hogy Magyarország migrációs attraktivitása legújabb kori történelmünkkel szoros összefüggést mutat. Ezt egyértelműen az tükrözi, hogy az új állampolgárok 17 százaléka visszahonosítással lett magyar állampolgár, 75 százalékának pedig a felmenői között voltak magyar állampolgárok. A fennmaradó 8 százalékból pedig 7 százalék magyar állampolgárral áll családi kapcsolatban. Ez a meghatározottság az elmúlt évtizedek adatai alapján egyértelműnek mondható, s jelenleg semmi sem utal arra, hogy ez a közeljövőben megváltozzon.

* * *

Azt, hogy a közeljövőben milyen migrációs folyamatok játszódnak le a két ország között, nehéz megjósolni. Feltételezhető azonban, hogy ha a jugoszláviai helyzet normalizálódik, ha az éppen megkezdődött demokratikus átalakulás nem torpan meg, ha a kisebbség jogait a többség nevében a politikai hatalom nem csorbítja, akkor remélhetőleg jelentősebb számban nem indulnak útra. Abban az esetben azonban, ha nem ez következik be, a nemzetközi vándorlás területén a 90-es évek elejének eseményei megismétlődhetnek.

A vajdasági magyar áttelepülők sorsa az anyaországban

PAPP ÁRPÁD

I. Bevezető

A dolgozat a vajdasági magyar áttelepülők viszonylag pontosan körülhatárolható csoportjának életút-interjúrészleteit hasonlítja össze az áttelepült erdélyi magyar értelmiség identitásválságát feldolgozó tanulmány[1] eredményeivel.

Nem tekinthettük feladatunknak az áttelepülők pontos számának felbecsülését az áttelepülők osztályzási nehézségei miatt, de nem tettük ezt azért sem, mert erről a kérdésről már születtek olyan munkák[2], melyek pontosabban feldolgozták a kérdést. Másrészt feldolgozottnak tekinthető az anyaországiak viszonya a bevándorlókhoz[3].

Ugyancsak eltekintenék a migrációs trendek regionális okainak felsorolásától, azok korszakolásától, hiszen ismétlésekbe bocsátkoznék[4].

A dolgozat mondhatni egyedüli célja ezáltal a vizsgált csoport beilleszkedési sajátosságainak holisztikus bemutatása. Mentségemre szóljon, hogy az eddigi elemzések mintájára ezt is egy önkényes funkcionális felosztás alapján képzeltem el.

Jelen tanulmány megírásában személyes okok vezettek. A polgárháború kitörése idején (1991) magam is minimális szemé-

1 Vörös Kinda K. 1997.
2 Tóth Pál P. 1998.
3 Závecz T. 1993.
4 L. Rédei M. 1994., Tóth Pál P. 1996.

lyes poggyásszal érkeztem Magyarországra, miként az megkérdezett ismerőseimmel is történt. Az interjúk rögzítése több éven keresztül (1992–1995) folyt. Az itt lejegyzett interjúrészletek egy nagyobb anyag töredékei.

II. Az interjú-kérdések szempontrendszerének kialakítása

A néprajzi irodalom és módszer viszonylag későn, a többi kutatási tárgyához mérten kis számban foglalkozott a migráció kérdésével, ezen belül a konfliktushelyzetek megoldásával vagy feloldásával pedig nem, inkább csak a tények puszta leírására törekedett. Ennek ellenére mintaértékűnek tekinthető munkák[5] születtek, melyek kérdésfeltevése összehasonlítási lehetőséggel kecsegtetett. Hogy ezt ehelyütt mégsem végeztem el, azt elsősorban a helyszűke miatt mulasztottam el.

A bemutatásra kerülő anyag ezért oly módon állt össze, hogy összesen tizenegy témakört alakítottam ki. Ezek egy része a kérdezettekre, másik része a körülményekre, a harmadik a befogadó országra vonatkozik. A témakörök mindemellett kronologikus sorrendet is követnek, az áttelepültek élményeinek időrendjében.

1. A távozás oka és körülményei
2. Lakáskörülmények
3. Munkavállalás
4. Letelepedés
5. Hivatalok
6. Konfliktushelyzetek
7. Az elvándorlás és a beilleszkedés megítélése
8. A barátok sorsa – kapcsolattartás az otthoniakkal
9. Információáramlás
10. Otthoni emlékek
11. További tervek

5 Puskás M. 1981. Fejős Z. 1994.

II.1. A távozás oka és körülményei

1. A. G.

A szabadkai éjszakai élet jellegzetes alakja volt. Akárcsak korosztálya, az iskola és a munkába állás között egyensúlyozva egy köztes állapotban lebegett távozása idején.

„Kilencvenhárom október tizennyolcadikán jöttem át, augusztusban született meg a döntés, hogy átjövök Szabadkáról.

Volt egy szerb csajom, aki nem szimpatizált a szerb dolgokkal.

Rezervába (*tartalékosnak*[6]) nem hívtak be jó ideig. Amikor mégis megtörtént ez a dolog (*mozgósítás*), pár nap múlva a tévében beolvasták azok számát, akiket mozgósítanak – az enyémet is. Nem mentem. (*A tartalékosok közel nyolcvan százaléka tagadta meg a hadba vonulást. A harci cselekmények elhúzódásával és más területre tolódásával az arány még rosszabb lett. A 1998-as kosovói mozgósítás idején a sorkatonaság helyben állomásozó egységeinek feltöltésére, nem hivatalos adatok szerint, Szabadka területén a behívott tartalékosok 2-3%-a tett eleget a behívónak, de ők is inkább a rendőrség rajtaütése következtében.)*

Bementem az utolsó jelentkezési nap után négy nappal, a Városházára, megkérdezni, hogy mi van velem, bent volt a pasas, megnézte a nevemet és mondta, várjak kint húsz percet; kimentem, rágyújtottam, aztán vissza; és adott egy teljesen más számot, a régit kihúzta. Azért, hogy ne hívjanak be.

Nem volt semmi szimpátia, csak később kötöttem össze a dolgokat, mert volt egy konfliktusom a katonaságban, egy egészségügyi központban voltam, egy kórházban, és ott elég sok hülye volt, és én még egy kicsit jobb is voltam náluk, ezért becsültek, de sokat tablettáztam, ezenkívül mikor ügyeletes voltam, átadtam egy fiatal katonának a szalagot (*ügyeletességet*), és elmentem találkozni egy szlovén csajjal, és közben jelentkezett egy katona vakbélgyulladással, elvitték a kórházba, mindent elintéztek, közben jött a potporucsnik (*alhadnagy*), egy albán alak három katonarendőrrel, és azt mondták, hogy eljöttem az ügyeletről, és köz-

6 A zárójeles, dőlt betűs rész a szerző magyarázata

ben meghalt egy katona, amíg én oda voltam ezzel a szlovén k…val**.**

Nekem nem számított ez a hülye szöveg, csakhogy épp ott volt a csaj, és végigvágtam a biliárdbottal a potporucsnikon, és erre engem leütöttek a katonarendőrök.

Öreg katona voltam akkor már, meg öt hónapja csátó (*írnok*) is voltam, előtte meg fogorvos-asszisztens, csak észrevették, hogy drógázom (kábítószert *fogyaszt),* de az nem is volt igazi; a füvet, amit a szlovének hozhattak, észre se vették, csak a tablettákat, de azt is csak úgy mondták. Komoly dolgok nem voltak: a legkomolyabb a Codein volt, ami fájdalomcsillapító, az Amfetaminnak örültem volna, de nem volt.

Aztán, hogy megütöttem a tisztet, elvittek Sentvidbe (*Ljubljana egyik városrésze, a katonai fogház található ott)*, egy hétig elektrosokkal kezeltek, adták a kezemre. Ez a börtön volt, és utólag kiderült, hogy a katona nem halt meg, szépen megműtötték, ezt ugyanaz a guster (*újonc*) is megcsinálhatta (*bekísérhette*) volna, meg is csinálta, csak rám ijesztettek. Utána beszéltem is vele, elmondtam, hogy mi történt, fel is akartak menteni egy hónappal a leszerelés előtt, csakhogy ne beszéljek.

Ez volt a dossziém.

A szerb csaj teljesen megváltoztatta az életemet, utálja a szerb mentalitást, a bátyjával jöttem át, próbáltunk munkát találni, találtunk egy időre, aztán megszűnt.

Különösebb elkeseredés nem volt, ami miatt eljöttem, engem először kilencvenkettő őszén bántottak (*behívót kapott),* amikor folyt a vukovári harc, háromszor hívtak a hadseregbe, mondtam, hogy nem megyek.

El akartam jönni otthonról, hogy otthagyjam a szüleimet, pedig a szüleim mindent rám hagytak, azért, mert szabadfölfogásúak, tizenöt éves koromban volt egy nagy lázadásom, és azóta mindent rám hagytak.

Addig édesanyám nagyon *(keményen)* tartott, illetve, inkább én tartottam édesanyámat, és akkor azt mondtam, mostantól kezdve nem kell senki, nem fogok senkire hallgatni, pénzt se adjanak, csak amennyit akarnak, és azontúl több pénzt adtak, nem kellett, hogy hazamenjek akár három napig se, akárhány ember

beállíthatott hozzám, teljesen szabad volt**,** bár nem értették, hogy miért van ez, de hagyták.

Meg akartam szabadulni ettől. El akartam kezdeni valamit egyedül, és ez az üzletben ülve nem ment. Az utolsó két hónapban nem vettem el egy dinárt se az üzletből.

Nem azért jöttem át, mert féltem a katonaságtól; tartom magam olyan embernek, hogy vagy lelőnek, vagy két nap múlva elengednek, tovább nem tartanak ott.

A társasággal, amelyikhez otthon tartoztam, nem tartom a kapcsolatot, ettől direkt jól érzem magam, mert nagyon benne voltam a dolgokban (*serkentőszerek használata),* nem tudtam magam kivonni.

Benne voltam egy együttesben, nagyon régen akartam alakítani egy együttest, amikor fölfejlődtünk, a legjobbak voltunk Szabadkán, mentünk erre-arra, élveztem is. Hatan voltunk, három azt képzeltük, hogy megfogtuk az Isten lábát; nagyon szép fiúknak tartottuk magunkat, szerettek bennünket. Valójában egy hatásvadász együttes voltunk. Nem voltunk olyan jó zenészek, nem volt eredeti dolog, csak utánzás.

Politikai dolgok *(okaim a távozásra)* nem voltak, inkább gazdasági: hogy több pénzt keressek, és félre is tudjak tenni. Most egyik napról a másikra élek: adósságaim vannak.

Otthon nem volt semmi bajom, csak nem lehetett keresni – az üzletben senki nem vásárolt se hangszert, se kazettát –, cigarettára se volt pénzem; hallottam olyan meséket, hogy Magyarországon öt-hatszáz márkát is keresnek, például a Csipcsi, ő annyit keresett, ezenkívül ingyen volt lakása, a kaja meg cigaretta, félre is tehetett volna – én legalábbis ezt tettem volna.

Hát most itt vagyok öt hónapja, és nem így sikerült, de még mindig reménykedem.”

2. B.T.

Az iskola elvégzése céljából költözött be Szabadkára, de személyes okok miatt inkább alkalmi munkákból élt.

„Nem volt már semmi Szabadkán, ezért eljöttem.

A faragás miatt jöttem el, beszéltem az A.-val, hogy itt jó dol-

gokat lehet csinálni meg tanulni. Amikor először átjöttem, el voltam ájulva, hogy milyen jó itt. Aztán ottmaradtam a K.-nál.

(*K. személyisége a kecskemétiek esetében meghatározó. A bohém, költekező fafaragó a környéken sajátos munkáiról, gyűjtőszenvedélyéről és nőcsábász voltáról ismert. A szövegben többször említett tanya az ő műhelye volt, a város utalta ki számára. Gyakran előfordult, hogy akár négy szabadkai fiatal is segített neki. Ezért pénzt nem kaptak, csak osztoztak a sorsában, családtagként dőzsöltek vagy nélkülöztek. Egy-egy munka közti szünetben, amely gyakran több napos is volt, kirándulásokat tettek Szentendrére, ahol K. házát építették. Zsebpénzt mindig kaptak, fizetést szinte soha.)*

Kilencvenkettő szeptemberében jöttem el, éppen ért az alma.

De mit lehet erről mesélni?

Én eleve nem úgy jöttem át, mint katonaszökevény, hanem mert megváltozott az egész hangulat. Azért jöttem át, hogy tanuljak valamit. Akkorában – fél évvel korábban – haraptam rá, hogy kézzel alkothat az ember valamit.

Eljöttem a tanyára, láttam, hogy az emberek dolgoznak; azzal fogadtak, próbáljam meg; először a K. nem akarta, hogy maradjak, aztán valahogy csak belement. Amit el lehetett tőle tanulni, eltanultam.

Aztán eladta a tanyát, el kellett mennem."

3. H. Cs.

Szabadkán a műtrágyagyárban volt géplakatos. Mint a fiatalok többsége, munkáját csak szükséges rossznak tekintette, egyéni kibontakozását *(később)* a festészetben találta meg. Amatőr, de korántsem konvencionális munkái tehetségről árulkodtak, melynek kibontakozására az otthoni körülmények között kevés esély mutatkozott.

„Egy barátnőm eljött hozzám, és mondta, hogy pénteken lezárják a határt, a tévében mutatták azoknak az egységeknek a számát, amelyeknek be kell vonulniuk. Gyorsan összepakoltam, autóba ültünk, kivittek a határig; majdnem Szabadkáig állt a sor, akkor mentek vissza a törökök Németországba, a gastarbeiterek (*vendégmunkások*). Nem tudtunk átmenni, visszajöttünk, felpakol-

tam egy kínai teherhordó biciklire, átmentünk. Tompa után besötétedett, ott aludtunk. Ez kilencvenegy augusztus harmincadikán volt.

Másnap fölértünk Pestre, este tizenegyre, úgy hátizsákokkal, és akkor a Friccel (*barátja, útitársa)* összevesztünk, mert jól ki voltunk fáradva, és mert leállt kérdezősködni csövesektől, hogy hol lehet dolgozni – na ez volt mindennek a teteje.

Előtte meg azt akarta, hogy menjünk el Bécsig, csak úgy, biciklivel. Nem volt semmi pénzünk, és nem akartam.

Két napig voltam Pesten, akkor felraktam a vonatra a biciklit, és lejöttem Szegedre, onnan pedig haza. Otthon voltam két hónapot, és akkor bepakoltam az autóba, összeszedtem egy csomó pénzt, feljöttem Pestre, lakást keresni."

4. N. Sz.

Már Kecskeméten ismerkedett meg a többi szabadkaival. Nem magyar nemzetiségű, de a nyelvet a társalgás szintjén hamar elsajátította; erre Szabadkán is lehetősége volt.

„Ezerkilencszázkilencvenegy októberében kaptam meg a második behívómat a hadseregbe, nem akartam katona lenni, reménykedtem, hogy hamar vége lesz a felfordulásnak, elmentem Németországba, ahol két hónapot voltam, nem tudtam tovább maradni.

Odahaza a helyzet nem változott, két újabb behívót kaptam, és akkor úgy döntöttem, hogy ideiglenesen Szegeden maradok.

Anyám talált számomra lakást, illetve nem lakást, mert egy szobában voltam valami öregekkel, egy hetet maradtam csak, mert mindig átjártak rajtam, nem volt valami kellemes úgy élni. Egy sörözőben megismerkedtem egy pincérnővel, aki felajánlott egy szobát, ahova átmentem."

5. B. A.

A Szabadkai Műszaki Főiskolára járt 1991-ben. Anyja, a család tulajdonképpeni összetartója, korán elhunyt, ezért a felnőtté válás során inkább a külső hatások irányították. Ennek és személyiségének tulajdonítható, hogy cselekedeteiben a konvencionális formák helyett gyakran a rendhagyó, feltűnést keltő megoldásokat választotta. Döntésében nagyban befolyásolta a kaland-

vágy, amely azelőtt hosszú utazásokban, csapongó viselkedésben nyilvánult meg.

„Na, jól figyelj, elmondom neked az elejétől kezdve, és mindent lehet idézni. Voltak szimpatikus emberek, akik részt vettek szimpatikus mozgalmakban, akkor a Gézáék meghirdették Népkörrel egyetemben ezt a tábort *(Etnocamp hagyományőrző tábor, 1991*), és én elmentem ebbe a táborba, mert már akkor nagyon izgatott a fafaragás meg minden... meg hogy most már csináljak valamit, mert már két éve egyik nő, másik nő, ide-oda tengek-lengek.

Egy hét se telt el a táborból, egyszer csak jött apám, és mondja, hogy Szlovéniába bezzeg repülnek a MiG-21-esek, és csinálják a p…vajt (*felfordulást*) a tévénél, rádiónál meg mindenhol, és én így jöttem át. Édesapám azt mondta, megjött a behívód a hadseregbe, tűnj el a fenébe, nem engedem, hogy meghalj, vagy hogy egyáltalán elvigyenek.

Apa áthozott Magyarországra, tényleg a B. adta meg a Cs.-nek a címét, ahova mehettem. Apám áthozott a Wartburggal, semmi probléma nem volt a határon, a Cs.-ék előtt száz méterrel tett ki, mert semmit sem lehetett látni a pusztában, olyan sötét volt. Fölvertem a sátrat, ott aludtam, reggel pedig a Cs. ébresztett: 'Hej-hej, pajtikám, há mé nem kopogtá be?' 'Hát kopogtam volna, csak ugattak a kutyák, nem mertem tovább menni.'

Volt az a Magyarország autóatlaszom, ott beleb…ták, krikszkraksz, utca jobbra, balra, meg minden, és akkor… pajti, nem iszunk sose?

Elmentem a Bokához, nem volt senki a tanyáján. De volt egy üzenet, hogy valami Tót-tanyán vannak, hogy a szép kerítésnél elfordulni jobbra, ezerötszáz métert balra, ott megkérdezni az első fejőstehenet, hogy hol petézik az organizmus, megtaláltam, nagy telivér kancák (*nők)* festegettek ott. Mondja a Boka, hogy neki van egy megrendelése, kemencét kell építenie valahol Cserkútnál, kérdezi, hogy mennék-e kemencét építeni, hát mondom, hogy a p…ba ne mennék. Fölmentem Pestre, mindenkinek jelentkeztem, aztán visszamentem a B.-hoz, és közben találkoztam a Királlyal Pesten, akkor jött haza Marokkóból. És akkor fölépítettük az első kemencét a B.-val, szép volt, jó volt. Akkor a B. azt

mondta, hogy van egy fafaragó, akit ő jól ismer, megadja a címét, hol is volt az alak? Ja igen, Magyarlukafán, és akkor elmentem hozzá, jó hogy elmentem, fölépítettük a kemencét."

5. Sz. Sz.

A családjával telepedett át Magyarországra. Otthon mint általános iskolai tanár dolgozott, feleségével együtt. Emellett grafikusként és tervezőként kereste kenyerét.

"A Géza svercelt (*csempészett*) át bennünket a határon, a gyerekkocsit és a legszükségesebb dolgokat áthoztuk, ami, mondjuk, másfél hetes itt-tartózkodásra kell, bepakoltunk a G. kocsijába, és imádkoztunk, hogy a határon ne legyen semmilyen fönnakadás, nem is volt, hál' Istennek.

Hozzá kell tenni, hogy anyósom már több mint három éve itt van, és ő ajánlotta fel, hogy jöjjünk át, tudna biztosítani munkahelyet.

Az volt a szándékunk, hogy megnézzem, melyek a lehetőségek, milyen a munkahely, nekem tetszik-e, és én tetszek-e, és abban az esetben, ha igen, akkor maradok."

6. V. G.

Üzemmérnök volt a Sever villamosgép-gyárban, naponta harminc kilométert kerékpározva munkahelyére és vissza. Emellett, mivel tanár szeretett volna lenni, az újvidéki egyetemen, távhallgatóként, magyar nyelv és irodalom szakon abszolvált (*megszerezte az abszolutóriumot).*

„Nem szerettem, amit csináltam, voltak érdekes dolgok is, de úgy igazából nem. Végül is el tudtam volna képzelni, hogy egész életemben ott maradok, főképp hogy megszületett a kislányom. De közbejött ez a háború, és lehet, hogy ez játszott közre, hogy a szüleim is elfogadták: nem tudom azt csinálni, amit nem szeretek. Az nálam elfogadott dolog, hogy az ember befejez egy iskolát, és akkor az a foglalkozása. A másik, hogy amikor átjöttem, annak nem örültek, de ha otthon maradok, akkor azt csináltam volna (*a szakmában megrekedt volna),* vagy legalább hasonlót, föltételezem hogy rosszabb körülmények között. Azt hiszem, hogy azt sem tudták, hogy beadtam a papírokat Dél-Afrikába,

meg hogy Bécsben voltam intézni az ügyeket a követségen. Ez a háború a szüleim felé volt olyan dolog, hogy jogosnak és indokoltnak látták és látják most is, hogy átjöttem, habár amikor beszélgetünk, akkor ők az otthoni árakat viszonyítják az itteniekhez, és azt mondják, hogy nem fog menni. A körülmények olyanok voltak, hogy felvételiztem filozófiára Pesten, nem oda vettek fel, hanem ide, Szegedre, és kilencvenhárom augusztus harmincadikán jöttünk át… Átjöttünk a határon, mint bárki más, nem hoztunk magunkkal sok dolgot, a lakást rendbetették, apósom sokat ingázott kocsival, a dolgok javát áthozta. Az, hogy átjövünk, kilencvenhárom februárjában dőlt el, noha akkor én még, a munkám mellett, Újvidéken távhallgató is voltam a Magyar Tanszéken, abban mértem az időmet, és nem a munkában."

7. G. Cs.

Banktisztviselőként dolgozott, de emellett a Hi-Fi felszerelések megszállottjaként is ismert volt városszerte. A magakészítette hangfalak és egyéb felszerelések az akkori technikai igényeknek maradéktalanul megfeleltek, ezáltal jelentős mellékkeresetre tett szert.

„A faterom kint dolgozott a németeknél, ez hozzátartozik a dologhoz… Azt hiszem, hatvannyolcban jött vissza, akkor fölépítettek egy házat Szabadkán, és akkor maradt még valami pénz, konkrétan tízezer márka. Akkor még voltak devizahitelek, és abból vettek egy másik házat, de ehhez hozzátartozik, hogy én nem akartam.

Akkor elkezdtem dolgozni, fölvettük ezt a kreditet *(hitelt),* akkor lett akkora az infláció, hogy váltott kamatokkal adták a krediteket, és akkor a fater bement és veszekedett egy jó nagyot... a Ljubljanska banka igazgatójával, mert hogy ennyi ideig benntartani ennyi pénzt... jó, akkor megkaptuk ezt a kreditet, azt hiszem, ötéves lejárattal.

Akkor megismerkedtem az Ildivel... szerelem...

Ami az áttelepülést illeti, mert ezt kérdezted, ez (*a megromlott családi légkör)* is hozzájárult. Ez kilencvenegy szeptember huszonkettedikén, vasárnap volt, persze előtte is beszéltünk róla, de szerdán I.-t is, engem is mindenféle hatás ért.

Akkor ültünk le beszélgetni, akkor még nagyon szerelmesek voltunk egymásba, ezt is hozzáteszem és hangsúlyozom, mert ilyenkor a kommunikáció egész más két ember között.

Neki is elege volt, meg nekem is.

Bácsalmáson volt az öregemnek egy bunyevác rokona, a K. P., tőle tudtuk meg, hova menjünk.

Szerdán eldöntöttük, csütörtökön felhívtam őket, és vasárnap indultunk. Én vonattal mentem, egy hátizsákom volt, amiben nem volt szinte semmi, nem volt benne még gatya se, nehogy lássák, hogy kritikus a dolog. Az I. meg akkor már a nyolcadik hónapban volt, őt a szüleim hozták át. Akkor ő már elvált az A.-tól.

Akkor szerdán délutános voltam, talán nem ez az esemény döntött, akkor már a Kertvárosban laktunk, a híd alatt jöttem át biciklivel, ment arra egy alak, és jó hangulatban voltam, és dobáciztam (*odaszóltam neki)* valamit, magyar pasas volt, mondott nekem valamit, ami nekem nem tetszett, különben én voltam az agresszív, utánam jött és elébem csapott, mint az amerikai filmekben az autóval, és elkezdtünk verekedni, hozzáteszem, én voltam az agresszívabb...No, ez megtörtént, persze sosem tudtam verekedni... .

Hazamentem, és ott volt az I.-nek a sógornője, az A.-nak a húga, és ültünk ott hármasban, akkor az I.-re néztem: Megyünk? – Megyünk.

Neki már korábban, amikor megismerkedtünk, volt olyan ötlete, hogy menjünk, de nem akartam; nekem Szabadka a hazám.

Az I. a nyolcadik hónapban volt, és ez is fontos tényező volt. Azon, hogy hol szüljön, sokat vitatkozunk, veszekedtünk.

Bácsalmáson összeszámoltuk, hogy cirka huszon helyen lakott velem.

Talán mindegy volt neki, hogy hol lakik... és ha már lehet, akkor miért ne Magyarországon.

Azonkívül, hogy útban volt a gyerek, kihívás is volt az átjövetel... mert nagyon rossz, nagyon sz.., hogy mindent ott hagytunk, már ami az anyagiakat illeti.”

8. V. N.

A fentebb megszólaltatott Sz. Sz. felesége. Az akkor már ott tartózkodó családja révén kerültek végül ők is Szegedre.

„Kilencvenkettő június huszonhatodikán jöttünk át, amikor befejeződött a tanév. Akkor éppen nem dolgoztam, szülésin voltam, megvártuk, hogy a Sz. befejezze a tanévet, ne kelljen bejárnia az iskolába, ne legyen probléma, mert így tulajdonképpen megmaradt a munkaviszonya augusztus harmincegyedikéig, én meg novemberig kaphattam a szülési pótlékot. Ki sem jelentkeztem az iskolából, hanem úgy terveztük, hogy ha esetleg visszamegyünk, én folytatom a munkát, de azért tudtuk, hogy nem fogok visszamenni.

Akkor a G. jött értünk, bepakoltunk egy kevés cuccot, annyit, hogy ne legyünk föltűnők, mert előzőleg a határ le volt zárva (*nem volt lezárva soha*), és a férfiakat nem nagyon engedték át, erre biztos emlékszel, és akkor néhány hétig mehetett mindenki, akkor a gyerekholmit bepakoltuk, és átjöttünk.

Úgy volt, hogy pár hétig itt leszünk, és akkor meglátjuk, de aztán a Sz. egykettőre kapott munkát, és valahogy úgy alakultak a dolgok, hogy elég biztatónak látszott minden, bár anyuéknál *(Magyarországon)* laktunk, és ez a családi összezártság eléggé megviseli az embereket, de azért valahogy átvészeltük ezt az időszakot. Eléggé szűkösen laktunk, de ez gyorsan rendeződött. Külön lakásba, azt hiszem, augusztus végén költöztünk, vagy szeptemberben.

Valahogy furcsa volt, hogy amint átjöttünk, rögtön olyan sokat kereshetett a Sz., megdöbbentett, hogy milyen könnyű sok pénzt keresni, mondjuk elkölteni is, annyira szűkösen éltünk már odaát (Szabadkán), visszafogtuk magunkat; furcsa volt, hogy bemegyünk az ABC-be, és minden kapható, otthon már semmi nem volt...”

9. L. L.

Hangszerkészítőként dolgozott és dolgozik. A szabadkai zenészek körében tiszteletnek és megbecsülésnek örvendett. Cigány nemzetisége soha sem váltott ki szabadkai környezetében konfliktust. Főállásban általános iskolai tanár volt, ezenkívül a helyi táncházmozgalom-kezdeményezés oszlopos tagja.

„Átjövetelem nem hirtelen döntés, hanem elég hosszú folyamat volt, vastagon közrejátszottak benne személyes okok is; háromnegyed vagy egy év gondolkodása, vívódása.

Soha nem gondoltam, hogy most Magyarországra jövök, és itt maradok, hanem azon gondolkoztam, hogy most onnan (*Szabadkáról*) el kell menni... tehát valahogy kilépni, kitépni magamat, mint a regényekben, ahol van egy gyönyörűszép kastély, egy vár, amit lassan belep a mocsár, és a végén csak a madarak tudnak szabadulni, azok is csak nagyon nehezen tépik ki magukat a mocsárból, mert egyre több rajtuk a hínár.

Nyíltan vállaltam a hontalanságot.

Tudtam, hogy ha innen (*Szabadkáról*) elmegyek, nekem soha többet az életben nem lesz hazám, mert az én hazám Szabadka volt.

Ott lesz az otthonom, ahol lehajtom a fejemet.

Volt, hogy három éjszakát meg napot nem aludtam. Teljesen delíriumos állapotban, százszázalékos pontossággal pakoltam össze azokat a dolgokat, amelyekre szükségem lesz: a szerszámokat a műhelyből. Tökéletesen válogattam, hogy kicsi legyen a csomag a kerékpár miatt, delíriumos állapotban ültem fel a kerékpárra, jöttem át a határon, vissza sem néztem, csak el onnan.

Valami szörnyű volt a döntés, de most már nem bánom, igaz, hogy sokat álmodok arról, hogy otthon vagyok.”

II.2. Lakáskörülmények

1. H. CS.

Azok közé a fiatalok közé tartozik, akik két forrásból, saját pénzből és szülői támogatásból igyekeztek maguknak biztos egzisztenciát teremteni. A folyamatos pénzhígulás és a gazdasági helyzet romlása azonban az otthoni források elapadását jelentette, ekkor szembe kellett néznie a szomorú helyzettel.

„Pesten másfél évet töltöttem, és akkor följött a T. is hozzám. Akkor már fogytán volt a pénzem is, addig úgy tízezer márkát elköltöttem, az Ági is kapott otthonról olyan háromszáz márkát havonta, én is összekerestem sok pénzt még a Markovity idejében,

meg még otthon kölcsönadtam valakinek, és olyan szerencsém volt, hogy vissza is kaptam, kamatostul.

T. eljött hozzám, és mondta, hogy a K.-nál van Kecskeméten, ő mindenkit befogad. Lejöttem megnézni őket. A K.-nak a T. mondta, hogy festek, hogy ő megnézné azokat a képeket. Voltak nálam fényképek *(a festményekről),* azt mondta, hogy nagyon jók, lakhatok nála ingyen a tanyán. 'Eltartalak, aztán, majd ha híres leszel, te tartod el a gyerekeimet'.

Ide *(Kecskemétre)* kilencvenkettő novemberében kerültem.

A tanya után albérletbe mentünk, háromezer forint rezsivel együtt, egy kis szoba, másnap jött az alak, hogy a nagynénje megbetegedett, mégsem adja ki a szobát, visszahozta pénzt. De utána hallottam, hogy ez nem volt igaz.

Aztán a Hajnal utcában találtam egy őrült koszos lakást, több lakó is volt benne, középkorú, elvált férfiak, ez volt nekik a végső megoldás.

Amikor az É.-val kezdtem járni, akkor költöztünk ide, ebbe a kétszobásba."

2. A. G.

Akárcsak a többi fiatal, jelentős pénztartalékkal érkezett. Ezt a lehető legtovább szerette volna megőrizni. A lakóhely kiválasztásában a baráti kapcsolatok segítették át a kezdeti nehézségeken.

„A csajom bátyjával átjöttünk körülbelül ötvenezer forinttal, és ő már harmadnap elhelyezkedett. Lakást nem mindjárt találtunk, mert előítélettel voltak irántunk, hogy jugoszlávok vagyunk; amit találtunk, az is nagyon szerencsétlen megoldás volt.

Azért jöttem Kecskemétre, mert itt voltak az emberek *(ismerősök),* ha máshova mentem volna, nem lehettem volna ilyen erős; na, most sem voltam erős, de itt volt a Sz., itt volt a T., és a Cs., akiket korábbról ismerek, és nagyon jó barátaim, itt volt a Csi. is, és akkor a Csi. talált a D.-nak munkát, a T.-nál laktunk nyolc napig. Mégis elvoltunk valakivel.

Ezért éppen Kecskemét."

3. G. Cs.

Lakóhelyének kiválasztását konfliktusokkal terhelt házassága határozta meg.

„A rokonoktól átköltöztünk egy albérletbe, ott kétezer-ötszáz forintot fizettünk, ez fantasztikus volt; aztán a fiam megbetegedett, átköltöztünk egy harmadik albérletbe, majd egy negyedikbe, tehát Bácsalmáson négy albérletben laktunk.

Én, amilyen idióta vagyok, nem tudtam munkát találni, illetve találtam, de csak nyolcezer alatt. I.-vel arról beszélgettünk, hogy nem maradunk Bácsalmáson, hanem fölmegyünk valami nagyobb városba; Pest ki volt zárva, maradt Szeged, Veszprém, Pécs.

Így hát felutaztam Veszprémbe kedden, pénteken már volt munkahelyem, tizenötezer forintot kaptam nettó. Találtam lakást ötezer forintért... És akkor az I. nem akart átjönni Veszprémbe... itt már érzelmi okok is közrejátszottak, külső hatások."

4. Sz. Sz.

Lakásgondjait albérlettel oldotta meg.

„Van otthon egy házikóm, nem kutyaház, itt albérletben élek; meg vagyok elégedve az albérletemmel, csak tizennyolcezer forintot fizetek, ahhoz képest, hogy vannak sokkal rosszabb helyen és sokkal drágább albérletek, egyedül telefonunk nincs, az iszonyú drága; másfél szobás, de inkább kétszobásnak tekinthető.

Amikor átjöttünk, egy padlásszobában húzódtunk meg, amíg albérletet nem találtunk, ez egy olyan három-négy hónapos periódus volt, de hát ez volt, ezt kellett szeretni, lényegében akkor is annyit fizettem, mint most.

Meg voltunk elégedve a házigazdával, ő is velünk, csak akkor láttuk, amikor felvette a pénzt.

Hogy mért éppen Szeged? Mert ez van legközelebb a határhoz, innen segíthetem legjobban a szüleimet, én is otthagytam őket. Nem azért, mert lekapcsolnának a határon, de annyira babonás vagyok, hogy ha egy százalék valószínűsége is volna, hogy letartóztatnak, még azt sem kockáztathatom meg, mert behívóm volt, elmulasztottam a kötelességem az ex-hazám iránt, szóval ha lefognak, és itt marad a családom, a gyerekem, a

feleségem… még ezt az egy százalékot sem kockáztathatom meg, mert kötelezettségeim vannak... A szüleim odaát a nyugdíjból éhen halnának két hét alatt… nem járok át, habár mindenki mondja, hogy most már mehetnék, másrészt lehet, igyekszem azt leplezni, hogy félek hazamenni, félek olyannak látni Szabadkát, amilyen most, úgy szeretném megőrizni emlékezetemben, amilyen volt, és amilyen egyszer talán lesz.

A szüleim járnak át, nem mehettem olyan távolra, ahonnan nem tudok nekik rendszeresen segíteni. A másik ok, amiért Szeged, hogy anyósom már évek óta itt él és megállapodott, és nekem volt kire támaszkodnom."

5. L. L.

A hangszerkészítő távozásakor feleségét és kislányát hagyta otthon. A családi kapcsolatuk már ekkor sem voltak felhőtlen, ezért döntésének pozitív, tőle független oldalát, a város nyújtotta lehetőségeket fokozottan hangsúlyozza.

„Annak idején Szlovéniába indultam, Pesten személyes okokból maradtam, az A. miatt. Tovább akartam menni Szlovéniába, mert nekem ott van az Augustin, mindig vár, meg hív, munka sok van, de itt maradtam Pesten.

Nem is szerettem ezt a várost, mint amennyire megszerettem, és nem is utáltam annyira, mint most. A másik, hogy ebben a városban az ilyen magamfajta embernek megvan mindene, amit csak szeme-szája megkíván.

Itt lehetőséget adtak nekem, hogy azzal foglalkozzam, amit szeretek, fejlődjek. és még fizetnek is.

A jó filmeket megint, mint annak idején, meg tudom nézni, ha könyvtárba akarok menni, akkor az is van, meg képtár is, lehet csavarogni jókat, van hegy, van víz, szóval minden, hát hova menjek akkor innen? Habár nekem mindig egy kis lelkiismeret-furdalásom van, hogy én itt most valakinek eleszem a kenyerét, mert eljöttem ide. Kezdetben egy kollégiumban laktam, befogadtak, és ott rejtegettek majdnem négy hónapig. Aztán, ahogy belejöttem a munkába, kezdtem megismerkedni a várossal, és albérletet kerestem. Az első lakást végül is egy (*közvetítő*)irodán keresztül találtam a Lajos utcában, bementem az irodába, mond-

tam, mi kell, és ideadták a kulcsot, tiszta sor, jó kis lakás volt, igaz, drága.

És akkor a hülye fejemmel elköltöztem onnan, mert kezdtem megismerkedni cimborákkal, különböző 'jóakarókkal', és olyanok is voltak köztük, hogy amikor megtudták, mivel foglalkozom, azt mondták: hű, öcsém, szerzek én neked lakást, csak megjavítasz egy pár hegedűt!… Ez a hetedik lakás, amiben lakom... Volt olyan is, hogy eladták a lakást a fejem fölül, jöttek a piktorok és meszeltek a dolgaim fölött, néztem, mint borz a répában, engem meg kivágtak az utcára, de azért találtak egy másik lakást, ami hat éve nem volt takarítva, a budira esernyőt kellett vinni, annyira csurgott a víz. Azt helyreállítottam, rendbe tettem, azt mondták, maradhatok egy évig is, és akkor a tulajdonosnak nősülni kellett, mert fölcsinálta a nőjét, és mehettem onnan is. És akkor a 'jóakaróim' olyan lakásokat találtak, hogy nem volt benne se vécé, se fürdőszoba.

Az emberek nagyon félnek kiadni a lakást jugoszláv állampolgárnak... Az utolsó helyről például azért nyomtak ki, mert anyuék itt voltak négy napig, és a szomszédok ugattak, hogy ők is itt laknak, és a főbérlő is azt bizonygatta, hogy igenis nálam laknak, hiába mondtam neki, hogy menjen, nézze meg; szóval attól félnek, hogy benn maradsz, és nem tud kirakni.

Itt is május végéig maradhatok, lakást meg nem is vehetek, mert tőkém nincs, míg a lakásjogot esetleg már most megvehetném.

Ha van egy kis pénzem, azt hazaküldöm, otthon van a kislányom."

II.3. Munkavállalás

A munkavállalás az áttelepülők mindegyikénél kulcsfontosságú kérdéssé vált bizonyos idő elteltével. A menekültsegély igénylése az első időszakban, sajátos módon, fel sem merült bennük, hiszen magyarországi tartózkodásukat csak átmeneti állapotnak tekintették. Ezért először csak a tartalékokat élték fel, és csak megcsappanásuk után történtek erőteljes kísérletek a munkavállalásra.

1. H. CS.

„Dolgoztam egy csomó helyen, nem akart senki sem munkavállalási engedélyt adni, és akkor egy helyen azt mondták, hogy elintézik. El is intézték, de később kiderült, az egészet azért csinálták, hogy egy másik ember dolgozhasson a nevemen. Engem meg hitegettek hétről hétre, hogy lesz munka meg minden, és ez így ment fél évig. Akkor tizenöt napig dolgoztam náluk, és akkor megint kezdtek hitegetni.

Ez úgy volt, hogy én dolgoztam a saját nevemen – feketén.

Ácsként dolgoztam: tizenöt románt odaraktak mellém, azok mind feketén dolgoztak, és nekem kellett megmondanom, hogy mit csináljanak, és közülük csak egy öreg tudott magyarul, kézzel-lábbal kellett magyaráznom. Mondom, hogy legtöbb három emberrel tudok dolgozni, úgyhogy nem ment, egymásra hárították a munkát, rám se hederítettek.

Aquincumban jól fogadtak, mert ott főleg erdélyiek dolgoztak, nagyon kevés magyar volt köztük. Fölvettek harmincat, húszat elbocsátottak, a maradék tízből fölmondott hét, maradtunk hárman egy hónap után.

És itt Kecskeméten? A legrosszabb időszak áprilistól őszig volt, akkor jókat éheztünk a T.-sal a tanyán, puliszkát ettünk két hétig, egy kis lekvár, azt megettük gyorsan a puliszkával, zsír nem volt, találtunk öreg tormát.

Nyáron szőlőt szedtünk, meg szárat vágtam, de ott jó volt, mert kaptunk reggelit, ebédet, vacsorát meg ezer forintot, de nagyon nehéz munka volt, talán a legnehezebb, amit addig végeztünk.

Van egy feketelista, amely szerint abban a körzetben, ahol egyetlen munkanélküli is van, az kapja a munkát, ha el tudja végezni, s akkor te már nem dolgozhatsz.

Nem dolgozhatsz, ha nincs szakmád, nem kapsz munkaengedélyt, és más szakmában nem is dolgozhatsz, mint a képzettséged.”

2. N. Sz.

„A pincérnő munkát is talált nekem egy díszlettervező cégnél. Nem volt semmi konkrét tervem, vártam, hogy befejeződjenek és

rendbe jöjjenek a dolgok, és hazamehessek. Így éltem egy évet Szegeden, de meguntam az egészet, kilátástalan volt; elmentem Zágrábba a barátaimhoz, hogy beiratkozzak a Filmművészeti Akadémiára, de nem vettek fel. Akkor visszamentem Szegedre, ahol a gazdasszonyom egy apróhirdetést talált számomra, hogy Kecskeméten a rajzfilmstúdió pályázatot hirdet rajzolóknak. Nem voltak különös ambícióim, el akartam kerülni Szegedről, meguntam Szegedet, nem volt nagy perspektívám. Átjöttem ide, Kecskemétre, ahol egy felvételi vizsgaszerű dolgot tartottak, főleg rajzolásból állt. Felvettek, átjöttem Kecskemétre, ez kilencvenkettő októberében volt. Azóta itt vagyok."

3. A. G.

„Kilencvenkettőben elkezdtem dolgozni a piacon valami hülye munkát, egy évre rá nyitottam egy Rock-üzletet a barátommal nyolcszáz kölcsönvett márkából, ebből evickéltünk egy darabig, mind nagyobb adóságokba keveredtünk, de az nem is zavart annyira, mert előbb-utóbb visszaadtuk volna, meg nem is volt olyan sürgős, hanem az zavart, hogy amikor elmentem kilenckor a boltba, akkor két órát kellett szaladgálnom, hogy reggelit találjak, mert kenyér nincs, tej nincs sehol. Nagyon benne voltam a társaságban, kilencvenhárom áprilisától októberéig nagyon füveztem, ebből ki akartam szakadni. Közben kiadtam két könyvet magánerőből, hetven költőtől egy gyűjteményt, meg egy másikat, egy független kiadó nyomtatta (*Harmony House*). Még mindig megvan az üzletem Szabadkán, a barátom vezeti, most is az egyedüli ilyen üzlet Szabadkán, a Gombkötő utcában.

Ide is hoztam kazettákat, árultam őket, így fent tudtam tartani magamat, de egyre kevesebbet tudtam teljesíteni abból, amit kértek, mert nem volt áruellátás, úgyhogy le is álltam vele.

Kaptam egy újabb behívót. A K.-nál dolgoztam, nem akartam elszalasztani, nem mentem haza februárban, aztán lejárt az itttartózkodásom, előtte minden két hétben mentem, és ebből *(egy-egy ilyen útból)* fenntartottam magam.

A behívókkal meg úgy volt, hogy érkeztek, de nem vettem át; úgy gondoltam, a határon van egy lista, és egy ideig volt is, csak

nemzetközileg beleszóltak, hogy ez jogellenes, úgyhogy már nincsen.

A K.-nál annyit dolgoztam, amennyit ő kért, és még annál többet is.

Bizonyítani akartam, dolgozni, munkás akartam lenni.

Itt úgy ismernek mint egy cinikus egyént, ezt visszahallom, de jól van."

4. B. A.

„Magyarlukafán volt egy fafaragó tábor, elmentem a f…ihoz; amire meg tudott tanítani, az a kanálfaragás, sótartófaragás (*nevet*)… meg aztán volt egy nagy néprajzi banzáj, ahol egy belevaló fafaragó is volt, a K. S., aki nem adta be a derekát egyes áramlatoknak, ő így mesélte, de így is volt. Kérdeztem, hogy mikor találkozhatunk, ő azt mondta, hét órakor, a többiek kilenc felé jönnek, ő addig megfeni a szerszámokat, amit előző nap elrontanak, segítsek neki, és mondta, jöjjek, mert látta, hogy jól fenem a késeket, és akkor találkoztunk. Kérdezte, hogy mért nem jövök ide, a táborba faragni, hát mondtam, egy másik fafaragónál vagyok, mondta, hogy jöjjek át hozzá, nem fog megsértődni a másik, adnak nekem fát, meg ezt-azt. És akkor a S. (az előző fafaragó) nagyon részeg volt, és kérdezem tőle, hogy mit kell csinálni, és mondta, hogy le kell kaszálni a füvet, de én azt már két nappal korábban lekaszáltam. Az volt az egyezség, hogy ő kibéreli, lekaszálja, és aztán télen a kecskéivel, birkáival feleteti. Volt egy olyan egyezség, hogy én segítek a pajtinak nyáron, és akkor ősztől kezdve egészen márciusig ő engem taníт fafaragásra. Ez a faragó a K.-nál tanult, és jó faragó. Ez a P. S.- és ez a P.- féle történet.

B… meg, tíz napot kaszáltam! Korábban is tudtam kaszálni, nem erőből, hanem lendületből, ahogyan kell. A P. kaszáltatott velem annyit, amennyit ő két év alatt. Ez jó volt, a birkái megkapták, ami kellett, ő is a családi pótlékot, és totál-részeg volt mindig.

Nagyon megharagudtam a P.-ra. És akkor a J. is belejött a buliba, egyszer csörög a P.-nál a telefon, hát az I. volt, kérdeztem, hát I. honnan tudtad meg, hol vagyok, és mondja, hogy végül

édesapám elárulta mégis, és hogy ő három nap múlva jön, csütörtökön, mert már nagyon kíván engem.

Ez volt a helyzet. És akkor a P. is kemencét akart építeni, meg éppen megismerkedtem a S.-val, és nála faragtam, és ő mondta, hogy ilyen tehetséges faragót még nem látott, és hogy nem itt kell leragadni, mert ő már tizenöt éve ismeri K.-t, és hozzá kell menni, ha tanulni akarok, mert ő az ország legjobb fafaragója, igaz, nem volt inasa még, de engem be fog fogadni. Ilyen dumával jöttek.

Akkor én még nem tudtam semmit a K.-ról meg a többiekről."

8. V. G.

„Egyetemi hallgató vagyok, hétezer-száz forintot kapok, a feleségem nem dolgozik, három napja szült, de már terhes volt, amikor átjöttünk. Próbálkoztunk neki is munkahellyel iskoláknál, telefonon keresztül, de tudtuk, hogyha fölvennék, elküldenék orvosi vizsgálatra, ahol kiderült volna, hogy terhes. Inkább csak olyan informatív beszélgetések voltak. Megpróbáltam én is elhelyezkedni a tanulás mellett, a Melódiák-ban, de közbejött a balesetem (*Achilles-ín-szakadás),* vissza is hívtak, voltak olyan becsületesek, csak nem tudtam vállalni a munkát a baleset miatt. Az ifjúsági irodában is voltam a második félévben, gyönyörű munkákat kínáltak, amit hirdettek a hirdetőtáblán, azzal, hogy ezek csak lehetőségek, úgyhogy ha lesz fordítói munka, akkor szólnak. De hát ez nem fog menni.

A munkalehetőség miatt elmentem volna Szegedről… és az itteni *(szegedi)* viszonyokat ismerve, mondjuk, sokat fizetünk... de mégsem, mert mások egy szobáért is annyit adnak, mint mi ezért a kétszobás lakásért.

Falun olcsóbban ki lehetett volna jönni, de akkor is ott lettek volna főbérlők. De lehet, hogy akkor nem jöhetett volna velünk a B.-i *(V. G. sógora)* ami pedig komoly elvárása volt anyósoméknak, ha már segítenek – hangsúlyozom nem anyagilag, mert csak a B.-i részét fizetik ki –, így együtt maradt a család, nem bomlott annyira szét. Három éve elkerültem hazulról, kezdetben hetente hazajártam, most meg havonta.

Azért választottam Szegedet, mert ide vettek fel, így nem is volt igazi választás. Otthon, a gyárban azt csináltam, amit nem szerettem, itt legalább azt csinálom, amit szeretek."

9. G. Cs.

„Nekem munkavállalási engedélyt kellett szereznem. Nem volt egyszerű, de elintéztem. Megkaptam, és mint varrónő dolgoztam a bácsalmási ruhagyárban. A munkavállalásit Kecskeméten intéztem, van egy logikus törvény, ami szerint külföldi állampolgár csak akkor kaphat munkát, ha azt a munkahelyet magyar állampolgár nem tölti be.

Bácsalmáson laktunk, ott is van munkaügyi hivatal, bementem, elmondtam, hogy ki vagyok, tudom, hogy a ruhagyárban huszonkét varrónőt keresnek egy ideje. Onnan tudtam, mert a rokonunk szomszédja szólt. Bent volt egy férfi, mindjárt olyan hangon beszélt velem, hogy: mit akar ön itt, menjen a ruhagyárba, kérjen tőlük engedélyt… szóval a ruhagyárnak kell a számomra munkavállalási engedélyt kérnie. Szerencsém volt, mert a (*gyári*) munkaügyis mindent végigcsinált, amit lehetett, habár Kecskemétre nekem is háromszor be kellett utaznom. Elküldtem a papírokat, aztán visszaküldték, hogy személyesen vigyem, habár hivatalosan nem kellett volna, mert természetesen én is átolvastam a hivatalos lapot (*hivatalos közlöny*)… ment a huzavona havi nyolcezres varrónői munkahelyért.

A ruhagyárban univerzális rendező lettem, ez volt a munkahelyem hivatalos elnevezése; a kiszabott anyagot, sablont szétosztottam a varrónők között. Ebből nem lehetett megélni, nyolcezer forintból négyünkre.

Másutt is próbálkoztam.

Telefonált a Sz., de már dolgoztam egy Hi-Fi boltban, Veszprémben, ehhez tényleg értek, valóban megnöveltem a forgalmat, el tudtam adni mindent, ami volt. Ott egy hónapig dolgoztam, I.-ék nem akartak jönni (*Veszprémbe*), mondtam jó, visszamegyek, mi a fenét csináljak ott egyedül. Rá két hétre telefonált a Sz., hogy van-e munkád, mert ha nincs, akkor gyere Szegedre. (Ő akkor költözött át az anyósához, mert akkor még nem volt embargó, és az anyósának voltak ismerősei, ment a nafta.)

Én is ott *(Szegeden)* dolgoztam, szépen kaptam, nem mondom... otthagytam, mert akkor már egy hónapja nem voltam vele (*a feleségével),* akkor utána hetente jártam Bácsalmásra.

Akkor itt, Szegeden találtam lakást, feljöttek... meggyőztem, hogy neki is jobb, mit csinálna ott két gyerekkel, akkor már válni akart. De mégis meggyőztem, hogy jöjjünk el (Bácsalmásról), és most oké.

Oké, mert most van lakás, olyan amilyen... ő (*a feleség)* mindig is sestra (*nővér*) szeretett volna lenni, dolgozott is egy gyermekotthonban. Aztán egy Kft.-ben megkereste a dupláját, de ez addig is tartott… két hónapig. Átment egy másikba, ahol kilencezer forintot kapott, de ez már kilencvenkettő decemberében történt... most is beszélgetünk (*a lehetőségekről),* most is vannak ajánlatai, az egyik a mikrobiológia, ahol mint segédnővér dolgozhatna... Mi a fenét csinált volna Bácsalmáson?

Ahhoz, hogy csak háziasszony legyen, kellett volna egy háziúr, aki fizeti a háziasszonyságát.

Tudod, ha már erről beszélgetünk: nagyon fontos tényező a pénz. Otthon nem voltak anyagi gondjaink, akkor még nem. De jó hogy átjöttünk, mert a mostani anyagi gondjaink elenyészők ahhoz képest, amelyek később otthon előálltak volna. Egy kollégám a régi munkahelyről hozott egy ötszázmillió dinárost emlékbe. És elgondolkoztam azon is, hogy mi lesz, ha otthon fölépítem a házam, és lebombázzák.

Veszprémben tulajdonképpen úgy kaptam munkát, hogy bementem az áruházba, megmondtam, hogy ez és ez vagyok, hogy beszélek angolul, mert ez kellett hozzá, és a tulaj nagyon rendes ember volt, ott a boltban azonnal letesztelt (szerbet nem)... azt mondta, oké. “

10. V. N.

„Elég jó helyzetben vagyok, nem kell munka után rohannom, itthon vagyok a gyerekkel, de már gondolkoztam rajta... mondjuk tanítani nem szeretnék, mert olyan itt a közhangulat, hogy ha egy menekült tanítja valakinek a gyerekét, akkor, ha a szülők részéről nem stimmel valami, mert ez előadódik otthon is, akkor előjönnek azzal: hogy jön ez (*a menekült)* ahhoz, hogy az én gyerekem-

nek ezt vagy azt…, hát emiatt egyszerűen nem tudom, hogy tudnék-e itt tanítani. Azt hiszem, Szegeden igen, elég sok tanítót keresnek, de nem tettem még lépéseket, mert a gyerek még kicsi, meg most nem vagyunk rászorulva. Ha beadnám a gyereket valahova, rámenne a tanítói fizetés, és annak nincs értelme... és azt se tudom, hogyan tudnék beilleszkedni egy itteni közösségbe, amilyeneket hallok.

Elég sok tanügyest megismertünk közelebbről, és nagyon elütünk tőlük... Itt a pedagógusnak nincs igazán becsülete, legalábbis így mesélik, és nincsen megfizetve, ezért az a visszás helyzet alakult ki, hogy inkább a gyerek dirigál. Ez elég kellemetlen, és a jegyekkel sem tudsz hatni rá igazán, az az érzésem, hogy a pedagógus alárendelt szerepbe kerül, főleg a szülővel szemben, meg a gyerekkel szemben is, kellemetlen, ha azt mondja a gyerek a pedagógusnak: persze, majd a zsebpénzemből adok neked is – mert ilyeneket is hallottam, ilyesmi is előfordul."

11. Sz. Sz.

„Odahaza (Szabadkán) tanár voltam, volt bennem annyi betyárbecsület, hogy a tanév befejezés után jöttem át. Leadtam a naplót, elintéztem az adminisztrációt.

Amikor átjöttem Szegedre, én is egy cégnél dolgoztam, nem volt saját cégem. A munkatársakkal egész jól kijöttem, egész addig, amíg a cégvezető nem akart bennünket néhány millióval megvágni, amit hát együtt kerestünk meg. Hirtelen beteg lett, szanatóriumba kellett mennie, a gyógykezelést fizetnie meg hasonlók. Ez még a K.-ban volt, a Széchenyi téren.

Az itteni munkatársakkal a viszonyunk jó, de amit az üzleti életben látunk, az eléggé elszomorító. Valahogy az az érzésem, hogy a becsülettel nem állnak jól, inkább a 'verj át, akit csak tudsz' elv működik, de ez látszik is a bíróságok munkáján.

Ez nemcsak az új cégeknél van így. Lényegében minden cég legföljebb hároméves, a régi cégek vagy tönkrementek, vagy privatizálódtak, gazdát cseréltek, és úgy gondolják, hogyha most nem fognak meggazdagodni, akkor az elkövetkező ötven évben biztos nem, és a legszemetebb módon próbálják ezt elérni. Eh-

hez a munkakörhöz, amelyben vagyok, ehhez legalább tánciskolát kellett befejezni, mert a munkakörünk abból áll, hogy táncolunk egyik üzletből a másikba (nevet), Pedagógiai Akadémiát végeztem, ebből a metakommunikációt tudom használni, mert itt kisdedekkel dolgozunk, sajnos.

A szakmámban elhelyezkedni lehetetlen. Én ugyanis világéletemben városlakó voltam és nem tudnám magam elképzelni falusi közösségben. Túlságosan megszoktam a kellemetlenségeket és kellemességeket, amit a város nyújt, ezeken a szokásokon nem szeretnék, és nem kívánok változtatni.

Régen a tanügyben dolgoztam, de ezenkívül belső berendezéssel is foglalkoztam, és a belső berendezés hozta a több pénzt.

Egyértelmű, hogy már odahaza sem a képzettségemnek megfelelő helyen dolgoztam, habár van egy építészeti középim, ami azért nem jogosítana fel arra, hogy tervezői munkával foglalkozzam; azért csináltam, mert szerettem.

Itt azzal nem tudok foglalkozni, de az az érzésem, hogy nem is azért, mert nem lenne annyi tervezői munka, hanem mert a kivitelezésnek lennének olyan akadályai, melyeket nem tudok áthidalni; magyarán: nem találtam olyan asztalost, akivel lehetne dolgoztatni úgy, mint odahaza azzal a kettővel, akivel dolgoztattam, és emiatt nem merek fölvállalni munkát. Nem tudnám garantálni, hogy a végén is az lenne, mint az elején. Ami bútort saját magamnak terveztem, azt is úgy csinálta meg az asztalos, hogy legszívesebben a hátam kaparnám.

A tanügyet nem folytatom, nem jönne össze annyi, amennyi a létfenntartáshoz szükséges lenne; gyerekem van. Úgy tartom, hogy jobb, ha a feleségem a gyerek mellett van, mintha dolgozna, mert ha ő is elhelyezkedik, nincs kire hagyni a gyereket, az meg, hogy napközibe adjuk, nem szerencsés megoldás. Mindez eleve eldönti, hogy sem a feleségem, sem én nem dolgozunk a szakmánkban.

Most egy külkereskedelmi betéti társaság büszke tulajdonosa vagyok, amíg csődbe nem megyek. Hát jobb időket is éltünk, mint ez a periódus, mivel elsősorban a régi hazámmal folytattunk kereskedelmet, és az ottani viszonyok folyamatos romlása, változása negatívan befolyásolja ezt a kereskedelmet.

Budapest a lehetőségek városa, tisztában vagyok vele, hogy

ami magyarországi kulturális életet illeti vagy bármi mást, az vagy Pesten történik, vagy sehol másutt, de amit én végezek az a határspedíció, és ilyen szempontból nyerő hely Szeged. Ezt Budapestről nem tudtam volna intézni.

Ha egyszer sikerül elérnem, hogy olyan tevékenységet folytassak, amit szeretnék – valami konkrét kreatív tevékenységet, mert ez, amit most csinálok, ez nem az életem célja, ezt le kell szögezni – tehát ha az egyszer bejön, akkor csak Pesten lehetséges, ezzel tisztában vagyok. De ez most nem megy.

Ha nem volna gyerekem, feleségem, akkor biztos, hogy megcsinálom, nem gondolkoztam volna egy percig sem, sőt akkor nem is biztos, hogy Magyarországra jöttem volna... de most a holnapi betevő falatot kell előteremtenem a családnak, ilyen rizikóba nem mehetek bele. Mert Pesten vagy csurran, vagy cseppen... ha eladok egy hónapban öt képet, akkor élünk, lumpolunk, ha meg a következő két évben nem adok el semmit, koplalunk."

12. L. L.

„Hát én ezen a hangszerjavító vonalon indulok el…, Szabadkán most nincs hangszerkészítő. Olyan fájó volt, amikor a Dudás bácsi meghalt, a nagybátyám megvakult... Észak-Bácskában, de még Újvidéken sincs hangszerkészítő. Nagyon sokszor hívnak, hogy menjek haza. És eszembe jut, hogy ha hazamennék, elmennék a Zenedébe, és kérnék ott egy kis helyiséget, megbeszélném az igazgatóval, dolgozgatnék… de semmi kedvem nincs hazamenni.

Félelmetesen gyorsan beilleszkedtem. Na jó, ebben közrejátszik az is, hogy nekünk. cigányoknak van egy olyan tulajdonságunk, hogy gyorsan asszimilálódunk a környezetbe, de ettől eltekintve nekem olyan szerencsém volt, hogy biztos Isten segített.

Először kiírtam az apróhirdetéseket, ahova el tudtam volna helyezkedni, ezekben a könyvtárostól kezdve a nevelőtanáron keresztül a hajómodell-készítőig minden benne volt, és tizenhárom helyre felvettek a jelentkezés után. Közben meg mindig a szakmában szerettem volna elhelyezkedni, véletlenül hirdettek egy újságban a mostani munkaadóim, akkor lejöttem, kérdeztem a főnöktől, kell-e hangszerkészítő, azt mondták, már nem kell, aztán

addig beszélgettünk, míg próbaidőre felvettek, majd két nap múlva felvettek állandóra.

Mint utólag kiderült, jobb helyre nem is kerülhettem volna.

Vannak magántanítványaim, abszolút beilleszkedtem, munkaidő után is elcsavargunk együtt. Mindazáltal megmarad a magány."

II.4. Letelepedés

A letelepedéshez szükséges hivatalos okmányok beszerzése és a letelepedés folyamatának elindítása a szándék egyértelmű bizonyítéka lehetne, ha nem számolnánk azzal a ténnyel, hogy a később bekövetkező állampolgárság megszerzése sem jelent egyet a szülőföld végleges elhagyásával. Két állampolgárság birtokában a határ az érintettek számára még átjárhatóbbá válik.

1. H. Cs.

„A letelepedést nem sikerült elintéznem. Megvolt minden papírom, de le kellett mennem Szegedre, mert Budafokon laktam, de szentesiek a befogadóim, és oda vittem az összes papírt, és beadtam az állampolgársági kérelmet.

Azt mondták, fölösleges munka, csak mutassam meg, hogy beadtam az állampolgársági kérelmemet, és akkor az itt-tartózkodásomat automatikusan hosszabbítani fogják. Ez nem volt igaz, azóta minden három hónapban egy csomó papírt be kell vinnem a hosszabbításhoz.

Nyáron lejárt az útlevelem, ez volt a legnagyobb probléma, azt mondták, a rendőrség nem tehet semmit, menjek haza, hosszabbítsam meg otthon az útlevelemet. Mondtam, hogy nem mehetek haza, menekült vagyok, amire az volt a válasz, hogy nem vagyok az, nincs róla papírom.

Be akartam jelentkezni mint menekült, erre azt mondták, hogy most már nem lehet. Hallottam, hogy Pesten hol lehet, ott azt, mondták, hogy nincs probléma, minden rendben van, rögtön kitöltötték a papírokat. Azóta kapom a segélyt, ami hetente ezer forint, de nagyon jó, mert decemberben kaptunk tizennégyezer forint fűtéssegélyt."

2. A. G.

„Kikértem az anyakönyvi kivonatokat egész 1830-ig, itt Magyarországon, vagyis Hadikfalván, a későbbi Horthyfalván, oda tartoztak az őseim. Gondoltam, elkezdem intézni a letelepedést.

Ilyen szempontból nem olyan nagy dolog magyarnak lenni, én is úgy csinálnám, hogy ügyvédhez adnám be, de ma már ez legalább harmincezer forint, nem pár ezer, de hogy járkáljak ide meg oda, azt nem.

Az, hogy valaki boldognak érzi magát, mert magyar, az egy kicsit furcsa. Igaz, Szerbiában is vannak olyanok, akiknek a foglalkozásuk az, hogy szerbek."

3. B. A.

„A letelepedést akkor kezdtem intézni, amikor már megszületett a gyerek. Egyszer egy kiállítást intéztünk Szolnokon, és Tiszakécskén megállított bennünket a rendőr, mert hoztuk utánfutóval a szobrokat, több mázsa. Hát persze, a K. részeg volt, én akkor éppen nem ittam, és mondom, hogy mi a téma: édesapám, én már itt vagyok több mint egy éve, semmim sincsen" (*papírom*). Akkor ki fognak rúgni az országból. Mondom, nem lesz olyan könnyű, mert nem megyek. Hát de ők azt nem kérdezik. És akkor lépett közbe a K., hogy akkor neki még dolga van itt, a kecskeméti rendőrségen az idegenrendészetnél, a B.-nél, a B.B.-nél. (Ő volt akkor a legnagyobb góré, a K. ismerte.) A rendőrök szalutáltak, mikor elmentünk.

A B.-hez egy hét múlva be kellett vinnem a papírjaimat. Hát én mondom, ha be kell vinni a papírjaimat, akkor beviszek mindent. Bevittem a letelepedési kérelmet meg mindent, három hét múlva megkaptam a kék igazolványt.

Látták, hogy nem csinálok semmi rosszat, olyan korrektül viselkedtek, hogy nagyon.

A letelepedés legegyszerűbb módja, hogy ügyvédet fogadsz, neked semmit sem kell csinálnod, ő mindent megszervez, és két hét múlva ott van a kezedben a papír.

Az én letelepedésimnek az ára fatálakban mérendő: nem fizettem senkinek semmit, csak fatálakat faragtam. Karácsonyra, húsvétra. Volt juharfa, és faraghattam fatálakat a B.-nek."

4. V. G.

„Nekem vajdasági itt, Szegeden nem segített; a befogadóink nagyon sokat segítettek, de ez hallgatólagos dolog volt; hogy magukra vállalják az anyagi támogatást, erről nem volt szó. Kértünk egy befogadó nyilatkozatot, amiben ez benne van, már régebben is ismerték egymást a szüleink, ennek révén történt meg.

Miután átjöttünk, kértünk befogadási engedélyt, megkaptuk, volt befogadónk, de ezt még Jugoszláviában elkezdtük intézni."

5. G. Cs.

„A barátok mindig is barátok maradnak, csak nem ott, ahol voltak helyileg, hanem máshol. Ez nagyon fáj.

Elkerültünk Bácsalmásra a rokonokhoz, egy kis szobában laktunk négyen, megszületett a Zsolti, akkor még, kilencvenegy szeptemberében, nem voltak ilyen rigorózus feltételek, illetve most sincsenek, csak sokkal többet kell fizetni érte, és több volt az utánjárás a papírokért, letelepedési engedélyért, orvosi bizonylatért, akkor nem kellett közjegyző előtt hitelesített befogadói nyilatkozat, amiért most szintén pénzt kérnek.

Kellett olyan papíros, amivel bizonyítod, hogy meg tudsz élni, munkavállalási engedély vagy bankszámla-kivonat."

II.5. Hivatalok

A hivatalos eljárás során alakulnak ki az első konfliktushelyzetek, amikor a biztonságosnak vélt helyzetből egy, a magyarországiak megítélése szerint is sérelmesnek vélt eljárással szembesültek.

1. H. Cs.

„A papírokkal meg úgy van, hogy mindig haza küldenek, hogy hosszabbítsam meg az útlevelemet, de mondom, hogy menekült vagyok, és nem mehetek haza; az őket nem érdekli; alig tudom megmagyarázni, fél óráig erről van téma mindig a rendőrségen. És akkor azt mondják, hogy: ja, te vagy az, aki a múltkor is volt itt".

Az a legrosszabb, hogy nem magyaráznak meg semmit, nem mondják azt, amit kell, egyáltalán nem akarnak segíteni, a legjobb hely a Menekültügyi Osztály volt, ott fogadtak csak emberi

módon.

Pesten akartam a letelepedésit leadni, vagy ötször bementem, bevittem a papírokat, mondták, hogy hiányzik ez meg az, kérdeztem, hogy a többi megvan? Azt felelték: úgy nagyjából.

Erre elhoztam a hiányzó papírt, ez három napomba került, hogy leutazzak Szentesre meg vissza, erre mondták, hogy hiányzik még valami, és ez így ment háromszor-négyszer, és akkor a végén azt mondták, hogy ezt nem is itt intézik, menjek le Szegedre, mert szentesiek a befogadóim."

2. Sz. Sz.

„Aki otthon maradt, kivárja a háború végét. Az a pénz, ami mozgatható volt, már átjött. Az első csoportban azok voltak, akik megijedtek, őket nagyon könnyen befogadta az ország, egyszerűen azért, mert még kevesen voltak, és könnyen beilleszkedtek. Nem tudom, hány ember jött át, de azt hiszem negyven-ötvenezer, a tízezres nagyságrend valamelyikében; a százezer már irreális lenne. Az első hullám nagyon könnyen megkapta a letelepedést, sőt az állampolgárságot is.

Amikor már mi jöttünk át, lényeges szigorítások voltak, sok mindent (*iratot*) be kellett szerezni. Nekünk volt itt ismerősünk Szegeden. Az már divattá vált itt, Szegeden, hogy négy-ötszáz márkáért csinálják a befogadói nyilatkozatot, az emberek mindenen keresni akarnak.

Most már a letelepedés annyira meg van szigorítva, hogy egyértelműen kilóg a lóláb, hogy az ország nem akar több embert befogadni, mert a politikai menekült már átjött volna előtte, hogyha nem egyezik a rendszerrel. Ha mentenivaló tőkéje lett volna, akkor is átjött volna, most már azok jönnek, akiknek semmijük sincs.

Most nem beszélek a bűnözőkről, akik jöttek az egész idő folyamán… nekem nagyon kellemetlen, hogy korábban Magyarország boldognak-boldogtalan megadta a letelepedést, most meg olyanoknak sem, akik valóban megérdemlik, akik magyarnak érzik magukat, ide tartoznának; csakhogy azt kérdezik tőlük, miért nem jöttek eddig.

Azt nem akarják megérteni, hogy odakötheti őket a munka, a

barátok, a föld, a beteg szülők, a kilátástalanság a másik országban, nem tud átjönni családostul… szóval ez valahogy nem jól sült el... Nagyon sok esetet tudok, hogy az ember átjött, hozta a pénzzel dugig megtömött zsebibabát, és megkapta a letelepedést.

Most meg olyanok csúsznak le a listáról, akik jobban megérdemelnék.

Anyósom nagyon jól megjegyezte, amikor volt ez a tömegmészárlásos história a Magda Marinkóval, hogy tőlük menekültünk ide, aztán azok meg jönnek utánunk – körülbelül ez a helyzet."

3. L. L.

Az elhelyezkedés hivatalos részének intézése félelmetes volt. Majd egy évembe került, mert közben bejelentkeztem mint menekült, mert másképp nem kaphattam volna letelepedésit. Mivel nekem nem volt papírom arról, hogy hangszerkészítő vagyok, csak három hónapra adták meg a tartózkodásit, és mindig háromhavonként hosszabbították, és akkor az a sok orvosi papír, azok az átvilágítások, a rengeteg sorbaállás a rendőrségen, és tényleg a végén, amikor már úgy volt, hogy minden lejárt és semmit nem lehet meghosszabbítani, akkor megkaptam a letelepedési engedélyt, és azóta nyugodt vagyok. Állítólag ez mindenre jogosít úgy, mint a magyar állampolgárokat, kivéve a szavazást."

II.6. Konfliktushelyzetek

A csoportba azok a válaszok kerültek, amelyek azokról a helyzetekről szólnak, amelyeket a hétköznapi kapcsolattartás vagy kapcsolatteremtés során konfliktusként éltek meg a megkérdezettek.

1. A. G.

„A többiek úgy olvadtak be, hogy például belenyugodtak a dolgokba. Például: pénteken, szombaton, vasárnap el kell menni valahova szórakozni, ha van pénzed, Marlborót kell szívni.

Magyarországot nem érzem egy Mekkának, jó ország meg

minden, de úgy látom, hogy nagyon sok sunyi ember él itt, mint mindenhol, és birkák az emberek.

3. V. N.

„Általában idegengyűlölet van itt, Magyarországon... konkrétan a zsidókat nem szeretik, a cigányokról ne is beszéljünk. Nekem is egész más véleményem lett, amióta átjöttünk; tudod, odahaza a Lacika, meg más szuper cigány ismerőseink vannak, itt egész más a helyzet.

Az ember este nem mer kimenni az utcára, mert azt nézik, hogyan vegyék ki a zsebedből a pénztárcát, és ezt nem akartam elhinni... ezek másfajta emberek.

Érdekes volt, hogy amikor átjöttünk, az volt az érzésem, hogy azok, akik odaát maradtak, egyrészt irigykedve néztek ránk, másrészt elítélően."

4. L. L.

„A cigánykérdés azért másképp van megoldva, mint otthon, mondjuk ezt is éreztem elég sokszor, ezt nem lehet kikerülni. A rossz tapasztalatok mellett van egy fantasztikus tapasztalat, amikor belekerülsz ilyen idősebb iparosok társaságába, akik szeretettel fogadnak, és megtanítanak mindenre. Volt annak idején egy köszörűs Szabadkán, na pontosan ugyanilyen hangulata volt a dolognak: igazi, régi iparos csendélet, ma is voltam egy fésűkészítőnél, hát ez a hangulat az, ami miatt nem tudok megválni ettől a várostól."

5. H. Cs.

„Szoktunk bulizni, de mi másképp, mint a magyarok (*magyarországiak*): egyszer kint voltunk a tanyán, éppen jöttek a G.-ék, ültünk kint, cigiztünk, hallgattuk a zenét, hallgattunk, és jöttek valami magyarok, hogy: na, mi van, gondoltuk, buli van, jöttünk bulizni, mi van itt, csak hallgattok? Mi meg éppen jól éreztük magunkat. 'Gyerünk, játsszunk valamit, ismeritek a Mister X. nevű játékot? Na jó, így ezt ti nem értitek meg, legyen Mister K., mert x-szel nehéz nevet találni', és így magyarázta a játékot. Aztán föl volt háborodva, hogy senki sem akart játszani. A G. egy óra múl-

va kicsattant, hogy mit akart ez itt? Játszani?”

6. V. N.

„Elég nehéz átvenni ezt a közhangulatot... lehet, hogy Szeged specifikus város, mert közel van a határ, és túl sokan vagyunk itt jugoszláv állampolgárok.

A itteni fölfogáson csodálkoztam, hogy van orvos, mérnök, meg van, akire nem érdemes odafigyelni – ilyen megkülönböztetés van.

Ha hazamennék, valószínűleg sok mindent észrevennék, amit eddig nem vettem észre.

Ha valamit akarnak mondani – már csak ha beszélgetünk –, akkor fél órát beszélnek, hogy bevezessék a mondandót, mi meg általában az első mondatban megmondjuk, és utána magyarázunk, ha kell.

Amit otthon poénként mondanánk, azon itt megsértődnek. Akik ismernek, azok tudják, hogy nem kell komolyan venni.

Az ittenieknek nagyon sokat jelentenek a szavak: jobban tönkre lehet tenni őket szavakkal, mintha megütnéd őket.”

3. A. G.

„Olyan dolgokról, hogy identitás, jugoszlávság, lemondtam, mert az identitáskrízis, ami a serdülőkorban volt, az most sokkal nagyobb; lemondtam az ilyesmiről, mert mit is mondhatnék itt a fiataloknak, amikor magával ragadta őket ez a hirtelen jött jólét; mindent lehet venni készpénzért.

A társaságban meghúzódok, hallgatok, rosszul is érzem magam, hogyha ráncigálnak valahova.

Aki korábban barátom volt, az most is barátom.

Amin nagyon csodálkozok: akik régóta itt vannak, ahol ilyen nagy pénzek forognak, semmit nem tettek félre, de még magukra sem költöttek semmit. Minden elment piára? Nem is ittak. Akkor hogy lehet ennyi pénzt elkölteni? Itt vagyok öt hónapja, és nem értem ezt, mert én nagyon keveset költök. Ketten öt hónap alatt százötvenezret költöttünk el, amiből tizenkettő volt havonta a lakbér.”

4. G. Cs.

„Helyzetemet úgy ítélem meg, hogy mindenképp és vitathatatlanul visszalépés, elsősorban szubjektíve, érzelmileg, mert a család szétesett... nem mondom, hogy ha otthon maradunk, akkor is így történik, kisebb a valószínűsége, nem tudom... De az kettőnktől is nagyon függött. Anyagilag meg, hát az ember eszik, iszik.

Egy másik érdekes dolog, amit az áttelepült vajdaságiak mondanak itt – sokukkal találkozok itt, akik nem barátaim, hanem csak ismerősök –, hogy: de jól feltaláltam magam, ilyen autóm, olyan lakásom, amolyan bétém van ... Adja Isten, hogy igaz legyen, és valóban jól éljenek, de nem vagyok biztos benne, hogy így van, úgy érzem, sokszor önmagukat csapják be, többször is tapasztaltam, hogy nem volt igaz, amit mondtak magukról, habár tényleg ott volt az új Golf vagy a szép lakás.

Nem kell magunkat áltatni... Nem vagyok pszichológus, én is sokszor áltatom magam.

Szerintem nem élnek jobban, illetve ezekben az esetekben tudom, hogy nem élnek jobban, de ahhoz képest igen, ami otthon van, a Markovity idejében én, mint banktisztviselő a tolóablaknál ezer márkát kerestem. Ahhoz képest nem élnek jobban.”

5. Sz. Sz.

„Itt ez a mediterrán lazaság nem megy, kőkeményen meg kell dolgozni, mert magától nem jönnek össze a dolgok.

Jugoszláviában meg voltam elégedve a helyzettel, annak idején, nekem jó volt, a kutya se bántott, régebben sem volt abból problémám, hogy nem voltam szerb, nem jártam olyan diszkós verekedésekbe, amikor a magyarok csépelték a szerbeket vagy fordítva, valahogy mindig kimaradtam belőle. Amikor változott a politikai helyzet, menni kényszerültem, nemcsak a gazdasági okok miatt, de döntő volt, hogy a gyerekemnek nem tudtam enni adni, a szüleimet nem tudtam segíteni. Nézhettük volna együtt, hogy éhezik az egész család, mert abból a pénzből igencsak nehéz lett volna megélni, tanügyi munkásként nem sokat kerestem volna, aztán a belső berendezés sem hiszem, hogy nagyon nyerő szakma volna most odaát.”

6. L. L.

„Azt látom, hogy akik otthon maradtak, azok az utolsó mohikánok, akik nem keményfejűség miatt nem jönnek el, hanem mert egyszerűen nem akarnak eljönni, ott akarnak meghalni, van egy kis házuk meg valamijük, egy kevés személyes vagyon – ha ez nem lenne, szerintem rég fölszedte volna a sátorfáját mindenki. Nincs, ami visszatartsa az embereket, sőt inkább minden taszítja őket... amit a muter mesél mostanában, az borzasztó.

Megszüntették a varázskört, azt a burkot, ami Szabadkát átölelte, mert mi abban a városban k...ra szerettünk lakni.

Nem merek hazamenni, elhiszed? Nemcsak a személyes dolgaim miatt, hanem mert félek meglátni, mennyire lepusztult a város, mert amíg ott éltem, addig a folyamatot láttam, de most, ha hazamennék, belehalnék, ha meglátnám, micsoda szalámit csináltak a városból; a legnagyobb lokálpatrióták egyike voltam világéletemben, és én vagyok itt.

A zenede még működik – harmonikákat javítsak?

Nincsenek ott azok az emberek, akiknek lehetne muzsikálni. Mielőtt eljöttem, még voltak koncertek, de már akkor láttam, hogy alig van, akinek lehet játszani, aki élvezte a zenét, aki odafigyelt, és nemcsak azért, mert ismertek vagy ismerték a fateromat… Ha most visszamennék, kinek tudnék muzsikálni?

Jó, most biztos nem is kell a zene, egy kicsit mással törődnek.

Ami a mostani helyzetemet illeti, én vagyok a proletár, nincs semmi egyebem, csak a munkaerőm meg a tudásom, amit napnap után szerzek... nem látok a jövőben semmit, és nem tervezek semmit, máról holnapra élek. Nem tudom, hogy meddig fog tartani ez az állapot, azt sem tudom, hogy meddig maradok itt, hogy egyáltalán itt maradok-e... célom a céltalanság. Egyszerűen él az ember, és teszi a dolgát.

Az emberek előtt mindig lebeg egy cél, hogy kocsi meg ház, de én már utazni sem szeretnék, hagyjanak engem vakargatni azokat a fadarabokat, lássam a Sárit néha, nem tudom, hogy szeretnék-e szerelmes lenni vagy sem. Ez van.

Kétezer-nyolcig érvényes a kék igazolványom... ez az egyedüli fix pont... majd csinálok még egy hegedűt.”

II.7. Az elvándorlás és a beilleszkedés megítélése

Az 1995-ben zárult közvélemény-kutatás szerint az elvándorlásban legaktívabb a legfiatalabb korosztály, az érettségivel rendelkezők, a közepesen nagy városban élők és nagyvároslakók, valamint a politikai elkötelezettség terén a szkeptikusok és a politikailag passzívak.

Az elvándorlással szemben relatíve immunis csoporthoz csupán a legidősebb korosztály tagjait, valamint a kistelepülések lakóit sorolhatjuk[7].

1. H. Cs.

„Az volt a baj, hogy mindig azt gondoltam, csak ideiglenesen vagyok itt. Fél éve jöttem rá, hogy ha itt maradok, próbáljak valami komolyat kezdeni. Még most sem akarok itt letelepedni, biztos, hogy hazamegyek, és így nem lehet megoldani semmit sem.

Az, hogy itt vagyunk, ez egy egészen más élet, azt hiszem, egy életszakasz zárult le azzal, hogy átjöttünk.

Újra kellett kezdenünk, teljesen, és ez még a kezdet."

2. Sz. Sz.

„Gazdasági szempontból itt jobb. Mi a rendszerváltás elején kerültünk ide, ezért egy kicsit kívülállóként látom ezt az egészet, Magyarországot is, meg általában az embereket, el vannak ájulva, hogy hú, most Nyugat van… mi meg már tapasztaltunk hasonlót, nekik minden új, közben... nem tudom, talán nem az igazi értékeket látják meg. Most itt jobban élünk, mert nagyon sok lehetőség van; ha az ember találékony és dolgozik, könnyen érvényesül.

Bár itt mindenki lefizethető, nagyon is lefizethető, ezt odahaza nem tapasztaltam.

Talán most nőttünk fel igazán, azt hiszem, vagy a fene tudja, talán egy második felnőttkor ez.

Erkölcsileg meg... hát elég erkölcstelen, úgy érzem. Itt egészen más az általános morál, nem igazán tetszik... mindenki hirtelen akar meggazdagodni, és a legegyszerűbb módja, ha elfogadod a csúszópénzt.

7 Szociológiai kutatás … 1995, 164. old.

N. *(Sz. SZ. felesége):* Olvastál valamikor olyat, hogy Kiskegyed? Én néha azért veszem meg, mert élvezem, hogy nem vagyok olyan**,** meg hogy Őnagysága meg Kisasszony meg ilyen újságok. Juj!

Sz.: Az elmúlt rendszerben erény volt, ha valaki férfi soviniszta. Az áttelepülő nők beilleszkedése sokkal nehezebb, mint az odaátról átjött férfiaknak; a nőket itt ma is sokkal kevésbé veszik emberszámba, mint nálunk.

N**.**: Itt a nő szexuális tárgy – társadalmilag megbecsült mondjuk Szabadkán –, itt objektum a munkahelyen is, mert vagy megk...a az igazgató vagy nem, és az előbbire, úgy érzem, egyesek még büszkék is.

Itt még kiszolgáltatottabbá válik a nő, mert a férj nem tudja eltartani a családot, és az a tízezer is kell, amit a nő keres, és akkor nem szabad, hogy kirúgják, ki van szolgáltatva, rá van kényszerítve, hogy eltűrjön mindent. Odahaza ez nem volt. Ha az igazgató, mondjuk, rám szállt volna, akkor fölmondok. Itt meg megszokták, elfogadják, sportot űznek belőle, legalábbis itt, Szegeden.

Sz.: Az utcán a hozzáállás olyan, hogy ha mondjuk, beülsz egy taxiba, egész idő alatt az megy a sofőr részéről, hogy nézd, milyen, hogy szétrakta a lábát, meg ilyenek... és ez visszataszító, mert mi nem szoktuk meg. Ez a férfi soviniszta hozzáállás egyértelműen jellemző erre a környékre. Azoknak a munkahelyeknek a száma, ahol a nők el tudnak helyezkedni, nagyon korlátozott, és rosszul fizetett. Nem véletlen, hogy itt a legtöbb a válás, mert ahol a nő jobban meg van becsülve, ott kevesebb a válás.

A szociális problémák elől meg úgy menekülhetsz, ha tökrészegre iszod magad, ezért olyan sok az alkoholista.

A másik dolog, ami nagyon zavar, a csúszópénz, ami mindenütt jelen van, az egészségügytől kezdve a rendőrségig... nem is csoda, hogy a bűnözők összedolgoznak velük. Nálunk létezett egy középosztály, egy polgárság, amelyik tartotta magát, itt meg ezek az újgazdagok vannak, nálunk nem volt ennyire kasztrálva a társadalom.

Aki itt az elmúlt három évben megszedte magát, az igyekszik elbarikádozni magát, és ez nagyon visszatetsző.”

4. Sz. Sz.

„Nem panaszként mondom, de voltak már jobb idők is. Most már sokkal nehezebb megkeresni a kenyeret ezzel a tevékenységgel, és nagyon oda kell figyelni. Mert mindenki azt nézi, hogyan élhetne meg a másik hátán, lehetőleg minél többet csikarjon ki a másikból.

Többnyire az a felállás, hogy átjöttek Magyarországra, ki pénzzel, ki pénz nélkül, ki munkahelyre, ki a semmire, azért, mert rákényszerültek egyik napról a másikra, mert behívót kaptak, én is kaptam hatot, a fél tucat kivan.

Az a felállás, hogy átjöttek, és nem ezt várták. És akkor jöttek azok a klasszikus übermensch politikai húzásokkal, hogy jöttünk 'a Jugoszláviából', mi vagyunk a f…a gyerekek, minden magyar termék pocsék, minden magyarországi dolog sz…r.

Úgy gondolják, hogy nem kapjuk meg azt a rangbéli elismerést Magyarország részéről, amit megérdemlünk *(a kérdezettek egy részének véleménye).*

Én úgy tartom, hogy ide senki sem hívott bennünket, a körülmények olyanok, amilyenek, nem mi teremtettük őket, befolyásolni sem tudjuk, nem vagyunk magyar állampolgárok –, ha nem tetszik, mehetünk vissza.

Nagyon sokáig úgy volt, hogy magyarországiakkal nem nagyon lehetett beszélgetni, de a szabadkaiakkal vagy vajdaságiakkal jobban el lehetett beszélgetni – más szinten vannak.

Másképpen gondolkodnak, más dolgok érdeklik őket, meg másképpen állnak hozzá mindenhez.

Talán én vagyok az egyedüli az egész társaságból, aki legtöbbet barátkozik magyarországiakkal, mert vannak jó gyerekek, de legjobban azért én is szabadkaiak között érzem magam."

3. B. T.

„A régi társaságom szanaszét van, csak a szüleimmel tartom a kapcsolatot. Nagyjából tudom, hogy merre vannak, nagy részük megnősült, férjhez ment; volt osztálytársaimról nagyon keveset tudok, biztos a szüleik nyakán élnek, vagy próbálják feltalálni magukat.

Most A.-val dolgozom, ha ez beindul, akkor jó lesz.

Más a hangulat, más a környezet.

Át akartam jönni, mert itt jobb, mint otthon, mert otthon nincs semmi, belátható időn belül nem változik a helyzet. Itt legalább érzed, hogy valahol vagy. Azért jöttem éppen ide, mert máshova nem mehettem, legfeljebb Kanadába, a nagybácsim után, de nem mentem. Adósságai vannak, meg minden. A másik meg, hogy foglalkozhatok olyan dologgal, ami kapcsolatban van a fával, amit szeretek.

A társaság itt, Kecskeméten, külön mese. Az öcsém Szegeden van, és ott csak a hazai emberekkel van együtt, vajdaságiakkal, szabadkaiakkal; nem tudott összeismerkedni másokkal. Másképpen teremtik a kapcsolatot a magyarországi magyarok és a vajdasági magyarok. Az előbbiekben van egy méricskélés: megnézik az embert, hogy mit gondol, mit fog mondani, hogy lesz-e haszon belőle; ha megkérdezed tőle, hogy mit kér, akkor kólás whiskyt rendel, különben meg sört.

A Cs. is fönt *(Budafokon)* volt másfél évig, és senkivel sem ismerkedett meg, itt (*Kecskemét*) meg csak megismert embereket."

4. N. Sz.

Gyorsan megismerkedtem az emberekkel, elég kicsi a város, általában ismerik egymást az emberek. Kezdetben főképp kecskemétiekkel voltam együtt (ők elsősorban munkatársak voltak), később megismerkedtem a szabadkaiakkal, teljesen véletlenül ismertem meg a T.-t és a Cs.-t, egy negyedik barátomon keresztül, és akkor jöttek a többiek is.

Nagyon sok a jugoszláv, legalább százezren, de nem tudom pontosan. Itt Kecskeméten meg legalább ezren vannak. Egész családok átköltöztek, főképp vállalkozásba fogtak, vagy kavarnak valamit a pénzzel."

5. B. A.

„Ahogy elkerültünk a tanyáról, akkor nagyon nehéz lett, mert semmit sem csinálhattam magamtól, tudod, együtt faragtuk azokat a fatálakat is, csak hát el kell adni, az a lényeg. Erre két év után jövök rá.

Nagyon naivak voltunk. Hát azzal a lakással is (*egy tanácsi lakásról van szó*) úgy gondoltuk, hogy az nekünk nem jó, mi tanyára szeretnénk menni, mert ki fizet tizenegyezer forintot egy olyan lakásért? Hát most ezért fizetünk tizennyolcat. Ezzel mindent megmondtam.

A régi társasággal nehezen tartom fenn a kapcsolatot. Azért, mert régen, bármelyik társaság volt az, én a nagy, magamat megjátszó szövegekkel mindig be akartam mutatkozni. És azért se, mert '92 augusztusában jött a gyerek, ami evidens volt februártól. Az otthoniakkal meg úgy tartottam a kapcsolatot, hogy felhívtam apámat, hogy hívjon vissza. Akik itt vannak Magyarországon (*a régi társaságból),* azokkal nem találkozom; én úgy megutáltam az egész otthoni, gennyes társaságot, hogy nekem csak ti vagytok. Itt, Kecskeméten nincs egyetlen barátom sem. Titeket szeretlek, téged, a Pipit, a Jegest, a Topit és kész. Alakkerrel is találkoztam, ő nem hívott vissza.

Egy bizonyos idő után mindenkit csak a pénz érdekel."

6. V. G.

„Volt osztálytársaimmal meglepően jó a viszonyom. Amitől félek, az a lesajnálás, hát inkább igyekeztem nem beszélni magamról, helyzetemről, így is kifaggattak, el kellett mondanom, hogy kaptam behívót, és nem vonultam be, de a közvetlen ok nem az volt, hogy átjöttünk. Negatív kicsengése ennek a dolognak nincs, összemérés nem volt. Attól is féltem, hogy jóval idősebb vagyok évfolyamtársaimnál, de inkább csak furcsa volt számomra, és ezen már rég túl vagyok. Szóval nagyon örülök, hogy itt vagyok. Albérletben élünk, hárman együtt, tizenötezer forintot fizetünk, ötezret fejenként, azzal, hogy nincsenek háziak. Ehhez hétezerszáz forint ösztöndíj kettőnknek kevés… De vannak még tartalékaink, és egy ideig még bírni fogjuk. A. is most már meg fogja próbálni (*a továbbtanulást*), azzal, hogy nem fog felvételizni, hanem posztgraduálisan, vagy második szakként összehasonlító irodalomtudományt hallgatni, vagy pedig dolgozni, bár egy kicsit kellemetlen lenne, hogy ő dolgozzon, én pedig nem.

Vannak hasonló korú osztálytársaim, akik befejeztek valami egyetemet, és olyan munkájuk van, hogy ruhatárosok, és emellett még tanulnak."

7. G. Cs.

A barátokkal, ismerősökkel úgy alakult a kapcsolat, hogy a F.-vel kollegiális volt, együtt dolgoztunk a bankban hét évig, ő ajánlotta föl, amikor nyitott egy betéti társaságot, hogy dolgozzak nála, fizetett is szépen húszezer forintokat havonta nettó, de nem jött össze az, amit szeretett volna. Az ötlet jó volt, csak nem volt elég pénz a kivitelezéshez.

Ami a M.-t illeti... írtam neki háromszor vagy négyszer, mert neki nem tudok telefonálni, hozzátok még igen, a S.-nak nem telefonáltam, szóval nem válaszolt egyszer sem, oké, nincs rá ideje.

Tudunk egymásról, de nem tartjuk a kapcsolatot, illetve akivel korábban tartottam a kapcsolatot, az is megszakadt... azt hiszem, ez kölcsönös, nem ezért, mert egymást utáljuk, hanem más miatt... (a G.-val most találkoztunk)... átalakulnak a dolgok, ez fontos tényező.

Ismerőseim vannak például Veszprémben, Gödöllőn, Békéscsabán.

Nem is ez a lényeg, hanem a mentalitás.

A mentalitás más... az előbbi negatív, ez meg most pozitív véleménynyilvánítás volt; mi vajdaságiak egész másként állunk a dolgokhoz. Sokan eljöttek, mind a legjava, akik tehettek volna valamit. És mindenki így lehet vele, mert senki nem keresi a kapcsolatot az otthoniakkal, tehát nincs meg az egykori a baráti kör, a barátok, akikkel sülve-főve együtt voltunk, nem keresik egymást, inkább keresik az itteni emberek barátságát, társaságát."

8. L. L.

„Ezek a mi cimboráink mindig olyanok voltak, hogy a változatosságot keresték, az újat, és k….ra nem érdekli őket a régi... nem haragszunk egymásra, de nekik más, új kell, új ismerősök, új világot látni, és elfelejteni azt, ami volt. Azt hiszem, mindenki így van vele. Hiába adjuk meg mindig egymásnak a címet, soha senki senkit nem keres meg, ez a legfélelmetesebb az egészben. Mindenki megy a maga útján, teszi a dolgát.

Ami az otthoni barátokat illeti, mikor az emberek egymásra vannak utalva, keresik egymás társaságát: mikor rosszak voltak

a fogaim, megkerestem itt élő, szabadkai fogorvos cimborámat – ilyen egoista módon működik ez, és ezért nem is szabad egymásra haragudni, mert minden ilyen egysémájú, lehet, hogy nem tudatos, de benne van a pakliban. Az emberi kapcsolatok az adni-kapni elven működnek. Amióta ezt tudom, boldogan találkozom az emberekkel.

Elvannak az emberek, mint a befőttek... feltalálták magukat, pénzt keresnek, kialakították maguk a kis mikrokozmoszát, amelyben mozognak."

II.8. A barátok sorsa – kapcsolattartás az otthoniakkal

A kérdés az adaptációs skála másik felén elhelyezkedő otthoni kapcsolatok fokát vázolja fel. Ki kell emelnem, hogy az interjúk ezen része a beilleszkedés középső szakaszában (1993–1995) készült, azóta lényeges változások történtek mind az egyéni életutak, mind pedig a gazdasági tendenciák szempontjából.

1. B. T.

„Az otthoniakkal nem nagyon tartom a kapcsolatot. A G. most, augusztusban jött ide, a régi társaságomban ő volt a legjobb barátom, az A.-val is itt jöttem össze, otthon csak látásból ismertem.

Svédország, Németország, Kanada, Amerika, Ausztrália, szétszéledtek a barátok. Magyarországra kevés jött át, az is más városba, Szegeden tudok néhányat, Pesten nagyon keveset."

2. N. Sz.

„Ami itteni beilleszkedésemet illeti, teljesen elfogadtak; ami konfliktushelyzet adódott, az a vállalatokban mindig meglevő súrlódások miatt volt, de ez teljesen érthető.

Nemzeti alapon semmi konfliktusom nem volt.

Ha otthon befejeződne a háború, hazamennék megnézni a helyzetet, annak ellenére, hogy itt már megindítottam a letelepedést.

Tudomásom szerint a vajdaságiak közül sokan vannak Szegeden, Kecskeméten még többen. Szegedről sokan eljöttek, ott már

túl sok volt a vajdasági, létezni se lehetett, meg talán arra számítottak, hogy itt (*Kecskeméten*) majd könnyebb lesz.

Egyre kevésbé követem az otthoni eseményeket, nem olvasunk újságot, elvesztettem a türelmem, hogy kibogozzam a lényeget a hírekből.

Amíg Szegeden voltam, minden újságot elolvastam, hogy mikor javul a helyzet, de csak rosszabb lett minden.

Szegeden többnyire segélyt kaptak a vajdaságiak. Voltak, akik akkor is üzleteltek, meg olyanok is, akik két-három hónap után visszamentek. Látták, hogy a katonai behívókat nem kezelik olyan szigorral, legalábbis Szabadkán, ezért hazamentek, mert nem akartak így élni. Akik családostul jöttek át, azok itt is maradtak, volt olyan is, aki eladta a házat és úgy költözött át..

A munkavállalással sok gond van, leginkább magánvállalkozóknál lehet elhelyezkedni, feketén, alig ismerek valakit, aki szabályosan dolgozna."

3. B. A.

„Amikor idekerültem, Kecskemétre, nem úgy volt, ahogy elképzeltük, hanem a K. megkérdezte, hogy mit akarok itt, van három hónapom, hogy megtanuljam a fafaragást, ha nem, az én bajom, mert egy fotelt kifaragni még egy hülyegyerek is tud, úgyhogy ha nem bizonyítok, mehetek.

Közben jóba lettünk a K.-val. Akkor odajött a Trapéz (kecskeméti fiatalember), és neki a K. tízezer forintot fizetett, nekem pedig semmit.

Később már fizetett volna, de azt mondtam, hogy ne; nőm nem volt, a Cs. volt a barátnőm, meg pénzem is volt még.

Októberben kerültem a K.-hoz, és februárban tudtam meg, hogy Cs. terhes. A Trapéznek mindig volt pénze, nekem apám mindig küldött ötven-hatvan márkát, az elég volt, akkor még nyolcszáz márka nyugdíjat kapott.

A Cs.-nál az a lényeges momentum, hogy tudta, milyen ember vagyok, és mégis kitartott mellettem, és szerette, amit csinálok.

Tudod, milyen jó az, amikor elkészítesz egy fatányért vagy bármit, és tetszik neki, ahogy dolgozol? Utána úgy voltunk, hogy nagyon zavart bennünket a panellakás (*1992 nyarán költöztek be*).

Nem panaszkodom semmire, két szép gyermekem született, sok barátom megmaradt mellettem. Sose fogom feladni."

4. V. G.

„A régiekkel *(ismerősökkel)* kapcsolatban nincsenek elvárásaim, úgy megyek mindig közéjük. Igyekszem havonta hazamenni, és akkor találkozunk. Jó hazamenni, akkor befordulok hozzájuk. Már az utamat is úgy tervezem – hozzám két úton is el lehet jutni, a kanizsai úton és Hajdújárás felé is –, hogy több ismerősömet is útba ejtsem.

A Magyarországra átköltözöttek között van, akivel tartom a kapcsolatot, de van, akivel megromlott a viszony. Néhány vajdaságit ismerek innen, az egyetemről, ez egészen véletlenül történt: vajdasági vendégtanárok jöttek ide, néztük a hirdetőtáblán a meghirdetett órákat, és rákérdeztem, hogy ismered-e a tanárt. Akkor mondták, hogy igen, még Újvidékről, úgyhogy vannak új vajdasági ismerőseim is. A kapcsolatot, rajtatok kívül, ezekkel a fiúkkal, lányokkal, akikkel itt találkoztam, tartom.

Láttam az egyetemen olyan kiírást, hogy karácsonyi vajdasági buli – ne vedd valami nagy bulinak, inkább csak összejövetel –, de valahogy nem akarok együtt bőgni az emberekkel *(hazaiakkal).*

Van itt Szegeden VMDK-kirendeltség (*1993-ban*) is, lehet, hogy tévedek, de valamilyen módon összejárnak a vajdaságiak; egyáltalán nem érdekel.

Emiatt a közös bőgés miatt nem keresem a társaságukat.

Jártunk a Mojóba, láttam előtte szabadkai meg más vajdasági rendszámú kocsikat, aztán voltunk a Jam Pub-ban is, azt is szabadkaiak nyitották, ott is láttunk még belgrádi kocsikat is – de nem azért mentem le.

Különösebb szükségét nem érzem, hogy eljárjunk egymáshoz, és arról beszéljünk, hogy na, most mi van otthon.

Egy régebbi munkatársam már korábban Magyarországra jött: amikor megkapta a behívót, eljött a gyárból, a kocsiját még aznap eladta, abból élt itt, és annak az árán vette meg a repülőjegyét Ausztráliába. Ott megkapta a hároméves tartózkodási engedélyt, egyszer írt egy menekülttáborból, hogy nem talált semmit, és ak-

kor azt írta, hogy jelentkezni fog, de nem írt címet. Ebből lehet sejteni, hogy mi történt.

Azt tudom, hogy barátaim szétszéledtek a világban, de pontosan nem tudom, hogy hova. Van, aki már korábban átjött Magyarországra, mert itt tanult, de még a boldog békeidőben, az most Amerikában van, és tanul.

A szüleim és A. szülei segítenek nagyon sokat, anyagilag a B.-t ellátják. Tavaly kértem lakhatási segélyt, kaptam is, én nem tudom, mi zajlott le mögötte, de most nem kaptam. Most, hogy megszületett a kislányom, ígértek hatezer forint segélyt, és havi ezer forintot az ösztöndíj mellé. Én nem segíthetek senkinek, nem tehetem meg."

5. G. Cs.

„Amikor átmentünk Bácsalmásra – az elsők között érkeztünk –, még érdekes is volt, hogy lehetett jönni-menni, az alatt a néhány hónap alatt rengeteg látogatónk volt, jöttek Szabadkáról, Vajdaságból vagy innen, ami a jó emberi kapcsolatokat mutatja. Ez mára teljesen megszűnt, kész.

Nem tudom, hogy az embertől függ-e vagy a helyzettől (*a kapcsolattartás*)."

6. L. L.

„Most már tudom mindenkiről, aki érdekel, hogy hol van, a címük is megvan. Próbáltak olyat is szervezni, hogy vajdaságiak összejövetele, nem jött össze; nem találkozok szinte senkivel. Kezdetben azon gondolkoztam, hogy miért nem keresik ezek (*a vajdasági)* az emberek (*egymással*) a kapcsolatot, és akkor rájöttem, hogy én vagyok az egyik, aki nem keresi, hanem kerüli.

Mintha mindenki ki akart volna szakadni teljesen abból az egészből... hihetetlen. Olyannyira ki akartak szakadni, hogy teljesen belőtték magukat egy új közösségbe, mintha újjá akarnának születni, mintha nem akarnának arra gondolni, hogy mi volt előtte.

Ha valaki otthonival találkozok, k…ra megörülök neki, elbeszélgetünk, de tulajdonképpen nincs mit mondanunk egymásnak."

II.9. Információáramlás

A sajtót és a televíziót megtöltő otthoni hírek követése a kapcsolattartás közvetett módja. A visszatérés egyik előfeltétele a biztonságos talajra érkezés. Ezen információk beszerzése a személyes úton történő hír-terjesztés mellett az ingatagabb, kevésbé megbízható információk segítségével is történhet. Amikor már az otthoni események és ezek naprakész követése sokadrangúvá süllyed, a visszatérés szándéka is háttérbe szorul.

1. V. G.

„Ami az információkat illeti, a tévé adva van, de a rádió sokkal jobban informál, úgyhogy sohasem szalasztom el. Közel lakom az iskolához, elég hosszú szünet van dél körül, a déli híreket mindig meg tudom hallgatni. Este az újvidéki tévé adását tudjuk fogni, meg szoktam nézni, tisztára csak a hangulat, az érdekesség, és nem a nosztalgia miatt. De ezt otthon is csináltam, ezt hívta az A. mazochizmusnak, mert akkora hülyeségeket mondtak, hogy érdemes volt megnézni.

A Naplót látom néha, de nem vásárlom már, egy időben nagyon szerettem, de volt egy idő, amikor úgy éreztem, hogy lefulladt, és nem tudnak újat mondani, túljutni azon a mindenkori önmagukon.

A Magyar Szót mindig komoly újságnak tartottam, még akkor is, amikor a Naplót vásároltam, volt időszak, amikor minden nap megvettem. A mi szempontunkból – merem állítani – a legkomolyabb újság.

Az, hogy a magyar újságokat elolvasom, nem azt jelenti, hogy meg is veszem, könyvtárban is hozzájuk lehet jutni, és át is nyálazom őket. Csak azt olvasom végig, ami érdekel. A Magyar Szóhoz otthon sem tudnak most hozzájutni az olvasók, mert benzinhiány miatt nem viszik ki (*az újságárusokhoz).”*

2. G. Cs.

„Az itteniek sok mindent másképpen élnek át, mint mi, még hisznek a híreknek, annak, amit a tévében mondanak; én meg

úgy veszem, hogy mindez csak eszköz, tíz százaléka igaz, a többi irányítás."

3. H. Cs.

„Az otthoni újságok közül a Vreme az egyetlen, amit olvasok, Magyar Szót már régen olvastam, nagyon ritkán jut el ide.

Szeretem megnézni a belgrádi tévéhíreket, egy időben az A.-nál lehetett fogni, érdekel, mit ferdítenek éppen.

Egy ideig rendszeresen hallgattam a belgrádi rádió híreit, de most már nem tudom fogni, meg a szarajevói rádióadót is, még Budafokon. Ott még a zágrábi rádió is bejött.

A szarajevói rádióban nagyjából mindig azt mondták, hogy ki kit keres, meg hogy a világ melyik pontjáról üdvözlik a szarajevóiakat, meg hogy megvannak."

II.10. Otthoni emlékek

1. H. Cs.

„Otthon a szobám tele volt könyvvel, lemezzel, szerintem ez volna most legnagyobb hatással rám; ha most ott lehetnék, biztosan összeesnék, sírva fakadnék (*ennek ellenére*) a határ sokkal nagyobb bennem, mint valójában, biztos besz…ok a határőröknél.

Nyolcvanhétben voltam katona, ki tudtam volna játszani, hogy leszereljenek, de nem tettem; ha tudtam volna, hogy háború lesz, akkor biztos megcsinálom."

2. V. G.

„Itt-tartózkodásom megítélése? Régi bevett szokásom szerint nincs elvárásom, illetve most már van, mivel megszületett a kislányom, ezért elengedhetetlen a nyári (*idény)* munka, de lehet, hogy így is ki kell húzódnunk valahová (*falura*).

A szüleim most már megértik, elfogadták, hogy itt vagyok; a baráti társaságom is, a kispiaciak is, a többieket pedig ismered.

Ami a ludasiakat illeti, ott nagyon érdekes dolog történik: a korosztályom nagy része, amelyik megnősült vagy férjhez ment, a szokványos és normális életet éli. Aztán van egy másik része, és

ez különösen Ludasra jellemző: nem nősültek meg, hanem lezüllöttek, otthon maradtak, van, aki már a munkahelyét is feladta, nagyon sokszor tíz-húsz márkáért dolgoztak, és lehet, hogy ezért isznak rengetegen, és amikor találkozunk, érdemleges beszélgetést már nem is lehet folytatni velük.

Ezen kívül áll a kispiaci társaság, aki egy picit burokba burkolta be magát, begubództak, és lehet, hogy nem vallják be maguknak, de egy kicsit úgy próbálnak élni, mint azelőtt, megünneplik március tizenötödikét meg ilyesmi. Nem nagyon akarnak arról beszélni, ami történik, nem akarnak tudomást venni a dolgokról, a dolgok fölé próbálnak helyezkedni. Egytől egyik kiálltak amellett, hogy nem kell elmenni katonának, mindegyiknek van behívója, nem vonultak be, tehát amit mondtak, azt meg is tették, de ez is csak egyfajta menekülés.

Négy halmazba soroltam be így az embereket, az egyikben mi vagyunk, akik átjöttünk, a másikban azok, akik úgymond normális életet akarnak élni, a harmadikban, akik züllenek, a negyedikben, akik nem vesznek tudomást a történtekről; mindegyik a háborús helyzethez viszonyítja a maga helyzetét.

Számomra azok a legszimpatikusabbak, akik begubóztak, legjobban azokat sajnálom, akik tönkre fogják tenni az életüket; nem sajnálom azokat, akik úgy akarnak élni, mint a szüleink, odafigyelnek ugyan a dolgokra, de inkább a család a fontos, bár nem lebecsülendő az a rengeteg munka, ami a mögött áll, annak élnek.

Azt hiszem, hogy mi vagyunk a legszélhámosabbak, illetve egy kicsit könnyelműek voltunk, ezt most már elmondhatom, mert már családfenntartónak kell lennem, és tudom és érzem ennek a súlyát.

Végül is, ha minden kötél szakad, akkor feladom ezt a helyet, nem azért, hogy visszamenjek, hanem otthagyom az egyetemet, de csak ha lesz munkahelyem, és akkor lehet, hogy abba a csoportba fogok tartozni, amelyiknek a család a legfontosabb, de akkor annak tényleg a család kell, hogy legyen az oka, és nem más.

Úgy érzem, Vajdaságban gondolkodás szempontjából homogénabb közösség alakult ki, nem nemzetiségi szempontból, úgy nagyon is tarka volt…, de azok az emberek tudtak egymás

mellett élni, és őket most megvadították, igaz, nem mindenkit lehetett.

Most feltehetnéd a kérdést: ki állt ki valami *(közösségi ügy)* mellett, az, aki elment vagy aki maradt? Van-e jogom véleményt mondani, amikor én már állást foglaltam azzal, hogy átjöttem? Minden elismerésem azoké, akik maradtak.

Ugyanakkor kialakult egy olyan réteg is, amelyik kizárólag anyagi megfontolásból jött át, ezekért az emberekért nem kell kiállni.

Ha a VMDK a magyarság érdekeit védi, a magyarság legyen méltó rá. Az emberek mellé állnak, lehet rájuk szavazni, be lehet titokban karikázni a nevüket szavazásokon, de nyílt beszélgetésekben nem foglaltak állást például az ellen, hogy mi történt Szarajevóban, meg hogy ezt meg azt kell kiirtani, akkor már nem mernek ellentmondani, pedig azért ez ellen ki kellene állni, volna értelme.

Ugyanúgy a szerbségnek is ki kellene állni az öldöklés ellen, meg persze a horvátoknak is."

3. L. L.

„Emlékszem, annak idején nyaranta, a városháza alatt mentek azok a k…. jó rendezvények, koncertek, jöttek mindig Magyarországról, és Palicson is voltak rendezvények, meg a strandok is mindig tele voltak... Szabadka gyönyörű kis elvarázsolt világ volt, külön kis világ, ahol minden megtalálható volt, nem beszélve arról, hogy minden fát ismertünk a városban, meg minden sarkot...

Ami a kultúrában alapvető szükséglete volt az embernek, az mind megtalálható volt; amit akartál, meg lehetett csinálni... valahogy együtt voltak az emberek... valahogy történtek a dolgok... az Életjel is nagyon erős volt… kint a placcon muzsikáltunk meg minden... meg kiállítások is voltak...nem hiányzott nekem az égvilágon semmi. Jó mozink volt, állandó műsorral, sokszor verekedni kellett a jegyekért... És akkor szép lassan haldokolni kezdett minden, pedig akkor még nem is ment el senki. Ez akkortájt történt, amikor elmentem katonának...de ez mégsem igaz, csak az én fantáziám...utána jöttek még a Tanyaszínházas idők... valahol a nyolcvanas évek közepén romlott el... ezt nem tudnám

pontosan meghatározni, mert olyan finoman csinálták, hogy észre se lehetett venni, és mégis úgy éreztem, hogy onnan el kell mennem."

II.11. További tervek

1. H. Cs.

„Elsősorban szeretnék egy normális házban lakni. Kezdetben mindig rendezgettem a környezetemet, képeket raktam a falra, most már nem. Majd ha lesz valami sajátom, akkor.

Bárhol vettem is ki lakást, soha nem éreztem, hogy most ott leszek egy évig; mindenhol csak egy pár hónapig laktam."

2. B.T.

„Jó lenne befejezni itt a gimnáziumot; semmilyen külön terveim nincsenek, amit most csinálok, az jó.

Letelepedési engedélyt eddig még nem kértem, nem intéztem semmit. Ha kiveszel egy papírt otthon, az huszonkét márka. Azt sem tudom, hogy most mi kell hozzá, a visszahonosítás is megváltozott."

3. N. Sz.

„Nincsenek valami pontos céljaim. Az életem elképzelni most elég nehéz, ideköltözött hozzám anyám, itt lakunk egy szobában, a húgom is itt van, hárman lakunk kis helyen. Nem költözhetek innen sehova, nem hagyhatom őket itt csak úgy, úgyhogy valami nagy terveim nem lehetnek.

Ha egyedül lennék, először is felmennék Pestre, hogy magyar útlevelem legyen, hogy elmehessek egy másik országba. Letelepedési engedélyem már van, ebben a hónapban tervezem tovább intézni az ügyeket. Honosítási kérelmet kell beadni a szegedi városházán, de hogy az hogyan megy, nem tudom.

Otthoni barátaim tengődnek, néhány a belgrádi egyetemen van, mások Szabadkán élnek, és nem csinálnak semmit, néhány barátom Zágrábban tanul. Barátaim közül senki se ment Nyugatra."

4. V. G.

„Nem azt akarom mondani, hogy 'elborult' szülők leszünk, de amit meg kell tenni, azt tényleg meg kell.

Úgy érzem, hogy önmagam megvalósítása itt, Szegeden a legbiztosabb. Tudom, hogy ezt fel fogom adni, hogy ha kell, és nem azért, hogy később azt mondjam: 'látod, kislányom, mit csináltam én?'.

Három évvel ezelőtt még szerettem volna befejezni az újvidéki egyetem magyar tanszékét, hogy dolgozzak, ez nagyon nekem való megoldás volt, igyekeztem eleget tenni az elvárásoknak, meg magamnak is meg akartam felelni, így ez ment is egy ideig.

Lehet, hogy tanár leszek, de ez nem biztos. Talán ellentmondásnak tűnik, de nem szeretnék hazamenni. Otthon olyanok viszonyok, olyan a rendszer, hogy én azért a rendszerért egy szalmaszálat sem szeretnék keresztbe tenni. Pedig csináltam, mert három évet dolgoztam annak a rendszernek a háború kitörése után. Nem tudom, hogy egy filozófiatanár rontana vagy javítana a helyzeten, lehet, hogy többet tudnék tenni; meg kinek tudnék én mesélni otthon? A fiatalok ugyan nyitottak, de úgy érzem, nem érdemes.

Az otthoni társaságot meg az ittenit azért nehéz összehasonlítani, mert én is változtam. Azt, amit kerestem, itt is megtaláltam; ami összekötött bennünket otthon, azt itt is vélem felfedezni. Ennek nagyon örülök."

5. G. Cs.

„Eladtuk a házat a Bora Sztankovity utcában, szeretnék venni egy kis lakást, amire abból a pénzből futja, valahol itt, Szegeden... Itt maradok Szegeden. Beadtuk a visszahonosítási kérelmet, mint család: akinek az ősei magyar állampolgárok voltak, az kérheti. A belügyminisztériumtól visszajelzést kaptunk, ügyünk folyamatban van, várjunk. Én vissza oda többet nem megyek.

Volt egy másik dolog is... amikor az I.-től elváltam, volt, hogy két hétig fel se keltem, depressziós voltam. Mégis onnan gondolom, hogy van lehetőség a fölemelkedésre, hogy venni fogok egy lakást, ez nagyon sokat jelent. Munkát természetesen fogok találni, csak el kell tudnom adni magamat, Az, hogy van egy földrajzi

különbségből adódó különbség, ez nem megítélés, pozitívum-negatívum, de szerintem létezik.

6. Sz. Sz.

„Odaát sokkal kevesebbet terveztem, mint amire itt lehetőségem nyílt, nem anyagilag, nem boldogság tekintetében… Otthon végeztem a tanügyi munkát, technikatanárként szerettem dolgozni, osztálytanítóként kevésbé, de hát az sajnos nem mindig jött össze. A belsőberendezést illetően voltak elképzeléseim, azokat tudatosan valósítottam meg, ám nem törekedtem nagyon sokra; az itteni rendszerben az ember rá van kényszerítve, hogy jobban megtervezze a jövőjét, és hogy hajtson valami célért.

A biztos állások a régi rendszerrel együtt megszűntek; ha nem tervezed meg, hogy miből akarsz egzisztenciát teremteni a családodnak, elsüllyedsz. Rá vagyunk kényszerítve a hajtásra, odahaza csak zsivotarili smo (*tengődtünk*).

III. A feldolgozás és elemzés egy lehetősége

A beemelt interjú-részletek nem minden esetben egyeztek a feltett kérdésre adott válaszlehetőséggel, hanem azt egy tágabb szövegkörnyezetbe helyezték. Ennek előnye, hogy esetenként a bennünket érdeklő válasz előzményeire és várható következményeire is fény derülhet.

Mielőtt a válaszok összegezését elvégeznénk, tekintsük át az erdélyi értelmiségiek körében végzett, hasonló célú kutatás módszertani előzményeit és eredményeit.

Vörös Kinda Klára pszichológus hiánypótló munkájában számot vet az előzményekkel és a következményekkel egyaránt. Szakmája szempontrendszeréből közelíti meg a kérdést, ami által számunkra is hasznos tények és megközelítési lehetőségek bontakoznak ki.

„A migrációs késztetés fokozódásában minden esetben szerepet játszanak az egyén személyiségfejlődése során sajátosan strukturált élménylenyomatok...

Az erdélyi magyarság az utóbbi 70 évben... nagyméretű korlátozást szenvedett el... Másrészt a tiltások, korlátozások következtében mintegy reakcióként alakult ki az erdélyi magyarság körei-

ben az anyaország idealizálása és ezzel egyidejűleg a magyar nemzeti identitástudat túlhangsúlyozása."[8]

„...az áttelepültnek le kell mondania szerepkörei bizonyos részéről, melyek stabil önértékelését biztosították, beépültek identitásába, vagyis új helyzetében működőképes identitást kell felépítenie."[9] Ennek során a veszteségek meggyászolása kezdődik el, aminek első fázisában közömbösség mutatkozik, ami az érzelmi trauma következménye. A gyászmunkában való elakadás jele az elveszett otthon túlértékelése, vagy éppen a befogadó ország értékrendszerének, normáinak túlfokozott elfogadása is.

Az erdélyi áttelepülők interjúanyagának elemzése többek között a következő válaszokat eredményezte.

1. *A döntéshozatalt meghatározó tényezők* alcím szerint a döntés hosszú folyamat eredménye, szakmai és egyéni korlátozásokat szenvedtek, s ebben a nyelvhasználat, oktatás ellehetetlenedése, a gyermekek jövőjének biztosítása, az államhatalmi szervek zaklatásai, a kiábrándulás a leggyakoribb.

2. Az áttelepülés az esetek többségében előre és részleteiben is tervezett volt. Legtöbben a barátok vagy rokonok segítségére számíthattak.

3. A beilleszkedés sikeresnek tekinthető, legalábbis ami a személyes megítélésből kiderül.

4. A kapcsolatok alakításakor az esetek felében az erdélyi baráti kapcsolatokat a megkérdezettek fele felülértékeli, a magyarországi kapcsolatait szegényesebbnek ítéli meg.

5. Az szülőfölddel való kapcsolattartás a rokonok, ismerősök látogatásában manifesztálódik. A rendszeresen hazalátogatók körében különbözőképpen alakult az áttelepedés megítélése.

6. Az áttelepültek többsége bizakodó.

IV. A vizsgálat behatárolása, a kulcsszavak megközelítése

Az életút-interjúk elemzésénél a szakirodalom által kínált megközelítési szempontok mellett azokat is szeretném alkalmazni,

8 Vörös K. K. 1997. 3.
9 Vörös K. K. 1997. 3.

melyeket a kulturális antropológia, ezen belül a szociál-antropológia már a 20. század harmincas éveiben beemelt érdeklődési körébe. Előtte azonban kulcsszómagyarázat. A magyarázatra több okból is szükség lesz: a fogalmak egy része már közhellyé vált, általában közérthetőnek tekintjük őket, de valódi tartalmuk már kiveszőben. Ennek kiküszöbölésére az általam használt fogalmi rendszert rögzítenem kell.

A másik nyomós érv, amiért már az elején magyarázatra szorul az elemzés, bizonyos kategóriák átvetítése oda, ahol elvileg pontatlan eredményt adnának: gyűjtésem során egyénekkel és nem csoportokkal készítettem interjúkat, így a csoportelemzés során alkalmazott módszerek és problémafelvetések könnyen támadhatók és cáfolhatók lennének, hacsak nem mutatnának egy bizonyos telítettség irányába: az elbeszélésekből, noha azok egyéni életutak, azonos, illetve hasonló állomások és problémamegoldások kristályosodnak ki.

A kulcsszavak, melyekkel vizsgálatomat végeztem:

– Asszimiláció: az a folyamat, melynek során különböző faji, etnikai eredetű emberek valamilyen szintű szolidaritást érnek el (tágabb értelmezésben). Másik meghatározás szerint egyének vagy csoportok elsajátítják az egyének vagy csoportok jegyeit, és úgy egyesülnek velük, hogy egy közös kultúrát alakítanak ki.

– Akkulturáció: a Webster Dictionary (1934) szerint az a folyamat, amikor valaki valamit a kultúrába beépít, illetve az egyik csoport a másiktól elemeket vesz át. Pontosabban: az akkulturáció a kulturális jegyek átadásának folyamata, a kulturális változás, az innovatív fejlődés, de akár csak egy kultúrelem átvétele.

A vajdaságiak esetében azzal is számolni kell, hogy akkulturáció tekintetében voltaképpen egy átmeneti állapot képviselői voltak, a nagyszámú vegyes házasság, mint precedens, már előző lakhelyükön is gyakori volt.

Befejezettnek akkor tekinthetünk egy akkulturácós folyamatot, ha kialakul egy bizonyos azonosság.

Ha a két fogalom közti viszonyt vizsgáljuk, mindkettőről megállapítható, hogy olyan folyamat, mely megragadható individuális és csoportszinten; a folyamat előfeltétele a közvetlen érintkezés két csoport vagy individuum közt.

Ami viszont határozottan elkülöníti a két, gyakran rokonított folyamatot, két szinten mutatkozik meg legpregnánsabban: az asszimiláció során a külső csoport befogadása szükséges, a befogadott átveszi a modell értékrendjét.

Az akkulturáció során nem szükséges a külső csoport befogadása és nem is kell átvenni a befogadó értékrendjét.

IV/a. A csoportszintű akkulturáció és típusai

Az akkulturáció csoportszinten való megragadása hipotetikus szinten maradt, mivel az elbeszélések háttere, illetve az elbeszélések vonzatai kerültek abba a besorolásba, amelyet elméletileg csoportok szintjén kellett volna elvégezni. Két ok miatt mégis elemeztem: az egyéni elbeszélések csoportra vonatkoznak, másrészt minden adat az adott szövegkörnyezetében érthető igazán.

Az akkulturáció nyolc típusát különböztetjük meg, amelyek párokat alkotnak. Az akkulturációt három tényező pozitív illetve negatív elbírálása alapján különböztetjük meg. A variációs lehetőség a kettes szám harmadik hatványa, tehát minden típus a pozitív vagy negatív megítélések összessége, ami egy akkulturációs modellt eredményez.

A három változó:

a) a kulturális identitás fenntartása;

b) viszony a domináns társadalommal szemben;

c) a csoport (egyén) definiálja-e a változást, ki határozza meg azt;

Ezen változók, melyeknek előjelei az interjúk során adott válaszok alapján születtek, szubjektívak, és belőlük alakul ki a nyolc típus (pontosabban négy típuspár).

1. Az **asszimiláció** alá tartozó két fogalom:

a) *melting pot (olvasztótégely)* – a csoport nem tartja fenn identitását, pozitívan viszonyul a domináns társadalomhoz, pozitívnak ítéli a változást;

b) *Az erőszakos asszimláció-kukta modell* – a két első tényező azonos az előbbivel, a különbség csak az, hogy a változást rájuk kényszerítik.

2. Az **integráció** két lehetősége:

c) a multikulturalizmus – a csoport fenntartja identitását, pozitívan viszonyult a domináns társadalomhoz, akárcsak a változáshoz.

d) a plurális társadalom a fentitől abban tér el, hogy a változás (harmadik szempont) adottság, ez esetben a befogadó társadalom adottságának függvénye.

3. A **kivándorlás** két lehetősége:

e) *a kivonulás* – a csoport pozitívan viszonyul saját kultúrájához, fenn akarja tartani, ellenáll a domináns társadalomnak, a kivonulásban találja meg menekülésének lehetőségét.

f) a *szegregáció* – a csoport fenn szeretné tartani identitását a domináns társadalommal szemben, ezt a befogadó társadalom még azzal nehezíti, hogy nem ad lehetőséget a változásra, a csoportot kirekeszti.

4. A **dekulturációra** ugyancsak két lehetőség kínálkozik:

g) a *marginalitás* – a csoport a saját kultúrát nem értékeli, negatívan viszonyul a dominánshoz, és ezt a változást pozitívnak tekinti.

h) *népirtás* – egyértelműen negatív jelekkel leírható jelenség.

A harmadik csoport (kivándorlás) tényszerű, ez gyakorlatilag megfogható közelségben van, míg az asszimiláció és integráció már az új közeget kellene, hogy jellemezze. A szövegelemzés azonban más képet is mutathat, mint az a továbbiakban kiderül.

Az ilyen és ehhez hasonló csoportosítás kísérleti jellegű nem eléggé pontos árnyalatokkal, de mindenképp érdemes bevonni a jelenség leírásába.

Az általam vizsgált kohorsz (csoport) esetében két szinten tettem kísérletet az imént felsorolt kategóriák alapján való azonosításra: 1. az otthoni állapotok megítélése során; 2. az új körülmények értékelésénél, megkísérelve a két színhely megítélése közti különbségeit kideríteni.

V. Eredmények

A viszonylag kisszámú megkérdezett személy a válaszok során nem feltüntetett közcímekre adott közvetlen választ, hanem az általam kidolgozott kérdőív alapján alakították ki feleleteiket.

Mivel a kutatás első fázisában mindössze tíz személlyel készítettem interjút (ez a szándékom ebben a pillanatban még nem változott, mert longitudinális, folyamatvizsgálatot képzelek el), az elemzett egységet még nem szándékozom összesíteni. Ehelyett a személyeket számokkal jelölve szeretném a két helyzet megítélésére adott válaszaikat felsorolni. Hangsúlyozom, a vizsgálati szempontok elsősorban csoportokra vonatkoznak, a válaszok csak bizonyos előfeltételek elfogadása esetén értékelhetőek.

Az első sor a számok után az otthoni (szabadkai) helyzet megítélésére vonatkozik, míg a második sor az itteni (magyarországi) fogadtatás, az enkulturáció tényére.

1. otthon: marginalitás: -,-,+
   itt: szegregáció:+,-,-
2. otthon: plurális társadalom:+,+,-,
   itt: szegregáció: +,-,-
3. otthon: kivonulás: +,-,+
   itt: multikulturalizmus: +,+,+
4. otthon: plurális társadalom: +,+,-
   itt: multikulturalizmus és melting pot: -/+, +,+
5. otthon: szegregáció: +,-,-
   itt: plurális társadalom: +,+,-
6. otthon: kivonulás: +,-,+
   itt: multikulturalizmus: +,+,+
7. otthon: szegregáció: +,-,-,
   itt: szegregáció: +,-,-
8. otthon: multikulturalizmus: +,+,+
   itt: szegregáció: +,-,-
9. otthon: szegregáció: +,-,-
   itt: kivonulás: +,-,+
10. otthon: kivonulás: +,-,+
    itt: kivonulás: +,-,+

Ha áttekintjük a válaszok bizonyos értelemben önkényes értékelését (az egy esetben előforduló marginalitást és multikulturalizmust, illetve a melting pot és a plurális társadalom típust figyelmen kívül hagyva), a következő eredményt kapjuk: az otthoni helyzetet szegregációként élték meg négy esetben, plurális tár-

sadalom és kivonulás jellege volt válaszoknak három esetben. Ebből az derülhet ki, hogy hét esetben a kivándorlás már eleve adott volt, míg három esetben (plurális társadalom) ez a körülmények összjátékának eredménye.

A válaszokból az derül ki, hogy a megkérdezettek az új környezetben hat esetben szegregációként élik meg a „beilleszkedést", a vele rokon „kivonulás" két esetben fordul elő, vagyis az esetek nagy hányadában a kivándorlás tartalmú kijelentések dominálnak; ez valójában nem jelent mást, mint hogy a vizsgált csoport nem akkulturálódik, hanem belső emigrációban él.

VI. Összefoglalás

A jelen dolgozat eredményei az összegzés szándéka mellett arra a sajátos jelenséghalmazra világítottak rá, amit hétköznapi fogalommal élve saját társadalomnak nevezhetnénk. Ennek alakítása, jobbá és elviselhetőbbé tétele lenne a feladatunk, és ami – reményeim szerint – a módunkban áll. Ha erőfeszítéseink nem vezetnek sikerre, a kivándorlás legfeljebb csak lelassul, de továbbra is az egyik szomorú sajátossága marad a vajdasági embernek.

Ugyancsak szomorú tényként könyvelhetjük, hogy a vizsgált csoportból mindössze ketten települtek vissza Szabadkára 2000 nyaráig, mégpedig a szegregációval jellemezhető csoportból. Döntésüket nem pozitív változások befolyásolták, hanem anyagi lehetőségeik teljes kimerülése.

IRODALOM

ALLPORT, GORDON, 1977, Az előítélet. Gondolat, Budapest.
ANDERSON, BENEDICT, 1990, Imagined Communities. London. Verso.
ANDRÁSFALVY BERTALAN ,1980, A csoport-meghatározás elvi kérdései. In: Hoppál Mihály (sorozatszerkesztő): Előmunkálatok a magyarság néprajzához, 7. Néprajzi csoportok kutatási módszerei (Sárospatak, 1977. november 15–16.). 77–81.
ARDAY LAJOS 1989 A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete. Medvetánc könyvek. Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. 265–296. Budapest.

ARDAY LAJOS, 1990a, Jugoszlávia a „permanens reform" országa. Budapest.
ARDAY LAJOS, 1990b, Magyarok a szomszédos államokban – külpolitikánk változása. Budapest.
ARDAY LAJOS, 1992, Changes in ethnic composition of three major towns in the Bácska-Backa /Voivodina/. Kézirat, Washington.
ARDAY LAJOS, 1996, Magyarok a szerb-jugoszláv Vajdaságban 1944–1989. Budapest.
BACEVIC, LJILJANA, 1990, Nacionalna svest omladine. In: Deca krize. Omladina Jugoslavije krajem osamdesetih. Beograd. 147–172.
BARABÁS JENÔ, 1980, A népi kultúra zonális struktúrája. In: Hoppál Mihály (sorozatszerkesztô): Elômunkálatok a magyarság néprajzához 7. Néprajzi csoportok kutatási módszerei (Sárospatak, 1977. november 15–16.). 23–41.
BARTH, FREDRIK, 1969, Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference. Boston, Little, Brown and Co.
BARTH, FREDRIK, 1996, Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. Regio. 7. évf. 1. sz. 3–26.
BAUSINGER, HERMANN, 1991, A haza fogalma egy nyitott társadalomban. Regio. 2. évf. 4.sz. 3–21.
BIACSI ANTAL, 1997, A menekültek aránya a lakossághoz viszonyítva %-ban, Vajdaság községeiben. Szabad 7 Nap – melléklet, 1997. október 23.
BÍRÓ A. ZOLTÁN, 1994, Adalékok a vándorló ember ikonográfiájához. Migrációs folyamatok a Székelyföldön. In.: Jönnek? Mennek? Maradnak? MTA Politikai Tudományok Intézete, Nemzetközi Migrációs Kutatócsoport Évkönyve. Budapest.
BÍRÓ GÁSPÁR, 1993, Az identitásválasztás szabadsága. In: Molnár G. (szerk.): Autonómia és integráció. 18–64.
BOURDEIU, PIERRE, 1985, Az identitás és a reprezentáció. Szociológiai Figyelő.
BOYD, M., 1989, Family and Personal Networks in International Migration. Recent Developments and New Agendas. International Migration Review, Vol XXIII, 638–67.
BROMLEJ, JULIAN VLAGYIMIROVICS, 1976, Etnosz és néprajz. Gondolat. Budapest.
CALIC, MARIE-JANINE, 1994, A bosznia-hercegovinai etnikai konfliktusok szerkezeti elemzése. Regio. 5. évf. 4.sz. 31–50.
COHEN, RONALD, 1978, Ethnicity: Problems and focus in anthropology. Annual Review of Anthropology 7. 379–403.
CSEPELI GYÖRGY–ÖRKÉNY ANTAL, 1996, Jelképek és eszmék az európai nemzeti himnuszokban. Regio. 7. évf. 2.sz. 3–35.
CSERESNYÉS FERENC, 1996, Migrációs potenciálok és trendek Európában. Regio. 7. évf. 4. sz. 19–47.
CSORBA BÉLA, 1994, A lábadozástól az elsorvadásig. Regio. 5. évf. 1.sz. 96–118.
COLOVIC, IVAN, 1993, Bordel ratnika. Folklor, politika i rat. Beograd.
Délszláv jelentés, 1997, HVG-melléklet. 1997. július 19.
DIPPOLD PÉTER, 1987, Határainkon túl élő magyarságra vonatkozó válogatott bibliográfia. Budapest.

EINWACHTER JÁNOS, 1993, Menekültek a táborban. In.: Jönnek? Mennek? Maradnak? MTA Politikai Tudományok Intézete, Nemzetközi Migrációs Kutatócsoport Évkönyve. 139–148. Budapest.
ÉGER GYÖRGY, 1992, A svéd bevándorlás és menekültpolitika. Regio. 3. évf. 3. sz. 135–153.
EGYED PÉTER, 1994, Körkörös kényszerpályák, avagy milyen államformához vezet a nacionalista opció. Regio. 5. évf. 1. sz. 3–16.
Elemzés Vajdaság Autonóm Tartomány teljes és nemzeti lakosságstruktúrájának alakulásáról, tendenciáiról, jelenségeiről és viszonyairól. 1993, Vajdaság AT Végrehajtó Tanácsa. Újvidék.
ERMACORA, FELIX, 1994, Teremts békét, törődj a kisebbségekkel!. Regio. 5. évf. 1. sz. 16–27.
FEJŐS ZOLTÁN, 1993, A chicagoi magyarok két nemzedéke. 1890–1940. Budapest. Közép-Európa Intézet.
GÁLL ERNŐ, 1991, „Mi" és „ők". Ellenségképek szerepe a mai magyar és román nacionalizmusban. Regio. 2. évf. 2. sz. 119–129.
GYUROK JÁNOS, 1994, Jugoszláviai menekültek Magyarországon. Regio. 5. évf. 4. sz. 50–66.
HADAS MIKLÓS, 1994, Határmentiség és modernizáció. Regio. 5. évf. 2.sz. 31–45.
HERCZEGH GÉZA, 1996, Kisebbségben – európai módon. Regio. 7. évf. 1. sz. 87–94.
HÓDI SÁNDOR, 1992, A nemzeti identitás zavarai. Forum. Újvidék.
HORVÁT GYÖRGY, 1996, Március 15-e a vajdasági magyar sajtóban. Regio. 7. évf. 4. sz. 133–159.
HUNYADI ZSUZSA, 1993, Vendégmunkások Erdélyből.In.: Jönnek? Mennek? Maradnak? – MTA Politikai Tudományok Intézete, Nemzetközi Migrációs Kutatócsoport Évkönyve. Budapest. 23–32.
INÁNTSY–PAP ELEMÉR, 1991, Identitásproblémák a magyar diaszpórában. Regio. 2. évf. 4. sz. 166–173.
JEGGLE, UTZ, 1994, Határ és identitás. Regio. 5. évf. 2. sz. 3–19.
JUGOSLOVENSKI CRVENI KRST, 1997, Broj izbeglica u SR Jugoslaviji. Bilten. januar - februar 1997.
KOCSIS KÁROLY, 1993, Egy felrobbant etnikai mozaik esete. TLA. Budapest.
KOVÁCS ANTÓNIA, 1993, Bevándorlási politika – bevándorolt kisebbségek Brazíliában. Regio. 4. évf. 4.sz. 137–162.
KOVÁCS RÓBERT, 1992, Az „idegenek" Magyarországon –Települések és menekültek. In: Útkeresôk. Az MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoportjának Évkönyve. 49–65.
KÓSA LÁSZLÓ– FILEP ANTAL, 1983, A magyar nép táji történeti tagolódása. Budapest.
KÖPF ESZTER, 1996, A finnországi svéd kisebbség helyzete. Regio. 7. évf. 1. sz. 94–117.
LÁGLER PÉTER, 1997, Kórógy – egy kelet-szlavóniai magyar falu és lakói a délszláv háborúban. Régió. 1997/2. 121–163.

LÁZÁR GUY, 1995, A kisebbségek szerepe a nemzeti identitás kialakulásában. Regio. 6. évf. 1–2. sz. 28–64.
L. RÉDEI MÁRIA, 1991, Küldő ország – fogadó ország. Változások a kelet-közép-európai vándorlási folyamatokban. Regio. 2. évf. 4. sz. 72–90.
L. RÉDEI MÁRIA, 1993, A nemzetközi népességmozgás negyven éve Magyarországon. In: (Tamás Pál és Inotai András szerk.) Új Exodus. Budapest.
LOSONCZ ALPÁR, 1994, A destabilizáció kódjelei. Regio. 5. évf. 1. sz. 59–77.
MAGYARI NÁNDOR LÁSZLÓ, 1991, Marasztalnak, tehát megyünk. Gondolatok válság/ok/ról és elvándorlásról. 2. évf. 4. sz. 110–120.
MATVEJEVIC, PREDRAG,1995, Identitás-betegségek. Regio. 6. évf. 1–2. sz. 3–7.
MILJEVIC, MILAN -POPLASEN, NIKOLA, é.n. Dehomogenizacija političke kulture. In.: Jugoslavija na kriznoj prekretnici. 132–168.
MIRNICS KÁROLY, é. n. Középsoros népszámlálások a Vajdaságból, 1948–1981. H.n.
MIRNICS KÁROLY–JASZTREBINÁC JÁNOS, 1994, Nem vagyunk mi senkinek sem a terhére. In.: (Kovacsics József szerk.) Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). 154–167. Budapest.
MOLNÁR GUSZTÁV, 1993, A belső és külső integrációról. In : Autonómia és integráció. 5–18. Budapest.
MUNCAN, JOVAN, 1989, Narodnosti u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Vojvodini. Elhangzott a „Kisebbségek a holnap Európájáért" c. nemzetközi konferencián, Ljubljana 1989. júl. 9.
NAGY BOLDIZSÁR, 1992, Hetvenezer törvényenkívüli. HVG, 1992. február 15. 72–73.
NOWICKI, JOANNA, 1995, Közép-kelet-európai sztereotípiák: vonzalom, gyanakvás és identitás. Regio 6. évf. 1–2. sz. 7–28.
OLZAK, SUSAN, 1993, Etnikai konfliktusok vizsgálata. Regio. 4.. évf. 1. sz. 159–183.
PAPP ÁRPÁD, 1998, Vajdasági mi-tudat. Vajdasági útkereső. Újvidék.
PUSKÁS JULIANNA, 1991, Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és a 20. században. Regio. 2. évf. 4. sz. 22–48.
PUSKÁS JULIANNA, 1993, Az Egyesült Államok kivándorlási politikája, 1890–1990. Regio. 4. évf. 3. sz. 151–181.
RÁTKAI ÁRPÁD, 1997, A kisebbségi aktivitás új központja: Szeged. Regio. 8. évf. 1.sz. 82–104.
RAVENSTEIN, E. G., 1889, The Laws of Migration. Jurnal of the Royal Statistical Society. vol 52. 241–35.
REHÁK LÁSZLÓ, 1988, Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában. Gondolat. Budapest.
REITERER, ALBERT, 1992, Az etnicitás politikai alapjai. Regio. 3. évf. 1. sz. 3–17.
SAJTI ENIKŐ A., 1989, A jugoszláviai magyarok 1945 után. Kézirat. Szeged.
SÁRKÁNY MIHÁLY, 1980, Kultúra, etnikum, etnikai csoport. In: Hoppál Mihály

(sorozatszerkesztő): Előmunkálatok a magyarság néprajzához 7. Néprajzi csoportok kutatási módszerei (Sárospatak, 1977. november 15–16.). 41–57.
SÍK ENDRE, 1991, Menekülésről, vándorlásról. Mozgó Világ 1991/1. 103–109.
SUNDHAUSSEN, HOLM, 1994, A délkelet-európai kisebbségek migrációs vesztesége a 20. században. Regio. 5. évf. 4. sz. 3–15.
SZABÓ ILDIKÓ–MURÁNYI ISTVÁN, 1993, Nemzet és magyarság. Regio. 4. évf. 1. sz. 121–134.
SZALAI ANDREA, 1997, A „mi" és az „ők" határai, avagy a beások belülről. Regio 8. évf. 1. sz. 104–127.
SZILÁGYI MIKLÓS, 1996, A nagykun öntudat. Regio. 7. évf. 1. sz. 44–64.
Szociológiai kutatás a vajdasági magyarság értékrendjéről, 1995, Dobos Ferenc, Jasztrebinác János (kutatásvezetők). Balázs Ferenc Intézet. Kézirat. Budapest.
TÓTH JUDIT, 1991, A politikai migrációtól a migrációs politikáig. Mozgó Világ 11. sz.
TÓTH JUDIT, 1994, Menedékjog, kérdőjelekkel. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest.
TÓTH PÁL PÉTER, 1989, A hat országba osztott magyarság. Budapest.
TÓTH PÁL PÉTER, 1991, Kreativitás és stressz a kisebbségben élő magyarság körében. Regio. 2. évf. 2. sz. 156–166.
TÓTH PÁL PÉTER, 1996, A Magyarországra menekülők 1988–1994. Statisztikai Szemle. 74. évf. 5–6. sz. 438–459.
TÓTH PÁL PÉTER, 1997, Haza csak egy van? Kézirat, megjelenés alatt.
TÓTH ZOLTÁN, 1995, Mit olvaszt az „olvasztótégely"?. Regio. 6. évf. 1–2. sz. 78–101.
VÁRADY TIBOR, 1992, Kollektív kisebbségi jogok és a jogvédelem problémái –jugoszláv eset. Regio. 3. évf. 3. sz. 37–49.
VÉKÁS JÁNOS, é.n. Statisztikai adatok a vajdasági magyarokról.
VOIGT VILMOS, 1987, Nép, etnosz, nemzetiség. In: Uő.: Modern folklorisztikai tanulmányok. Folklór és Etnográfia 34. Debrecen. 67–81.
VÖRÖS KINDA KLÁRA, 1997, „Otthon vagy itthon". MTA PTI, Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 25. Budapest.
WILHELM GÁBOR, 1996, Kultúra és egyebek: a lappok esete Észak-Európában. Regio. 7. évf. 1 sz. 26–44.
ZÁVECZ TIBOR, 1992, Csökkenő rokonszenv. In: Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók. MTA Politikai Tudományok Intézetének Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. 49–57.
ZÁVECZ TIBOR, 1993, Előítéletek a menekültekkel szemben. Új Exodus. 168–175.

Hogyan találta fel magát a magyar értelmiség 1991–2000 között, Törökkanizsán

MÉSZÁROS ZOLTÁN

Törökkanizsa Jugoszlávia egyik legészakibb községe, Vajdaság észak-keleti részén, a Bánságban a Tisza bal partján, Magyarkanizsával átellenben helyezkedik el. A történelem folyamán több néven szerepelt. Mai magyar neve arra utal, hogy a község a többi terület után került a Habsburgok kezére, és ennek megfelelően később integrálták a történelmi Magyarországba. A Törökkanizsa név először 1799-ben fordul elő írásos formában[1], de bizonyára már korábban használatos volt. Szerb megnevezése – a mai hivatalos neve – Novi Kneževac (Új Kanizsa) 1935 óta létezik; a második névelemet szándékosan tették archaikussá a jugoszláv király marseille-i meggyilkolása utáni nemzeti felbuzdulásban[2]. 1935 előtt Nova Kanjiža. A helység ezt a nevet az első világháború után kapta, ezt megelőzően szerbül és németül is a Törökkanizsa tükörfordítását használták. Régebben használatos volt a Reu Kanysa (Rév Kanizsa), a török időkben is így nevezték, osztrák részről a Kis Kanizsa (Klein Kanishi) név is előfordult. Az egyik első említése Reu Kanysaként 1332-ből származik, s van egy régebbi alakja, a Kenesna, 1150 körüli időkből. Ez a helyiség első írott megnevezése. A középkor folyamán keveset emlegetik, talán mert fontossága és jövedelmezősége miatt nem

1 Kis Lajos Földrajzi etimológiai szótára, Akadémiai Kiadó, 1988, II. kötet, 672. old.

2 Utalás arra, hogy a Kanizsa szláv eredetű szó, jelentése: a kenéz birtoka. 1935 előtt szerb neve Nova Kanjiža, a köznyelvi archaizálás nélküli Új Kanizsa jelentéssel.

cserélt gyakran gazdát, így nincs róla dokumentum. A helyi lakosok manapság Knezsevácnak mondják, mert minden szinten akadályozzák a Törökkanizsa név használatát.

A település és környéke már az őskortól kezdve lakott volt (amit több régészeti lelőhely támaszt alá), környékén mocsarak terültek el. Törökkanizsa Magyarkanizsa réve volt, és a korszak viszonyait figyelembe véve nagy forgalom haladt át rajta. A gyakori történelmi fordulatok közvetlenül is érintették, és mindez az etnikai viszonyok változását is jelentette.

A szocialista Jugoszláviában véglegessé vált a jelenlegi területi állapot. A község nagysága 305 négyzetkilométer, és északról a magyar, észak-keletről a román államhatár szegélyezi, délről Csóka község, nyugatról pedig Kanizsa község. A községhez tartozik még Oroszlámos, Magyarmajdány, Rábé, Filić, Podlokanj, Gyála és Ókeresztúr. Ezek a települések a leépülés állapotában vannak urbanizációs és demográfiai szempontból egyaránt. Az 1991-es népszámlálás idején a községnek 13 810 lakosa volt, ebből 8225 lakos magában a község központjában, Törökkanizsán él. A nemzeti megoszlását illetően magyarok adják a község lakosságának 37%-át, a szerbek 53%-át, míg mások a 10%-ot, közöttük – vélhetően – a legtöbb a roma. A magyarok aránya fokozatosan csökken.

Törökkanizsa nem nevezhető falunak, mert egyes városi feladatkört is ellát. Urbanizációs szempontból azonban mégis csak vegyes jellegű település, félúton a városi és falusi jelleg között. A törökkanizsai község érdekes helyzetben van: államhatárok és magyar többségű községek veszik körül.

A gazdaság helyzete nem romlott oly mértékben, mint Jugoszlávia más részein, mert a törökkanizsaiak olyan, a környéken hagyományos mezőgazdasági árucikket termelnek (paprika, apróhagyma), amelyet feldolgozva a gazdasági zárlat alatt is el lehetett adni. Ezenkívül a helyi gazdasági szféra és a politikai vezetés szorosan együttműködik. Jelenleg a községben két közismerten sikeres vállalat van: az Aleva élelmiszeripari és a Lepenka kartongyár. Az általános politikai változásban (a bejáródott kapcsolatok is átrendeződhetnek) és piacgazdálkodás esetleges hirtelen bevezetése bizonytalanná teszi a cégek jövőjét.

A község politikai vezetésében jelentős változás következett be a 2000. szeptember 24-ei választások után. Ezt megelőzően mind a titói, mind a miloševići korszakban a községi vezetés teljesen az uralkodó politikai irányzatot szolgálta.

Bevezető megjegyzések

Az elmúlt 10 év folyamán a jugoszláviai társadalom rendkívül mély válságba került, sőt a megrázkódtatás mértéke csak a második világháború idején történtekhez hasonlítható. A gazdasági, pénzügyi, erkölcsi és politikai válság állandósult, a vizsgált évtized éveinek többsége háborús év (az 1996-os, `97-es, `98-as és a 2000. év kivétel). Ebből egyértelműen következik, hogy a társadalmi helyzet egészében véve is súlyosbodott. E megállapítással azonban nem sokat lehet kezdeni, ezért van szükség konkrétabb és gyakorlatiasabb hozzáállásra: adatokra. Ezért foglalkozik ez a tanulmány csak a magyar értelmiséggel, és csak a törökkanizsaival. Ez a tanulmány tehát csak egy kis lépés annak a kérdésnek a tisztázásában, hogyan találta/nem találta fel magát, hogyan vészelte át az elmúlt évtizedet a vajdasági magyar értelmiség.

Kutatásunkba 10 interjúalanyt akartunk bevonni, kiválasztásukkor törekedtünk, hogy különböző profilú értelmiségieket kérdezzünk meg. Mintánk statisztikailag nem tekinthető reprezentánsnak. A törökkanizsai értelmiség nem képvisel minden értelmiségi pályát, túl sok viszont a tanár és az ún. humán értelmiségi. Ennek talán az a magyarázata, hogy az értelmiségképzésben aránytalanság mutatkozik, mert nincs kielégítően megoldva a műszaki és természettudományos képzés, ugyanakkor a tanítónők, illetve magyar szakos tanárok képzése folyamatos. A kiválasztott értelmiségiek között még így is hat tanár volt, a többit (orvos, biológus) külön figyelemmel kerestük (pl. az orvos és a biológus is egyedüli reprezentánsa szakmájának, ezenkívül tudtommal a helységben csak egyetlen magyar agrármérnök van).

A 10 megkérdezett értelmiségi valójában 14 értelmiségről kellett volna, hogy információt szolgáltasson. De volt, aki elzárkózott az ankét elől, így nyolc interjúalanyra kellett szorítkoznunk. Négy

esetben értelmiségi házastársakról van szó, így a 8 megkérdezett értelmiségi 12 értelmiségiről adott információt (az értelmiségi házaspárokkal hármasban beszélgettem). Ők értelemszerűen a családi vonatkozású kérdésekben közös álláspontot képviseltek. Tehát a 4 értelmiségi házaspár mellett 4 olyan értelmiségi adatait is begyűjtöttem, akinek házastársa nem értelmiségi (két esetben férfi volt az értelmiségi, két esetben nő). Az összes kérdezettek nemi megoszlása tehát: fele nő, fele férfi.

A kor szerint megoszlást illetően a megkérdezett közül, noha tervemben négy szerepelt, végül is 3 volt harminc év körüli (harmincas éveinek elején járó), míg 6 negyven és ötven közötti (közöttük 2 értelmiségi házas). Az interjúalanyok kiválasztásában szempont lett volna, hogy a fiatalabb korosztály is képviselve legyen (fiatal értelmiségi, de nem tanító), ám ez nem sikerült (ha a kor szerinti megoszlás egyenletesebb lenne, a pedagógusok túlreprezentáltak lennének, és akkor egysíkúak lennének az adatok).

A kérdések

A kérdésekkel három témában kerestük a választ: 1. a származásra, 2. egy-egy család hogyan és mikor alapozta meg egzisztenciáját és hogyan tudja azt szinten tartani (vagy nem tartani), 3. hogyan tervezi-szervezi gyerekei és a maga jövőjét.

A beszélgetés során (azon felül, hogy a nemet, az életkort, a nemzetiséget ismeretség alapján is rögzítettem) néhány dologra külön is rákérdeztem (az adatok pontosságát megerősítendő). Ezek: a családi állapot, a családtagok száma, valamint hogy élete folyamán vallotta-e magát jugoszlávnak. (Érdekes módon, senki, noha voltak rá „késztetések”.)

A nemzetiségre vonatkozólag fontosnak tartottam feltenni azt a kérdést, hogy minek alapján határozza meg nemzetiségét leginkább. Ezenkívül a vallásról és vallásgyakorlásról is érdeklődtem.

Megvizsgáltam, honnan települtek Törökkanizsára, és mióta élnek ott, érdeklődtem az áttelepülés oka felől, hogy hogyan érzik magukat Törökkanizsán, és milyen a közérzetük az utóbbi időben általában.

Rákérdeztem a munkahelyre, a munkahely légkörére, keresetre, a házastárs jövedelmére és a mellékkeresetekre. Fontosnak tartottam megkérdezni, mikor szerezték meg anyagi helyzetük nagyobb beruházást igénylő alapjait (ház, autó, bútorok).

Végül a gyerekek oktatásával, jövőjével kapcsolatos tervekről kérdeztem: hol tanulnak, milyen pályára készülnek.

Nemzeti hovatartozás, származás; miért Törökkanizsán élnek?

A megkérdezett közül mindenki magyarnak vallja magát, és soha nem vallotta másnak. Egy személy úgy nyilatkozott, hogy azért, mert az anyja és az apja is magyar, a többiek nemzeti hovatartozásukat a nyelvvel és kultúrájukkal indokolták, míg egy kérdezett szerint ez saját döntés a kultúrája alapján. Mindannyian római katolikusok. Ketten teljesen eltávolodtak a vallástól, a többiek vallásukat többnyire mérsékelten gyakorolják (évente néhány alkalommal járnak templomba). Az egyház munkájában egy kérdezett vesz részt.

A 12 személy közül nyolcan máshonnan származnak, négyen Törökkanizsán születtek. A Törökkanizsán születettek szülei ill. nagyszülei között azonban minden esetben van, aki máshonnan származik. A nyolc betelepült közül kettő Bácskából (Szabadka, Topolya) érkezett, az áttelepülés oka mindkét esetben családi jellegű. Hatan Bánátból érkeztek (Ókeresztúr, Oroszlámos, Egyházaskér, Kikinda, Magyarcsernye, Udvarnok). Ezek a települések egyrészt Törökkanizsa vonzáskörzetébe tartoznak, és onnan általában “beköltöznek”, Kikinda, és Magyarcsernye, Udvarnok esetében nem érvényesült a nagyobb település vonzása. Az áttelepülés oka részben munkalehetőség, részben családi indok. Ez a két tényező a legtöbb esetben kombináltan jelenik meg. Az egyik megkérdezett azt is megemlítette, hogy szülőfalujának fokozatos lepusztulása is arra ösztönözte, hogy elhagyja.

A megkérdezettek rokonságának többsége Bánátban él, többeknek él olyan rokona Romániában ill. Magyarországon, akikkel az elmúlt 80 év folyamán megszakadt a kapcsolatuk. Bácskában kevesebb a rokon, de a tengeren túl vagy Nyugat-Európában

(Németországban) többeknek van közeli és távoli rokona. A külföldön élő közeli rokonok jelentősen támogatják az itthoniakat a megélhetésben. A kapcsolattartás a rokonsággal rendszeres mindenkinél, de a legtöbb esetben kimerül egy-egy üdvözlőlapváltásban; látogatások többnyire a szülőkre ill. a testvérekre korlátozódnak. Az egyik adatközlő azt nyilatkozta, hogy a – viszonyainkhoz képest – nagyon drága üzemanyag komoly akadály a távolabbi rokonlátogatásnak, egy másik pedig azt, hogy valóságos Isten áldása, hogy annak idején vettek egy gyenge autót, így legalább időnként oda mehetnek, ahova kedvük tartja.

Családi állapot

Minden megkérdezett házasságban él (a tervemben szerepelt egy házasságon kívül élő is).

A megkérdezetteknek összesen 14 gyerekük van, öt házaspárnak kettő, egynek egy, egynek három, és egy házaspár gyermektelen. A gyerekek életkora 1 és 31 év között van. A fentiekből az is következik, hogy többnyire befejezett családtervezésről van szó (egy eset kivételével). Az egyik adatközlő szerint nehéz a helyzet, nem kell több gyerek, mások pedig azt mondták, hogy nem lehet tudni, mi lesz még. (Megjegyzendő, hogy az érzékenyebb kérdéseket senki nem utasította vissza – gyermekvállalás, vagyoni helyzet –, noha a “that`s private” (ez magánügy) kategóriájával elzárkózhattak volna.) A gyerekek közül 4 óvodás korú, 4 általános iskolás, 3 középiskolás (egy biztosan értelmiségi pályára készül, Magyarországon tanul; kettő esetében még nem dőlt el, itthon tanulnak), 1 jár egyetemre (Magyarországon), és 2 túl van az egyetemista koron (egyik értelmiségi pályán van, a másik nem).

A fentiekből megállapítható, hogy a már értelmiségi pályán lévő személyen kívül optimális esetben még 12-en kerülhetnek értelmiségi pályára – ebben azonban maguk a szülők is kételkednek, vagy legalábbis bizonytalanok –, de egyelőre csak egy értelmiségi biztos. A középiskolások illetve az egyetemi hallgatók közül ketten Magyarországon tanulnak, és mindkettő tervei között szerepel (sőt egyre kifejezettebb a szándékuk), hogy Magyaror-

szágon telepedjen majd le. A szándék – ahogy ezt adatközlőm mondta – nem azért született, mert eredetileg is ezt óhajtották, hanem mert pillanatnyilag úgy látszik, hogy nem lesz megfelelő munkahely itthon; változás esetén a szándék is módosul. Maga az egyetemista is úgy tartja, hogy jobb szeretne itthon maradni, mert odaát „kemény az élet", és ott szeretne élni, ahol a családja, de munka nélküli nem lóghat a szülei nyakán.

A fenti adatok arra engednek következtetni, hogy Törökkanizsán nem megoldott az értelmiség-utánpótlás, hiszen még az értelmiségiek sem tudják gyerekeiket mindig értelmiségi pálya felé irányítani. Ez a magyar kisebbség eróziójának kezdete, vagy talán e folyamat egyik eleme.

Vagyoni helyzet, a jövedelem alakulása az 1990-es években

A megismert nyolc család közül hét család él konszolidált anyagi körülmények között, míg egy semmilyen ingatlannal nem rendelkezik. A rendezett családi körülmények között élők közül hatan arról számoltak be, hogy biztos megélhetésüket 1982 és 1987 között teremtették meg. Mindannyian jobbára önerőből boldogultak, de minden megkérdezett előnyös helyzetben volt: kedvező hitelek, és/vagy családi örökség (egy esetben csak ez az utóbbi), vagy külföldi rokoni segítség (egy esetben kizárólag ez, mert a szülők Németországban dolgoztak) egyengették a fiatalok útját.

Minden megkérdezett értelmiségi családjában foglalkoznak mellékkeresettel; egy esetben a család értelmiségi tagja nincs munkaviszonyban. (A házastárs foglalkozása lehetővé teszi, hogy otthon maradjon, és a gyerekeket nevelje.) Az egyik adatközlő arról számolt be, hogy az értelmiségnek nemigen van lehetősége végzettségének megfelelő munkakörben mellékkeresetre (nyelv- és matematikatanárokon kívül). Valójában minden megkérdezett család jövedelme több forrásból származik, és egyetlen esetben sem kizárólag a tanári, orvosi, gyári, vezetői fizetésből él a család. Egy esetben a család jövedelmét csaknem teljes egészében külföldön keresi meg, más esetben külföldi rokonoktól

csöppen-csurran a segítség. Jövedelemforrás még a föld (és általában nem kukoricát, búzát meg hasonló, kevéssé jövedelmező növényt termelnek, hanem inkább paprikát, apróhagymát, amiből haszon is van). Ezenkívül keresetforrás a maszekolás (egy értelmiségi nő házastársa), a feketézés, magánóraadás – ez utóbbi csak a nyelv- és matematikatanárok számára lehetőség. Mindannyian a tartalékok hiányára panaszkodnak – ezt a megélhetés biztonságának hiányaként élik meg (mert az is).

Egyes értelmiségiek az utóbbi időben a politikai pártokba is bekapcsolódtak, s éppen ők tértek ki az interjú elől.

A 90-es évek jövedelméről mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy folyamatosan csökkent. A legkritikusabbnak a 93-as és 94-es évet tartják, azzal, hogy az azt követő viszonylagos rendeződés után ismét egy nyugtalanító, állandó lecsúszás következett, amely azóta is arra kényszerít mindenkit, hogy mellékkereset után nézzen. Egyetlen adatközlőm sem zárkózott el vagyoni helyzetének, jövedelemforrásának feltárása elől; néhány esetben ugyan külön rá kellett kérdeznem, és egy esetben, úgy tűnt, húzódtak a választól (jövedelmet nyújtó vállalkozás külföldön van).

A közérzet

A legtöbben azt mondták, hogy Törökkanizsán általában barátságosan fogadták őket, de arról is beszámoltak, hogy az életük folyamán korábban is falba ütköztek, és most is. E válasz eldöntésénél, a kérdés elhangzásának pillanatában legtöbben elgondolkodtak (egy esetben vágták rá azonnal a választ). Véleményem szerint sztereotip választ adtak.

Hogy az egybehangzó válaszok láthatóan sztereotipek, ezt jelzi egy kirívó példa is. Törökkanizsán pillanatnyilag nincs egyetlen magyar orvos sem. „Még az az orvos is, aki itt élt, lelépett.” (Ezt nem rosszallón, hanem megértéssel mondták). Az egyetlen, Törökkanizsán élő magyar orvos meg sem próbált helyben munkába állni, mert „elég rossz híre van annak, ahogyan a cselédkönyvesekkel bánnak”. Emiatt inkább „odaát” (Bácskában) dolgozott gyakornokként. Más is mutatja, hogy az egybehangzóan barátságosnak mondott környezet-válasz nem teljesen meggyőző.

Később ugyanis legtöbben árnyalták válaszukat. Volt, aki azt mondta: a barátságos viselkedés sokban függ attól, hogy kiről van szó az egyik, és kiről a másik oldalon („ez a dolog *vice versa* is működik"). Egy adatközlő azt említette, hogy a kilencvenes években diplomatikusan kellett a többségieket kezelni.

Egy megkérdezett arról számolt be, hogy úgy érzi, az utóbbi két-három évben lenézik azért, mert magyar, és hogy ez különösen döntési pozícióban levők részéről tapasztalható (igazgatók). Azt is elmondta, hogy a rendőrök hamarabb belekötnek magyar rendszámtáblájú autó tulajdonosába. Ráadásul mindenki úgy veszi, hogy: Könnyű neked, a te férjed Magyarországon dolgozik. Általános a vélemény, hogy: "Magyarországon jó, itt rossz, ez nagyjából igaz, de nem ilyen egyszerű a dolog; ott csak lehetőség van rá, hogy hajtson az ember és keressen" (ezért tette jól a férje, hogy vállalkozást nyitott). Pedig – ahogy adatközlőm érzi – ez nem könnyű, mert egy vállalkozónak nincs fix jövedelme, hajtani kell, és veszteni is lehet (kockázat az, hogy csak egy forrásból jön jövedelem); továbbá „mi a jó abban, ha valaki hetente 3-4 napig látja a férjét, apját?" (Ehhez azt is hozzátette, hogy annak idején a testvériség-egység is csak látszat volt, és valójában számított az, hogy ki milyen nemzetiségű.) Egy másik értelmiségi úgy nyilatkozott, hogy Törökkanizsán egyenesen akadályozzák az érvényesülést, bár nem állította, hogy ez általános, és ő is a barátságos viszonyulást mondta jellemzőnek. Volt viszont, aki arról számolt be, hogy vállalata segítette az érvényesülésben.

Az ellentmondás onnan eredhet, hogy ezt a kérdést nehéz megítélni, mert sok más dologgal összefügg. Az egészből arra lehet következtetni, hogy a magyar értelmiségnek nincsenek igazán komoly kapcsolatai, és időnként ez akadály, ezenkívül semmilyen biztosíték nincs rá, hogy bizonyos pozíciókban olyan személy döntsön róluk, sorsukról, akinél nem számít a nemzetiség. Másrészt pedig, noha a magyar értelmiség integrálódott a törökkanizsai társadalomba, mégis az az érzésem – erre nincsenek pontos adataim –, hogy a magyar értelmiség számarányához viszonyítva nem kellőképpen képviselt Törökkanizsán.

A közérzetre azonban más is hat. Egy megkérdezett arra emlékezett, hogy 1989-90-ben sokkal hangosabban fejezte ki elége-

detlenségét, holott akkor kb. 1000 DEM-et érő fizetése volt. Másik adatközlőm arról beszélt, hogy fokozatosan bezárulnak a lehetőségek, és nem érti, miért nevezik a nyolcvanas éveket válságos éveknek, hiszen emlékezete szerint ő akkor jól élt. Megítélésem szerint itt arról lehet szó, hogy a 80-as évek utáni súlyos évek jelentéktelen kellemetlenséggé szelídítették a mosópor-, kávé- és benzinhiányt. Jellemző kifejezésnek tartom „a lehetőségek bezárulása" kifejezést, „beszűkülés" szó is elhangzott, és a „fal" is (gát, akadály értelemben, melybe az ember, bármit is szeretne tenni, beleütközik). Az egyik alkotó arról beszélt, hogy a siker tényezője a hivatalos kritika. Ezzel az 1990-es évekig nem is törődött, az alkotást játéknak tekintette, de a 90-es évek óta rá kellett jönnie, hogy a hivatalos kritika leginkább az oklevelet veszi figyelembe. A kritikus munkájáért járó nem kis tiszteletdíjat az alkotó kell, hogy fizesse. A kör itt bezárul, nincs rá lehetőség, hogy itthon bejusson a hivatalosan elismert alkotók közé, noha Magyarországon számon tartják. Emiatt kompromisszumot kell kötnie, tájképet fest, ami nem igazán érdekli. A magyar festőművészek viszonylag jól szervezettek, Magyarországról is támogatják őket, de itthon, Vajdaságon kívülre nem nagyon lehet eljutni – pedig szeretne –, mert nem pénzelik.

Az egyik adatközlő kitért arra is, hogy az utóbbi években az emberek csak önmagukkal törődnek, másokra nincs idejük; a másikat legfeljebb csak sajnálják. Ez rendkívül idegesítő. A nyomasztó általános politikai helyzet ezt csak fokozza. Ugyanez a személy azt mondta: „Nagyobb lehetőség az alkotásra nincs manapság". Még azok is úgy érzik, hogy jövőjük nincs megalapozva, akiknek házuk, gépkocsijuk van, mert nem látják gyermekeik jövőjét. A gyakran negatív kimenetelű esetlegesség felőrli az emberek életkedvét. Volt, aki arról beszélt, hogy a társadalom válságtársadalommá alakult, s ez többeket kényszerít arra, hogy valami módon kifejezzék, megvalósítsák önmagukat, és ezért az alacsony színvonalú amatőrizmus burjánzik. És a művészi igényű alkotómunka helyett az alkotás, mint „szerep" létezik. E g y másik adatközlő, aki iskoláit kiválóan végezte azt a – nem kéne, hogy így legyen – költői kérdést tette fel: Mit ér, ha az ember tanul? És elmondta, hogy szégyen az, hogy van olyan orvos, aki

“paprikázik”, „apróhagymázik”. Nem hallgatja el azt sem, hogy az orvosokra vonatkozó, tavaly szeptemberben meghozott rendeletek „borzasztóak”, mert sok az adminisztráció, és a betegek sem elégedettek.

A válaszokból kiderül, hogy az értelmiség nagyobb teljesítményre lenne motivált, de a körülmények erre nem adnak lehetőséget. A bezártság érzése, a „nincs értelme tanulni” magatartás megjelenése az állandó frusztrációra utal. Az egyik nő elmondta, hogy fél, és félelme legerősebb 1999-ben volt (közel lakik a törökkanizsai hídhoz, s mint ismeretes, a háború alatt több hidat is lebombáztak) valamint fél a 2000-es választásoktól.*

Ami az általános társadalmi helyzetüket illeti, egy válaszadó kivételével a megkérdezettek úgy ítélik meg, hogy nincsenek megbecsülve. A tanárok kivétel nélkül elégedetlenek az erkölcsi meg(nem)becsüléssel. A vállalatokban előfordul, hogy egy értelmiségi főnöke alkalmatlan személy – a sógor-koma-jóbarát kapcsolat vagy párthűség alapján nevezték ki. A tanárok arról nyilatkoztak, hogy az oktatás alacsony színvonala szakmai szempontból nem ösztönző, hanem visszahúzó erő (kudarcélmény, teljesítménymotiváció hiánya).

Következtetésem: a rossz közérzet csaknem elviselhetetlen.

Stratégiák a jövőre nézve

A megkérdezettek többségének nincs határozott jövőképe. Jellemző és általános vélemény (két kivétellel): „A jelenlegi körülmények között nincs stratégia”. A távozásra egyre többet gondolkodnak. (Egy család korábban komolyan foglalkozott a gondolattal, de ma már inkább maradnak, ha nem is mindenáron. Egy esetben – 40 és 50 év közötti életkor – a távozás fel sem merült).

Az 50 éven felüliek nem fontolgatják a távozást (a válságos években igen), inkább gyermekeik biztonságára – akár külföldön is – gondoltak, és ez majdnem ugyanaz, mint a távozás latolgatása. A negyvenévesek egyike a jövővel kapcsolatos elképzelé-

* A kutatást a 2000. szeptemberi választások előtt végezte a szerző (szerkesztői megjegyzés).

seit a gyerekek helyzetének függvényében látja: „Ha gyerekeknek mutatkozik jövő, maradunk"; egy másik kérdezett: „Jövőnk a gyerekek lehetőségeitől függ". Egy válaszadó azt nyilatkozta, a jövőre vonatkozóan nem is létezik, nem is létezhet elképzelés, csak túlélés. A középkorosztály válasza a stratégiák kérdésére az volt: minden attól függ, hogyan alakul a helyzet az országban.

A 90-es években (egy válaszadó kivételével) mindannyiuk fejében komolyan megfordult a külföldre távozás lehetősége, és ezt ma sem zárja ki teljesen senki. Az egyik (harminc év körüli) a következőt mondta: „Stratégia? Elmenni, ha nem változik semmi." (Azt tapasztaltam, hogy minél fiatalabb, illetve fiatalosabb az adatközlő, annál határozottabban fogalmazta meg véleményét).

Többen már 1991-ben az indulást latolgatták, mások a nagy infláció utáni időszakban. Ebben, 1991-ben a félelem játszott közre, 93–94 után a súlyos anyagi helyzet, és máig ez maradt a fő ok. Az egyéni okok az általános politikai eseményekből adódnak, de esetenként a családi helyzet és a mikrotörténelem is – amit nem említenek a történelemkönyvek – a távozás gondolatát vetették fel. Egy esetben a férj katonai behívót kapott, szerencséjére Németországban volt, fél évig ott is maradt. Végül a család mégsem költözött ki. Egy másik esetben, 1992-ben mozgósították a férjet, be is vonult tartalékosnak, majd hazatérése után eldöntötte, hogy elhagyja az országot. Ezt részben meg is tette, mert azóta külföldön dolgozik (Magyarországon vállalatot működtet). A távozás gondolatának mérlegelésében is szerepe van, hogy a kilencvenes években megromlott munkahelyi légkör is.

Heten fejezték ki félelmüket, hogy a súlyos gazdasági helyzet sokáig eltarthat. Ebből arra lehet következtetni, hogy a távozás gondolata továbbra is napirenden van náluk. Az egyik adatközlő úgy nyilatkozott: „Az elmúlt tíz évben feléltük a vagyont, most létfenntartási gondokkal küszködünk".

A maradásra a következő okok ösztönöztek: 1. többek esetében a tágabb-szűkebb szülőhelyhez való ragaszkodás („Érzelmi szempontból helyhez kötöttek vagyunk" mondta az egyik megkérdezett, akinek állandó lehetősége van elmenni, és ez a tény nagyobb biztonságérzettel tölti el.); 2. az ingatlanokért nem kaphattak annyit, hogy külföldön hasonló minőségű ingatlant vásá-

roljanak; 3. az itthon maradó idős szülők, illetve közeli rokonok. Ezek az indokok nem különálló okként jelentkeznek, hanem egyénenként változó kombinációban hatnak. Hadd emlékeztessünk arra is, hogy minden embernek megvan a – nevezzük így – kényelmi burka: csak kényszerítő körülmények hatására változtat élete folyásán; a távozásra kényszerítő körülmény híján akkor is ragaszkodik megszokott életmenetéhez, ha az már egyáltalán nem kényelmes. A bizonytalan haszon és az előreláthatatlan veszteség közül az ember legtöbbször azt a lehetőséget választja, amiért nem kell semmit tennie. Azok a válaszadók, akik jobban ismerik a külföldi helyzetet, úgy nyilatkoztak, hogy pl. Németországba kimenni kockázatos, mert csak 6 hónapra kapható tartózkodási engedélyt, és a hivatalnokok – enyhén szólva – nem mindig kedvesek. Más arról beszélt, hogy a hiedelemmel ellentétben Magyarországon sem mindenkinek fenékig tejfel, az áttelepüléshez „rengeteg papírt kell intézni", „sokat kell dolgozni", és ráadásul az ember mindig „az a júgó", vagy jobbik esetben „az a délvidéki" marad, azaz Magyarországon – ezt a szót használta – „megkülönböztetik".

A gyermeket illetően a megkérdezetek higgadtan nyilatkoznak. („Hagyni kell élni a gyereket" – mondta valaki). Senki nem veszi tragikusan, ha gyereke nem értelmiségi pályára lép, de mindenki elfogadja, illetve örül, ha esetleg értelmiségi lesz belőle. Egy esetben nyilatkozott úgy az értelmiségi anya, hogy szeretné, ha fia az apja szakmáját folytatná, mert a már meglevő szerszámok, felszerelés és a bejáródott vállalkozás folytán ez lenne ésszerű; ám hozzátette: hogy kívánságuk nem kötelező, a döntést majd a gyermek hozza meg, amikor eléri azt a kort, amikor dönteni tud. Egy másik gyermek esetében, akinek már döntenie kellett viszont ellentmondó kettőség van a vágy és a lehetőség között: állategészségügyi középiskolába jár, noha iparművész lenne inkább.

Minden megkérdezett azt tartja legfontosabbnak, hogy gyerekeiknek olyan munkájuk legyen, amelyből meg tudnak élni; megpróbálják olyan pályára irányítani a gyerekeket, ahol az értelmiségi és nem értelmiségi lehetőség egyaránt nyitva áll előttük (informatika, állategészségügy). Ez a kétirányú gondolkodás arra a

félelemre utal, amelyet saját sorsukban átélnek. Valójában azonban nem sok sikerrel kecsegtet, ha valaki úgy szeretne értelmiség lenni, hogy közben nem annak tanul (mert gyakran az történik, hogy a középiskola elvégzése után a fiatal inkább munkába áll), illetve ha folyamatosan azt hallja, hogy értelmiségiként nem lehet megélnie. Adatközlőimet 20–40 évvel ezelőtt még buzdították is szüleik, hogy értelmiségi pályára menjenek. Ha más forrásból nem tudnánk, akkor ez is mutatja az értelmiségi pályák leértékelődését.

Adatközlőim tanácstalansága a jövőt illetően elgondolkodtató, és társadalmi állapotainkat minősíti.

Összegezés

Az értelmiség alapvető gondja, hogy munkájával nem teremthet olyan egzisztenciát, hogy értelmiségként élhessenek, ezért más módon kell kiegészítő jövedelemhez jutnia.

A 8 megkérdezett (ill. megismert családtagjaik) közül az elmúlt tíz évben csupán kettő próbált újszerűen, a tehetségére támaszkodva sikert elérni; a magát így feltaláló értelmiség száma azonban kicsi. A fenti két eset egyikében a szakmai sikerrel együtt jár anyagi jólét is, a másikban a szakmai sikernek köszönhetően valamelyest, de nem jelentősen, javult a család helyzete.

Érdemes külön is szólni róla, hogy megkérdezettek mennyire igénylik a tevékeny, sikeres munkát. Az egyik adatközlő arról számolt be: nem bírta a fizetetlen szabadsággal járó tétlenséget, és miután rendbetett mindent a háztartásban, beiratkozott egy kínai gyógyászati tanfolyamra, az ott szerzett tudását nap mint nap hasznosítja. A jövővel kapcsolatos elképzelése is ilyen irányú. Tevékenyégét bővíteni akarja, távlatban kínai gyógyászi központot szeretne létrehozni. Az erkölcsi, szakmai és anyagi siker annyira átalakította életét, hogy – úgy tűnik – a társadalmi körülmények okozta hátrányok közvetlenül már nem érintik.

A másik válasz az 1990-es években előállt helyzetre egy festőé, aki a nehéz időszakban sem hagyta abba az alkotást, sőt ép-

pen e korszakban ért el sikereket. Noha az eset nem olyan eredményes, mint az előző, de a megkérdezett bizakodik, és a jövőre vonatkozóan elképzelései vannak: tovább akar festeni („nagyon nehéz profinak lenni, de afelé kell törekedni, nem elég a munka, a kortársakkal is kell kommunikálni"). Mindennek tudatában szervezi karrierjét, noha néha nehéz elszabadulni munkahelyéről, s eljutni egy-egy művésztelepre. Mégis úgy érzi, lassan megnyílnak előtte a lehetőségek, de – és ez a dolog szépséghibája – nem itthon, hanem Magyarországon.

Két esetben[3] az értelmiségi és anyagi biztonság hátterét egy viszonylag jól működő törökkanizsai üzem nyújtja: az értelmiségi munkáért megfelelő jövedelem jár. Noha minden esetben ez lenne a szükséges és kívánatos, ritkán esik egybe a képzettségnek megfelelő értelmiségi munka és a viszonylagos anyagi biztonság. (A sikeres vállalatokban dolgozók mégis úgy vélik, hogy jó helyzetük csak relatív, mert a pontosan érkező a fizetés, pl. természetes kellene, hogy legyen. A kereset nagysága is viszonylagos, különösen ha ahhoz viszonyítják, hogy 10 évvel ezelőtt a többszörösét kapták; a vállalatokban a belső elosztás is aránytalan, sőt igazságtalan.)

A fentiekkel ellentétben van az az eset, amikor a nem értelmiségi férj nem értelmiségi munkakörben keresi meg a család jövedelemének nagyobb részét. Egy másik esetben értelmiségi nő feladta értelmiségi munkáját azért, hogy férje vállalkozhasson. Nem véletlen, hogy ezekben a családokban ragaszkodnak a legkevésbé ahhoz, hogy a gyerekek értelmiségi pályára menjenek.

A legtöbb értelmiségi valamilyen köztes állapotban van, tudásával, esetleg fizikai munkával próbálja pótolni jövedelmét.

Két esetben az értelmiségi állandó anyagi gondokkal küszködik, életkora miatt azonban már nem gondol átképzésre, ösztöndíjra. Ilyen értelemben egyébként alig van, aki „kapaszkodni" próbál. (Létezik egy másik típusa is az értelmiségnek – a megkérdezettek között nem volt ilyen – aki az időszerű politikai irányzatok segítségével próbál kapaszkodni. Arról, ami elvárható, és logikus

3 Az egyik annak az esete, aki végül is nem kívánt a kérdésekre válaszolni.

lenne – továbbképzés, szakmai előrehaladás – nem igen van szó, noha igény lenne rá.

A továbbképzést vagy átképzést háttérbe szorítja a megélhetésért való küzdelem, ez utóbbi vált fő kérdéssé az elmúlt évtizedben.

MELLÉKLET

VÁNDORMOZGALMAK SZÁMOKBAN[1]

1. táblázat

JSZSZK őshonos és vándornépessége
a volt tagköztársaságok és tartományok szerint
1948., 1953., 1961., 1971. és 1981. évi népszámlálás

Tagköztársaság, tartomány	Népszám-lálási év	Összes népesség	Születésétől az összeírásig ugyanabban a helységben élt	Az őshonos népesség %-a	Az összeírás helyére bevándorolt népesség	Bevándorolt népesség %-a
Jugoszlávia	1948	15 772 098	12 699 915	80,5	3 072 183	19,5
	1953	16 936 573	11 109 950	65,6	5 826 623	34,4
	1961	18 549 151	11 664 964	62,9	6 884 187	37,1
	1971	20 552 972	12 286 987	59,9	8 235 985	40,1
	1981	22 424 711	13 240 260	59,0	9 184 451	41,0
Bosznia-Hercegovina	1948	2 565 277	2 294 126	89,4	271 151	10,6
	1953	2 847 790	2 113 626	67,2	743 165	25,8
	1961	3 277 938	2 370 259	72,3	907 679	27,7
	1971	3 746 111	2 608 322	69,6	1 137 789	30,4
	1981	4 124 256	2 751 520	66,7	1 372 736	33,3
Crna Gora	1948	377 189	332 216	88,1	44 873	11,9
	1953	419 873	283 122	67,4	136 751	32,6
	1961	471 894	308 216	65,3	163 678	34,7
	1971	529 604	321 553	60,7	208 051	39,3
	1981	584 310	338 571	57,9	245 739	42,1
Horvátország	1948	3 756 807	2 895 645	77,1	861 162	22,9
	1953	3 918 817	2 478 352	63,2	1 440 465	36,8
	1961	4 159 694	2 518 687	60,6	1 640 963	39,4
	1971	4 426 221	2 505 909	56,6	1 920 312	43,4
	1981	4 601 461	2 583 773	56,1	2 017 696	43,9
Macedónia	1948	1 152 986	1 016 358	88,2	136 628	11,8
	1953	1 304 514	951 503	72,9	353 011	27,1
	1961	1 406 003	925 504	65,8	480 499	34,2
	1971	1 647 318	1 027 084	62,3	620 234	37,7
	1981	1 909 136	1 180 444	61,8	728 692	38,2
Szlovénia	1948	1 391 873	1 069 187	76,8	322 686	23,2
	1953	1 466 425	753 468	51,4	712 957	48,6
	1961	1 591 528	836 785	52,6	754 743	47,4
	1971	1 727 137	929 908	53,8	795 229	46,2
	1981	1 891 864	998 317	52,8	893 547	47,2
Szerbia	1948	6 527 966	5 092 383	78,0	1 435 583	22,0
	1953	6 979 154	4 529 879	64,9	2 449 275	35,1
	1961	7 642 138	4 705 513	61,6	2 936 625	38,4
	1971	8 446 591	4 894 211	57,9	3 552 380	42,1
	1981	9 313 676	5 387 635	57,8	392 604	42,2

1 Mirnics Károly magánirattárából

1. táblázat (folytatás)

JSZSZK őshonos és vándornépessége
a volt tagköztársaságok és tartományok szerint
1948., 1953., 1961., 1971. és 1981. évi népszámlálás

Tagköztársaság, tartomány	Népszám-lálási év	Összes népesség	Születésétől az összeírásig ugyanabban a helységben élt	Az őshonos népesség %-a	Az összeírás helyére bevándorolt népesség	Bevándorolt népesség %-a
Közép-Szerbia	1948	4 136 934	3 406 799	82,4	730 135	17,6
	1953	4 458 394	3 003 937	67,4	1 454 457	32,6
	1961	4 823 214	3 019 807	62,6	1 803 407	37,4
	1971	5 250 365	2 987 841	56,9	2 262 524	43,1
	1981	5 694 464	3 113 507	54,7	2 580 957	45,3
Kosovo – Metohija	1948	727 820	623 161	85,6	104 659	14,4
	1953	808 141	575 115	71,2	233 026	28,8
	1961	963 959	678 557	70,4	285 402	29,6
	1971	1 243 693	864 459	69,5	379 234	30,5
	1981	1 584 440	1 110 227	70,1	474 213	29,9
Vajdaság	1948	1 663 212	1 062 423	63,9	600 789	36,1
	1953	1 712 619	950 827	55,5	761 792	44,5
	1961	1 854 965	1 007 149	54,3	847 816	45,7
	1971	1 952 533	1 041 911	53,4	910 622	46,6
	1981	2 034 772	1 163 901	57,2	870 871	42,8

2. táblázat

A szerbek vándormozgalma Jugoszláviában
1948–1981 között

	Bevándorolt szerb népesség	Kivándorolt szerb népesség	Vándormozgalmi mérleg	Vándormozgalmi koefficiens
Szerbia				
1948	284 558	41 071	243 487	+6,9
1961	324 962	101 976	222 986	+3,2
1971	371 389	96 728	274 661	+3,8
1981	372 465	92 911	279 558	+4,0
Bosznia-Hercegovina				
1948	21 502	143 604	-122 102	-6,7
1961	51 590	188 106	-136 516	-3,6
1971	52 345	250 849	-198 504	-4,8
1981	48 304	266 637	-218 333	-5,5
Horvátország				
1948	28 919	127 125	-98 206	-4,4
1961	61 687	144 988	-83 301	-2,4
1971	85 717	146 255	-60 538	-1,7
1981	77 351	157 530	-80 179	-2,0
Crna Gora				
1948	2 543	19 388	-16 845	-7,6
1961	6 450	13 987	-7 537	-8,2
1971	10 054	18 806	-8 752	-1,9
1981	9 010	18 066	-9 056	-2,0
Szlovénia				
1948	6 494	1 736	4 758	+3,7
1961	7 424	11 388	-3 964	-1,5
1971	12 056	11 778	278	+1,0
1981	26 147	11 517	14 630	+2,3
Macedónia				
1948	13 917	24 607	-10 690	-1,8
1961	21 067	28 629	-7 562	-1,4
1971	21 487	29 840	-8 353	-1,4
1981	19 519	26 120	-6 601	-1,4

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján

3. táblázat

Jugoszláviai tagköztársaságok egymás közti be- és kivándorlási arányszámai

		Bevándorlási arányszám	Kivándorlási arányszám	Vándormozgalmi koefficiens
Bosznia-Hercegovina	1948	2,1	8,2	-3,92
	1953	2,8	8,6	-3,05
	1961	3,1	9,7	-3,19
	1971	3,3	12,3	-3,72
	1981	3,4	14,2	-4,13
Crna Gora	1948	3,4	21,8	-6,35
	1953	4,3	20,3	-4,67
	1961	5,6	17,9	-2,83
	1971	7,2	17,3	-2,41
	1981	7,7	18,0	-2,33
Macedónia	1948	2,6	4,3	-1,63
	1953	2,6	4,5	-1,69
	1961	4,4	5,7	-1,24
	1971	4,7	4,9	-1,03
	1981	4,0	4,6	-1,14
Horvátország	1948	3,9	4,6	-1,63
	1953	4,6	6,3	-1,37
	1961	5,6	6,4	-1,13
	1971	7,5	6,4	1,16
	1981	8,0	6,3	1,26
Szlovénia	1948	2,7	4,1	-1,50
	1953	3,1	4,2	-1,36
	1961	3,6	4,2	-1,07
	1971	4,8	3,7	1,40
	1981	5,9	3,0	1,94
Szerbia	1948	6,6	1,4	4,53
	1953	6,6	1,7	3,77
	1961	7,4	2,4	3,02
	1971	6,7	2,8	2,33
	1981	6,4	2,7	2,33

Forrás: Popis stanovništva 1948, Knjiga VI, Popis stanovništva 1953, Popis stanovništva 1961, Knjiga I, Popis stanovništva 1971, Knjiga I, Popis stanovništva 1981, Dokumentációs anyag

Megjegyzés a 3. táblázathoz:
1. A bevándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított, a tagköztársaságokból bevándoroltak számát mutatja.
2. A kivándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított kivándoroltak számát jelenti.
3. A vándormozgalmi koefficiens a bevándoroltak és kivándoroltak közti pozitív vagy negatív különbséget mutatja. Ha értéke –1,09 és +1,09 között van, a vándormozgalom nem hat a népesség növekedésére; ha 1,10 –1,49 között van, alacsonynak minősül; az 1,5–1,9 között magasnak számít; a 2,1–2,9 közötti érték nagyon magas; 3,0 felett rendkívül magas, mert a vándormozgalom egyik iránya háromszor erősebb a másiknál.

4. táblázat

Jugoszláv vendégmunkások száma (családtagok nélkül) nemzetiség szerint
1971. évi népszámlálás

Nemzetiségi hovatartozás	Abszolút szám	Összetétel %-ban	A nemzetiségből 1000 főre
Összesen	671 908	100,0	32,7
Crna Gora-i	5 260	0,8	10,3
Horvát	261 721	88,9	57,8
Muzulmán	40 565	6,0	23,4
Macedón	38 298	5,7	32,8
Szlovén	46 836	7,0	23,5
Szerb	191 342	28,3	23,5
Albán	34 748	5,2	26,5
Magyar	19 552	2,9	41,0
Román	5 285	0,8	90,2
Szlovák	3 007	0,4	35,9
Török	3 618	0,5	28,2
Roma	1 613	0,2	20,6
Jugoszláv	4 561	0,7	16,7
Egyéb	7 503	1,1	…
Ismeretlen	7 999	1,2	…

Forrás: Statistički bilten broj 679, Belgrád, 1971, a Szövetségi Statisztikai Intézet kiadványa

5. táblázat

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népességnövekedése abszolút számokban és átlagos évi növekedés 1921–1991 között

	Év	Összes népesség	Tényleges növekedés a két népszámlálás között	Átlagos évi növekedés	Átlagos évi növekedési arányszám (%-ban)
Jugoszláv Szövetségi Köztársaság	1921	5 130 771	-	-	-
	1931	6 085 956	955 185	95 519	1,70
	1948	6 905 155	819 199	48 188	0,74
	1953	7 399 027	493 872	98 774	1,39
	1961	8 114 121	715 094	89 387	1,16
	1971	8 976 195	862 074	86 207	1,01
	1981	9 897 986	921 791	92 179	0,98
	1991	10 394 026	496 040	49 604	0,49
	1921–1991	-	5 263 255	75 189	0,97
Crna Gora	1921	311 341	-	-	-
	1931	360 044	48 703	4 870	1,45
	1948	377 189	17 145	1 008	0,27
	1953	419 873	42 684	8 537	2,17
	1961	471 984	52 021	6 503	1,47
	1971	529 604	27 710	5 771	1,16
	1981	584 310	54 706	5 471	0,99
	1991	615 035	30 725	3 072	0,51
	1921–1991	-	303 694	4 338	0,93
Szerbia	1921	4 819 430	-	-	-
	1931	5 725 912	906 482	90 648	1,76
	1948	6 527 966	802 054	47 179	0,77
	1953	6 979 154	451 188	90 238	1,35
	1961	7 642 227	663 073	82 884	1,14
	1971	8 446 591	804 364	80 436	1,01
	1981	9 313 676	867 085	86 708	0,98
	1991	9 778 991	465 315	46 531	0,49
	1921–1991	-	4 959 561	70 850	0,97

Forrás: Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1995, 34–36. oldal

5. táblázat (folytatás)

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népessége abszolút számokban és átlagos évi növekedése 1921–1991 között

	Év	Összes népesség	Tényleges növekedés a két népszámlálás között	Átlagos évi növekedés	Átlagos évi növekedési arányszám (%-ban)
Közép-Szerbia	1921	2 843 426	-	-	-
	1931	3 549 690	706 264	70 626	2,21
	1948	4 154 175	604 485	35 558	0,92
	1953	4 463 701	309 526	61 905	1,45
	1961	4 823 274	359 573	44 947	0,97
	1971	5 250 365	427 091	42 709	0,85
	1981	5 694 464	444 099	44 410	0,82
	1991	5 808 906	114 442	11 144	0,20
	1921–1991	-	2 965 480	42 364	0,97
Vajdaság	1921	1 536 994	-	-	-
	1931	1 624 158	87 164	8 716	0,55
	1948	1 640 757	16 599	976	0,06
	1953	1 699 545	58 788	11 758	0,71
	1961	1 854 965	155 420	19 427	1,10
	1971	1 952 533	97 568	9 757	0,51
	1981	2 034 772	82 239	8 224	0,41
	1991	2 013 889	-20 883	-2 088	-0,10
	1921–1991	-	476 895	6 812	0,38
Kosovo-Metohija	1921	439 010	-	-	-
	1931	552 064	113 054	11 305	2,28
	1948	733 034	180 970	10 645	1,65
	1953	815 908	82 874	16 574	2,17
	1961	963 988	148 080	18 510	2,11
	1971	1 243 693	279 705	27 970	2,58
	1981	1 584 440	340 747	34 075	2,45
	1991	1 956 196	371 756	37 174	2,13
	1921–1991	-	1 517 186	21 674	1,81

Megjegyzés: Mivel az albán lakosság nem vett részt az 1991. évi népszámlásában, az 1991. évi adatok becsültek.

Forrás: Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991, Savezni zavod za štatistiku, Stanovništvo 47, Beograd, 1995, 35. oldal

5a. táblázat

Az összes népesség változásának összetevői
(az 1961–1991 közötti népszámlálások alapján)

	Időszak	Növekedés	Természetes szaporodás	Vándormozgalmi mérleg
Jugoszláv Szövetségi Köztársaság	1961–1971	862 074	845 124	16 950
	1971–1981	921 791	868 659	53 132
	1981–1991	496 040	668 507	-172 467
Crna Gora	1961–1971	57 710	85 497	-27 787
	1971–1981	54 706	71 361	-16 655
	1981–1991	30 725	63 111	-32 386
Szerbia	1961–1971	804 364	759 627	44 738
	1971–1981	867 085	797 298	69 787
	1981–1991	465 315	605 396	-140 081
Közép-Szerbia	1961–1971	427 091	346 927	80 165
	1971–1981	444 099	328 570	115 529
	1981–1991	114 442	159 971	-45 529
Vajdaság	1961–1971	97 568	96 965	603
	1971–1981	82 239	79 009	3 230
	1981–1991	-20 883	11 457	-32 340
Kosovo-Metohija	1961–1971	279 705	315 735	-36 030
	1971–1981	340 747	399 719	-58 972
	1981–1991	371 756	433 968	-62 212

Forrás: Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991, Savezni zavod za štatistiku, Stanovništvo 47, Beograd, 1995, 39. oldal

5b. táblázat

A bevándorolt népesség a település jellege szerint, ahonnan elköltözött
1991. évi népszámlálása alapján

	Összesen	Bevándorolt		
		Faluról	Város jellegű	Városról
Szerbia	3 630 762	1 395 576	853 194	1 261 794
Közép-Szerbia	2 596 318	1 078 563	603 630	838 426
Vajdaság	914 929	286 599	208 251	385 360
Kosovo-Metohija	119 515	30 414	41 313	38 008
Szerkezet %-ban				
Szerbia	100,0	38,4	23,5	34,8
Közép-Szerbia	100,0	41,5	23,4	32,3
Vajdaság	100,0	31,3	22,8	42,1
Kosovo-Metohija	100,0	25,4	34,6	31,8

Forrás: Popis 1991, Stanovništvo, Savezni zavod za statistiku, Knjiga 15, Beograd,1995

5c. táblázat

A népesség megoszlása nagy korcsoportok, nem és településtípusok szerint
1991. évi népszámlálás

	Összesen	Szerkezet %-ban				Átlagos életkor	Elöregedési index
		0–19	20–39	10–59	60 felett		
Szerbia							
Összesen	9 778 991	30,5	29,0	24,4	16,0	35,1	0,526
Férfi	4 851 189	31,7	29,7	24,4	14,2	24,1	0,449
Nő	4 927 802	29,4	28,3	24,5	17,8	36,1	0,607
Városi össz.	4 963 189	29,8	30,7	25,9	13,6	34,6	0,458
Férfi	2 421 697	31,3	30,7	26,0	12,0	33,6	0,384
Nő	2 541 492	28,3	30,6	25,9	15,2	35,5	0,535
Más[1] össz.	4 815 802	31,3	27,3	22,9	18,5	35,7	0,592
Férfi	2 429 492	32,1	28,7	22,8	16,4	34,6	0,511
Nő	2 386 310	30,5	25,8	23,0	20,7	36,8	0,678
Közép-Szerbia							
Összesen	5 808 906	26,1	28,7	26,9	18,3	37,6	0,702
Férfi	2 860 986	27,2	29,3	27,0	16,5	36,6	0,608
Nő	2 947 920	25,0	28,1	26,8	20,1	38,5	0,802
Városi össz.	3 111 695	27,5	30,7	27,6	14,3	35,7	0,519
Férfi	1 510 009	29,0	30,5	27,7	12,9	34,8	0,444
Nő	1 601 686	26,1	30,9	27,4	15,6	36,5	0,598
Más össz.	2 967 211	24,5	26,5	26,1	22,9	39,7	0,936
Férfi	1 350 977	25,2	28,1	26,2	20,5	38,5	0,815
Nő	1 346 234	23,8	24,9	26,0	25,3	40,8	1,066
Vajdaság							
Összesen	3 013 889	25,8	28,8	27,1	18,3	37,7	0,710
Férfi	980 731	27,2	29,9	27,3	15,5	36,2	0,571
Nő	1 033 158	24,5	27,6	26,9	21,0	39,1	0,856
Városi össz.	1 121 594	26,3	29,3	27,8	16,6	37,0	0,630
Férfi	539 917	28,0	30,0	28,1	13,9	35,6	0,498
Nő	581 677	24,8	28,6	27,6	19,0	38,4	0,767
Más össz.	892 295	25,2	28,1	26,1	20,6	38,5	0,815
Férfi	440 814	26,3	29,9	26,2	17,5	37,0	0,666
Nő	451 481	24,2	26,3	25,9	23,5	40,0	0,974

1 Más összetétel = falusi és vegyes jellegű településtípus

5c. táblázat (folytatás)

A népesség megoszlása nagy korcsoportok, nem és településtípusok szerint
1991. évi népszámlálás

	Összesen	Szerkezet %-ban				Átlagos	Elöregedési
		0–19	20–39	10–59	60 felett	életkor	index
Kosovo-Metohija							
Összesen	1 956 196	48,3	30,0	14,7	7,0	25,4	0,145
Férfi	1 009 472	48,5	30,5	14,5	6,5	25,1	0,134
Nő	946 724	48,1	29,5	14,9	7,6	25,7	0,157
Városi össz.	729 900	44,6	32,8	16,2	6,4	26,2	0,144
Férfi	371 771	45,3	32,8	16,1	5,8	25,8	0,129
Nő	358 129	44,0	32,7	16,3	7,0	26,6	0,160
Más össz.	1 226 296	50,5	28,4	13,8	7,4	24,9	0,146
Férfi	637 701	50,5	29,2	13,5	6,9	24,6	0,136
Nő	588 595	50,6	27,5	14,1	7,9	25,2	0,156

Forrás: Popis 1991, Stanovništvo, Savezni zavod za statistiku, Knjiga 15, Beograd 1995

6. táblázat

Szerbia belső vándormozgalma

	Közép-Szerbia	Vajdaság	Kosovo	Összesen	Bevándorlási arányszám	Kivándorlási arányszám	Vándormozgalmi koefficiens
Közép-Szerbia, 1961							
Bevándorolt	x	86 692	35 137	121 865	2,52	-	-
Kivándorolt	x	111 427	25 620	137 047	-	2,84	-
Mérleg	x	-24 735	9 553	-15 182	-	-	-1,13
1971							
Bevándorolt	x	131 393	73 012	204 405	3,89	-	-
Kivándorolt	x	128 389	32 067	160 456	-	3,05	-
Mérleg	x	3 004	40 945	43 949	-	-	1,35
1981							
Bevándorolt	x	144 075	110 645	254 720	5,42	-	-
Kivándorolt	x	121 932	22 663	144 595	-	2,83	-
Mérleg	x	22 143	87 982	110 125	-	-	1,76
Vajdaság, 1961							
Bevándorolt	111 427	x	7 931	119 358	6,43	-	-
Kivándorolt	86 692	x	1 394	88 086	-	4,58	-
Mérleg	24 735	x	6 537	31 272	-	-	1,40
1971							
Bevándorolt	128 389	x	9 071	137 460	7,06	-	-
Kivándorolt	131 393	x	1 598	132 991	-	6,83	-
Mérleg	-3 004	x	7 473	4 469	-	-	1,03
1981							
Bevándorolt	121 932	x	10 268	132 200	6,49	-	-
Kivándorolt	144 075	x	1 645	145 720	-	7,16	-
Mérleg	-22 143	x	8 623	-13 520	-	-	-1,12
Koszovó, 1961							
Bevándorolt	25 620	1 394	x	27 014	2,80	-	-
Kivándorolt	35 137	7 931	x	43 104	-	4,67	-
Mérleg	-9 553	-6 537	x	-16 090	-	-	-1,69
1971							
Bevándorolt	32 067	1 598	x	33 665	...	...	...
Kivándorolt	73 012	9 071	x	82 083	...	...	...
Mérleg	-40 945	-7 473	x	-48 418	...	...	...
1981							
Bevándorolt	22 663	1 645	x	24 308	1,49	-	-
Kivándorolt	110 645	10 268	x	120 913	-	7,63	-
Mérleg	-87 982	-8 623	x	96 605	-	-	-5,15

Forrás: Popis stanovništva -1961 Knjiga I, PS-1971 Knjiga I, PS-1981, a Szövetségi Statisztikai Intézet dokumentációs anyaga

Megjegyzés a 6. táblázathoz:
1. A bevándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított, a tagköztársaságokból bevándoroltak számát mutatja.
2. A kivándorlási arányszám az össznépesség 100 főjére számított kivándoroltak számát jelenti.
3. A vándormozgalmi koefficiens a bevándoroltak és kivándoroltak közti pozitív vagy negatív különbséget mutatja. Ha értéke –1,09 és +1,09 között van, a vándormozgalom nem hat a népesség növekedésére; ha 1,10 –1,49 között van, alacsonynak minősül; az 1,5–1,9 között magasnak számít; a 2,1–2,9 közötti érték nagyon magas; 3,0 felett rendkívül magas, mert a vándormozgalom egyik iránya háromszor erősebb a másiknál.

7. táblázat

Az őshonos és a bevándorolt népesség arányának alakulása
1948–1991 között

Népszámlálás éve	Összes népesség	Őshonos		Bevándorolt	
		Összesen	%	Összesen	%
Szerbia					
1948	6 527 966	5 092 383	78,0	1 435 583	22,0
1953	6 979 154	4 529 879	64,9	2 449 275	35,1
1961	7 642 138	4 705 513	61,6	2 936 625	38,4
1971	8 446 591	4 894 211	57,9	3 552 380	42,1
1981	9 313 676	5 387 635	57,8	3 926 041	42,2
1991	8 118 917	4 488 155	55,3	3 630 762	44,7
Közép-Szerbia					
1948	4 136 934	3 406 799	82,4	730 135	17,6
1953	4 458 394	3 003 937	67,4	1 454 457	32,6
1961	4 823 214	3 019 807	62,6	1 803 407	37,4
1971	5 250 365	2 987 841	56,9	2 262 524	43,1
1981	5 694 464	3 113 507	54,7	2 580 957	45,3
1991	5 748 682	3 149 364	54,8	2 596 318	45,2
Vajdaság					
1948	1 663 212	1 062 423	63,9	600 789	36,1
1953	1 712 619	950 827	55,5	761 792	44,5
1961	1 854 965	1 007 149	54,3	847 816	45,7
1971	1 952 533	1 041 911	53,4	910 622	46,6
1981	2 034 772	1 163 901	57,2	870 871	42,8
1991	2 013 889	1 098 960	54,6	914 929	45,4
Kosovo-Metohija					
1948	727 820	623 161	85,6	104 659	14,4
1953	808 141	575 115	71,2	233 026	28,8
1961	963 959	678 557	70,4	285 402	29,6
1971	1 243 693	864 459	69,5	379 234	30,5
1981	1 584 440	1 110 227	70,1	474 213	29,9
1991	359 346	239 831	66,7	119 515	33,3

Megjegyzés: Az 1991. évi adatok az összeírt népességre vonatkoznak a kosovói albánok népszámlálási adatai nélkül.

8. táblázat

Az összes bevándorolt népesség a bevándorlás ideje és helye szerint
1991. évi népszámlálás

	Összesen	Ugyanazon község más településeiből	Bevándorolt Szerbia más községeiből	A JSZSZK volt tagköztársaságaiból	Külföldről
Szerbia					
Összesen	3 630 762	1 019 765	1 885 708	605 091	44 114
1940 és előtte	175 251	64 470	80 236	23 836	3 562
1941–1945	113 082	27 113	44 743	37 520	2 055
1946–1960	857 465	220 170	459 173	163 875	2 756
1961–1970	784 817	202 814	428 772	140 623	2 406
1971–1980	766 101	205 243	415 800	119 555	13 506
1981–1991	724 196	235 317	365 958	94 426	14 348
Közép-Szerbia					
Összesen	2 596 318	802 144	1 386 899	331 576	26 135
1940 és előtte	131 945	93 865	57 878	16 555	2 214
1941–1945	69 916	22 166	30 137	15 718	1 107
1946–1960	594 745	181 997	327 847	75 189	8 144
1961–1970	569 430	162 463	320 724	77 090	7 412
1971–1980	562 279	158 010	316 121	71 417	8 543
1981–1991	517 404	173 399	264 997	60 183	9 711
Vajdaság					
Összesen	914 929	179 589	439 353	261 288	16 815
1940 és előtte	38 671	9 218	20 453	27 853	2 078
1941-1945	40 944	4 178	13 596	21 529	1 236
1946-1960	242 629	32 128	120 737	86 328	1 149
1961-1970	192 303	33 317	95 681	60 902	639
1971-1980	180 092	39 123	87 616	46 143	5 089
1981-1991	176 785	52 685	85 425	31 401	4 887
Kosovo-Metohija					
Összesen	119 515	38 032	59 456	12 247	1 164
1940 és előtte	4 635	1 387	1 905	957	51
1941–1945	2 222	769	1 010	273	31
1946–1960	20 091	6 045	10 589	2 408	39
1961–1970	23 084	7 034	12 367	2 631	26
1971–1980	23 730	8 110	12 063	1 995	229
1981–1991	30 007	9 233	15 536	2 842	347

Megjegyzés: Az összesítésnél mutatkozó különbség ismeretlen évre vonatkozik.
Forrás: Popis stanovništva 1991, Knjiga 10, Belgrád, 1994, és Knjiga 15, Belgrád, 1995

9. táblázat

A bevándorolt népesség korösszetétele és a bevándorlása típusa
1991. évi népszámlálás

	Összesen		Ugyanazon község más településéből		Bevándorolt Szerbia más községeiből		Jugoszlávia tagköztársaságaiból		Külföldről	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Szerbia										
Összesen	**3 630 762**	**100,0**	**1 019 765**	**100,0**	**1 885 7,8**	**100,0**	**605 091**	**100,0**	**44 114**	**100,0**
0–4	306 909	8,5	63 557	6,2	167 902	8,9	55 186	9,1	12 017	27,2
5–9	240 410	6,6	55 633	5,5	126 134	6,7	48 528	8,0	6 298	14,3
10–14	222 010	6,1	50 681	5,0	118 120	6,3	47 631	7,9	2 459	5,6
15–19	622 231	17,1	198 323	19,4	318 320	16,9	93 618	15,5	2 659	6,0
20–24	812 231	22,4	259 405	25,4	412 753	21,9	124 392	20,6	4 003	9,1
25–29	475 387	13,1	134 278	13,2	251 098	13,3	80 692	13,3	3 233	7,3
30–34	278 451	7,7	75 982	7,5	147 301	7,8	49 044	8,1	2 637	6,0
35–39	168 986	4,7	43 791	4,3	90 390	4,8	30 792	5,1	1 809	4,1
40 év felett	283 030	7,8	70 676	6,9	156 829	8,3	48 218	8,0	3 250	7,4
Közép-Szerbia										
Összesen	**2 596 318**	**100,0**	**802 144**	**100,0**	**1 386 899**	**100,0**	**331 576**	**100,0**	**26 135**	**100,0**
0–4	200 594	7,7	43 265	5,4	116 124	8,4	28 437	8,6	7 247	27,7
5–9	156 664	6,0	39 187	4,9	88 068	6,3	23 287	7,0	3 538	13,5
10–14	151 790	5,8	37 904	4,7	85 704	6,2	24 652	7,4	1 390	5,3
15–19	474 889	18,3	167 041	20,8	246 034	17,7	53 501	16,1	1 496	5,7
20–24	602 798	23,2	214 211	26,7	309 402	22,3	68 430	20,6	2 288	8,8
25–29	335 475	12,9	104 533	13,0	181 901	13,1	42 778	12,9	1 987	7,6
30–34	193 963	7,5	57 749	7,2	105 454	7,6	26 642	8,0	1 634	6,3
35–39	118 150	4,6	32 952	4,1	64 940	4,7	17 570	5,3	1 121	4,3
40 év felett	202 403	7,8	52 656	6,6	115 217	8,3	29 706	9,0	1 908	7,3
Vajdaság										
Összesen	**914 929**	**100,0**	**179 589**	**100,0**	**439 353**	**100,0**	**261 288**	**100,0**	**16 815**	**100,0**
0–4	94 781	10,4	17 678	9,8	45 838	10,4	25 244	9,7	4 497	26,7
5–9	76 259	8,3	14 131	7,9	34 347	7,8	24 288	9,3	2 641	15,7
10–14	64 088	7,0	10 980	6,1	29 153	6,6	22 278	8,5	1 029	6,1
15–19	127 888	14,0	24 647	13,7	62 479	14,2	38 349	14,7	1 109	6,6
20–24	184 063	20,1	36 684	20,4	90 292	20,6	53 556	20,5	1 632	9,7
25–29	126 229	13,8	25 500	14,2	61 860	14,1	36 460	14,0	1 193	7,1
30–34	76 445	8,4	15 742	8,8	37 566	8,6	21 492	8,2	970	5,8
35–39	46 121	5,0	9 341	5,2	23 038	5,2	12 630	4,8	671	4,0
40 év felett	73 601	8,0	15 648	8,7	38 123	8,7	17 722	6,8	1 294	7,7

9. táblázat (folytatás)

A bevándorolt népesség korösszetétele és a bevándorlása típusa
1991. évi népszámlálás

	Összesen		Ugyanazon község más településéből		Bevándorolt Szerbia más községeiből		Jugoszlávia tagköztársaságaiból		Külföldről	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Kosovo-Metohija										
Összesen	**119 515**	**100,0**	**38 032**	**100,0**	**59 456**	**100,0**	**12 247**	**100,0**	**1 164**	**100,0**
0–4	11 534	9,7	2 614	6,9	5 940	10,0	1 505	12,3	273	23,5
5–9	7 487	6,3	2 315	6,1	3 719	6,3	953	7,8	119	10,2
10–14	6 132	5,1	1 797	4,7	3 263	5,5	701	5,7	40	3,4
15–19	19 454	16,3	6 635	17,4	9 807	16,5	1 768	14,4	54	4,6
20–24	25 370	21,2	8 510	22,4	13 059	22,0	2 406	19,6	83	7,1
25–29	13 683	11,4	4 245	11,2	7 337	12,3	1 454	11,9	53	4,6
30–34	8 043	6,7	2 491	6,5	4 281	7,2	910	7,4	33	2,8
35–39	4 715	3,9	1 498	3,9	2 412	4,1	592	4,8	17	1,5
40 év felett	7 026	5,9	2 372	6,2	3 489	5,9	790	6,5	48	4,1

Forrás: Popis 1991, Stanovništvo, Knjiga 10, Belgrád, 1994, és Knjiga 15, Belgrád, 1995

10. táblázat

A JSZSZK tagköztársaságaiból bevándorolt népesség a bevándorlás ideje és helye szerint
1991. évi népszámlálás

	Bevándorolt					
	Összesen	Bosznia-Hercegovinából	Crna-Gorából	Horvát-országból	Macedó-niából	Szlovéni-ából
Szerbiába						
Összesen	605 091	276 627	72 694	175 490	63 770	16 510
1940 és előtte	23 836	5 669	2 317	11 381	3 230	1 239
1941–1945	37 520	14 873	3 981	14 885	3 295	486
1946–1960	163 875	71 550	16 067	56 302	16 027	3 979
1961–1970	140 623	70 072	14 902	38 734	13 873	3 042
1971–1980	119 555	59 681	16 657	28 044	12 144	3 029
1981–1991	94 426	44 011	14 877	19 227	12 213	4 098
Közép-Szerbiába						
Összesen	331 576	120 735	49 614	100 930	47 781	12 516
1940 és előtte	16 555	3 535	1 504	7 479	2 983	1 054
1941–1945	15 718	4 769	1 491	6 262	2 855	641
1946–1960	75 189	24 043	8 710	29 294	10 278	2 864
1961–1970	77 090	29 113	10 729	23 900	10 981	2 367
1971–1980	71 417	28 800	12 892	18 037	9 331	2 357
1981–1991	60 183	24 710	11 623	11 759	3 047	3 044
Vajdaságba						
Összesen	261 288	154 080	15 929	73 474	14 099	3 686
1940 és előtte	27 853	1 957	235	3 783	180	169
1941–1945	21 529	10 075	2 279	8 613	417	145
1946–1960	86 328	47 183	5 657	26 844	5 571	1 073
1961–1970	60 902	40 640	2 389	14 660	2 565	648
1971–1980	46 143	30 661	2 543	9 874	2 424	641
1981–1991	31 401	18 701	2 270	7 086	2 455	889
Kosovo-Metohijába						
Összesen	12 247	1 812	7 151	1 086	1 890	308
1940 és előtte	957	177	578	119	67	16
1941–1945	273	29	211	10	23	-
1946–1960	2 408	324	1 700	169	178	42
1961–1970	2 631	319	1 784	174	327	27
1971–1980	1 995	220	1 222	133	389	31
1981–1991	2 842	600	984	382	711	165

Megjegyzés: Az összesítésnél mutatkozó különbség ismeretlen évre vonatkozik.
Forrás: Popis stanovništva 1991, Knjiga 10, Belgrád, 1994, és Knjiga 15, Belgrád, 1995

11. táblázat

Szerbia nemzetiség szerinti összesített vándormozgalmi mérlege
1961–1981 között

Jugoszlávia tagköztársaságaival	Összesen	Szerb	Crna Gora-i	Horvát	Macedón	Muzulmán	Szlovén	Albán	Magyar	Egyéb és ismeretlen
Szerbia – összesen										
Bosznia-Hercegovinával	104 453	94 847	1 362	2 953	261	-4 353	97	609	-65	8 742
Crna Gorával	18 887	3 031	10 151	95	104	3 909	21	21	-17	231
Horvátországgal	28 685	34 823	796	-5 064	218	-631	-56	-56	-520	452
Macedóniával	2 306	1 793	601	26	6 773	-2 732	53	53	-1	1 047
Szlovéniával	-8 856	-5 076	59	-474	3	-140	-1 667	-1 667	-240	-698
Összesen	145 475	129 418	12 969	-2 464	7 359	-3 947	-1 552	-1 552	-843	9 774

Közép-Szerbia és a tartományok, valamint a tartományok egymás közti mérlege

Közép-Szerbia										
Vajdasággal	15 098	7 117	1 504	616	490	-67	46	-96	579	4 909
Kosovo-Metohijával	71 834	58 052	8 078	347	262	1 971	71	-2 503	11	5 545
Összesen	86 932	65 169	9 582	963	752	1 904	117	-2 599	590	10 454
Vajdaság										
Közép-Szerbiával	-15 098	-7 117	-1 504	-616	-490	67	-46	96	-579	-4 909
Kosovo-Metohijával	5 225	3 301	573	94	31	240	-5	504	8	479
Összesen	-9 873	-3 816	-931	-522	-459	307	-51	600	-571	-4 430
Kosovo-Metohija										
Közép-Szerbiával	-71 834	-58 052	-8 078	-347	-262	-1 971	-71	2 503	-11	-5 545
Vajdasággal	-5 225	-3 301	573	-94	-31	-240	5	-504	-8	-479
Összesen	-77 059	61 353	-8 651	-441	-293	-2 211	-66	1 999	-19	-6 024

11a. táblázat

Közép-Szerbia összesített vándormozgalmi mérlege nemzetiség szerint

1961–1981 között

	Összesen	Szerb	Crna Gora-i	Horvát	Macedón	Muzulmán	Szlovén	Albán	Magyar	Egyéb és ismeretlen
Bosznia-Hercegovinával										
Bevándorolt	68 234	50 414	1 760	1 721	300	2 677	154	119	49	11 040
Kivándorolt	24 672	11 683	358	852	95	6 580	58	96	33	4 917
Mérleg	43 562	38 731	1 402	869	205	-3 903	96	23	16	6 123
Crna Gorával										
Bevándorolt	27 012	6 858	14 649	236	145	2 438	41	51	24	2 570
Kivándorolt	9 871	3 430	3 749	97	42	1 130	17	65	10	1 331
Mérleg	17 141	3 428	10 900	139	103	1 308	24	-14	14	1 239
Horvátországgal										
Bevándorolt	51 772	34 264	1 280	5 361	361	154	249	55	84	9 964
Kivándorolt	22 680	9 916	338	5 170	155	331	254	88	71	6 357
Mérleg	29 092	24 348	942	191	206	-177	-5	-33	13	3 607
Macedóniával										
Bevándorolt	26 971	9 821	848	258	9 258	803	69	1 756	19	4 139
Kivándorolt	19 981	6 807	193	103	4 031	3 290	22	3 061	14	2 460
Mérleg	6 990	3 014	655	155	5 227	-2 487	47	-1 305	5	1 679
Szlovéniával										
Bevándorolt	6 447	3 748	316	162	90	33	868	16	9	1 205
Kivándorolt	11 429	7 463	140	326	60	100	2 015	32	22	1 271
Mérleg	-4 982	-3 715	176	-164	30	-67	-1 147	-16	-13	-66
Vajdasággal										
Bevándorolt	76 773	57 784	2 924	1 429	883	226	177	102	1 383	11 865
Kivándorolt	61 675	50 667	1 420	813	393	293	131	198	804	6 956
Mérleg	15 098	7 117	1 504	616	490	-67	46	-96	579	4 909
Kosovo-Metohijával										
Bevándorolt	85 636	62 710	8 705	400	315	2 889	95	4 363	17	6 142
Kivándorolt	13 802	4 658	627	53	53	918	24	6 866	6	597
Mérleg	71 834	58 052	8 078	347	262	1 971	71	-2 503	11	5 545
Összesen										
Bevándorolt	342 845	225 599	30 482	9 567	11 352	9 220	1 653	6 462	1 585	46 925
Kivándorolt	164 110	94 624	6 825	7 414	4 829	12 642	2 521	10 406	960	23 889
Mérleg	178 735	130 975	23 657	2 153	6 523	-3 422	-868	-3 944	625	23 036

11b. táblázat

Vajdaság összesített vándormozgalmi mérlege nemzetiségi megoszlás szerint

1961–1981 között

	Összesen	Szerb	Crna Gora-i	Horvát	Macedón	Muzulmán	Szlovén	Albán	Magyar	Egyéb és ismeretlen
Bosznia-Hercegovinával										
Bevándorolt	74 118	63 634	355	3 289	83	765	33	45	201	5 713
Kivándorolt	12 756	7 308	280	1 118	31	681	30	23	280	3 005
Mérleg	61 362	56 326	75	2 171	52	84	3	22	-79	2 708
Crna Gorával										
Bevándorolt	4 924	944	3 393	69	27	53	6	14	57	361
Kivándorolt	4 030	907	2 086	71	17	37	7	24	86	795
Mérleg	894	37	1 307	-2	10	16	-1	-10	-29	-434
Horvátországgal										
Bevándorolt	26 937	17 371	194	3 810	114	53	61	27	1 004	4 303
Kivándorolt	22 230	6 480	258	7 272	71	68	94	26	1 532	6 429
Mérleg	4 707	10 891	-64	3 462	43	-15	-33	1	-528	-2 126
Macedóniával										
Bevándorolt	5 667	1 239	65	73	2 902	102	12	603	70	601
Kivándorolt	2 172	549	33	43	1 093	32	2	100	81	239
Mérleg	3 495	690	32	30	1 809	70	10	503	-11	362
Szlovéniával										
Bevándorolt	1 699	977	65	80	23	12	186	9	78	269
Kivándorolt	3 703	1 646	75	328	39	24	614	2	301	674
Mérleg	-2 004	-669	-10	-248	-16	-12	-428	7	-223	-405
Vajdasággal										
Bevándorolt	61 675	50 667	1 420	813	393	293	131	198	804	6 956
Kivándorolt	76 773	57 784	2 924	1 429	883	226	177	102	1 383	11 865
Mérleg	-15 098	-7 117	-1 504	-616	-490	67	-46	96	-579	-4 909
Kosovo-Metohijával										
Bevándorolt	6 218	3 705	655	118	36	328	2	779	41	554
Kivándorolt	993	404	82	24	5	88	7	275	33	75
Mérleg	5 225	3 301	573	94	31	240	-5	504	8	479
Összesen										
Bevándorolt	181 238	138 537	6 147	8 252	3 578	1 606	431	1 675	2 255	18 757
Kivándorolt	122 657	75 078	5 738	10 285	2 139	1 156	931	552	3 696	23 082
Mérleg	58 581	63 459	409	-2 033	1 439	450	-500	1 123	-1 441	-4 325

11c. táblázat

Kosovo-Metohija összesített vándormozgalmi mérlege nemzetiségi megoszlás szerint

1961–1981 között

	Összesen	Szerb	Crna Gora-i	Horvát	Macedón	Muzulmán	Szlovén	Albán	Magyar	Egyéb és ismeretlen
Bosznia-Hercegovinával										
Bevándorolt	2 622	474	65	38	24	548	2	1 344	-	127
Kivándorolt	3 093	684	180	125	20	1 082	4	780	2	216
Mérleg	-471	-210	-115	-87	4	-534	-2	564	-2	-89
Crna Gorával										
Bevándorolt	7 017	183	1 420	4	3	3 160	1	2 102	-	144
Kivándorolt	6 165	617	3 476	46	12	575	3	716	2	718
Mérleg	852	-434	-2 056	-42	-9	2 585	-2	1 386	-2	-574
Horvátországgal										
Bevándorolt	1 222	332	64	227	7	63	6	431	8	84
Kivándorolt	6 336	748	146	2 020	38	502	24	1 732	13	1 113
Mérleg	-5 114	-416	-82	-1 793	-31	-439	-18	-1 301	-5	-1 029
Macedóniával										
Bevándorolt	4 196	427	61	24	425	251	8	2 714	9	227
Kivándorolt	12 375	2 338	147	183	688	566	12	7 166	4	1 271
Mérleg	-8 179	-1 911	-86	-159	-263	-315	-4	-4 452	5	994
Szlovéniával										
Bevándorolt	287	83	16	6	2	8	45	116	-	11
Kivándorolt	2 157	775	123	68	13	69	137	730	4	238
Mérleg	-1 870	-692	-107	-62	-11	-61	-92	-614	-4	-227
Közép-Szerbiával										
Bevándorolt	13 802	4 658	627	53	53	928	24	6 866	6	587
Kivándorolt	85 636	62 710	8 705	400	315	2 899	95	4 363	17	6 132
Mérleg	-71 834	-58 052	-8 078	-347	-262	-1 971	-71	2 503	-11	-5 545
Vajdasággal										
Bevándorolt	993	404	82	24	5	88	7	275	33	75
Kivándorolt	6 218	3 705	655	118	36	328	2	779	41	554
Mérleg	-5 225	-3 301	-573	-94	-31	-240	5	-504	-8	-479
Összesen										
Bevándorolt	30 139	6 561	2 335	376	519	5 046	93	13 848	56	1 305
Kivándorolt	121 980	71 577	13 432	2 960	1 122	6 021	277	16 266	83	10 242
Mérleg	-91 841	-65 016	-11 097	-2 584	-603	-975	-184	-2 418	-27	-8 937

12. táblázat

Szerbia be- és kivándorlási arányszámai és vándormozgalmi koefficiensei
1961–1981 között

Nemzetiség	Bevándorlási arányszám			Kivándorlási arányszám			Vándormozgalmi koefficiens		
	1961	1971	1981	1961	1971	1981	1961	1971	1981
Összesen	7,4	6,7	6,4	2,4	2,8	2,7	3,02	2,33	2,3
Crna Gora-i	41,0	32,7	30,9	11,4	11,2	11,6	3,40	2,90	2,6
Horvát	27,2	25,5	24,8	20,8	21,5	23,6	1,21	1,48	1,0
Macedón	61,4	56,8	53,4	30,3	20,3	27,8	2,03	1,85	1,9
Muzulmán	6,2	9,3	8,0	4,8	8,2	11,3	1,29	1,13	-1,2
Szlovén	54,5	50,5	47,7	52,9	62,0	64,0	3,09	-1,23	1,3
Szerb	5,9	6,2	6,0	1,4	0,8	1,5	3,18	3,83	4,0
Albán	0,9	1,2	1,1	2,1	2,3	1,8	-2,12	-1,92	-1,7
Bolgár	0,6	0,9	1,2	4,0	4,0	3,8	-7,14	-4,16	-3,0
Magyar	1,4	1,4	1,1	1,3	1,4	1,2	1,65	1,04	-1,0
Roma	0,9	1,3	1,4	12,3	3,8	3,4	-14,28	-2,94	-2,5
Román	0,2	0,4	0,9	0,3	0,4	0,6	-1,41	-1,01	1,4
Szlovák	1,6	1,4	1,1	1,4	1,4	1,0	1,12	-1,02	-1,2
Török	3,9	3,9	4,2	20,1	21,0	11,7	-5,88	-5,55	-2,0
Jugoszláv	20,6	22,6	14,9	17,6	8,4	11,2	1,16	2,65	1,7

Forrás: Popis stanovništva 1961, Knjiga I, Popis stanovništva 1971, Knjiga I, Popis stanovništva 1981, A Szövetségi Statisztikai Intézet dokumentációs anyaga, Belgrád

Megjegyzés:

1. A bevándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított, más tagköztársaságokból bevándoroltak számát mutatja.
2. A kivándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított kivándoroltak számát jelenti.
3. A vándormozgalmi koefficiens a bevándoroltak és kivándoroltak közti pozitív vagy negatív különbséget mutatja. Ha értéke –1,09 és +1,09 között van, a vándormozgalom nem hat a népesség növekedésére; ha 1,10 –1,49 között van, alacsonynak minősül; az 1,5–1,9 között magasnak számít; a 2,1–2,9 közötti érték nagyon magas; 3,0 felett rendkívül magas, mert a vándormozgalom egyik iránya háromszor erősebb a másiknál.

13. táblázat

Be- és kivándorlási arányszám, vándormozgalmi koefficiensek Szerbia közigazgatási egységek szerint
1971–1981 közötti mérleg alapján

Nemzetiség	Közép-Szerbia			Kosovó			Vajdaság		
	Bevándorlási arányszám	Elvándorlási arányszám	Vándormozgalmi koefficiens	Bevándorlási arányszám	Elvándorlási arányszám	Vándormozgalmi koefficiens	Bevándorlási arányszám	Elvándorlás arányszám	Vándormozgalmi koefficiens
Összesen	2,51	0,69	2,19	0,54	3,47	-6,36	1,69	1,73	-1,01
Crna Gora-i	8,47	1,42	5,96	1,00	20,86	-24,12	2,78	2,95	-1,06
Muzulmán	1,25	0,46	2,71	0,88	3,41	-3,84	10,08	3,02	3,33
Szerb	1,31	0,55	2,36	1,21	18,88	-15,56	2,48	2,38	1,04
Albán	3,65	3,87	-1,03	0,22	0,22	-1,01	17,18	6,03	2,48
Jugoszláv	2,15	1,20	1,78	4,85	70,21	-14,45	2,01	2,50	1,24

Forrás: Statistički bilten 1295.
Megjegyzés:
1. A bevándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított, más tagköztársaságaiból bevándoroltak számát mutatja.
2. A kivándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított kivándoroltak számát jelenti.
3. A vándormozgalmi koefficiens a bevándoroltak és kivándoroltak közti pozitív vagy negatív különbséget mutatja. Ha értéke –1,09 és +1,09 között van, a vándormozgalom nem hat a népesség növekedésére; ha 1,10 –1,49 között van, alacsonynak minősül; az 1,5–1,9 között magasnak számít; a 2,1–2,9 közötti érték nagyon magas; 3,0 felett rendkívül magas, mert a vándormozgalom egyik iránya háromszor erősebb a másiknál.

14. táblázat

A Szerbiába bevándorolt népesség nemzetiség és a bevándorlás típusa szerint
1991. évi népszámlálás

	Összes népesség		Összes bevándorolt népesség		Ugyanazon község más településeiből		Bevándorolt Szerbia más községeiből		A JSZSZK volt tagköztársaságaiból		Külföldről	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	8 118 917	100,0	3 630 762	44,7	1 019 765	12,6	1 885 708	23,2	605 091	7,5	44 114	5,4
Szerb	6 446 595	100,0	2 932 698	45,5	864 813	13,4	1 575 026	24,4	416 688	6,5	24 982	0,4
Crna Gora-i	139 299	100,0	89 766	64,4	6 562	4,7	36 219	26,0	44 814	32,2	592	0,4
Jugoszláv	323 625	100,0	146 717	45,3	24 929	7,7	69 347	21,4	45 711	14,1	4 195	1,3
Albán	24 497	100,0	12 116	49,5	2 485	10,1	6 830	27,9	2 283	9,3	102	0,4
Magyar	343 942	100,0	117 834	34,3	33 626	9,8	74 316	21,6	3 775	1,1	3 706	1,1
Muzulmán	237 785	100,0	89 299	37,6	39 562	16,6	29 229	12,3	17 842	7,5	390	0,2
Roma	138 645	100,0	41 277	29,8	8 014	5,8	27 860	20,1	2 972	2,1	500	0,4
Román	42 331	100,0	11 343	6,8	3 463	8,2	6 464	15,3	172	0,4	985	2,3
Szlovák	66 798	100,0	15 416	23,1	4 081	6,1	9 329	14,0	860	1,3	919	1,4
Horvát	105 406	100,0	53 769	51,0	8 475	8,0	12 266	11,6	31 125	29,5	842	0,8
Egyéb	249 994	100,0	120 427	48,2	23 755	9,5	38 822	15,5	38 849	15,5	6 901	2,8

Forrás: Popis 1991, Stanovništvo, Szövetségi Statisztikai Intézet, Knjiga 10, Belgrád, 1994 és Knjiga 15, Belgrád, 1995

14a. táblázat

Közép-Szerbia bevándorolt népessége a nemzetiség és a bevándorlás típusa szerint
1991. évi népszámlálás alapján

	Összes népesség		Összes bevándorolt népesség		Ugyanazon község más településeiből		Bevándorolt Szerbia más községeiből		A JSZSZK volt tagköztársaságaiból		Külföldről	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	5 745 682	100,0	2 596 318	45,2	802 144	14,0	1 386 899	24,1	331 576	5,8	26 135	0,5
Szerb	5 108 682	100,0	2 273 677	44,5	737 972	14,4	1 255 615	24,6	222 350	4,4	17 772	0,3
Crna Gora-i	74 096	100,0	54 458	73,5	2 403	3,2	22 573	30,5	28 449	38,4	305	0,4
Jugoszláv	145 873	100,0	75 916	52,0	8 819	3,0	35 848	24,6	27 715	19,0	2 160	1,5
Albán	12 850	100,0	6 908	53,8	1 509	11,7	3 846	29,9	1 334	10,4	36	0,3
Muzulmán	174 045	100,0	68 867	39,6	33 615	19,3	22 396	12,9	11 624	6,7	190	0,1
Roma	69 972	100,0	23 347	33,4	4 559	6,5	15 971	22,8	1 973	2,8	247	0,4
Horvát	22 536	100,0	18 524	82,2	401	1,8	4 106	18,2	13 424	59,6	271	1,2
Egyéb	137 628	100,0	74 621	54,2	12 866	9,3	26 544	19,3	24 707	18,0	4 596	3,3

Forrás: popis 1991, Stanovništvo, Savezni zavod za statistiku, Knjiga 10, Belgrád, 1994 és Knjiga 15, Belgrád, 1995

14b. táblázat

Közép-Szerbia bevándorolt népessége a JSZSZK egykori tagköztársaságaiból, nemzetiség szerint
1991. évi népszámlálás

	Összesen		Bevándorolt									
			Bosznia-Hercegovinából		Crna Gorából		Horvátországból		Macedóniából		Szlovéniából	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	331 576	100,0	120 735	36,4	49 614	15,0	100 930	30,4	47 781	14,4	12 516	3,8
Szerb	222 350	67,1	99 313	30,0	18 238	5,5	74 641	22,5	22 646	6,8	7 512	2,3
Crna Gora-i	28 449	8,6	2 059	0,6	23 482	7,1	1 505	0,5	1 037	0,3	366	0,1
Jugoszláv	27 715	8,4	8 788	2,7	2 101	0,6	11 330	3,4	3 819	1,2	1 677	0,5
Albán	1 334	0,4	64	0,0	56	0,0	35	0,0	1 173	0,4	6	0,0
Muzulmán	11 624	3,5	5 117	1,5	4 828	1,5	296	0,1	1 324	0,4	59	0,0
Roma	1 973	0,6	195	0,1	39	0,0	77	0,0	1 648	0,5	14	0,0
Horvát	13 424	4,0	2 339	0,7	228	0,1	10 408	3,1	225	0,1	224	0,1
Egyéb	24 707	7,5	2 860	0,9	642	0,2	2 638	0,8	15 909	4,8	2 658	0,8

Forrás: Popis stanovništva 1991, Knjiga 10, Savezni zavod za statistiku, Belgrád, 1994 és Knjiga 15, Belgrád, 1995

14c. táblázat

Vajdaság bevándorolt népessége nemzetiség és a bevándorlás típusa szerint
1991. évi népszámlálás

	Összes népesség		Összes bevándorolt népesség		Bevándorolt							
					Ugyanazon község más településeiből		Szerbia más községeiből		A JSZSZK volt tagköztársaságaiból		Külföldről	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	2 013 889	100,0	914 929	45,4	179 589	8,9	439 353	21,8	261 268	13,0	18 815	0,9
Szerb	1 143 723	100,0	586 803	51,3	100 074	8,7	281 305	24,6	191 527	16,7	6 738	0,6
Crna Gora-i	44 838	100,0	24 964	55,7	2 413	5,4	8 687	19,4	13 389	29,9	173	0,4
Jugoszláv	174 295	100,0	69 514	39,9	15 889	9,1	32 772	18,8	17 739	10,2	2 009	1,2
Magyar	229 491	100,0	114 081	49,7	33 535	14,6	71 233	31,0	3 420	1,5	3 554	1,5
Roma	24 366	100,0	8 480	34,8	1 684	6,9	5 907	24,2	499	2,0	117	0,5
Román	38 809	100,0	9 729	25,1	3 328	8,6	5 431	14,0	130	0,3	684	1,8
Szlovák	63 545	100,0	13 925	21,9	3 898	6,1	8 198	12,9	736	1,2	803	1,3
Horvát	74 808	100,0	34 120	45,6	7 668	10,3	7 832	10,5	17 408	23,3	565	0,8
Egyéb	110 014	100,0	53 313	48,5	11 100	10,1	17 988	16,4	16 420	14,9	2 172	2,0

Forrás: Popis stanovništva 1991, Knjiga 10, Savezni zavod za statistiku, Knjiga 10, Belgrád, 1994 és Knjiga 15, Belgrád, 1995

14d. táblázat

Vajdaság bevándorolt népessége nemzetiség és a bevándorlás helye szerint
1991. évi népszámlálás

	Összesen		Bevándorolt									
			Bosznia-Hercegovinából		Crna Gorából		Horvátországból		Macedóniából		Szlovéniából	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	261 268	100,0	154 080	59,0	15 929	6,1	73 474	28,1	14 099	5,4	3 686	1,4
Szerb	191 527	73,3	131 499	50,3	2 662	1,0	51 674	19,8	3 867	1,5	1 825	0,7
Crna Gora-i	13 389	5,1	662	0,3	12 127	4,6	347	0,1	162	0,1	91	0,0
Jugoszláv	17 739	6,8	8 520	3,3	588	0,2	6 873	2,6	1 244	0,5	514	0,2
Magyar	3 420	1,3	508	0,2	93	0,0	2 519	1,0	107	0,0	193	0,1
Roma	499	0,2	124	0,0	16	0,0	101	0,0	256	0,1	2	0,0
Román	130	0,0	26	0,0	3	0,0	82	0,0	12	0,0	7	0,0
Szlovák	736	0,3	100	0,0	12	0,0	579	0,2	16	0,0	29	0,0
Horvát	17 408	6,7	7 528	2,9	130	0,0	9 506	3,6	85	0,0	159	0,1
Egyéb	16 420	6,3	5 113	2,0	298	0,1	1 793	0,7	8 350	3,2	866	0,3

Forrás: Popis stanovništva 1991, Stanovništvo, Savezni zavod za statistiku, Knjiga 10, Beograd, 1994 és Knjiga 15, Beograd, 1995

14e. táblázat

Kosovo-Metohija bevándorolt népessége nemzetiség és a bevándorlás típusa szerint
1991. évi népszámlálás

	Összes népesség		Összes bevándorolt népesség		Bevándorolt							
					Ugyanazon község más településeiből		Szerbia más községeiből		A JSZSZK volt tagköztársaságaiból		Külföldről	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	359 346	100,0	119 515	33,3	38 032	10,6	59 456	16,5	12 247	3,4	1 164	0,3
Szerb	194 190	100,0	72 218	37,2	26 767	13,8	38 106	19,6	2 811	1,4	472	0,2
Crna Gora-i	20 365	100,0	10 344	50,8	1 746	8,6	4 959	24,4	2 976	14,6	114	0,6
Muzulmán	57 758	100,0	16 488	28,5	5 579	9,7	5 153	8,9	4 409	7,6	160	0,3
Roma	44 307	100,0	9 450	21,3	1 771	4,0	5 982	13,5	500	1,1	136	0,3
Egyéb	42 726	100,0	11 015	25,8	2 169	5,1	5 256	12,3	1 551	3,6	282	0,7

14f. táblázat

Kosovo-Metohija bevándorolt népessége nemzetiség és a beköltözés típusa szerint
1991. évi népszámlálás (albán bojkott)

	Összesen		Bevándorolt									
			Bosznia-Hercegovinából		Crna Gorából		Horvátországból		Macedóniából		Szlovéniából	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Összesen	12 247	100,0	1 812	14,8	7 151	58,4	1 086	8,9	1 890	15,4	308	2,5
Szerb	2 811	23,0	943	7,7	518	4,2	567	4,6	627	5,1	156	1,3
Crna Gora-i	2 976	24,3	93	0,8	2 707	22,1	44	0,4	108	0,9	24	0,2
Muzulmán	4 409	36,0	434	3,5	3 607	29,5	69	0,6	274	2,2	25	0,2
Roma	500	4,1	67	0,5	92	0,8	76	0,6	249	2,0	16	0,1
Egyéb	1 551	12,7	275	2,2	227	1,9	330	2,7	632	5,2	87	0,7

Forrás: Popis stanovništva 1991, Stanovništvo, Savezni zavod za statistiku, Knjiga 10, Belgrád,1994 és Knjiga 15, Belgrád, 1995

15. táblázat

Vajdaságba bevándorolt népesség Jugoszlávia tagköztársaságaiból és Szerbia más térségeiből nemzetiség szerint 1961., 1971. és 1981. évi népszámlálási adatok alapján

Nemzetiségi hovatartozás	Népszámlálás éve	Összesen	Bevándorolt					Szerbiából	
			Bosznia-Hercegovinából	Crna Gorából	Horvátországból	Macedóniából	Szlovéniából	Közép-Szerbiából	Kosovo-Metohijából
Összesen	1961	373 236	118 772	18 866	88 522	14 374	4 168	120 393	8 141
	1971	400 872	142 463	16 841	86 633	13 697	3 778	128 389	9 071
	1981	382 451	145 010	14 587	73 779	13 315	3 560	121 932	10 268
Crna Gora-i	1961	21 235	484	16 651	369	359	109	1 900	1 373
	1971	18 136	564	13 470	360	200	94	2 129	1 319
	1981	16 556	596	11 721	367	167	97	2 401	1 207
Horvát	1961	30 083	9 929	214	16 386	181	280	2 920	173
	1971	27 170	9 752	254	14 258	165	113	2 334	194
	1981	20 226	7 833	140	10 052	126	145	1 739	180
Macedón	1961	9 067	148	26	102	8 109	37	582	63
	1971	8 987	110	17	229	7 867	55	636	73
	1981	8 556	163	45	174	7 451	41	636	46
Muzulmán	1961	996	422	22	21	154	10	273	94
	1971	1 899	1 076	89	40	94	10	399	191
	1981	2 437	1 200	101	74	157	15	468	422
Szlovén	1961	3 088	185	30	421	68	1 791	607	9
	1971	2 279	82	33	317	28	1 179	526	11
	1981	1 398		19	187	26	768	306	10
Szerb	1961	286 426	102 668	1 688	64 416	4 577	1 461	106 191	5 425
	1971	307 529	121 337	2 256	60 866	3 747	1 538	111 911	5 874
	1981	286 258	121 728	1 706	49 688	3 230	1 693	101 899	6 314

16. táblázat

Vajdaságból Jugoszlávia más tagköztársaságaiba és Szerbia más térségeibe kivándorolt népesség nemzetiségi megoszlása

Nemzetiség	Népszámlálás éve	Összesen	Kivándorolt					Szerbiába	
			Bosznia-Hercegovinába	Crna Gorába	Horvátországba	Macedóniába	Szlovéniába	Közép-Szerbiába	Kosovo-Metohijába
Összesen	1961	179 095	13 954	3 171	34 803	4 961	3 350	117 196	1 660
	1971	205 783	17 913	4 559	40 387	5 357	4 040	131 939	1 598
	1981	220 422	19 100	5 703	39 483	4 921	5 495	144 075	1 645
Crna Gora-i	1961	5 491	406	2 219	286	82	58	2 120	320
	1971	7 797	473	2 762	443	65	55	3 755	244
	1981	8 715	445	3 189	396	63	93	4 349	180
Horvát	1961	22 997	2 067	113	16 085	102	288	4 269	73
	1971	23 892	2 247	113	17 369	120	329	3 658	56
	1981	20 061	1 824	94	14 704	82	432	2 884	41
Macedón	1961	4 153	74	17	159	3 228	18	647	10
	1971	4 824	49	27	165	3 442	27	1 104	10
	1981	4 612	47	24	111	3 150	42	1 231	7
Muzulmán	1961	523	332	1	37	14	1	129	9
	1971	1 650	1 108	39	113	6	11	313	60
	1981	1 755	1 120	49	97	46	25	314	104
Szlovén	1961	3 375	182	15	502	23	1 929	715	9
	1971	3 040	115	13	390	23	1 888	601	10
	1981	2 355	81	10	244	3	1 569	436	12
Szerb	1961	123 030	9 462	583	10 220	1 104	702	99 988	971
	1971	135 362	11 921	1 028	12 324	1 125	1 132	107 055	777
	1981	133 255	10 601	1 088	10 105	887	2 019	107 893	662
Albán	1961	344	11	9	30	58	4	136	86
	1971	608	19	21	32	131	5	152	248
	1981	835	31	32	37	147	2	141	445

16. táblázat (folytatás)

Vajdaságból Jugoszlávia más tagköztársaságaiba és Szerbia más térségeibe kivándorolt népesség nemzetiségi megoszlása

Nemzetiség	Népszámlálás éve	Összesen	Kivándorolt					Szerbiába	
			Bosznia-Hercegovinába	Crna Gorába	Horvátországba	Macedóniába	Szlovéniába	Közép-Szerbiába	Kosovo-Metohijába
Magyar	1961	9 636	615	141	4 374	111	194	4 078	123
	1971	9 213	644	139	4 203	128	276	3 747	76
	1981	7 403	481	130	3 102	138	410	3 078	64
Román	1961	788	39	3	86	17	14	627	2
	1971	935	40	5	115	9	8	754	4
	1981	1 004	38	22	111	17	28	785	3
Ruszin és ukrán	1961	1 226	114	3	762	8	31	306	2
	1971	1 269	106	13	794	7	19	328	2
	1981	1 197	95	15	731	6	41	308	1
Szlovák	1961	2 161	62	2	927	4	10	1 148	8
	1971	2 142	85	8	881	15	16	1 127	10
	1981	2 043	93	11	774	21	53	1 077	14
Jugoszláv	1961	1 111	348	22	303	7	18	400	13
	1971	10 118	803	285	2 449	79	119	6 356	26
	1981	30 715	3 858	842	7 697	178	579	17 516	45
Más	1961	4 068	225	43	963	196	75	2 534	32
	1971	3 186	161	47	671	182	84	1 977	64
	1981	2 689	118	26	469	153	87	1 786	50
Ismeretlen	1961	202	17	-	69	7	8	99	2
	1971	1 747	141	59	438	25	61	1 012	11
	1981	3 783	268	171	905	30	115	2 277	17

Forrás: Popis stanovništva 1961, Knjiga I, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1970, 44–50. old.
Popis stanovništva i stanova 1971, Knjiga I, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád, 1974, 75–85. old.
Dokumentacija PSDS 1981, tabela 56, Szövetségi Statisztikai Intézet, Belgrád ,1984, 180. old.

17. táblázat

Vajdaság vándormozgalmi mérlege a volt jugoszláv tagköztársaságokkal és Szerbiával a ki- és a bevándorlók nemzetisége szerint

1961., 1971. és 1981. évi népszámlálási adatok alapján

Nemzetiségi hovatartozás	Népszámlálás éve	Összesen	Mérleg						
			Bosznia-Hercegovinával	Crna Gorával	Horvátországgal	Macedóniával	Szlovéniával	Közép-Szerbiával	Kosovo-Metohijával
Összesen	1961	194 141	104 818	15 695	53 719	9 413	818	3 197	6 481
	1971	195 089	124 550	12 282	46 246	8 340	-252	-3 550	7 473
	1981	162 029	125 910	8 884	34 296	8 394	-1 935	-22 143	8 623
Crna Gora-i	1961	15 744	78	14 422	83	277	51	-220	1 053
	1971	103 391	91	10 708	-83	135	49	-1 626	1 075
	1981	7 841	151	8 532	-29	104	4	-1 948	1 027
Horvát	1961	7 086	7 862	101	301	79	-8	-1 349	100
	1971	3 278	7 505	141	-3 111	45	-116	-1 324	138
	1981	165	6 009	46	-4 652	44	-276	-1 145	139
Macedón	1961	4 914	74	9	-57	4 881	19	-65	53
	1971	4 163	61	-10	64	4 425	28	-468	63
	1981	3 944	116	21	63	4 301	-1	-595	39
Muzulmán	1961	473	90	21	-16	140	9	144	85
	1971	249	-32	50	-73	88	-1	86	131
	1981	682	80	52	-23	111	-10	154	318
Szlovén	1961	-287	-10	15	-81	35	-138	-108	0
	1971	761	70	20	-73	5	-709	-75	1
	1981	-957	1	9	-57	23	-801	-130	-2
Szerb	1961	163 396	93 206	1 105	54 196	3 473	759	6 203	4 454
	1971	172 167	109 416	1 228	48 542	2 622	406	4 856	5 097
	1981	153 003	111 127	618	39 583	2 343	-326	-5 994	5 652
Albán	1961	1 045	14	5	-18	292	-3	127	628
	1971	1 306	39	-9	-3	539	-2	81	661
	1981	1 327	21	-8	2	629	8	95	580

17. táblázat (folytatás)

Vajdaság vándormozgalmi mérlege a volt jugoszláv tagköztársaságokkal és Szerbiával a ki- és a bevándorlók nemzetisége szerint

1961., 1971. és 1981. évi népszámlálási adatok alapján

Nemzetiségi hovatartozás	Népszámlálás éve	Összesen	Mérleg						
			Bosznia-Hercegovinával	Crna Gorával	Horvátországgal	Macedóniával	Szlovéniával	Közép-Szerbiával	Kosovo-Metohijával
Magyar	1961	-88	271	-44	45	76	145	-563	-18
	1971	-695	256	31	-219	33	6	-794	-8
	1981	-1 487	89	-43	-349	16	-182	-1 027	9
Román	1961	-290	-21	0	-25	-8	-4	-235	3
	1971	-173	6	10	-26	3	-1	-169	4
	1981	-396	-8	-20	-26	-9	-26	-312	5
Ruszin és ukrán	1961	1 979	2 258	9	-209	9	-15	-88	15
	1971	1 797	2 210	0	-292	11	-3	-138	9
	1981	1 270	1 703	-1	-314	7	-26	-113	14
Szlovák	1961	-196	65	3	-15	21	24	-325	31
	1971	-292	23	5	-75	-3	14	-271	15
	1981	-548	-3	-2	-177	-7	-33	-339	13
Jugoszláv	1961	-14	313	-5	-164	16	-5	-201	32
	1971	1 723	2 479	80	1 500	350	149	-3 069	234
	1981	-395	5 853	-180	1 011	806	-105	-8 442	662
Egyéb	1961	-394	401	21	-324	104	-20	-600	24
	1971	-134	360	7	-161	23	-40	-307	-16
	1981	-122	297	-1	-135	12	-57	-385	147
Ismeretlen	1961	773	217	33	3	18	4	477	21
	1971	2 122	2 066	21	256	64	-22	-332	69
	1981	-2 298	474	-139	-601	14	-104	-1 962	20

18. táblázat

Vajdaság őshonos és bevándorolt népességének nemzetiség szerinti megoszlása

1961., 1971., 1981. és 1999. évi népszámlálás

	1961			1971			1981			1991		
Nemzet,	Őshonos	Bevándorolt		Őshonos	Bevándorol		Őshonos	Bevándorolt		Őshonos	Bevándorolt	
nemzetiség		szám	%		szám	%		szám	%		szám	%
Crna Gora-i	13 414	21 368	61,4	18 093	18 323	50,3	26 273	17 031	39,3	20 303	24 533	54,7
Horvát	114 031	31 310	21,5	110 385	28 176	20,3	87 402	21 801	20,0	41 751	33 057	44,2
Macedón	5 642	9 548	62,9	7 170	9 357	56,6	9 856	9 041	47,8	6 517	10 955	62,7
Muzulmán	620	1 010	62,0	1 553	1 938	55,5	2 407	2 523	51,2	1 964	3 887	66,4
Szlovén	2 433	3 200	56,8	2 261	2 378	51,3	1 944	1 512	43,8	...	...	...
Szerb	722 314	295 399	29,0	774 714	314 418	28,9	808 243	299 135	27,0	571 319	572 504	50,1
Albán	595	1 399	70,2	1 137	1 949	63,2	1 575	2 237	58,7	654	1 902	14,4
Osztrák	(az Egyéb kategóriában mutatták ki)			14	24	63,2	54	34	38,6	...	...	...
Bolgár	2 952	900	23,4	2 752	993	26,5	2 006	519	20,6	1 174	1 189	50,3
Cseh	2 313	773	25,0	2 222	549	19,8	1 697	315	15,7	...	...	...
Görög	(az Egyéb kategóriában)			153	143	48,3	220	120	35,3	...	...	...
Olasz	109	105	49,1	125	86	40,8	98	48	32,9	...	...	...
Zsidó	(az Egyéb kategóriában)			369	144	28,1	206	73	26,2	...	...	...
Magyar	422 323	20 238	4,6	408 888	14 978	3,5	373 779	11 577	3,0	231 220	108 271	31,9
Német	10 127	1 305	11,4	6 493	750	10,4	3 348	460	12,1	...	...	...
Lengyel	(az Egyéb kategóriában)			348	356	50,6	344	252	42,3	...	...	...
Roma	3 201	102	3,1	7 548	212	2,7	18 719	974	4,9	16 191	8 175	33,6
Román	55 960	1 299	2,3	51 626	1 361	2,6	46 165	1 124	2,4	29 474	9 335	24,0
Orosz	(az Egyéb kategóriában)			1 139	943	45,3	665	2 093	36,4	...	...	...
Ruszin	21 028	3 520	14,3	19 390	719	3,6	18 625	112	3,5	12 280	5 372	30,4
Szlovák	71 346	2 484	3,4	70 510	2 285	3,1	67 456	2 094	3,0	50 854	12 691	20,0
Török	546	407	42,7	98	143	59,3	83	112	57,4	68	119	63,6
Ukrán	(ruszinoknál kimutatva)			2 424	2 582	51,6	2 907	2 094	41,9	...	...	...
Bunjevác	(horvátoknál mutatták ki)			-	-	-	-	-	-	15 724	5 710	26,6

18. táblázat (folytatás)

Vajdaság őshonos és bevándorolt népességének nemzetiség szerinti megoszlása
1961., 1971., 1981. és 1999. évi népszámlálás

	1961			1971			1981			1991		
Nemzet,	Őshonos	Bevándorolt		Őshonos	Bevándorol		Őshonos	Bevándorolt		Őshonos	Bevándorolt	
nemzetiség		szám	%		szám	%		szám	%		szám	%
Vlah	30	7	18,9	20	46	69,7	25	32	56,1	62	70	53,0
Egyéb	2 750	2 531	47,9	443	256	36,6	10 561	540	4,9	8 721	10 223	54,0
Nem nyilatkozott	(az Ismeretlen kategóriában)			700	325	31,7	...	...	...	...	...	34,4
Meghatározatlan	(az Ismeretlen kategóriában)			...	...	...	2 666	695	20,7	3 555	1 872	38,2
Jugoszlávnak vallotta magát	2 007	1 167	36,8	34 629	12 629	26,2	134 114	33 101	19,8	107 535	66 760	58,9
Területi hovatartozású	...	...	...	2 733	2 522	48,0	985	658	40,0	1 098	1 405	57,0
Ismeretlen	1 429	1 714	54,5	3 454	3 454	45,5	2 653	534	16,8	6 662	8 831	44,0
Összesen	1 455 179	399 786	21,6	1 531 391 1	531 391	21,6	1 625 076	409 696	20,1	1 127 026	886 863	23,5

Forrás: Popis stanovništva 1991, Knjiga 10, Belgrád, 1994 és Knjiga 15, Belgrád,1995

19. táblázat

Vajdaság vándormozgalma Szerbiával
1981. évi népszámlálás

	Összesen	Bevándorolt		Összesen	Kivándorolt		Összesen	Mérleg		Összesen	Vándormozgalmi koefficiens	
		Közép-Szerbiából	Kosovóból		Közép-Szerbiába	Kosovóba		Közép-Szerbiá-val	Kosovó-val		Közép-Szerbiá-val	Kosovó-val
Összesen	34 585	31 178	3 407	35 283	34 813	470	-698	-3 635	2 937	-1,20	-1,11	7,24
Crna Gora-i	1 304	844	360	1 278	1 259	19	-74	-415	341	1,02	-1,47	18,94
Horvát	407	342	65	603	594	9	-216	-252	56	-1,48	-1,73	7,22
Macedón	283	255	28	387	384	3	-104	-129	25	-1,36	-1,50	9,33
Muzulmán	427	212	215	149	118	31	278	94	184	2,86	1,79	6,93
Szerb	26 545	24 663	1 882	26 496	26 277	187	81	-1 614	1 695	1,00	-1,06	10,06
Albán	655	138	517	230	59	171	425	79	346	2,84	2,33	3,02
Bolgár	88	87	1	74	73	1	14	14	0	1,18	1,19	1,00
Magyar	421	400	21	665	653	12	-244	-253	9	-1,57	-1,63	1,75
Roma	379	269	83	200	190	10	179	106	73	1,89	1,55	8,30
Román	153	149	4	191	190	1	-38	-41	3	-1,24	-1,27	4,00
Szlovák	221	217	4	254	252	2	-33	-35	2	-1,14	-1,16	2,00
Jugoszláv	3 368	3 166	202	4 190	4 177	13	-832	-1 011	189	-1,24	-1,31	15,53

Forrás: Dokumentacioni materijal, PS -1981
Megjegyzés:
1. A bevándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított, más tagköztársaságaiból bevándoroltak számát mutatja.
2. A kivándorlási arányszám az összes népesség 100 főjére számított kivándoroltak számát jelenti.
3. A vándormozgalmi koefficiens a bevándoroltak és kivándoroltak közti pozitív vagy negatív különbséget mutatja. Ha értéke –1,09 és +1,09 között van, a vándormozgalom nem hat a népesség növekedésére; ha 1,10 –1,49 között van, alacsonynak minősül; az 1,5–1,9 között magasnak számít; a 2,1–2,9 közötti érték nagyon magas; 3,0 felett rendkívül magas, mert a vándormozgalom egyik iránya háromszor erősebb a másiknál.

20. táblázat

A Vajdaságban őshonos (országban tartózkodó) női népesség az élve szült átlagos gyermekszám, korcsoport és nemzetiség szerinti megoszlása
1991. évi népszámlálás

Korcsoport	Őshonos népesség							
Gyermekes Gyermektelen	Összesen	Szerb	Crna Gora-i	Jugo-szláv	Magyar	Román	Szlovák	Horvát
15–19	48 201	26 977	1 173	6 073	7 627	724	1 491	1 485
Átlagos gyermekszám	0,05	0,04	0,02	0,04	0,06	0,12	0,05	0,04
Gyermektelen (%)	95,7	96,4	98,0	96,1	94,8	88,8	94,9	96,6
20–24	38 125	20 655	883	4 586	6 543	593	1 315	1 418
Átlagos gyermekszám	0,47	0,41	0,29	0,42	0,60	0,63	0,64	0,51
Gyermektelen (%)	66,5	70,5	81,1	68,9	56,2	55,6	52,2	63,7
25–29	32 356	16 655	630	3 862	6 333	502	1 254	1 290
Átlagos gyermekszám	1,13	1,03	0,91	1,10	1,31	1,21	1,33	1,18
Gyermektelen (%)	31,9	36,9	46,0	32,0	21,2	28,9	20,2	31,9
30–34	28 679	13 612	512	3 715	6 267	485	1 376	1 043
Átlagos gyermekszám	1,59	1,51	1,44	1,56	1,69	1,68	1,75	1,62
Gyermektelen (%)	15,5	18,9	25,6	15,0	9,7	14,2	8,6	14,3
35–39	27 035	12 172	487	3 041	6 582	578	1 510	977
Átlagos gyermekszám	1,74	1,69	1,76	1,71	1,76	1,85	1,83	1,80
Gyermektelen (%)	11,2	13,4	20,5	10,2	8,0	8,1	7,0	10,0
40–44	23 738	10 515	446	2 266	6 058	530	1 454	1 037
Átlagos gyermekszám	1,77	1,70	1,83	1,75	1,79	1,88	1,92	1,77
Gyermektelen (%)	9,6	11,9	19,1	9,0	6,4	7,2	5,4	10,2
45–49	15 851	4 203	26	1 147	6 616	632	1 284	815
Átlagos gyermekszám	1,77	1,73	1,69	1,82	1,73	1,87	1,86	1,80
Gyermektelen (%)	8,2	10,7	19,2	7,1	6,6	6,6	5,9	8,6
50–54	17 714	6 352	34	835	6 096	694	1 392	981
Átlagos gyermekszám	1,79	1,74	1,65	1,81	1,76	1,90	1,97	1,76
Gyermektelen (%)	9,4	11,4	14,7	9,6	7,5	6,8	6,0	12,4
55–59	20 739	7 732	23	780	7 026	786	1 744	1 088
Átlagos gyermekszám	1,84	1,81	1,45	1,81	1,79	1,94	2,02	1,88
Gyermektelen (%)	10,6	12,1	34,8	13,2	8,9	6,6	6,3	12,9
60–64	22 280	8 453	22	866	7 307	974	1 816	1 128
Átlagos gyermekszám	1,91	1,86	2,29	1,97	1,87	2,06	2,17	1,90
Gyermektelen (%)	12,6	14,5	18,2	12,6	11,1	5,9	8,3	16,5
65–69	20 612	7 546	4	787	6 886	1 080	1 748	987
Átlagos gyermekszám	2,00	1,95	0,75	1,98	1,96	1,94	2,26	2,15
Gyermektelen (%)	14,0	15,5	50,0	15,4	13,4	7,8	9,3	15,3
70–74	11 250	3 707	5	362	4 085	643	946	569
Átlagos gyermekszám	2,20	2,13	2,60	2,07	2,19	1,95	2,40	2,34
Gyermektelen (%)	14,0	14,7	40,0	18,5	13,4	10,9	10,4	16,3
75 év felett	20 960	6 919	4	495	7 981	1 072	1 686	1065
Átlagos gyermekszám	2,38	2,40	2,00	2,13	2,29	1,95	2,63	2,61
Gyermektelen (%)	14,2	14,8	25,0	20,2	14,2	8,5	9,7	17,2

20. táblázat (folytatás)

A Vajdaságba bevándorolt (az országban tartózkodó) női népesség az élve szült átlagos gyermekszám, korcsoport és nemzetiség szerint

1991. évi népszámlálás

Korcsoport	Őshonos népesség							
Gyermekes Gyermektelen	Összesen	Szerb	Crna Gora-i	Jugo-szláv	Magyar	Román	Szlovák	Horvát
15–19	14 111	8 536	321	1 729	1 482	231	264	361
Átlagos gyermekszám	0,17	0,14	0,07	0,12	0,20	0,41	0,16	0,24
Gyermektelen (%)	85,9	88,2	94,4	89,4	83,3	67,1	85,2	80,6
20–24	23 323	13 847	513	2 506	2 957	357	477	780
Átlagos gyermekszám	0,84	0,80	0,61	0,74	0,88	1,07	0,88	0,95
Gyermektelen (%)	42,1	43,9	55,8	47,9	36,6	32,5	35,0	35,6
25–29	33 101	20 299	745	3 438	3 857	411	642	1 24
Átlagos gyermekszám	1,42	1,39	1,24	1,34	1,47	1,55	1,53	1,46
Gyermektelen (%)	18,6	19,5	29,0	21,5	13,2	14,8	11,4	16,1
30–34	42 947	26 784	1 021	4 716	4 765	495	811	1 510
Átlagos gyermekszám	1,76	1,73	1,71	1,69	1,79	1,88	1,88	1,80
Gyermektelen (%)	9,9	10,2	15,8	10,0	7,2	8,3	7,9	8,7
35–39	51 284	33 296	1 163	5 097	5 682	594	904	1 563
Átlagos gyermekszám	1,87	1,85	1,93	1,80	1,85	1,89	1,96	1,92
Gyermektelen (%)	7,6	7,6	11,3	8,3	6,1	7,7	5,1	7,5
40–44	51 036	34 578	1 090	4 227	5 278	576	876	1 622
Átlagos gyermekszám	1,88	1,86	1,97	1,83	1,87	1,82	2,00	1,95
Gyermektelen (%)	7,0	7,0	9,6	7,6	5,3	8,7	5,3	5,9
45–49	38 942	23 753	963	2 714	5 946	443	681	1 936
Átlagos gyermekszám	1,87	1,85	1,92	1,83	1,81	2,00	2,01	1,93
Gyermektelen (%)	8,1	8,2	13,0	8,0	6,8	7,7	6,0	8,9
50–54	50 489	34 817	1 505	2 642	5 365	400	681	2 436
Átlagos gyermekszám	1,86	1,83	1,94	1,83	1,86	1,97	1,94	1,95
Gyermektelen (%)	9,5	9,6	13,4	9,8	7,2	8,5	8,4	10,0
55–59	50 475	34 711	1 233	2 453	5 827	424	741	2 465
Átlagos gyermekszám	1,97	1,93	2,03	1,95	1,93	1,98	2,10	2,06
Gyermektelen (%)	10,7	10,8	14,8	10,4	8,9	9,7	8,4	12,7
60–64	47 928	31 867	1 331	2 532	6 244	560	658	2 234
Átlagos gyermekszám	2,19	2,19	2,56	2,07	2,00	2,03	2,25	2,28
Gyermektelen (%)	11,5	11,2	11,9	11,9	11,5	9,1	11,1	14,9
65–69	38 691	24 902	867	2 203	5 744	492	545	1 769
Átlagos gyermekszám	2,38	2,41	2,77	2,19	2,21	2,02	2,43	2,29
Gyermektelen (%)	12,3	11,5	15,2	14,6	12,8	11,2	11,0	16,7
70–74	19 695	12 049	337	1 016	3 576	296	338	895
Átlagos gyermekszám	2,68	2,78	3,15	2,37	2,33	2,16	2,78	2,61
Gyermektelen (%)	12,2	11,0	16,9	15,3	13,9	6,1	15,1	16,9
75 felett	33 690	20 046	698	1 288	7 221	471	580	1 407
Átlagos gyermekszám	3,11	3,34	4,76	2,69	2,47	2,10	3,13	3,05
Gyermektelen (%)	11,6	10,0	8,5	17,9	14,0	10,2	10,9	-

Forrás: A Szövetségi Statisztikai Intézet dokumentációs táblázata

21. táblázat

A Jugoszlávia lakosságának nemzetiségi összetétele
1991. évi népszámlálási adatok

	Összlakosság száma	1991	
		Magyarok	
		száma	százalékaránya
Jugoszlávia	10 394 026	344 147	3,31
Crna Gora	615 035	205	0,03
Szerbia	9 778 991	343 942	3,51
Közép-Szerbia	5 808 906	4 309	0,07
Vajdaság	2 013 889	339 491	16,85
Kosovó	1 956 196	142	0,007
Belgrád	1 168 454	2 402	0,20

21a. táblázat

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság lakosainak nemzetiségi összetétele községek szerint

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		**1991**		
		Összlako-sok száma	**magyar lakosok száma**	**% aránya**
szerb	**magyar**[1]			
ADA[2]	**ADA**	21 506	16 625	77,30
ADA	ADA	12 078	10 010	82,88
MOL	MOHOL	7 522	4 784	63,60
OBORNJAČA	VÖLGYPART	458	428	93,45
STERIJINO	VALKAISOR	305	294	96,39
UTRINE	TÖRÖKFALU	1 143	1 106	96,76
ALIBUNAR	**ALIBUNÁR**	26 535	340	1,28
ALIBUNAR	ALIBUNÁR	3 738	66	1,76
BANATSKI KARLOVAC	NAGYKÁROLYFALVA	6 286	125	1,99
VLADIMIROVAC	PETRE	4 539	25	0,55
DOBRICA	KEVEDOBRA	1 621	82	5,06
ILANDŽA	ILONC	2 023	19	0,94
NIKOLINCI	TEMESMIKLÓS	1 634	15	0,92
NOVI KOZJAK	FERDINÁNDFALVA	397	6	1,51
APATIN	**APATIN**	32 999	4 823	14,61

1 Magyar helységnevek Sebők László: Határokon túli magyar helységnévszótár, Budapest, 1997. alapján

2 A sötét jelölés a községek nevét jelenti

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
APATIN	APATIN	18 389	1 132	6,15
KUPUSINA	BÁCSKERTES	2 500	2 263	90,52
PRIGREVICA	BÁCSSZENTIVÁN	4 842	26	0,53
SVILOJEVO	SZILÁGYI	1 278	1 072	83,88
SONTA	SZOND	5 990	327	5,46
BAČ	**BÁCS**	17 249	1 225	7,10
BAČ	BÁCS	6 046	502	8,30
BAČKO NOVO SELO	BÁCSÚJLAK	1 365	14	1,02
BOĐANI	BOGYÁN	1 323	79	5,97
VAJSKA	-	3 272	420	12,83
PLAVNA	PALONA	1 538	196	12,74
SELENČA	BÁCSÚJFALU	3 705	14	0,37
BAČKA PALANKA	**PALÁNKA**	58 835	1 529	2,59
BAČKA PALANKA	PALÁNKA	26 780	1 182	4,41
GAJDOBRA	SZÉPLIGET	3 171	14	0,44
DESPOTOVO	ŐRSZENTIVÁN	2 081	15	0,72
KARAĐORĐEVO	ANDRÁSFALVA	1 077	57	5,29
MLADENOVO	DUNABÖKÉNY	3 363	19	0,56
OBROVAC	BORÓC	3 242	21	0,64
PARAGE	PARRAG	1 134	5	0,44
PIVNICE	PINCÉD	4 361	8	0,18
SILBAŠ	SZILBÁCS	2 806	14	0,49
TOVARIŠEVO	BÁCSTÓVÁROS	3 043	54	1,77
ČELAREVO	DUNACSÉB	5 011	138	2,75
BAČKA TOPOLA	**TOPOLYA**	40 473	26 185	64,69
BAGREMOVO	BRAZILIA	220	210	95,45
BAJŠA	BAJSA	2 745	1 904	69,36
BAČKA TOPOLA	TOPOLYA	16 704	11 176	66,90
BAČKI SOKOLAC	BÁCSANDRÁS	497	11	2,21
BOGARAŠ	BOGARAS	151	146	96,68
GORNJA ROGATICA	FELSŐROGLATICA	587	17	2,89
GUNAROŠ	GUNARAS	1 531	1 494	97,58
ZOBNATICA	ANDRÁSNÉPE	388	234	60,30
KAVILO	RÁKÓCZIFALU	259	254	98,06
KARAĐORĐEVO	BÉLAMAJOR	588	20	3,40
KRIVAJA	-	910	298	32,74
MALI BEOGRAD	KISBELGRÁD	503	128	25,44
MIĆUNOVO	KARKATÚR	524	72	13,74
NOVO ORAHOVO	ZENTAGUNARAS	2 263	1 887	83,38
NJEGOŠEVO	ISTENÁLDÁS	635	76	11,96
OREŠKOVIĆ	ANDRÁSMEZŐ	629	9	1,43
PANONIJA	PANNÓNIA	970	240	24,74

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
PAČIR	PACSÉR	3 309	2 169	65,54
POBEDA	-	382	209	54,71
SVETIĆEVO	SZÉKELYTORNYOS	229	83	36,24
STARA MORAVICA	ÓMORAVICA	6 266	5 546	88,50
BAČKI PETROVAC	**PETRŐC**	15 662	94	0,60
BAČKI PETROVAC	PETRŐC	7 236	38	0,52
GLOŽAN	DUNAGÁLOS	2 491	29	1,16
KULPIN	KÖLPÉNY	3 203	9	0,28
MAGLIĆ	BULKESZI	2 732	18	0,65
BELA CRKVA	**FEHÉRTEMPLOM**	23 707	582	2,45
BANATSKA PALANKA	PALÁNK	974	6	0,61
BANATSKA SUBOTICA	KRASSÓSZOMBAT	280	16	5,71
BELA CRKVA	FEHÉRTEMPLOM	11 634	235	2,01
VRAČEV GAJ	VARÁZSLIGET	1 870	15	0,80
GREBENAC	GEREBENC	1 608	11	0,68
DOBRIČEVO	UDVARSZÁLLÁS	265	231	87,16
DUPLJAJA	TEMESVÁRALJA	1 027	8	0,77
JASENOVO	KARASJESZENŐ	1 927	22	1,14
KAJTASOVO	GAJTÁS	350	15	4,28
KRUŠČICA	KÖRTÉD	1 185	14	1,18
KUSIĆ	KUSICS	1 560	5	0,32
CRVENA CRKVA	VÖRÖSTEMPLOM	799	3	0,37
BEOČIN	**BEOCSIN**	14 848	271	1,82
BANOŠTOR	BÁNOSTOR	618	4	0,64
BEOČIN	BEOCSIN	7 873	209	2,65
RAKOVAC	RAKOVAC	1 357	23	1,64
SUSEK	SZUSZEK	1 137	8	0,70
ČEREVIĆ	CSEREVICS	2 510	27	1,07
BEČEJ	**ÓBECSE**	42 685	23 224	54,40
BAČKO GRADIŠTE	BÁCSFÖLDVÁR	5 625	3 068	54,54
BAČKO PETROVO SELO	PÉTERRÉVE	7 958	5 975	75,08
BEČEJ	ÓBECSE	26 634	13 464	50,55
MILEŠEVO	ISTENFÖLDJE	1 218	676	55,50
RADIČEVIĆ	CSIKÉRIAPUSZTA	1 250	41	3,28
VRBAS	**VERBÁSZ**	46 405	3 443	7,41
BAČKO DOBRO POLJE	KISKÉR	3 940	32	0,81
VRBAS	ÚJVERBÁSZ	25 858	2 414	9,33
ZMAJEVO	ÓKÉR	4 548	407	8,94
KUCURA	KUCORA	4 713	378	8,02
RAVNO SELO	ÚJSÓVÉ	3 579	12	0,33
SAVINO SELO	TORZSA	3 767	200	5,30
VRŠAC	**VERSEC**	58 228	3 182	5,46

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
VATIN	VERSECVÁT	316	99	31,32
V. SREDIŠTE	NAGYSZERED	1 584	140	8,83
VLAJKOVAC	TEMESVAJKÓC	1 328	267	20,10
VRŠAC	VERSEC	36 885	2 125	5,76
VRŠAČKI RITOVI	-	156	14	8,97
GUDURICA	TEMESKUTAS	1 338	53	3,96
ZAGAJICA	FÜRJES	790	5	0,63
IZBIŠTE	IZBISTE	2004	4	0,19
JABLANKA	ALMÁD	459	9	1,96
MALI ĐAM	KISZSÁM	499	14	2,80
MALO SREDIŠTE	KISSZERED	161	13	8,07
MARKOVAC	MÁRKTELKE	570	14	2,45
OREŠAC	HOMOKDIÓD	570	3	0,52
PAVLIŠ	TEMESPAULIS	1999	56	2,80
RITIŠEVO	RÉTHELY	808	15	1,85
SRTAŽA	TEMESŐR	1107	9	0,81
ULJMA	HOMOKSZIL	3961	24	0,60
ŠUŠARA	FEJÉRTELEP	472	312	66,10
ŽABALJ	**ZSABLYA**	25 823	294	1,138
GOSPOĐINCI	BOLDOGASSZONY- FALVA	3553	94	2,64
ĐURĐEVO	SAJKÁSGYÖRGYE	4 517	35	0,77
ŽABALJ	ZSABLYA	8 766	63	0,71
ČURUG	CSUROG	8 987	96	1,06
ŽITIŠTE	**BEGASZENTGYÖRGY**	22 811	5 081	22,27
BANATSKI DVOR	TÖRZSUDVARNOK	1 300	601	46,23
BAN. VIŠNJIĆEVO	VIDA	391	4	1,02
BAN. KARAĐORĐEVO	–	2 575	12	0,46
BEGELJCI	NAGYTÁRNOK	3 700	91	2,45
ŽITIŠTE	BEGASZENTGYÖRGY	3 074	72	2,34
MEĐA	PÁRDÁNY	1 403	64	4,56
NOVI ITABEJ	MAGYARITTEBÉ	1 521	1 325	87,11
RAVNI TOPOLOVAC	KATALINFALVA	1 445	8	0,55
SRPSKI ITABEJ	FELSŐITTEBÉ	2 873	291	10,12
TORDA	TORDA	2 183	1 489	68,20
HETIN	TAMÁSFALVA	881	612	69,46
ČESTEREG	CSŐSZTELEK	1 465	12	0,81
ZRENJANIN	**NAGYBECSKEREK**	136 778	17 264	12,62
ARADAC	ARADÁC-ALSÓARADI	3 575	74	2,06
BELO BLATO	NAGYERZSÉBETLAK	1 762	522	29,62
BOTOŠ	BOTOS	2 436	75	3,07
ELEMIR	ELEMÉR	4 724	115	2,43
EČKA	ÉCSKA	5 172	227	4,38

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
ZRENJANIN	NAGYBECSKEREK	81 316	14 312	17,60
JANKOV MOST	JANKAHÍD	752	10	1,32
KLEK	BÉGAFŐ	2 729	50	1,83
KNIĆANIN	REZSŐHÁZA	2 227	13	0,58
LAZAREVO	LÁZÁRFÖLD	3 450	52	1,50
LUKINO SELO	LUKÁCSFALVA	643	508	79,00
LUKIČEVO	ZSIGMONDFALVA	2 196	9	0,40
MELENCI	MELENCE	7 270	71	0,97
MIHAJLOVO	SZENTMIHÁLY	1 169	1 079	92,30
ORLOVAT	ORLÓD	1 933	11	0,56
PERLEZ	PERLASZ	3 880	73	1,88
STAJIĆEVO	–	2 058	14	0,68
TARAŠ	TISZATARRÓS	1 174	13	1,10
TOMAŠEVAC	TAMÁSLAKA	1 904	21	1,10
FARKAŽDIN	FARKASD	1 586	3	0,18
ČENTA	CSENTA	3 001	10	0,33
INĐIJA	**INGYIJA**	44 185	1 087	2,46
BEŠKA	BESKA	6 166	146	2,36
INĐIJA	INGYIJA	23 061	233	1,01
KERČEDIN	KERCSEDIN	2 852	14	0,49
LJUKOVO	LYUKOVO	1 301	7	0,53
MARADIK	MARADÉK	2 120	630	29,71
NOVI SLANKAMEN	–	2 977	30	1,00
STARI SLANKAMEN	SZLANKEMÉN	575	8	1,39
ČORTANOVCI	CSORTANOVCI	1 590	15	0,94
IRIG	**ÜRÖG**	11 696	872	7,45
VRDNIK	VERDNIK	3 495	88	2,51
DOBRODOL	DOBRODÓ	126	110	87,30
IRIG	ÜRÖG	4 414	429	9,71
JAZAK	–	1 144	9	0,78
KRUŠEDOL SELO	–	372	4	1,07
NERADIN	–	625	11	1,76
ŠATRINCI	SATRINCE	400	217	54,25
KANJIŽA	**MAGYARKANIZSA**	30 668	26 862	87,58
ADORJAN	ADORJÁN	1 158	949	81,95
VELEBIT	–	361	66	18,28
DOLINE	VÖLGYES	367	362	98,63
ZIMONJIĆ	–	282	158	56,02
KANJIŽA	MAGYARKANIZSA	11 541	10 183	88,23
MALE PIJACE	KISPIAC	2 144	2 058	95,98
NOSA	NOSZA	150	146	97,33
MARTONOŠ	MARTONOS	2 423	2 131	87,94

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
NOVO SELO	ÚJFALU	336	293	87,20
OROM	OROM	1 912	1 794	93,82
TOTOVO SELO	TÓTHFALU	765	747	97,64
TREŠNJEVAC	OROMHEGYES	2 028	1 953	96,30
HORGOŠ	HORGOS	7 201	6 022	83,62
KIKINDA	**NAGYKIKINDA**	69 743	9 874	14,15
BAN. TOPOLA	TÖRÖKTOPOLYA	1 176	491	41,75
BANATSKO VELIKO SELO	SZENTHUBERT	3 134	23	0,73
BAŠAID	BASAHÍD	3 741	112	2,99
IĐOŠ	TISZAHEGYES	2 263	46	2,03
KIKINDA	NAGYKIKNDA	43 051	5 932	13,77
MOKRIN	MOKRIN	6 300	389	6,17
NAKOVO	NÁKÓFALVA	2 525	13	0,51
NOVI KOZARCI	NAGYTÓSZEG	2 488	11	0,44
RUSKO SELO	KISOROSZ	3 510	1 383	39,40
SAJAN	SZAJÁN	1 555	1 474	94,79
KOVAČICA	**ANTALFALVA**	30 469	3 584	11,76
DEBELJAČA	TORONTÁL-VÁSÁRHELY	5 734	3 492	60,89
IDVOR	TORONTÁLUDVAR	1 308	9	0,68
KOVAČICA	ANTALFALVA	7 426	21	0,28
PADINA	LAJOSFALVA	6 076	10	0,16
SAMOŠ	SZÁMOS	1 438	12	0,83
UZDIN	OZORA	3 099	16	0,51
CREPAJA	CSERÉPALJA	5 128	23	0,44
KOVIN	**KEVEVÁRA**	38 263	3 937	10,28
BAVANIŠTE	HOMOKBÁLVÁNYOS	6 517	49	0,75
GAJ	GÁLYA	3 432	126	3,67
DELIBLATO	DELIBLÁT	3 722	69	1,85
DUBOVAC	DUNADOMBÓ	1 469	30	2,04
KOVIN	KOVIN	13 669	927	6,78
M. BAVANIŠTE	KISBÁLVÁNYOS	522	10	1,91
MRAMORAK	HOMOKOS	3 597	58	1,61
PLOČICA	KEVEPALLÓS	2 013	26	1,29
SKORENOVAC	SZÉKELYKEVE	3 213	2 582	80,36
ŠUMARAK	EMANUELTELEP	109	60	55,04
KULA	**KULA**	49 311	4 314	8,74
KRUŠČIĆ	VEPRŐD	2 422	350	14,45
KULA	KULA	19 311	3 362	17,40
LIPAR	–	1 456	43	2,95
NOVA CRVENKA	–	508	28	5,51
RUSKI KRSTUR	BÁCSKERESZTTÚR	5 636	50	0,88
SIVAC	SZIVÁC	9 514	511	5,37

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
CRVENKA	CSERVENKA	10 409	570	5,47
MALI IĐOŠ	**KISHEGYES**	14 394	8 452	58,71
LOVĆENAC	SZEGHEGY	4 049	101	2,49
MALI IĐOŠ	KISHEGYES	5 803	5 356	92,29
FEKETIČ	BÁCSFEKETEHEGY	4 542	2 995	65,94
NOVA CRNJA	**MAGYARCSERNYE**	14 538	2 993	20,58
VELIKE LIVADE	–	2 902	26	0,89
NOVA CRNJA	MAGYARCSERNYE	2 353	1998	84,91
RADOJEVO	KLÁRI	1 588	17	1,07
SR. CRNJA	SZERBCSERNYE	5 046	194	3,84
TOBA	TÓBA	822	755	91,85
NOVI BEČEJ	**TÖRÖKBECSE**	28 788	6 165	21,41
BOČAR	BOCSÁR	2 007	274	13,65
KUMANE	KUMÁN	4 068	130	3,19
NOVI BEČEJ	TÖRÖKBECSE	15 404	4 657	30,23
NOVO MILOŠEVO	KARLOVA	7 309	1 104	15,10
NOVI KNEŽEVAC	**TÖRÖKKANIZSA**	13 816	4 676	33,84
BAN. ARANĐELOVO	OROSZLÁMOS	1 912	519	27,14
ĐALA	GYÁLA	1 072	127	11,84
KRSTUR	SZERBKERESZTÚR	1 552	218	14,04
MAJDAN	MAJDÁNY	387	348	89,92
NOVI KNEŽEVAC	TÖRÖKKANIZSA	8 062	3 119	38,68
RABE	RÁBÉ	195	186	95,38
SIGET	SZIGET	294	71	24,14
FILIĆ	FIRIGYHÁZA	170	87	51,17
NOVI SAD	**ÚJVIDÉK**	265 464	20 245	7,62
BEGEČ	BEGECS	2 827	52	1,83
BUDISAVA	BUDISZAVA	3 685	1 363	36,98
BUKOVAC	BUKOVAC	3 040	14	0,46
VETERNIK	VETERNIK	10 271	433	4,21
KAĆ	KÁTY	9 755	535	5,48
KISAĆ	KISZÁCS	5 850	23	0,39
KOVILJ	KABOL	5 242	163	3,10
LEDINCI	LEDINCE	1 922	17	0,88
NOVI SAD	ÚJVIDÉK	179 626	15 778	8,78
PETROVARADIN	PÉTERVÁRAD	11 285	431	3,81
RUMENKA	PIROS	4 361	785	18,00
SR. KAMENICA	KAMENICA	7 955	287	3,60
FUTOG	FUTAK	16 048	327	2,03
ČENEJ	CSENEJ	1 577	29	1,83
OPOVO	OPOVA	11 384	63	0,55
ODŽACI	**HÓDSÁG**	37 501	2 195	5,85

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
BAČKI BRESTOVAC	SZILBEREK	3 737	12	0,32
DERONJE	DERNYE	2 889	8	0,27
KARAVUKOVO	BÁCSORDAS	5 607	29	0,51
ODŽACI	HÓDSÁG	10 567	466	4,40
RATKOVO	PARIPÁS	4 114	41	0,99
SRPSKI MILETIČ	MILITICS	3 663	30	0,81
PANČEVO	**PANCSOVA**	125 261	5 043	4,02
BAN. NOVO SELO	RÉVÚJFALU	7 987	31	0,38
GLAGONJ	GLOGON	3 475	18	0,51
DOLOVO	DOLOVO	6 790	33	0,48
IVANOVO	SÁNDOREGYHÁZA	1 439	664	46,14
JABUKA	TORONTÁLALMÁS	6 598	45	0,68
KAČAREVO	FERENCHALOM	8 103	27	0,33
OMOLJICA	HOMOLIC	6 782	56	0,82
PANČEVO	PANCSOVA	72 793	4 052	5,56
STARČEVO	SZTARCSOVA	7 579	109	1,43
PEČINCI	PECSINCE	20 077	27	0,13
SUBOTIŠTE	SZUBOTISTE	968	6	0,61
ŠIMANOVCI	SIMANOVCI	2 586	6	0,23
PLANDIŠTE	ZICHYFALVA	14 581	1 813	12,43
BAN. SOKOLAC	DIÓSZEG	369	3	0,81
BARICE	SZENTJÁNOS	887	9	1,01
VELIKA GREDA	GYÖRGYHÁZA	1 508	172	11,40
VELIKI GAJ	NAGYGÁJ	898	14	1,55
DUŽINE	SZÉCSENFALVA	234	5	2,13
JERMENOVCI	ÜRMÉNYHÁZA	1 158	871	75,21
MARGITA	NAGYMARGITA	1 313	112	8,53
MARKOVIĆEVO	TOTONTÁJÚJFALU	239	63	26,35
PLANDIŠTE	ZICHYFALVA	4 380	244	5,57
STARI LEC	ÓLÉC	1 031	197	19,10
HAJDUČICA	ISTVÁNVÖLGY	1 456	121	8,31
RUMA	**RUMA**	55 087	1 688	3,06
VOGANJ	VOGÁNY	1 628	103	6,32
GRABOVCI	GRABOVCI	1 488	5	0,33
ŠARKOVAC	SZOLNOK	915	25	2,73
KLENAK	KLENAK	3 378	9	0,26
KRALJEVCI	KRALYEVCE	1 216	13	1,06
MALI RADINCI	–	558	41	7,34
NIKINCI	NIKINCE	2 266	369	16,28
PAVLOVCI	PAVLOVCE	404	3	0,74
PLATIČEVO	PLATICSEVÓ	2 809	203	7,22
PUTINCI	PUTINCE	2 890	20	0,69

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
RUMA	RUMA	28 582	377	1,31
HRTKOVCI	HERKÓCA	2 684	515	19,18
SENTA	**ZENTA**	28 779	23 281	80,89
BOGARAS	BOGARAS	822	716	87,10
GORNJI BREG	FELSŐHEGY	2 167	2 050	94,60
KEVI	KEVI	1 055	1 018	96,49
SENTA	SENTA	22 827	17 888	78,36
TORNJOŠ	TORNYOS	1 908	1 609	84,32
SEĆANJ	TORONTÁLSZÉCSÉNY	18 438	2 468	13,38
BAN DUBICA	KISMARGITA	507	15	2,95
BOKA	BÓKA	1 992	590	29,61
BUSENJE	KÁPTALANFALVA	119	107	89,91
JARKOVAC	ÁRKOD	2 155	171	7,93
JAŠA TOMIĆ	MÓDOS	3 544	358	10,10
KONAK	KANAK	1 150	395	34,34
KRAJIŠNIK	ISTVÁNFÖLDE	2 428	12	0,49
NEUZINA	NAGYNEZSÉNY	15 020	582	3,87
SEČANJ	TORONTÁLSZÉCSÉNY	2 688	28	1,04
SUTJESKA	SZÁRCSA	1 976	59	2,98
ŠURJAK	SURJÁN	377	151	40,05
SOMBOR	**ZOMBOR**	96 105	15 397	16,02
ALEKSA ŠANTIĆ	SÁRI	2 267	150	6,61
BAČKI BREG	BÉREG	1 585	28	1,76
BAČ. MONOŠTOR	MONOSTORSZEG	4 205	167	3,97
BEZDAN	BEZDÁN	5 472	3 698	67,58
GAKOVO	GÁDOR	2 073	35	1,68
DOROSLOVO	DOROSZLÓ	1 864	1 359	72,90
KLJAJIĆEVO	KERÉNY	5 737	37	0,64
KOLUT	KÜLLŐD	1 710	29	1,69
RASTINA	KÖRTÉS	605	8	1,32
RIĐICA	REGŐCE	2 806	275	9,80
SVET. MILETIČ	NEMESMILITICS	3 292	1 673	50,82
SOMBOR	ZOMBOR	48 993	4 736	9,66
STANIŠIĆ	ŐRSZÁLLÁS	5 131	459	8,94
STAPAR	SZTAPÁR	3 795	19	0,50
TELEČKA	BÁCSGYULAFALVA	2 138	1 904	89,05
ČONOPLJA	CSONOPLYA	4 432	821	18,52
SRBOBRAN	**SZENTTAMÁS**	17 365	4 587	26,41
NADALJ	NÁDALJ	1 952	156	7,99
SRBOBRAN	SZENTTAMÁS	12 798	4 397	34,35
TURIJA	TÚRIA	2 615	34	1,30
SREM. MITROVICA	**MITROVICA**	85 328	901	1,05

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
V. RADINCI	GRGUROVCE	1 570	7	0,44
JARAK	JARAK	2 256	8	0,35
KUZMIN	KUZMIN	3 491	18	0,51
LAĆARAK	–	10 235	204	1,99
MARTINCI	MERTINCE	3 663	13	0,35
MAČ. MITROVICA	–	3 788	14	0,36
SR. MITROVICA	MITROVICA	38 834	617	1,58
SREMSKI KARLOVCI	**KARLÓCA**	7 534	224	2,97
STARA PAZOVA	ÓPÁZOVA	57 291	145	0,25
BELEGIŠ	BELEGIS	2 605	7	0,26
VOJKA	–	4 642	5	0,10
GOLUBINCI	GOLUBINCE	4 497	11	0,24
NOVA PAZOVA	ÚJPÁZOVA	16 016	23	0,14
NOVI BANOVCI	ÚJBANOVCI	6 354	23	0,36
ST. PAZOVA	ÓPAZOVA	17 110	64	0,37
STARI BANOVCI	ÓBÁNOVCE	4 033	8	0,19
SUBOTICA	**SZABADKA**	150 534	64 277	42,69
BAJMOK	BAJMOK	8 620	2 940	34,10
BAČKI VINOGRADI	KIRÁLYHALMA	2 242	2 103	93,80
BAČ. DUŠANOVO	–	785	529	67,38
BIKOVO	BÉKOVA	1 942	325	16,73
VIŠNJEVAC	–	634	239	37,69
GORNJI TAVANKUT	FELSŐTAVANKÚT	1 526	17	1,11
DONJI TAVANKUT	ALSÓTAVANKÚT	2 710	97	3,57
ĐURĐIN	GYÖRGYÉN	1 911	134	7,01
KELEBIJA	KELEBIA	1 975	1 267	64,15
LJUTOVO	MÉRGES	1 182	155	13,11
MALA BOSNA	KISBOSZNIA	1 488	151	10,14
MIŠIĆEVO	–	509	17	3,33
N. ŽEDNIK	–	2 934	258	8,79
PALIĆ	PALICS	7 375	4 562	61,85
STARI ŽEDNIK	NAGYFÉNY	2 323	535	23,03
SUBOTICA	SZABADKA	100 386	39 749	39,59
HAJDUKOVO	HAJDÚJÁRÁS	2 627	2 325	88,50
ČANTAVIR	CSANTAVÉR	7 940	7 619	95,95
ŠUPLJAK	ALSÓLUDAS	1 427	1 255	87,94
TEMERIN	**TEMERIN**	24 939	9646	38,67
BAČKI JARAK	JÁREK	5 426	28	0,51
SIRIG	SZŐREG	2 542	123	4,83
TEMERIN	TEMERIN	16 971	9 495	55,94
TITEL	TITEL	16 218	995	6,13
VILOVO	TÜNDÉRES	1 077	38	3,52

KÖZSÉGEK ÉS HELYSÉGEK NEVE		1991		
		Összlakosok száma	magyar lakosok száma	% aránya
GARDINOVCI	DUNAGÁRDONY	1 452	10	0,68
LOK	SAJKÁSLAK	1 302	285	21,88
MOŠORIN	MOZSOR	2 552	7	0,27
TITEL	TITEL	6 007	634	10,55
ŠAJKAŠ	SAJKÁSSZENTIVÁN	3 528	21	0,59
ČOKA	**CSÓKA**	15 271	8 623	56,46
BAN. MONOŠTOR	MONOSTOR	152	152	100
VRBICA	EGYHÁZASKÉR	548	512	93,43
JAZOVO	HÓDEGYHÁZA	1 118	1 071	95,79
OSTOJIĆEVO	TISZASZENTMIKLÓS	3 040	909	29,90
PADEJ	PADÉ	3 490	2 255	64,61
SANAD	SZANÁD	1 384	222	16,04
CRNA BARA	FEKETETÓ	595	298	50,08
ČOKA	CSÓKA	5 244	3 204	61,09
ŠID	**SID**	36 317	295	0,81
BIKIČ DOL	–	299	5	1,67
BIAGULA	–	915	19	2,07
ERDEVIK	ERDŐVÉG	3 427	123	3,58
KUKUJEVCI	KUKUJEVCE	1 821	6	0,32
LJUBA	–	585	9	1,53
SOT	SZOT	819	44	5,37
ŠID	SID	14 275	72	0,50

TUDOMÁNYOS ÉLET

A vajdasági magyarok demográfiai és migrációs jellemzői

A Magyarságkutató Tudományos Társaság
tudományos tanácskozása
2000. 03. 25-én, Szabadkán

Nyilatkozat

Helyzetelemzés:

A magyarok száma Vajdaságban, 1900-ban, 378 634 lélek volt. Növekvő népszaporulatuk folytán számuk 1961-ben elérte 449 587 főt. Ettől kezdve számuk fokozatosan csökkent (abszolút és relatív értékben is). Napjainkban, nem hivatalos, de megbízható szakemberi becslések szerint, Vajdaságban kb. 285 000 magyar él.

A vajdasági magyarok demográfiai és etnikai, földrajzi helyzetét (migrációját) a következő tényezők befolyásolták:

1. Természetes szaporulat (viszonylag alacsony)

Ha a magyarság természetes szaporodása 1948–1991 között 4%-os maradt volna, ma Vajdaságban 445 745 magyar élne. A magyarok fertilitása az 1953-ban jegyzett 19,5 ezrelékről az 1991-ben kimutatott 11,4 ezrelékre esett, s bár az élve született csecsemők száma növekedett, mégis, különösen a hatvanas évektől kezdődően, csökkent a natali-tás, romlott a korösszetétel (elöregedés). Mintegy 106 ezerrel kevesebb magyart írtak össze 1991-ben, mint 1948-ban.

2. Vegyes házasságok, „kétnyelvűség”

A szórványban élő magyaroknál kifejezettebben, de a tömbmagyarságnál is tapasztalható volt az etnikailag homogén házasságok számának csökkenése (1956 és 1988 között 82,2%-ról 73,6%-ra csökkent). A vegyes házasságokban az iskolába induló gyermek tanintézetét gyakran a szláv szülő nyelvi „előnyeihez”

igazodva határozták meg. A kilencvenes években csökkent a vegyes házasságok száma, és jelentősen csökkent a magukat jugoszlávnak vallók száma is – a vegyes házasságból származó szerb tannyelvű iskolákba íratott gyerekek száma azonban nem.

3. Migráció: faluról városba, szórványból a tömbmagyarságba, Jugoszláviából az anyaországba, a szülőföldről külföldre

A huzamosan mostoha, megélhetést nem nyújtó agrárpolitika elsősorban a magyar falvakat és tanyákat érintette: a mezőgazdasági lakosságot ipari környezetbe kényszerítette, sokszor olyan helyre, ahol magyar iskola már nem volt. A szórványból a magyarok a Tisza mentére és Észak-Bácskába költöztek, iparvárosokat, magyar iskolákat keresve (a Tisza-melléken 1948-ban 52,1% volt a magyarok részaránya, 1991-ben pedig már 59,6%). Ezt a koncentrációt (hivatalosan 202 000 magyar nemzetiségű, a magát magyar anyanyelvűnek vallókkal együtt 223 ezer lakos – becsült érték) a kilencvenes években felhígították az 1992-es, 1995-ös és 1999-es menekülthullámmal.

A külföldi munkavállalás a hatvanas évek közepén kezdődött. 1970-re már 16 627 magyar vendégmunkás dolgozott külföldön, vagyis a Vajdaságból külföldön dolgozók 27,5%-a magyar volt. Legnagyobb számban Szabadkáról, Újvidékről, Topolyáról, Zomborból, Adáról távoztak. A hetvenes években a szórványból is megindultak a magyarok a nagyvilágba, főleg az európai országokba, a kilencvenes években pedig már a tengerentúli államokba is.

4. Tervszerű szláv (szerb) betelepítések és spontán menekülthullámok

Az etnikailag koncentrált településeket tervszerű betelepítésekkel felhígították, főként 1945-48 között, de létesültek kolóniák a hatvanas években is. Az indok: a nemzeti kisebbségek „megmentése a bezárkózástól", „gettósodástól". (Ilyen hígítás történt, pl. Újvidéken a Telepen, Szabadkán, Zomborban, a Nagybecskerekhez tartozó Muzslán, Pancsován, Törökbecsén stb. A kilencvenes években a tartományba érkező negyedmilliós lélekszámú menekülthullám felülmúlta az I. és a II. világháború utáni betelepítések méreteit is. Ma már Vajdaság népességének 2/3-a

szerb nemzetiségű, melynek kb. a fele őshonos, a másik fele sajátságos mentalitású betelepített. Vajdaságban 1996 nyarán menekültként 257 739 főt tartottak nyílván. A menekülthullámmal a szerbek aránya a tartomány lakosságában, az 1991-ben számított 56,8%-ról, 1996-ra 64,3%-ra nőtt. A menekültek többsége csonka család volt. A Vajdaságba települtek felének végzettség általános iskola vagy annál alacsonyabb végzettségi szint, másik része között voltak viszonylag jól képzettek (középiskolai végzettségűek, szakmunkások stb.) is. A menekülteket (51%-ot) főként rokonok, ismerősök fogadták be; nagy nyomást jelentenek az aktív, már itt élő lakosságra, mert munkát keresnek. Nagy részük már valamilyen ingatlannal is rendelkezik, és nem szándékozik visszamenni szülőföldjére. A menekültek 3/4 része Bácska délnyugati részén és Szerémségben telepedett le. Igyekezetük a nagyvárosokba jelentős: Újvidék körzetbe (1996-ig több mint 82 465), Ruma városba (6–800), Zomborba (7867) Pancsovára (7858), Inđijára (6956), Mitrovicára (7042). Számuk Szabadkán több mint 6000, Temerinben közel 3500, s több mint ezren érkeztek Óbecsére, Palicsra, Topolyára.

5. Az állam nemzetiségi politikája, jogi megoldásai, asszimilációs törekvések, a statisztikai számbavétel módszere

A titói testvériség-egység eszmén alapuló nemzetiségi politika a csendes asszimilációt jelentette a tervszerű betelepítés-, az oktatás- és művelődéspolitikán keresztül. A multietnicizmus előnyeinek kecsegtetésével voltaképpen a homogén nemzeti identitású közösségeket akarták felbontani, a jugoszláv (mint nemzetiség megjelölés) bevezetésével pedig csökkenteni a magukat nemzeti kisebbségnek vallók számát. Közismert, hogy 1991-ben Kosovón az albán lakosság bojkottálta a népszámlálást. A statisztikai hivatalok és minisztériumok újabban elhagyják a nemzetiségi hovatartozás kimutatását például az oktatók, külföldre távozók, munkanélküliek esetében.

6. Gazdasági elszegényedés, politikai bizonytalanság, kivándorlás

Közvetlenül a II. világháború után számos üzemet, malmot szereltek le Vajdaságban és vittek délre. Később az állami befektetéseket is szűkmarkúan mérték a magyarlakta területeken, külö-

nösen pedig a határ menti települések, városok maradtak ipar nélkül. A kilencvenes évek elején bekövetkezett háborús helyzet, majd Jugoszlávia bombázása, nemcsak hogy nagyméretű termeléscsökkenéshez, elszegényedéshez, elképesztő pénzromláshoz vezetett, hanem a közvetlen életveszély, a katonai behívók elől való menekülés arra késztette a fiatalokat, hogy elhagyják az országot (Vajdaságból 1991-től kezdődően kb. 50 000 magyar emigrált). Szakemberi becslések szerint jelenleg kb. 285 000 magyar nemzetiségű lakos él Vajdaságban (Vajdaság lakosságának 12,3%-a). Általában 300 000-ről beszélünk, mivel a távozottak egy része egy rendszerváltás után esetleg visszajönne.

7. A nemzeti identitástudat gyengülése, természetes asszimiláció

Az elszegényedett kisebbségi lét és kultúra gyökértelenséghez, gyakran kisebb rendűségi érzéshez, távlattalansághoz vezetett. A jugoszlávság eszméje sokakban azt a reményt keltette, hogy megélhetési esélyeik nőnek. A szerb nyelvű és kétnyelvű oktatás, mint előrelátható is volt, a magyarság megtagadásához vezetett sok bánáti faluban, városban. A szórványokban megszűnőben van a magyar tannyelvű oktatás, a gyerekek elenyésző százaléka tanul anyanyelvén.

A kilencvenes években a magyarok politikai önszerveződése, de etnikai veszélyeztetettsége miatt is sokan ismét vállalták magyar nemzetiségüket. 1991-ben 339 491 lakos (a vajdasági lakosság 16,9%-a) vallotta magát magyarnak; 37 061 (becsült szám) fő nem tért vissza magyar nemzeti kisebbségéhez.

8. Az áttelepülés pszichológiai megrázkódtatásai; a létfenntartási küzdelmek háttérbe szorítják a nemzeti identitásért folyó küzdelmet

Sok talaját vesztett család és egyén próbálja újrakezdeni életét külföldön, miközben bűntudata is lehet a szülőföld, a rokonok elhagyása miatt, de az új környezetben sem talál gyorsan biztonságot. Jellemző a jugoszláviai magyar egyetemisták és vállalkozók köreire, hogy szívesen keresik meg és támogatják egymást idegenben, viszont Vajdaságban már csak a családdal, szűkebb baráti körrel tartják a kapcsolatot.

JAVASLATOK

A tanácskozás résztvevői a helyzetelemzés után megállapítják és javasolják a következőket:

1. A vajdasági magyaroknál több évtizede tart a szülőföld elhagyása, ami az utóbbi évtizedben kritikus méreteket öltött. Most a magyar nemzeti kisebbség megmaradása forog kockán már nemcsak a szórványban, hanem a tömbmagyarságban is.
2. Sürgős, hosszú távú, stratégiai terv kidolgozására hívjuk fel a vajdasági magyarok képviselőit, szakembereit, a tudományos társaságokat, az itthon élő és tevékenykedő értelmiséget, valamint az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanácsot.
3. Kérjük Magyarország Kormányát, dolgozza ki politikai és anyagi támogatásainak legmegfelelőbb rendszerét, mellyel elérhető a vajdasági magyarok szülőföldjükön marasztalása. Ha pedig nemzettársaink mégis az anyaországban keresik továbbtanulási vagy munkavállalási lehetőségeiket, boldogulásukat, intézményei adják meg hozzá a szükséges támogatást, és ne nehezítsék meg az áttelepülők amúgy is bizonytalan sorsát. Kérjük továbbá, hogy nemzetközi tárgyalásai során mindenütt (ide értve a jugoszláv ellenzékkel való tárgyalást is), ahol jugoszláv vonatkozású témák szerepelnek, a Vajdaságban élő magyar kisebbség sorsát, itthon marasztalását szem előtt tartva kezdeményezzen és cselekedjen.
4. Egy áttekinthető, előremutató tervben megkeresnénk a magyar értelmiség helyét, a vállalkozók szerepvállalását, a falu népének bíztatását, a tanuló ifjúság jövőjét és megsegítését. Kidolgoznánk a magyar tömegtájékoztatás új formáit, hogy sehol se érezhesse magát kirekesztve a magyarul beszélő ember.
5. Sürgős tennivalók:

– a nemzeti identitástudat folyamatos ápolása, a köztes identitástudat kizárása – (mely rendezvényeken, a szülők felé, az iskolákban stb. állandósult);

– a magyar pedagógusok szervezett anyagi és erkölcsi támogatása (hogy az anyanyelvápolás, történelmi múltunk tanítása,

azonosságtudatot erősítő tartalmak méltó helyet kapjanak az oktatásban);

– a tanulóifjúság átgondolt ösztöndíjreformja; célösztöndíjazás Vajdaság területén középiskolások számára is (hogy csökkenjen az anyaországba távozók száma);

– a magyar középiskolai rendszer átgondolt átszervezése (hogy minden magyar középiskolás fiatal anyanyelvén tanulhasson; ebben vajdasági kollégiumi rendszerre is szükség van);

– a magyar tanító- és tanárképzést önállósítani kell Szabadkán, a képzési programot a magyar szakemberek határozzák meg;

– a teljes magyar nyelvű oktatás (óvodától az egyetemig) kiépítésének igényét szem előtt tartva és arra törekedve, sürgősen meg kell teremtenünk a magyar nyelvű felvételi vizsgák lehetőségét, az egyetemeken pedig, ahol magyar egyetemi hallgatók is tanulnak, legalább a magyar nyelvű konzultációk, órák, vizsgák lehetőségét.

– a különböző intézményekben, művelődési szervezetekben stb. továbbra is szükséges szervezetten összefogni a magyar fiatalokat;

– a munkaerőpiac feltérképezése után meg kell tervezni az aktív magyar lakosság munkavállalási lehetőségeit, vállalkozási szempontjait, a külföldön szerzett oklevelek hatékony honosítási formáit, stb.;

– a jugoszláv állam adófizető polgáraiként követeljük a közjavakból a nekünk járó részt az oktatás, a sajtó, az egészségügy, a szociális segélyezés céljaira, és egyéb szükségletekre.

A tanácskozás résztvevői

SZERVEZETI TEVÉKENYSÉG
Tízéves a Magyarságkutató Tudományos Társaság

A Magyarságkutató Tudományos Társaság elnökségi és bizottsági, valamint egyéb tevékenységének áttekintése, a Társaság alapításától napjainkig:

1. 1991. június 9-én a Szabadkán tartott Alakuló Közgyűlésen a jelenlevők elfogadták a Társaság Alapszabályzatát (Statútum), amelynek szövegét Sebestyén Árpád dolgozta ki és terjesztette be. Ugyanakkor megválasztották Dr. Rehák Lászlót a Társaság elnökének, aki a kezdeményező bizottság nevében megindokolta a Társaság megalakulásának és működésének fontosságát. A munkaprogramot Szöllősy Vágó László ismertette. A Társaság feladatairól valamint a munkaprogramról vita folyt. A társadalmi szervezetek és a polgárok egyesületeiről szóló törvény 11. szakasza alapján (Vajdasági AT 3/84. és 36/87. számú Hivatalos lapjában) beindult az alapítással kapcsolatos jogi eljárás.

2. A Társaság bejegyzéshez szükséges okiratok kidolgozása során, 1991. 06. 25-én, tizenketten látták el kézjegyükkel a kezdeményező dokumentumot. A kezdeményező bizottság tagjai (a dokumentumon szereplő sorrendben) a következők: Rehák László, Gábrity Molnár Irén, P. Kovács Zsnidersics Ruzsica, Laki László, Horváth László, Tóth Lajos, Kovács Zsuzsanna, Sebestyén Árpád, Kocsis Mihály, Vajda János, Szekeres László, Szöllősy Vágó László. A Társaság székhelye a szabadkai Városháza (Szabadság tér 1.) II. emeletén volt, a Létünk szerkesztőségében.

3. A szabadkai belügyi szervek 1991. szeptember 16-án a 377. szám alatt jegyezték be a társadalmi szervezetek nyilvántartásába a Magyarságkutató Tudományos Társaságot (Naučno društvo za hungarološka istraživanja). A dokumentumot Gyólai Attila írta alá.

4. A Társaság 1991 és 1995 között Dr. Rehák László elnök szervezésében több történelmi, hagyományápoló és politikai témájú előadást és vitatribünt tartott. Kiadói tevékenységét a következő kiadványok mutatják: Kisebbségi autonómiák – Önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény, 1992); Petőfi a déli végeken (Dr. Szöllősy Vágó László, 1994); Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig (Dr. Tóth Lajos, 1994); Népünkkel népünkért (A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992); Kis délvidéki demográfia (Biacsi Antal, 1994). Beindult 4-5 kutatási projektum, melyek befejezése azonban pénzügyi akadályokba ütközött (hiperinfláció). A szponzorok megnyerése és az alapítványi támogatások elnyerése nehezen ment. A segítőkészség főleg irodaeszközök ajándékozásában merült ki: egy fénymásoló és két írógép. A Társaság elnöke felvette a kapcsolatot a vajdasági civil és művelődési szervezetekkel, a VMDK érdeklődő tagjaival és a magyarországi Határon Túli Magyarok Hivatalának irodavezetőivel.

5. Dr. Rehák László halála után az MTT következő közgyűlését 1995. december 9-én tartotta, a szabadkai új városháza tanácstermében. Az ülés elnöklő tagjai: Gábrityné Dr. Molnár Irén, Dr. Hegedűs Antal és Mirnics Károly.

6. Az MTT új összetételű elnökségének ülése 1995. december 9-én volt, az új városháza épületében, melyen meghozták az új munkatervet. Elnökségi tagok: dr. Balla Ferenc, Gábrityné Dr. Molnár Irén, Dr. Hegedűs Antal, Ifj. Korhecz Tamás, Mirnics Károly, Dr. Szalma József.

7. Az MTT Elnökségének 1996. február 26-án tartott ülésének témája az MTT évi kutatási tervének és anyagi helyzetének megbeszélése, valamint irodahelység keresése, bebútorozása és felszerelése.

8. 1996. április 1-jén megtörtént az MTT fénymásolójának és írógépének átvétele Hódi Évától Adán (Gábrityné Dr. Molnár Irén és ifj. Korhecz Tamás), majd átszállításuk Szabadkára, az MTT Ago Mamužić utca 13. szám alatti, 2. emeleti irodahelyiségébe. Számítógép és lézernyomtató vásárlása Illyés Alapítvány támogatásából.

9. Az MTT 1996. június 7-én tartott elnökségi ülése a Társaság Ago Mamužić utcai irodájának berendezésével foglalkozott.

Megtörtént a Rehákné Pósa Rózsa által adományozott bútorzat, valamint Dr. Rehák László kézirata hagyatékának leltárba vétele. Az Elnökség jóváhagyta a Társadalmi Könyvviteli Szolgálatnak benyújtandó éves és féléves pénzügyi elszámolást. Beszámoló hangzott el a Társaság pályázatokon való részvételéről, a folyamatban lévő kutatásokról.

10. Az Elnökség 1996. október 4-ei ülésén meghallgatta az anyanyelvű oktatás témájára készülő nemzetközi tanácskozás szervező bizottságának előkészületi beszámolóját.

11. Az MTT első nemzetközi tudományos tanácskozását *Az anyaországukon kívül élő nemzetiségek anyanyelvű oktatásának kérdései* címmel, 1996. november 23-án a szabadkai Népkörben tartotta. Támogatók: a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Vajdaság Tartomány Kisebbségi Titkársága és a szabadkai önkormányzat.

12. Munkabizottsági ülés 1996. december 6-án a MTT irodájában a fenti tanácskozás javaslatainak elkészítése céljából, és a tanácskozás sajtóvisszhangjának értékelése. Ugyanekkor elnökségi ülést tartottak, melyen elemezték és elfogadták az 1996. évi identitáskutatás téma beérkezett kéziratait és pénzügyi elszámolását, valamint elkészítették az 1997. évi kutatások és pályázások tervét.

13. Pályázatok benyújtása az Illyés Közalapítványnak (a vajdasági oktatáshálózat feltérképezése), valamint a helyszíni adatkutatás megtervezése (kérdőívek, dokumentumelemzés, interjúk) 1997 márciusában (Gábrityné Dr. Molnár Irén).

14. Részvétel társszervezőként a *Nemzeti megmaradásunk stratégiája* címmel megtartott értelmiségi tanácskozáson, Szabadkán a Népkörben, 1997. május 17-én. Részt vett rajta az MTT valamennyi tagja (hozzászólóként, a záróokmány kidolgozásában stb.).

15. Elnökségi ülés 1997. december 9-én, melynek napirendjén az 1997. évi munka értékelése és a pénzügyi elszámolás szerepelt. Az Elnökség elfogadta az *Anyanyelvű oktatásunk* tanulmánygyűjtemény elszámolását. Megtörténtek az előkészületek a közgyűlésre.

16. Könyvbemutató a Népkörben 1997. december 9-én: *Anyanyelvű oktatásunk* (szerkesztette Gábrityné Dr. Molnár Irén és

Mirnics Zsuzsa). A tanulmánykötet megjelenését a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Szabadkai Polgármesteri Hivatal támogatta.

17. Az MTT évi közgyűlését 1997. december 20-án tartották, a Népkörben, Szabadkán. Napirendjén a következő témák szerepeltek: a jegyzőkönyvek elfogadása, vita az Alapszabályzatról, beszámoló az 1996–1997. évi tevékenységről és a pénzügyi helyzetről, új elnökség és felügyelő bizottság választása; az 1998. évi munkaterv és tagdíj meghatározása.

18. Elnökségi ülés 1998. február 16-án, melyen megtörtént az Elnökségen belüli tisztségek elosztása. Elnök Gábrityné Dr. Molnár Irén, alelnök Mirnics Károly és Dr. Szalma József, titkár Korhecz Tamás, pénztáros Mihályi Katalin. Az Elnökség elfogadta az 1997. évi kutatás tartalmi és pénzügyi lezárását, döntést hozott egy 1998-ban megjelenő könyv kiadásáról, és meghozta új kutatási tervét, illetve rendezvényeinek ütemtervét.

19. Az 1998. július 24-én tartott elnökségi ülésen a tagok elfogadták a pályázatokon véglegesített kutatási és rendezvény-programokat, kiosztották a készülő könyvvel és egyéb tevékenységgel kapcsolatos feladatokat. Az 1998 őszén *Vajdasági útkereső* címmel megjelenő tanulmánykötet szerkesztője Gábrityné Dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, műszaki szerkesztő Csernik Attila, készíti az újvidéki Verzal Nyomda, támogatója az Illyés Közalapítvány (a kutatás és tanulmányok), valamint a Szabadkai Polgármesteri Hivatal (nyomdaköltségek).

20. *A vajdasági magyar anyanyelvű oktatás helyzete és jövője* tanácskozás szervezőbizottságának ülésén, 1998. október 15-én, a Népkörben meghatározták a programot, az előadók és meghívottak listáját, helyszín stb.

21. A *vajdasági magyar anyanyelvű oktatás helyzete és jövője* tanácskozás (előadások és vita) megtartása a szabadkai Népkörben, 1998. október 31-én. Ugyanakkor a *Vajdasági útkereső* című tanulmánykötet bemutatása.

22. A vajdasági magyarok migrációkutatására alakult kutatócsoport munkajellegű megbeszélése, a kutatási kérdőívek elfogadása és a kérdőívezés menetének megbeszélése az MTT irodájában, 1998. november 20-án (Mirnics Károly, Papp Ár-

pád, Biacsi Antal, Dr. Szalma József, Gábrityné Dr. Molnár Irén).

23. Részvétel a Magyar Professzorok Világtanácsa Elnökségének első ülésén, 1998. december 10-én, Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia székházában.

24. Az MTT könyvtárának bibliográfiai rendezése, az Aracs Társadalmi Szervezet adományának feldolgozása a Tanítóképző Akadémia magyar hallgatói számára mintegy 500 címszóban, a kölcsönzés lehetőségének megteremtése, 1999. február első hetében.

25. Kapcsolatfelvétel a szabadkai székhelyű Hrvatsko akademsko društvo (Horvát Akadémiai Társaság) újonnan megalakult társadalmi szervezettel (Mgr. Josip Ivanović elnök betagosulása az MTT-be**)** 1999. február 19-én, az MTT irodájában.

26. Részvétel a HAD évi közgyűlésén, a közös kutatási programok és kiadványok megvitatása céljával, 1999. március 13-án, a szabadkai Városházán (Gábrityné Dr. Molnár Irén és Mirnics Károly).

27. Az újvidéki székhelyű Vajdasági Magyar Tudományos Társasággal szervezendő közös fellépések megtervezése; megbeszélés Dr. Ribár Bélával és Dr. Szalma Józseffel.

28. Elnökségi ülés 1999. március 24-én, Szabadkán, melynek témája az 1998. évi pénzügyi elszámolások és zárszámadás, az Alapszabályzat módosítása, a tagdíj meghatározása, az 1999. évi tevékenység keretterve, valamint a közgyűlés előkészítése.

29. Duna Televízió nézettségét kutató Kárpát-medencei kérdőívezésben való részvétel: a kérdőívezés megszervezése Vajdaság-szerte, a budapesti KOD Média Kutató Intézettel együtt, 1999 márciusában.

30. Részvétel a Magyar Professzorok Világtanácsa európai részlegének megalapításában, Genfben (Gábrityné Dr. Molnár Irén mint szekcióvezető), 1999 júniusában.

31. Előadások a Horvát Akadémiai Társaság szervezésében megtartott vallástudományi konferencián, Szabadkán, *Vallásosság és személyiség* (*Religioznost i ličnost)* címmel, a Bunjevaćko kolo épületében (Dr. Hegedűs-Kovácsevics Katalin és Gábrityné Dr. Molnár Irén), 1999. július 31-én.

32. Pályázás az Illyés Közalapítványnál támogatásért a migrációkutatás folytatására és a 2000. évi tudományos tanácskozásokra (1999 szeptembere).

33. Elnökségi ülés 1999. november 12-én az értelmiség magatartása és elvándorlása témájú kutatási program beindításáról, és a budapesti CEBA Kiadó a *Magyarok a világban* című kiadványába a vajdasági tanulmányi részanyag megszervezése. Az évi pénzügyi elszámolás elfogadása. A 2000. millenniumi év munkaprogramjának megtervezése.

34. Intercultural and Peace Education for Mutual Understanding in Hungary and the Neighboring Countries munkacsoportja munkájában való többnapos részvétel (Gábrity Dr. Molnár Irén), Budapesten, az European Youth Centre szervezésében, 1999. december 2–4. között.

35. Részvétel *A magyar tudomány a Vajdaságban* címmel megtartott tanácskozáson, melyet a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezett Újvidéken, 1999. december 11-én, a Szerb Tudományos Akadémia újvidéki székházában.

36. Részvétel a Horvát Akadémiai Társaság tudományos tanácskozásán, Szabadkán, a Bunjevačko kolo épületében, 1999. december 17–18. között. Témája: *Lelki egészség (Duševno zdravlje)* (Gábrityné Dr. Molnár Irén, Mgr. Josip Ivanović).

37. Hju Poulton történésztudós fogadása az MTT irodájában, Szabadkán, aki a Minority Rights Group International londoni képviselőjeként érkezett megbeszélésre, 2000. január 28-án (Gábrityné Dr. Molnár Irén, Mirnics Károly).

38. A Magyar Professzorok Világtanácsának bővített elnökségi ülése, Budapesten, 2000. január 31-én (Gábrityné Dr. Molnár Irén).

39. A *Vajdasági marasztaló* millenniumi tanulmánykötet kéziratainak begyűjtése, szerkesztése, nyomdába adása (Mirnics Zsuzsa, Gábrityné Dr. Molnár Irén), 2000. január–március.

40. *A jugoszláviai magyarok demográfiai és költözködési jellemzői* elnevezésű tanácskozás, 2000. március 25-én, Szabadkán, a Népkörben.

41. Az Illyés Közalapítvány 2000. évi pályázatára készített anyag adminisztrálása, 2000 márciusában.

42. Előadás a Dr. Rehák László Alapítvány kollégiumában 2000. március 22-én a bentlakó diákok és egyetemisták számára. Előadó Gábrityné Dr. Molnár Irén és Dr. Tóth Lajos, a téma: anyanyelvű oktatásunk fontossága a szórványmagyarságban.

43. Nemzetközi vallásszociológiai kérdőíves részkutatás (kb. 560) megszervezése Vajdaság-szerte. Kontaktszemélyek: Tomka Miklós és Gereben Ferenc, Budapest.

44. Az évi közgyűlés előkészítése az elnökségi tagokkal, új tagok felvétele, 2000. április 22-én, az MTT irodájában, Szabadkán.

45. Tevékeny részvétel a Vajdasági Ifjúsági Tanács (VIT) alakuló ülésén, Szabadkán, a Népkörben, 2000. május 4-én.

46. A Vajdasági Magyar Oktatási Tanács ülésén való részvétel, Szabadkán a Módszertani Központban, 2000. május 5-én.

47. Évi közgyűlés 2000. május 5-én, Szabadkán, a Népkörben. Az elnöki beszámoló és ellenőrző bizottság vitája után az Elnökségbe az alábbi tagokat választották: elnök Gábrityné Dr. Molnár Irén, Dr. Szalma József, Mirnics Károly, mgr. Korhecz Tamás, Mihályi Katalin, Dr. Hegedűs Antal, Papp Árpád. Az ellenőrző bizottság tagjai: Mgr. Kocsis Mihály, Dr. Horváth Mátyás és Szecsei Mihály.

48. A millenniumi ünnepi rendezvény és a *Vajdasági marasztaló* tanulmánykötet ünnepi bemutatója 2000. május 5-én, Szabadkán, a Népkörben. Vendégelőadó: Dr. Szarka László történész, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyének vezetője. A könyvbemutatón felléptek a tanulmányok szerzői.

49. Együttműködési megbeszélés Dr. Szarka Lászlóval és Kozma Istvánnal, a MTA Kisebbségkutató Műhelyének képviselőivel az MTT irodájában, 2000. május 6-án (Gábrityné Dr. Molnár Irén, Mirnics Károly).

50. Az MTT képviselése Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyének szervezésében tartott *A vajdasági magyar tudományosság napján,* 2000. június 13-án. Sajtóértekezlet, majd találkozás és megbeszélés Dr. Glatz Ferenccel, a Magyar Tudományos Akadémia elnökével, melyen részt vettek Dr. Ribár Béla, Dr. Bosnyák István, Mirnics Károly és Gábrityné Dr. Molnár Irén.

51. Előadás a Domus Hungarica székházában, Budapesten, 2000. június 13-án, a délvidéki népesség és értelmiség magatartásáról (Mirnics Károly és Gábrityné Dr. Molnár Irén).

52. Előadás az ifjúsági szervezetek: a VIFO és VAMADISZ horgosi táborában, 2000. július 26-án. Gábrityné Dr. Molnár Irén témája: *Az ifjúság – emberi erőforrás esélyei a mai társadalomban.*

53. Részvétel a Női stúdiumok (Ženske studije) szervezésében megtartott szemináriumon, 2000. április 8-án, Szabadkán, a Népkörben, melynek témája a női emberi jogok (Ženska ljudska prava), Gábrityné Dr. Molnár Irén és Árpási Ildikó.

54. Az Ilyés Közalapítvány támogatásából a Társaság számítógépének felújítása és bővítése (statisztikai program empirikus kutatáshoz), 2000. július 21-én.

55. Részvétel Szegeden, az Európa Kapu Jugoszláv-Magyar Határmenti Civil Találkozón, 2000. július 27–28. között – Gábrityné Dr. Molnár Irén.

56. Részvétel a Nyitott Távlatok civil szervezet szervezésében megrendezett szabadkai konferencián: Prvi forum jugoslovenskih manjinskih nevladinih organizacija, 2000. szeptember 8–10. között, Szabadkán, a Pátria Szállóban – A Társaságot Mirnics Károly képviselte.

57. Részvétel a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság 2000. november 3–4. között, Kaposváron megtartott konferenciáján. Mirnics Károly *Magyar kisebbségek a Kárpát-medencében II* címmel tartott előadást.

58. Részvétel a Horvát Akadémiai Társaság évi közgyűlésén, 2000. november 25-én, Szabadkán, a Városháza épületében – Mirnics Károly.

59. Tárgyalás a szegedi JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény képviselőjével, Vincze Gábor történésszel 2000. december 1-jén, Szabadkán, a Magyarságkutató Tudományos Társaság elhunyt tagjai – Dr. Rehák László, Szekeres László, Magyar László, Dr. Kongó Tivadar és mások – hagyatékának feldolgozásáról.

60. Munkajellegű megbeszélés az együttműködés lehetőségeiről, 2000. december 5-én, Szabadkán, a Kelet-európai Stabi-

litási Egyezmény temesvári képviselőjével, melyen részt vettek a szabadkai civil szervezetek.

61. Részvétel a komáromi Forum Társadalomtudományi Intézet (Szlovákia) szervezésében megtartott tudományos tanácskozáson, 2000. december 7-én. *Ezredforduló: A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében* tanácskozásra *A vajdasági magyar nyelvű humán tudományosság* címmel Gábrityné Dr. Molnár Irén írásos anyagot nyújtott be.

62. Részvétel a MÁÉRT Oktatási Szakértő Bizottságának kutató és adatgyűjtési programjában, a Márton Áron Szakkollégium (Budapest) szervezésében, melynek célja a vajdasági tudományos intézmények és civil szervezetek adatainak összegyűjtése mélyinterjúk és kérdőívezések alapján, valamint adattárának összeállítása (2001 januárja). A projektum fő címe: Oktatási és kutatási programfejlesztés, alcíme: A vajdasági oktatási tudományos kataszter elkészítőinek csapatmunkája.

63. Az Apáczai Közalapítvány támogatásával és a Márton Áron Szakkollégium közvetítésével, 25 mélyinterjú megszervezése Vajdaság-szerte és a munkaerő-kutatásról szóló tanulmányok elkészítése a budapesti Jeltárs Jelenkor Társadalomkutató Műhely számára (2001. január-március). A határon túli magyar munkaerőpiac helyzetképét feltáró kutatás adatokat nyújt az emberi erőforrások helyzetének összehasonlításáról a határon túli magyar lakosság körében.

64. Részvétel, vita és előadás a Nyitott Távlatok szervezésében Szabadkán (Pátria Szálló) 2001. február 8–11. között megtartott vallásszociológiai tanácskozáson, melynek témája: A történelmi egyházak helyzete és szerepe Szerbiában, a demokratizálódási folyamat kezdetén (Gábrityné Dr. Molnár Irén, Dr. Hegedűs-Kovácsevics Katalin, Mirnics Károly, Dr. Tóth Lajos).

65. Az MTT migrációkutatása eredményeként készült tanulmányok kéziratgondozása és szerkesztői megmunkálása: a *Fészekhagyó vajdaságiak* tanulmánykötet, Gábrityné Dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa szerkesztésében (2000 májusától 2001 februárjáig).

66. Kérdőívezés szervezése Vajdaság-szerte a Tartományi Kisebbségügyi Titkárság megbízásából, melynek témája a magyar

választópolgárok véleménye egy esetleges Magyar Nemzeti Tanács megalakulásáról (2001. január-február).

67. Dr. Berényi Dénes akadémikus Szabadkára látogatásának, fogadásának és előadásának megszervezése. Előadásának címe: Kis országok a nemzetközi tudományos versenyben (2001. március 26-án).

68. Előadás a CEBA kiadó *Magyarok a világban – Kárpát-medence* című kiadványának bemutatásán, a magyar Kultúra Alapítvány szervezésében, 2001. március 27-én, Budapesten – Gábrityné Dr. Molnár Irén.

69. Kérdőívezés szervezése Vajdaság-szerte (35 kérdezőbiztos, 600 reprezentatív kérdőív) 2001 márciusában, a Duna Televízió nézettségéről, a budapesti KOD Média Kutató Intézet közreműködésével.

70. Az ENAMIKE Kft. (Budapest) felkérésére tanulmányok írása a Médiakönyvbe, 2001 februárjában. Témák: a vajdasági magyar média (Mirnics Zsuzsa) és az oktatás (Gábrityné Dr. Molnár Irén) helyzete.

A TANULMÁNYOK SZERZŐIRŐL

Dr. Franyó Zsuzsanna
Újvidéken él, húsz évig volt dramaturg és drámaigazgató, most színkritikus. 1953-ban született. Az általános iskolát és a gimnáziumot Szabadkán végezte (1971). Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén szerzett oklevelet (1975), majd ugyanott (1983) magiszteri fokozatot. Irodalomtudományokból doktorált (1996). Jelenleg az Újvidéki Rádióban dolgozik. Szakterülete a jugoszláv magyar drámairodalom története és dramaturgiája. Idegen nyelvtudás: szerb és angol.
Munkássága
Dramatizációk: Én lenni (Monodráma Domonkos István műveiből); Zsivány (gyermek-musical Deák Ferenc ifjúsági regényéből); Látomásnak ajtót nyitni (folk-kantáta Fehér Kálmán műveiből); A varázsló kertje (színpadi mű Csáth Géza novelláiból).
Kötete: Az Újvidéki Színház húsz éve (1994). Egyéb drámaelemzések és színikritikák.

Gábrityné Dr. Molnár Irén
Szabadkán él. Egyetemi tanár. Lukácsfalván (Nagybecskerek község) született (1954), a gimnázium elvégzése után a szabadkai Közgazdasági Karon szerzett oklevelet (1977), majd Belgrádban a Politikai Tudományok Karán magiszteri fokozatot (1981). Ugyanott doktorált (1986). Jelenleg rendes egyetemi tanárként a szabadkai Közgazdasági Karon szociológiát ad elő, a Tanítóképző Karon oktatásszociológiát. Két megbízatási időszakban a Közgazdasági Kar dékánhelyettese volt. Az Új Kép pedagógiai szaklap szerkesztőségi tagja. Idegen nyelvtudás: szerb, orosz, alapfokon angol.
Kutatási területe és témái: gazdaság-, politika-, oktatás- és vallásszociológia. Szakmai célja a vajdasági magyarság kisebbségi helyzetének kutatása és az emberi erőforrás átfogó kutatása.
Közéleti tevékenysége: tagja a következő tudományos szervezeteknek: European Sociological Association (Európai Szociológiai Társaság), a Magyar Szociológiai Társaság, Jugoslovensko udruženje sociologa (Jugoszláv Szociológusok Egyesülete), Naučno društvo ekonomista Jugoslavije (Jugoszláv Közgazdászok Tudományos Társasága), a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) elnöke, a Vajdasági

Magyar Tudományos Társaság (Újvidék) tagja, a Magyar Professzorok Világtanácsa elnökségi kültagja. A Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének tagja.

Tudományos munkássága

Hét egyetemi tankönyv szerzője vagy társszerzője (Sociologija, Politički sistem, Sociologija za ekonomiste), két szak-monográfiát és több mint 110 tanulmányt és cikket jelentetett meg.

Újabb tanulmányok:

Najnovija kretanja na tržištu rada u Severno-Bačkom okrugu (Legújabb változások a munkaerőpiacon Észak-Bácskában, Niš, 1997 júniusa); A nemzeti és egyházi tudat egybefonódása Délvidéken – Szatmárnémeti, Jakabffy Napok, 1997. jún. 20–22.); The role of religion in creation of the national identity in Yugoslavia (Nemzetközi tanácskozás Essex-ben, 1997. augusztus 27–30.); A jugoszláv (vajdasági) lakosság hitéletének alakulása (Multikulturalizmus folyóirat, Debrecen, 1998); Oktatásügyünk alakulása a második világháború után (Új Kép folyóirat, Szabadka, 1998. november, II/19 szám); A jugoszláv társadalmi környezet elemzése a nemzeti kisebbségek szempontjából (Magyarságkutató Tudományos Társaság, Vajdasági útkereső, Szabadka, 1998); Ljudski resurs i izbor profesije (Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici, 1999); Vajdasági magyar tudományosság (Magyar tudomány a Vajdaságban tanulmánykötetben, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Atlantis, Újvidék, 1999); Gazdasági életünk útvesztői, Szellemi élet: elszigeteltség vagy nyitottság, Vallási életünk (Vajdasági marasztaló, Szabadka, 2000).

Dr. Kicošev Saša

Újvidéken él, geográfus, egyetemi tanár. Gimnáziumot végzett Újvidéken (1979). Az újvidéki Természettudományi-Matematikai Karon földrajz szakon diplomázott (1983), a belgrádi Természettudományin Karon magiszteri fokozatot szerzett (1987). Újvidéken, a TTM Karon szerzett doktorátust (1989) A román nemzetiség földrajzi és demográfiai jellegzetességei Vajdaságban c. munkájával. Földrajz szakos tanárként kis falusi általános iskolákban dolgozott (1986–1989), majd az újvidéki gimnáziumban. Természettudományi Matematikai Karon tanársegédnek nevezik ki (1989), ezt követi (1991-ben) a docensi, majd rendkívüli egyetemi tanári fokozat (1996). A következő tantárgyakat tanítja: politikai földrajz, A térség turisztikai rendezése, A térség földrajzi tervezésének alapjai. Megalapítása óta (1997) a Földrajztudományi Intézet Informatikai Központ vezetője.

Tudományos szaktestületi tagsága: a Matica srpska társadalomtudományok tagozata, a Szerb Földrajzi Társaság Végrehajtó Bizottság, Demográfiai Kutatások Európai Társulása, a Balkáni Statisztikusok Társulása.
Fő tudományos témája: a vajdasági lakosság etnikai és vallási fejlődése.
Tudományos munkássága
Publikációi: itthon és külföldön több mint 80 szakmunkát publikált.
Legfontosabb munkái: A románok földrajzi és demográfiai jellegzetességei Vajdaságban (1991); Az écskai halgazdaság monográfiája (társszerző, 1992), A baranyai lakosság fejlődése (S. Čurčić-tyal, 1993), Szerbia és Crna Gora lakosságának etnikai öszetétele és szerbek a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban (társszerző, 1993); Szerbek Horvátországban – településük, számuk és területi megosztottságuk (társszerző, 1993); The Serbian Question in the Balkans (társszerző, 1995). Négy egyetemi tankönyv társszerzője: Jugoszlávia gazdasági földrajza (1992), Gazdasági földrajz (1993), A turizmus és védelem (2000). Két jegyzet szerzője illetve társszerzője: Ázsia regionális földrajza (1996), A földrajz fejlődése és földrajzi felfedezések (1997).
Társszerzője a következő községek földrajzi monográfiáinak: Apatin (1994), Becskerek (1995), Versec (1995), Kikinda (1996), Pancsova (1996).

Mészáros Zoltán
Törökkanizsán él. Történész, általános iskolai tanár. Zentán született (1969), a középiskolát Szabadkán végezte (1988), az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karán, történelem szakon diplomázott (1994).
Kutatási területe: ideológiák a 20. században, titoizmus.
Közéleti tevékenysége: a Magyarságkutató Tudományos Társaság, a Pax Romana és a Vajdasági Magyar Pedagógusok Szervezetének tagja. Publikációi nagy számban a 7 Napban, Naplóban, Képes ifjúságban és az Új Kép folyóiratban jelennek meg.
Tudományos munkássága
Fontosabb tanulmányok és esszék: A zentai csata (Üzenet, Szabadka,1997 nov.–dec. szám); a Bábel könyvekben (Szíveri János Művészeti Színpad, Muzsla) 1996–2000 között: Szó és halál (1996), Kohézió City (1997), A gyaloglás filozófiája (1998), A tárgyak diadala – a kultúra halála (avagy a felületességről ma), Hideg népek (1999), Az igazságról sokadszor, a hamis világ delén (2000), A jugoszlávizmus és az antitrend taktika (megjelenés alatt 2001-ben); A *Képes ezer évnek,*

(a Képes Ifjúság különszáma) szerkesztője és 7 ismeretterjesztő tanulmány szerzője (2000. szept. 13).

Mgr. Mirnics Károly
Szabadkán él. Szociológus, tudományos kutató és közíró. 1937-ben született Szabadkán. Az általános iskolát és a gimnáziumot Szabadkán végezte (1954), ezt követően Újvidéken Bölcsészettudományi Kar Történelem Tanszékén szerzett oklevelet (1959). 1960–64 között Belgrádban először a Társadalomtudományok Intézetében szociológiából posztgraduális tanulmányokat fejezett be (1962), majd a Politikai Tudományok Egyetemen szerezte meg a politikai tudományok magisztere akadémiai rangot (1964). Rövid ideig Újvidéken a Bölcsészettudományi Karon volt tanársegéd, majd a Tartományi Szociális Kutatóintézetben dolgozott (1962-től). Felkérésre átkerült a Vajdasági Szakszervezeti Tanácsba tanácsosnak, innen pedig a Tartomány Oktatási és Művelődési Titkárságra (minisztérium), ahol önálló tanácsos volt 1980-ig. Mivel az akkori iskolareformálási elvekkel szembeszegült, áthelyezték a Tartományi Statisztikai Intézetbe. 1992-ben adminisztratív úton nyugdíjba kényszerítették. 1995-ben Újvidékről Szabadkára költözött.
Közéleti tevékenysége: Az újvidéki Matica srpska Tudományos Társaság választott tagja volt (1968–1972 között), a budapesti Magyarságkutató Intézet (1992-től), majd a Teleki László Közép-európai Intézetének tudományos külső munkatársa. Részt vett a vajdasági magyarság számos civil szervezetének alapításában vagy munkájában, s ezekben tisztséget töltött be. A Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének tagja.
Tudományos munkássága
Tanulmányait a szociológia tárgyköréből jelentette meg. Mint megbízhatatlan kádertől (1970-től kezdve) megvonják a közlési lehetőséget. Csak mintegy húsz év múlva (1990) kezd újra publikálni. Ettől kezdve szinte minden jugoszláviai magyar lapban és folyóiratban jelen van.
Könyvei: Kisebbségi sors (Újvidék, Forum, 1993); Kis-Jugoszlávia hozománya (Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 1996). *Tanulmányok:* Magyarország-kép Szerbiában (Magyarország-2000, Budapest,1997); A jószomszédság (összeurópai) áldásai (Magyarország–2000, III. kötet, 1998)., Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók, Politikai önszerveződés (Vajdasági marasztaló, Szabadka, 2000), és számos más, kötetben megjelent tanulmány.

Papp Árpád
Szabadkán született (1968), a középiskolát szülővárosában végezte, és ugyanitt a Műszaki Főiskola Gépészeti Karán automatizálás szakon szerzett oklevelet (1994). Ezt követően (1992) a budapesti Eötvös Loránd Bölcsészettudományi Kar néprajzi szakán, majd (1993) a kutlurális antropológia szakon kezdi meg tanulmányait. 1997-ben diplomázott, ugyanebben az évben a Magyar és Összehasonlító Folklorisztika PhD-program hallgatója.
Kutatási területe: A népi gyógyászat mellett – amely szakdolgozati témája is volt – a borbélyok és fürdősök céhes története, de emellett személyes élmények indíttatására a migrációkutatás, a menekültkérdés, telepítéstörténet a Vajdaság területén, illetve az identitás-alkotás folyamatainak vizsgálata a kisközösségekben. Ez utóbbival kapcsolatban terepmunkát végzett a Kovászna-megyei pünkösdi (neoreformátus) cigányok körében. 1997-től a MTA Magyarságkutatás kiemelt vállalkozásának, a Vajdaság Magyar Néprajzi Atlaszának koordinátora-vezetője.
Tudományos munkássága
Tanulmányok: A Délvidék magyar újratelepítése 1699 és 1945 között (Létünk, 1997); A vajdasági mi-tudat? (Vajdasági útkereső, 1998); Vendégmunkások vagy menekültek? (Táj és Népi Kultúra 2., Szeged, 1999); „Hitel nincs!" A XIX századi szabadkai kocsmák statisztikai vizsgálata (Néprajzi látóhatár, 2000).
Tanácskozásokon való részvétel és előadások:
Budafoki barlanglakások – dokumentumfilm (Illyefalva); A vajdasági áttelepülők identitásformáló megnyilvánulásai (a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlése, Lakitelek, 1994); Identitás és nemzeti öntudat
(Bécs, 1995); Vendégmunkások vagy menekültek? (Migráció a Duna-Tisza közén – tanácskozás, Szeged, 1995); A borbélyok árszabásai (a Veszprémi Akadémiai Bizottság tanácskozása, Veszprém, 1996); Da nas se dica ne stide (A közösségalkotás nyilvános tere: az aratóünnepség strukturális elemzése, Jászberény, 1997); A Vajdasági Magyar Néprajzi Atlasz (VEAB-tanácskozás, Veszprém, 1998); A néprajzi atlaszok interetnikus tanulságai (Györffy István Néprajzi Társaság gyűlése, Szeged, 1999); A Vajdasági Magyar Néprajzi Atlasz (MTA tanácskozás, Budapest, 2000)

Dr. Ságí Zoltán
Szerbcsernyén született (1956), Szabadkán él, a Városi Kórház a Pszichiátriai Osztályának szakorvosa. Egészségügyi középiskolát végzett Zentán (1974), majd a Debreceni Orvostudományi Egyetemen diplomá-

zott (1981). Ideg- és elmegyógyászatból az Újvidéki Orvostudományi Egyetemen szakvizsgázott (1989), pszichoterápiás szakképesítést szerzett (1997), majd pszichoanalitikus képesítést (szubspecializáció) nyert (1999) a Belgrádi Egyetem Pszichoanalitikai Intézetében.
Kutatási témakörei: a vajdasági magyarok körében előforduló depresszió, öngyilkosság.
Tudományos munkássága
Könyvei: A félelem iskolája (Kaloper Kiadó, Zenta, 1997), Való világon túlnan-innen – Fiatalok, drog, alkohol (Kaloper Kiadó, Zenta, 1999). Évek óta rendszeresen publikál szakcikkeket a magyar lapokban (Szabad Hét Nap, Magyar Szó, Új Kép stb.), eddig 255 szakcikke jelent meg a következő témákban: depresszió, öngyilkosság, személyiségzavarok, a válás pszichés problémái, epilepszia, az időskor sajátosságai, az érzelmi élet zavarai, a szexualitás zavarai, az alkalmazkodás zavarai stb.
Külföldi tanulmányutak: Magyar pszichiátriai kongresszusok.
Egyesületi (szakmai) tagság: Vajdasági Orvostársaság, Vajdasági Magyar Orvosok Egyesülete, Pszichoterápiás Társaság, Pszichiátriai Szekció, Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Surányi Zoltán
Újvidéken él, az Újvidéki Televízió producere. Zentán született (1958), a gimnáziumot Zentán végezte (1977), a belgrádi Művészeti Egyetem Drámaművészeti Karán film- és televíziós szervezés szakon szerzett oklevelet (1981).
Kutatási témaköre: médiumok, írott és elektronikus sajtó.
Publikációk: tanulmányok a vajdasági magyar, kisebbségi és ellenzéki sajtó helyzetéről.
Szakmai előmenetele: 1981–1987 gyártásvezető az Újvidéki Televízió magyar nyelvű tájékoztatási politikai szerkesztőségében, 1987 óta a magyar nyelvű tájékoztatási szerkesztőség producere.
Külföldi tanulmányút: 1994. áprilisában, Budapesten, az Amerikai Újságíróközpont sajtómenedzsment tanfolyamát hallgatta le.
Munkái:
Válogatott publikációk: Tanulmányok a vajdasági kisebbségi és ellenzéki sajtóról a belgrádi Republika c. folyóiratban, 1994-ben; Kényszerpálya (vagy) az Ígéret földje – Vajdasági magyar újságírók a XX. század utolsó évtizedében (Beszélő, Budapest, 2000).

Dr. Szalma József
Nagybecskereken született (1948). 1966-tól Újvidéken él. Az általános iskolát és a gimnáziumot szülővárosában, magyar nyelven végezte. A jogi stúdiumot (1966–1970) az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karán, a posztgraduális stúdiumot a Belgrádi Egyetem Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékén (1976). Ugyanott tudományos doktori fokozatot szerzett (1979). Magiszteri disszertációjának előkészítése céljából ösztöndíjasként kutatói tartózkodáson Bécsben és Zürichben (1973) volt, doktori disszertációjával kapcsolatos előtanulmányait pedig Heidelbergben és Regensburgban (1977) folytatta. Oktatói vagy kutatói csere alapján, a nyolcvanas évek végéig Budapesten, Bécsben, Regensburgban, Szegeden és Halléban végez tanulmányt és kutatást. Az MTA kandidátusa/PhD (1998-tól, honosítás alapján). Rövid ideig (1970/71) a JSZSZK Hivatalos Lapjának magyar szerkesztőségében dolgozott szakfordítóként. 1971 óta az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékén van alkalmazásban, kezdetben egyetemi tanársegédként (1971–1980), később docensként (1980–1985), majd rendkívüli egyetemi tanárként (1985–1990). 1990 óta egyetemi rendes tanár. Részt vállalt az Újvidéki Egyetem Jogi Karán a magyar tannyelvű (polgári jog – ezen belül 1975-től megszakítás nélkül a kötelmi jog, hosszabb vagy rövidebb ideig emellett még valamely más terület –, a polgári jog általános elmélete, dologi jog, kötelmi jog, családi jog, öröklési jog, polgári eljárásjog) és a volt lektorátusi oktatás (Index, Újvidék, szerbhorvát nyelvű egyetemista folyóirat, 1968) alapításában (alapszabályainak elkészítésével, a hetvenes évek eleje), létrehozásában és megvalósításában. Két megbízatásában volt az újvidéki Jogi Kar Nemzetiségi Nyelvi Lektorátusának (a nyolcvanas évek közepén) elnöke. Egy mandátumban tagja volt a VAT nemzetiségek nyelvén megjelenő törvények autentikusságát megállapító tartományi parlamenti szakbizottságnak. A bécsi Jogi Kar Jogtörténeti Intézetével (Institut für deutsche und österreichische Rechtsgeschichte), valamint a bécsi Ludwig Bolzman (jogtörténeti és nemzetközi jogösszehasonlítási) Intézettel együttműködve (1993-tól) az Osztrák Ptk utódállamokban való alkalmazásáról, recepciójáról, továbbá a Magyar Ptk rekodifikációjával (1998-tól) kapcsolatos kutatásokat végez. A Magyar Tudományos Akadémia (Domus Hungarica Scientiarum et Artium) kutatói ösztöndíjával Budapesten az ELTE ÁJK-án, a Magyar Alkotmánybíróságon folytat kutatást a polgári jogi szerződési és szerződésen kívüli felelősség köréből (1996–2000 között összesen hat hónapig). Vendégelőadó a Budapesti ELTE Állam- és Jogtudományi Karon (Nyári Egyetem, 2000), valamint a

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán (1998, 2000).

Tudományos munkássága

Könyvek, publikációk: Több mint húsz könyv (ezek között szisztematikus mű, monográfia, enciklopédiákban és egyéb kollektív művekben való szerzői vagy társszerzői, vagy szerkesztői közreműködés), több mint százhetven tanulmány, cikk, hazai, azaz egykori jugoszláviai és külföldi tudományos és szakfolyóiratban (Jogtudományi Közlöny, MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata, Budapest; Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte, Bécs stb.)

Magyar nyelven megjelent önálló szerzői művek: Kötelmi jog – egyetemi tankönyv (Újvidék, Forum, 1985); Alkotmányi és állampolgári jogok – szemelvények az alkotmányi, alapvető állampolgári és kisebbségi jogok komparatisztikájából (Újvidék, Napló, 1996); Okozatosság és polgári jogi felelősség – az európai és magyar jogban (Miskolci Egyetem, Novotny Alapítvány a Magánjog Fejlesztésért, Miskolc, 2000). Horvát nyelven megjelent művek: Eksproprijacija (Kisajátítás), monográfia (Zágráb, Informator, 1986). Szerb nyelven megjelent fontosabb könyvek: Simulovani ugovori (Színlelt szerződések) monográfia (Belgrád, Institut za uporedno pravo – Jogösszehasonlítási Intézet, 1987); Obligaciono pravo (Kötelmi jog), egyetemi tankönyv (Naučna knjiga, Belgrád, 1988); Pravna zaštita životne sredine (Környezetvédelmi jog), ebben a szerző „A környezet polgári jogi oltalma" c. fejezetet írta (Belgrád, Naučna knjiga, 1990); Obligaciono pravo (Kötelmi jog), második, átdolgozott és bővített kiadás (Újvidéki Egyetem Jogi Karának Kiadói Központja, 1999); Građanin u pravnom sistemu Jugoslavije (A polgár a jugoszláv jogrendszerben), a szerbiai Emberi Jogi Helsinki Bizottság kiadványa, a kötelmi jogra vonatkozó fejezet (Belgrád, Zagorac Kiadó, 1999). Részt vett a Magyarságkutató Tudományos Társaság és a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság könyveiben mint szerző vagy társszerkesztő.

Tagsága tudományos szervezetekben, intézményekben: A Magyarságkutató Tudományos Társaság tagja (1994-től), majd alelnöke és elnökségi tagja (1995-től). A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság alapító tagja, elnökségi tagja és (tud.) titkára (1997-től). Alapító tagja a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaságnak (1990). Magyar Tudományos Akadémia Köztestületének tagja (2000).

T. Mirnics Zsuzsanna

Szabadkán, illetve Budapesten él. Újvidéken született (1973). Szülővárosában érettségizett (1992). Budapesten, az Eötvös Loránd Tudo-

mányegyetem pszichológia szakán pszichológusi és pszichológia szakos tanári diplomát szerzett (1997). Ezt követően Budapesti Semmelweis Orvostudomány Egyetemen életminőség és megküzdés kutatási témakörben doktori hallgató (várható doktorálása 2001). Közben munka-, szervezet- és tréneri szakpszichológusi képesítést szerzett (1998–2001). Budapesten részállásban (1998-tól) az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet kutató pszichológusa. Az 1998/1999-es tanévben a Zombori Tanítóképző Egyetem szabadkai tagozatán fejlődéslélektani gyakorlatokat vezetett. 2000 elejétől a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem pszichológia szakán egyetemi tanársegéd (általános lélektan, szociálpszichológia, fejlődéslélektan és neveléslélektan). Idegen nyelvtudás: francia, angol, szerb, alapszinten német.
Kutatási területe: a krónikus betegségekkel és egyéb helyzetekkel való *megküzdés,* szervezetfejlesztés és tréning módszerek hatékonyságvizsgálata, interakció-dinamikai kutatások, kisebbségkutatás. Oktatómunkájához kapcsolódóan és attól függetlenül is tréningeket, személyiség- és készségfejlesztő csoportokat vezet.
Tudományos munkássága
Fontosabb publikációi: Epilepsziával élők életminőségének vizsgálata (Pszichológia, Bp.,1999); Adjustment and coping in epilepsy (társszerzőkkel, Seizure, Birmingham, Anglia, megjelenés alatt); Epilepszia és megküzdés (Epinfo, Bp., 1998); Epilepszia és megküzdés (Epiprint, Bp.,1998); A szociális tér fogalmi különbségei kisebbségi és többségi mintánál (Üzenet, Szabadka,1998. április); Az OPNI HIETE Epilepszia Centrum epilepsziával élők életminőségét és megküzdését vizsgáló kutatásának eredményei és gyakorlati tanulságai (Rehabilitáció, Bp.,1998); A fal felé fordult elme (Napút, Bp.,1999); Changes in Public Attitudes Toward Epilepsy in Hungary: A Comparison of 1996 and 2000 Survey Results (társszerzőkkel, Epilepsia, Hagerstown, USA, January 2001).
Konferencia-előadások: Quality of life and coping in epilepsy – test battery measuring psychosocial variables, 3rd European Congress of Epileptology (társszerzőkkel, 1998. máj. 27., Varsó); Quality of life in epilepsy, Budapest és Brno epileptológusainak szaktanácskozása (1998. ápr. 10., Brno); The psychosocial outcome and quality of life improvement after temporal lobectomy: a retrospective study, 10th International Bethel-Cleveland Clinic Epilepsy Symposium (1999. ápr. 16., Bielefeld, Németország); Borderline páciensek partnerkapcsolatának interakció-dinamikai vizsgálata, a Magyar Családterápiás Egyesület XIV. Millenniumi Vándorgyűlésén, 2000. ápr.15., Szeged); Az inter-

perszonális kapcsolati dinamika vizsgálata borderline páciensek és partnereik mintáján, a Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Tudományos Nagygyűlése (2000. jún. 1., Bp.); Epilepszia, életminőség és megküzdés – Az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézetben megtartott epileptológiai és alváskutatási szakmai nap (2000. dec. 6., Bp.); Az interperszonális kapcsolati dinamika vizsgálata borderline páciensek és partnereik mintáján, Magyar Pszichiátriai Társaság IX. Vándorgyűlése (2001. jan. 25., Miskolc).

Dr. Tóth Pál Péter

Jászárokszálláson (Magyarország) született (1942). A Kossuth Lajos Tudományegyetem történelem-földrajz, népművelési szakán végzett (1965) Debrecenben. 1971-ben filozófiából bölcsészdoktorrá avatták. 1979-ben a szociológia tudományok kandidátusa lett. 1978–1986 között az ELTE Szociológiai Tanszékének tudományos munkatársa, majd docense (Budapest). 1986–1992 között a Magyarságkutató Csoport, majd a Magyarságkutató Intézet tudományos főmunkatársa. 1992-től a Központi Statisztikai Hivatal Népességtudományi Kutatóintézet tudományos főmunkatársa. 1999-től a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának elnöke.

Tudományos munkássága

Eddig Magyarországon és külföldön összesen 9 önálló és 8 szerkesztett könyve, 24 könyvrészlete, több mint száz, hosszabb-rövidebb írása jelent meg. Kutatásairól számos magyarországi és nemzetközi konferencián számolt be. Ösztöndíjas volt Columbia University-n (New York), az Újvidéki Egyetemen és az Illinois State University-n (Normal, Illinois).

SADRžAJ

Uvodne misli
Karolj Sirmai: Odseli se šuma 7

Karolj Mirnič: Kolonizacja, emigracije i selidbe 9
Dr. Jožef Salma: Migracija, manjinska prava, međunarodni pravni propisi 77
Dr. Saša Kicošev: Statistički pokazatelji propisa stanovništva (Teritorijalni raspored i promene u broju vojvođanskih Mađara tokom XX. veka 89

Jožef Bogdan: Ostani s nama! 113

Dr. Iren Gabrić-Molnar: Uzroci i razmere migracijskih procesa kod Mađara u Jugoslaviji 115
Žužana T. Mirnič: Od domovine do domovine (Očekivanja i selidbene namere vojvođanskih mađarskih studenata u Mađarskoj i Vojvodini) 163
Dr. Šagi Zoltan: Psihičko stanje u Vojvodini 205
Zoltan Šuranji: Prinudna putanja (ili) Obećana zemlja? (Mađarski novinari iz Vojvodine na prinudnoj putanji u poslednjoj deceniji XX. veka) 213
Dr. Žužana Franjo: Rekvijem za srednjom generacijom otišlih scenskih umetnika 247
Dr. Peter Tóth Pal: Iz Jugoslavije u Mađasku 251
Arpad Pap: Sudbina vojvođanskih Mađara preseljenih u matičnu zemlju 271
Zoltan Mesaroš: Kako se snašla mađarska inteligencija u Novom Kneževcu između 1991 i 2000 godine 333

Prilozi 349
Migracija u brojkama 351
Naučna delatnost Društva 403
Jubilarni sumar delatnosti Društva 409
Autori studija 419
Sadržaj 429
Contents 430

CONTENTS

Thoughts of Introduction
Károly Szirmai: The Woods Wander Away 7

Károly Mirnics: Colonializing, Removals and Migratory Movements 9
Dr. József Szalma: Migration, Minority Rights, International Provisions of Law 77
Dr. Saša Kicošev: Statistical Indexes of the National Census (The Territorial Distribution and the Number of the Hungarians in Vajdaság During the 20th Century) 89

József Bogdán: Stay With Us! 113

Dr. Irén Gábrity Molnár: The Reasons and the Sizes of the Migratory Movements of the Yugoslavian Hungarians 115
Zsuzsanna T. Mirnics : From Homeland to Homeland (The Prospects of Life andthe Migratory Intentions of the University Students of Vajdaság Studying in Vajdaság and in Hungary) 163
Dr. Zoltán Sági: Southern Mood in the Region of Vajdaság 205
Zoltán Surányi: Compulsory Profession (or) the Promised Land? (The Compulsory Profession of the Hungarian Journalists of Vajdaság in the Last Decade of the 20th Century) 213
Dr. Zsuzsanna Franyó: Requiem for the Medium Generation of Our Departured Actors 247
Dr. Péter Tóth Pál: From Yugoslavia to Hungary 251
Árpád Papp: The Fate of the Resettled Hungarians of Vajdaság in the Motherland, Hungary 271
Zoltán Mészáros: How Did the Hungarian Intellectuals Keep Their Presence of Mind in Törökkanizsa Between 1991 and 2000 333

Appendix 349
- Migratory Movements in Figures 351
- Scientific Life 403
- Jubilate Summary 409
- About the Authors of the Essays 419
- Sadržaj 429
- Contents 430

CIP – A kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

Fészekhagyó vajdaságiak – Tanulmányok, kutatások, statisztikák
szerkesztette Gábrityné Dr. Molnár Irén és
Mirnics Zsuzsa. – Szabadka, MTT Könyvtár 4.
Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2001
Nyomda Verzal, Újvidék
428 p. : 23 cm. – (MTT Könyvtár 4.)

Példányszám: 800

a.) Mađarsko pitanje – Jugoslavija – Zbornici